UDK 81′33 ISSN 1451-7124

Друштво за примењену лингвистику Србије
Филолошки факултет у Београду Филозофски факултет у Новом Саду

Примењена лингвистика

Linguistique appliquée

10

Београд - Нови Сад

2009

UDK 81'33 ISSN 1451-7124

Друштво за примењену лингвистику Србије
Филолошки факултет у Београду Филозофски факултет у Новом Саду

Примењена лингвистика

Linguistique appliquée

10

Зборник приредиле
Душанка Точанац
Милена Јовановић

Министарство за науку Републике Србије и Покрајински секретаријат за науку и технолошки развој помогли су финансијским средствима одржавање III конгреса ДПЛС и објављивање часописа *Примењена лингвистика*

Београд - Нови Сад
2009

Друштво за примењену лингвистику Србије
Филолошки факултет у Београду
Филозофски факултет у Новом Саду

ПРИМЕЊЕНА ЛИНГВИСТИКА ДАНАС

Изабрани радови са III конгреса Друштва за примењену лингвистику Србије
Филозофски факултет, Нови Сад, 31. септембар – 1. новембар 2009.

Зборник приредиле Душанка Точанац, Филозофски факултет у Новом Саду
и Милена Јовановић, Филолошки факултет у Београду

Главни и одговорни уредник
Душанка Точанац
Уредник
Милена Јовановић

Уређивачки одбор – рецензенти / Rédaction
Dušanka Točanac, Université de Novi Sad
Ksenija Djordjević, Université de Montpellier
Snežana Gudurić, Université de Novi Sad
Milena Jovanović, Université de Belgrade
Slobodanka Kitić, Université de Podgorica
Meta Lah, Université de Ljubljana
Jean Léo Léonard, Université de Paris III - Sorbonne Nouvelle, Paris
Tjaša Miklič, Université de Ljubljana
Ljiljana Nedeljkov, Université de Novi Sad
Predrag Novakov, Université de Novi Sad
Mihal Tir, Université de Novi Sad
Vera Vasić, Université de Novi Sad
Yvonne Vrhovac, Université de Zagreb

Association de linguistique appliquée de Serbie
Faculté des lettres de Novi Sad
Faculté des lettres de Belgrade

LINGUISTIQUE APPLIQUÉE AUJOURD'HUI

Recueil des actes soumis en IIIème Congrès de l'Association de linguistique appliquée de Serbie
31. septembre – 1. novembre 2009 - Faculté des lettres de l'Université de Novi Sad

Rédaction Dušanka Točanac, Faculté des lettres de l'Université Novi Sad
et Milena Jovanović, Faculté des lettres de l'Université de Belgrade

Rédacteur en chef
Dušanka Točanac
Rédacteur
Milena Jovanović

САДРЖАЈ

RANKO BUGARSKI (University of Belgrade)
Minority Language Protection in Europe **7**
Заштита мањинских језика у Европи 18

JASMINA ĐORĐEVIĆ (Faculty of Legal and Business Studies Usee, Novi Sad)
The Multicultural and Multilingual Serbian Language Environment and its Effects on EFL in Serbian Secondary Schools **19**
Višekulturna i višejezična srpska govorna sredina i njen uticaj na učenje engleskog jezika kao stranog u srpskim srednjim školama 28

ROBERTO DAPIT (Università di Udine)
O večjezičnem in medkulturnem izobraževanju pri slovensko govoreči skupnosti v Italiji **29**
Multilingual and Intercultural Education in the Slovene Speaking Community in Italy 38

IOANNA KOPSIDOU (Aristotle University of Thessaloniki)
Mediation in Communication: Where, How and Why **39**
Medijacija u komunikaciji: gde, kako i zašto 44

MILENA JOVANOVIĆ (Univerzitet u Beogradu)
Sinesije iz Kirene i upotreba jezika – kontrastivni pristup **45**
Synésios de Cyrène et son langage - l'analyse contrastive 55

JEAN LÉO LÉONARD (Institut universitaire de France et Université de Paris 3)
KSENIJA ĐORĐEVIĆ (Université Montpellier 3)
Elaboration et aménagement linguistiques des langues d'oïl en France **57**
Lingvistički razvoj i planiranje starih jezika u Francuskoj 71

ЉИЉАНА МАРКОВИЋ (Универзитет у Београду)
ДИВНА ТРИЧКОВИЋ (Универзитет у Београду)
Социолингвистички аспекти наставе основних образаца комуницирања на јапанском језику **72**
Sociolinguistic Aspects of Teaching the Basic Communication Patterns of the Japanese Language 83

JUNIĆI TOYOTA (Univerzitet u Lundu/Univerzitet u Beogradu)
Gramatička orijentacija: fundamentalne jezičke razlike i njihov uticaj na učenje **84**
Grammatical Orientation: Fundamental Language Difference and its Impact on Learning 92

MILAN VOJNOVIĆ (Centar za unapređenje životnih aktivnosti, Beograd)
Glas kao biometrijski parametar **93**
Speech as a Biometric Parameter 102

NIKOLA DOBRIĆ (Alpen-Adria University, Klagenfurt)
Extracting Information from Large Digital Corpora
- A Case Study in Quantitative Methods in Linguistics **103**
Ekstrakcija podataka iz velikih računarskih korpusa
- primer primene kvantitativnih metoda u lingvistici 112

ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК (Институт за српски језик САНУ, Београд)
МАРИЈАН ЈЕЛИЋ (Педагошки факултет у Сомбору)
О речницима српског језика на интернету **113**
Словари сербского языка в интернете 124

VLADAN PAVLOVIĆ (Univerzitet u Nišu)
„Čekaj me dok ne dođem" – konstrukciona gramatika i jedan slučaj kada konstrukcija sa *ne* u srpskom jeziku nema (pravo) negativno značenje **125**
"Čekaj me dok ne dođem" – Construction Grammar and a Case when the Construction with ne [not] in Serbian Does not Have a (Proper) Negative Meaning 136

GRAZIANO SERRAGIOTTO (Università Ca' Foscari, Venezia)
L'apprendimento integrato di lingua e contenuti (CLIL) e le microlingue. Punti di contatto e differenze. **137**
Integrisano učenje sadržaja i jezika i nastava jezika struke. Sličnosti i razlike. 144

YVONNE VRHOVAC (Sveučilište u Zagrebu)
Suvremene smjernice u učenju i poučavanju stranih jezika **145**
Nouvelles tendences dans l'enseignement/apprentissage des langues étrangères 156

МИХАЛ ТИР (Универзитет у Новом Саду)
Негација у словачком и српском језику **157**
Negation in Slovak and Serbian 162

ANA MARIĆ (Univerzitet u Novom Sadu)
Polisemija prefiksalnih glagolskih homonima u slovačkom i srpskom jeziku **163**
Polysemy of Prefixed Verbal Homonyms in Slovak and Serbian 170

EDITA ANDRIĆ (Univerzitet u Novom Sadu)
Glagolski prefiksi u mađarskom i njihovi prevodni ekvivalenti u srpskom jeziku **171**
Verbal Prefixes in Hungarian and their Equivalents in Serbian 182

ANNAMÁRIA BENE (Univerzitet u Novom Sadu)
Three Components of Hungarian Direct Resultatives **183**
Tri komponente mađarskog direktnog rezultativa 192

PREDRAG NOVAKOV (Univerzitet u Novom Sadu)
Glagolski vid i teličnost u engleskom i srpskom jeziku **193**
Aspect and Telicity in English and Serbian 199

TATJANA ĐUROVIĆ (University of Belgrad)
A Cognitive Approach to Business English Phrasal Verbs: the Case of *out* **200**
Frazni glagoli sa partikulom *out* u engleskom poslovnom jeziku: kognitivni pristup 210

НАДА ГРАОВАЦ (Универзитет у Новом Саду)
Француски и српски хипотетички систем: Случај када је погодбеном реченицом исказана прошла радња **211**
Les systèmes hypothétiques français et serbe: le cas où la proposıtıon condıtıonnelle exprıme un faıt passé 219

LJUBICA VLAHOVIĆ (Univerzitet u Novom Sadu)
Elipsa u komparativnim konstrukcijama francuskog i srpskog jezika **220**
L'ellipse dans les constructions comparatives du français et du serbe 227

MILA SAMARDŽIĆ (Univerzitet u Beogradu)
Dvoimeničke složenice (bez spojnog vokala) u italijanskom i srpskom jeziku **228**
Composti binominali in italiano e in serbo 237

JOSÉ FRANCISCO MEDINA MONTERO (Universidad de Trieste)
Cómo se saluda en italiano y en español: análisis contrastivo de las formas más habituales y de algunos usos **238**
Kako se pozdravlja u italijanskom i španskom: kontrastivna analiza najčešćih oblika i njihova primena 251

TJAŠA MIKLIČ (Univerzitet u Ljubljani)
Narativne retoričke funkcije i jezička sredstva u različitim jezicima: podudaranja i razlike **252**
Narrative Functions and Language Means in Different Languages: Similarities and Differences 264

SILVA BRATOŽ (University of Primorska)
A Contrastive Analysis of Conceptual Metaphors in Political Discourse **265**
Kontrastivna analiza konceptualnih metafor v političnem diskurzu 275

VLADISLAVA GORDIĆ PETKOVIĆ (Univerzitet u Novom Sadu)
Forme dnevničkog i ispovednog u savremenoj srpskoj i anglofonoj prozi **276**
Epistolary Narrative and Monologic Confessional Elements in Contemporary Serbian and English Fiction 284

ЛАРИСА И. ЧОВИЧ (Университет в Приштине/ Косовска-Митровице)
Межкультурная интертекстуальность в переводе романа В. Пелевина «Generation "П"» на сербский язык **285**
Међукултурна интертекстуалност у преводу романа В. Пељевина « Generation "П" » на српски језик 299

ALEKSANDRA BLATEŠIĆ (Univerzitet u Novom Sadu)
Upotreba poslovica u nastavi italijanskog jezika **300**
Use of Proverbs in Italian Language Teaching 310

TATJANA ĐURIN (Универзитет у Новом Саду)
Винаверовска јукстапозиција – поетска преводиочева белешка **311**
Juxtaposition vinaverienne – une note poétisée du traducteur 318

ТАМАРА КОСТИЋ-ПАХНОГЛУ (Универзитет у Нишу)
Повратни превод – гаранција квалитета или недовољно валидан луксуз **319**
Reverse Translation - Quality or Luxury 324

Info ALAS **325**

UDK 81'246.2; 316.347: 81'272(4)
ID 177342220

RANKO BUGARSKI,

University of Belgrade

MINORITY LANGUAGE PROTECTION IN EUROPE

Abstract: The rate of language death in Europe is less alarming than elsewhere, but it is still increasingly a topic of concern. This matter is now treated as part of the more comprehensive institutional care for minority languages, many of which are endangered, and the rights of their speakers. The principal framework for such initiatives is offered by the European Charter for Regional or Minority Languages, a major Council of Europe document whose goals, problems and achievements are briefly surveyed in this paper, including the position of Serbia, and in particular Vojvodina with its distinguished tradition in this respect. The whole subject is presented to this particular international audience in the belief that applied linguistics can make a significant contribution to securing the maintenance and functioning of minority languages.
Key words: applied linguistics, endangered languages, minority languages, the European Charter for Regional or Minority Languages

1. Introduction: A broader view of applied linguistics

In this contribution applied linguistics is regarded as a socially sensitive orientation in linguistics as a whole, rather than, more traditionally, as a branch of it focused on foreign language teaching and perhaps another few specific fields. As I argued over twenty years ago under the telling title „Applied linguistics as linguistics applied" (Bugarski 1987; see also Bugarski 1996), it is more productive to consider the possible applications of linguistics to a wide variety of problem areas than to equate the discipline with any of them individually. In a more recent pregnant formulation, applied linguistics is best seen as „a practice-driven discipline that addresses language based problems in real-world contexts" (Grabe 2002:10). Such a view amply justifies the inclusion of my present topic in the agenda of an applied linguistics conference like this, for the fate of minority languages is surely a matter of urgent concern for practically oriented linguists prepared to join hands with other specialists in an attempt to protect this crucial segment of the world's linguistic and cultural heritage. As a matter of fact, while such a task is not normally regarded as falling within the purview of applied linguistics, I find it hard to think of a more comprehensive language-based problem area than this for applied linguists to tackle.

2. Endangered languages

Languages have been disappearing from the face of the earth for many centuries now, at a different pace in different periods and places, but steadily. In recent times the process has accelerated quite dramatically; hence, whereas the phenomenon of language death went largely unnoticed or ignored until about the year 1990, over the last two decades linguists, anthropologists and other professionals have increasingly sounded alarm bells in a concentrated effort to alert their disciplines and the public at large to what was going on. They have succeeded in drawing attention to the grave linguistic and cultural losses to humankind brought about by human languages dying in their hundreds, either through the biological disappearance of their speech communities or through these groups shifting to other, stronger and more prestigious neighbouring languages.

It has been estimated that anywhere between 50 and 90 percent of the worlds's 6,000 or more languages now living are in grave danger of extinction by the end of the present century (for statistics and discussion see esp. Hale et al. 1992, Crystal 2000 and Moseley 2006; other important sources are also listed in the References). In the face of these figures, it is scarcely surprising that numerous bodies, projects, funds and declarations have built up a wide-ranging network with the overall aim of providing comprehensive institutional care for endangered languages and the rights of their remaining speakers, often initiated or supported by UNESCO, The Council of Europe and a variety of other institutions, both national and international.

The big question, of course, is what to do about this most unfortunate state of affairs. Broadly speaking, it has so far received three kinds of answers: 1. Do nothing, i.e. simply let the endangered languages become moribund (that is, no longer passed on to children) and the already moribund ones become extinct, because most of these idioms are already beyond saving anyway; 2. Record them, i.e. save them for posterity in the form of records to be studied by linguists even after the death of their last speakers, therefore a linguistic task; 3. Try to extend their lease of life by revitalising them, i.e. by reversing language shift, clearly a matter of political decision and social action involving the willing cooperation of a representative and determined body of native speakers. All three positions have been taken, with the first resolutely discarded by enthusiastic activists and the last two demonstrated with varying degrees of success in the widely divergent contexts across the world. But let us now turn to Europe.

3. The European situation

According to rough estimates there are some 100-200 languages in Europe today, the count depending on the definition of both Europe and of language vs dialect. About 70 of these have so far been officially identified as belonging to the

category of regional or minority languages (see below), and among them 40-50 may be regarded as endangered. This last figure looks rather small when compared with those given earlier for the world as a whole, or even for any other single continent, but it is still a matter of concern. A simplified typology of European minority languages may be set up in terms of three classes: a. those that are minority languages in one or more states but national languages in neighbouring ones, hence not endangered as such though they may be threatened in some diaspora situations (e.g. German, Romanian, Slovak, Serbian); b. those autochthonous in several states but not official on the national level anywhere, hence usually endangered (e.g. Catalan, Frisian, Sami, Romani); and c. those spoken in only one state, hence endangered (e.g. Romansh, Scottish Gaelic, High and Low Sorbian).

However, this classification fails to catch the subtleties and indeterminacies of the position of numerous small ethnolinguistic communities all over Europe whose idioms are very close to extinction, or already practically extinct, due to language shift. To give just a few examples from the Balkans, especially the territory of the former Yugoslavia, such is the case of many Balkan Romance dialects (recently surveyed in Sikimić and Ašić 2008), including e.g. Istro-Romance and Istro-Romanian in Istria; of the tiny local variety of Serbian in the Bela Krajina region of Slovenia (intensively studied by Tanja Petrović; see now Petrović 2009); or of Judeo-Spanish as formerly spoken by the Sephardim community of Belgrade, now all but extinct, whose disappearance (amply and skilfully documented in Vučina Simović and Filipović 2009) tragically combines the two main causes of language death noted above, the physical extermination of the largest part of the speech community and the shift to Serbian among the small surviving segment of it.

It is clear that situations like these, and many similar ones across Europe, cannot possibly be covered and fully accounted for by any single project or document, the more so as it is already too late to protect some of the moribund local idioms, but a good start has in fact been made with regard to at least the relatively more prominent minority languages, which still stand a reasonable chance of survival and promotion. I am referring to the European Charter for Regional or Minority Languages, whose goals, problems and achievements at the end of its first decade I now proceed to outline briefly. (A somewhat differently focused discussion, with further references, may be found in Bugarski 2009; the original document itself is included in the list at the end of this paper).

4. The European Charter for Regional or Minority Languages

4.1. Goals and procedures

This major document, heralding a large-scale and long-lasting project with the general aim of safeguarding a highly significant part of Europe's linguistic and cultural heritage, was adopted by the Council of Europe in 1992 and offered to all member states as a legal reference framework and set of standards concerning its subject matter. It entered into force in 1998, after the first five states had ratified it; at

the time of this writing (October 2009) it has been signed and ratified by 24 of the 47 countries (in alphabetical order: Armenia, Austria, Croatia, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Finland, Germany, Hungary, Liechtenstein, Luxembourg, Montenegro, Norway, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, The Netherlands, Ukraine, United Kingdom).

The Charter's primary purpose is cultural, not political. It is designed to protect the languages falling under its scope, rather than linguistic minorities themselves; its aim is to provide institutional mechanisms facilitating the continued use of such languages, rather than focusing on the rights of their speakers (which is the task of other, and related, European documents). The areas of use covered by it are education, judicial authorities, administrative authorities and public services, media, cultural activities and facilities, economic and social life, and transfrontier exchanges. – It is important to observe, however, that the Charter explicitly states that the protection and promotion of minority languages in no way relieves their speakers of the obligation to know and use the national or official languages of the states in which they live; this obvious and essential requirement also supports multilingualism and interculturalism as key components of European integrations.

Accession to the Charter is voluntary but binding once ratified, in that acceding states are expected to fulfill the obligations undertaken. Ratification entails a guarantee that the state will observe a set of general principles of protection for all the regional or minority languages on its territory (laid out in Part II of the Charter) as well as an additional set of concrete undertakings (enumerated in Part III of the Charter) applying to those among these languages which it has specifically singled out for such special treatment in its instrument of ratification. (There is no pre-established list of regional or minority languages for any given country or for Europe as a whole). The concrete undertakings are chosen from a common menu containing 68 of them, covering all the areas of use and providing a range of levels of protection (e.g. for education, whether only elementary, secondary, higher etc.); a total of at least 35 must be chosen.

Implementation of the obligations undertaken is monitored by an independent Committee of Experts of the Charter, composed of one member from each state party and nominated by the Committee of Ministers of the Council of Europe. This body of experts examines the reports periodically submitted by the state authorities, gathers information from representatives of the minorities and relevant NGOs, and reports to the Committee of Ministers, which then sends its evaluations and suggestions for improvements to the government of the state concerned, inviting it to provide further relevant information in its next periodical report (due three years later, with no limit on the number of reporting cycles). There are no formal sanctions for ignoring these recommendations, but they are normally acted upon as circumstances permit, the more so as all the reports are made public upon adoption. In addition, the Secretary General of the Council of Europe submits a detailed general report on the Charter's application to the Parliamentary Assembly every two years; this document too is placed on the Council's website. It follows

from this procedure that the operation of the Charter involves three main partners: the Council of Europe, authorities of the state parties, and civil society, including in particular representatives of the languages concerned, as it is believed that all measures of protection on the part of the state should be taken in cooperation with their speakers.

In accordance with their local conditions and political philosophies concerning regional or minority langauges, the state parties have acted differently both as regards the number of languages to be protected and the selection of specific undertakings. The numbers so far range between 1 (Denmark) and 20 (Romania). For illustration we may take the former Yugoslav republics which have acceded to date, with the year of ratification given in brackets. Croatia (1997), 7 "territorial" languages ("non-territorial" or dispersed ones like Romani or Yiddish, found in many countries, are in a special category and, while recognized by the Charter, cannot be considered in this simplified account): Czech, Hungarian, Italian, Ruthenian, Serbian, Slovak, Ukrainian. Slovenia (2001), 2 "autochthonous minority languages": Hungarian, Italian. Serbia (2005 as Serbia and Montenegro, 2006 as Serbia), 10: Albanian, Bosnian, Bulgarian, Croatian, Hungarian, Romani, Romanian, Ruthenian, Slovak, Ukrainian. Montenegro (independently 2006), 2: Albanian, Romani. In all these and other states there are also languages covered only in general Part II terms but not (or not at present, as ratification is extendable) specifically by Part III measures. In Serbia, for example, such is the case with Czech, Macedonian and German, while the status of Vlah and Bunjevac (now officially "bunjevački govor") is at present controversial. With respect to selecting the measures of protection, some states, including Serbia, have chosen the same ones for all their languages, whereas others have opted for diversification, given their different situations (some relatively large and strong, others quite small and weak, etc). Both alternatives have had their implications and consequences, often causing unpleasant surprises when put into practice.

4.2. Problems

Implementation of the Charter has met with a variety of problems, ranging from political to practical, from theoretical to methodological. To begin with, a matter of growing concern is the fact that even after a full decade of its operation only one half of the Council of Europe member states have actually ratified it (several of them initially signed it but failed to ratify; several others apparently never even seriously considered joining it). Among the absent ones are e.g. Russia, France, Italy, Bulgaria, Greece and Turkey, all of them highly interesting from the point of view of minority languages. The door remains open, however, and efforts are made to encourage the absentees to join in; for example, a special working group was set up recently in order to investigate the possibilities for the accession of Russia, with its unparalleled wealth of minority languages. The reasons for reluctance or refusal to enter the fold are various. In some cases (France, Belgium) accession is rejected on constitutional or legal grounds, allegedly being ruled out by national legislation; in

others this is perhaps due to the sheer vastness of such an undertaking (Russia) or to fear of further internal disbalance caused by a high proportion of speakers of minority languages, especially Russian, perceived as a threat to the recently established national official languages (Estonia, Latvia, Lithuania); etc.

But all kinds of problems have been encountered even in the states that have ratified the Charter so far. Some of these again have to do with national legislation, which has to be adjusted to Charter provisions on various points (e.g. statistical thresholds for introducing mother tongue education, a common practice contrary to the spirit of the Charter, which does not deal with percentages but recognises only traditional presence of a minority population on a given territory). In countries like Ukraine, Cyprus and Montenegro fundamental political changes have made the implementation of certain provisions difficult or undesirable in the view of the state authorities. In yet other cases it is hard to determine the actual position of the minorities or the number of persons belonging to them, since many states (e.g. Norway, Sweden, Denmark, Germany) simply do not collect data on the ethnic or linguistic affiliation of their citizens. Related to this is the widespread psychological phenomenon of public suppression of minority identification and avoidance of official mother tongue use even where it is possible, in view of stereotypes about minority members as somehow second-rate or even nationally suspect citizens.

There are also practical problems, encountered in most countries, of securing enough competent staff for teaching, judicial procedures, interpretation, media coverage, etc. in numerous minority languages – and especially of financing all these activities, a matter frequently invoked as an excuse for failure to abide by some of the undertaken obligations. On top of everything, there have occasionally been difficulties in the relations between the Council of Europe and the authorities of certain states, in the work of the Committee of Experts and its understaffed Secretariat, and, increasingly, in funding the whole enterprise. The Committee of Experts itself displays a certain imbalance of expertise, in that more than half of its present members are international lawyers, and only about one third are sociolinguists or applied linguists.

This last observation brings me to problems which I have set aside for special mention as they should presumably be of particular interest to this audience – that is, those that are wholly or largely linguistic in nature. They start with the very definition of the Charter's subject matter. The expression "regional or minority languages" means languages that are

"1. traditionally used within a given territory of a State by nationals of that State who form a group numerically smaller than the rest of the State's population; and 2. different from the official language(s) of that State; it does not include either dialects of the official language(s) or the languages of migrants" (Article 1).

The difference between the two attributes in the phrase is that languages constituting a "relative" minority, being in a majority position in some part of the state, are "regional" (e.g. Catalan, Galician, Occitan, Low German), whereas those

making up an "absolute" minority, not being in a majority position in any part of the state, are "minority" ones. This distinction has never been in the limelight of discussion and is of no concern here; the two main problems with the definition involve the distinction between language and dialect, and the exclusion of immigrant languages.

Linguists are well aware of the fact that a sharp dividing line between a language and a dialect, being more a sociological and political than a strictly linguistic matter, is difficult if not impossible to draw. The wording of the Charter, however, obscures this problem, and the Committee of Experts has on several occasions spent many hours in an attempt to disentangle the intricacies of specific situations on the ground, debating whether some form of speech is properly to be regarded as an independent language and hence as coming under Charter protection, or as a dialect of an official language, thus not qualifying for it. A few examples are the various Sami varieties in the Scandinavian countries (Sami language or Sami languages?), local Swiss German varieties (dialects of what?), the status of Valencian in Spain (distinct language or different local name of Catalan?), Romani varieties in many countries (separate languages or dialects of the Romani language?). In Serbia, such dilemmas arise with Vlah (a language in its own right or a dialect of Romanian?) and Bunjevac (distinct language or dialect, and if the latter of what?). In cases like these it has been hard to reach decisions, and the Committee's procedure has generally been to ask the respective state authorities to take a stand in cooperation with the speakers, rather than assuming the role of external judge in these politically sensitive controversial issues.

As regards immigrant languages, one can certainly understand the Charter's pragmatic orientation: in many countries the language situation is complex enough even without them, and their inclusion might make the whole arrangement simply unworkable. Yet on the other hand, it is hard to overlook the fact that it is precisely these languages that contribute greatly to Europe's multilingual and multicultural landscape. Indeed, in certain states some of them have many more speakers than some of the autochthonous minority languages, or even national official languages (e.g. Turkish, Portuguese or Serbo-Croatian varieties compared with Romansh in Switzerland; Serbo-Croatian varieties compared with Hungarian and Italian in Slovenia); Polish and probably Lithuanian and Chinese compared with Irish in Ireland). Furthermore, the world has changed considerably since the drafting of the Charter in 1992, especially due to the increasing mobility of ethnic populations, which may significantly alter the previous demographic profile of a given territory. For example, within a few decades at least the strongest immigrant languages, such as Turkish in Germany or Arabic in France, will certainly become so deeply entrenched as to count as autochthonous in reality if not by origin. Only the future can tell how such issues will be resolved and whether this major structural shortcoming of the Charter can be removed or modified.

There are also other linguistic difficulties, which I can barely mention here. One is the fact that speakers of major European languages in diaspora situations (e.g.

German in Switzerland and in central European countries) typically speak some local and archaic versions rather than the mainstream varieties, which may cause problems in implementing some of the undertakings. Closely related to this is the question of standardisation: while the Charter does not impose this as a prerequisite for protection – in fact, standardised varieties tend to be that much stronger anyway and therefore in less need of it – some obligations, like education on any but the lowest levels, or most of the media, do require reasonably standard forms of the language in question. (This is another major problem affecting, for example, Vlah and Bunjevac). A further relevant consideration is the widespread bilingualism among minority members, not infrequently amounting to practical monolingualism in the language of the local majority, which may imply twin affiliation and a double identity, and thus bring into question the justification of insisting on the use of the ethnically primary mother tongue even if unnecessary or unwanted in practice.

And so on: problems abound – but fortunately there are important achievements to report as well. These, however, I can only deal with quite summarily.

4.3. Achievements

Despite all the problems and limitations referred to above, as a result of which the Charter has not completely justified the high initial expectations, its effects to date have on the whole been undoubtedly positive. First of all, speaking in general terms, in challenging the traditional European ideology of the monolingual nation state it has significantly contributed to building up a wide-ranging public awareness of our continent's rich linguistic heritage and of the importance of preserving it in the face of streamlining trends inherent in ongoing processes of modernisation and globalisation. More specifically, it has made the previously neglected or ignored minority languages more visible across the board, bringing home the fact, hitherto unfamiliar or unimportant to many, that in nearly every European country there are minority languages which deserve support. (The only exceptions among the signatories are Luxembourg and Liechtenstein, which however joined the Charter early in order to show solidarity with its goals). The road to recovery and further active life has likewise been traced wherever possible for those in the most precarious position.

Ratification of the Charter has thus advanced the status of numerous idioms in several countries. To give a few examples, Sweden has granted formal recognition to Meänkieli, previosly regarded as a low-class dialect of Finnish, and in Norway distinct language status was recognised for Kven, traditionally likewise treated as a local form of Finnish. The United Kingdom has revived the long-lost dignity of Scots as a language in its own right rather than a regional English dialect, and has taken steps towards a possible revitalisation of Cornish and Manx, virtually extinct Celtic idioms. Germany finally recognised Low German, which had for centuries vegetated in the shadow of the prestigious High German literary standard. In the Netherlands Limburgisch and Low Saxon, previously treated as dialects, were elevated to

language status. In several states the public perception of Romani varieties, and partly of Yiddish as well, has been visibly advanced. In addition, application of the Charter has had further positive effects on the status and use of a number of languages which had already enjoyed official rank.

In certain instances the Charter also initiated adjustments in the national legislation of particular states, providing international encouragement for their governments to make additional efforts to improve the situation of their minority languages with the active participation of the respective communities themselves, in a spirit of tolerance and mutual respect. In this way the Charter on the one hand advanced the awareness among minority members of their rights, and on the other hand prompted the state authorities to carry out their obligations more energetically. As a result of all this numerous concrete measures and actions have been taken on the ground all over Europe, positively affecting the lives of these communities.

As the Charter has been in operation for only a decade now, its achievements as thus concisely presented can be regarded as satisfactory, at least for the time being. Given that what is involved here is a long-range and temporally in fact unlimited project and process, there should be enough opportunities – and, let us hope, sincere good will too – to accomplish a lot more in this socially and scientifically challenging but traditionally largely neglected area. In this sense the Charter stands as a prominent signpost and a living testimony of a common and mutually enriching initiative of European states to improve the quality of life on this continent and to affirm some of the general cultural values of our era.

5. Conclusion: A challenge for applied linguistics

I started my presentation with the claim that applied linguists can contribute their particular expertise to the noble task of protecting and promoting the less fortunate human languages, many of which face the gloomy prospect of extinction unless helped in their struggle for survival. In this context I paid special attention to the European Charter for Regional or Minority Languages, the most important single document designed with this goal in mind. Not all minority languages are endangered, to be sure; some are bolstered up with a fairly large body of speakers and adequate institutional support (a standardised written form, some degree of public recognition, possibly also of official use, etc.). But those lacking such support are often in considerable danger; in Serbia, for example, Vlah, Bunjevac and Romani are the most vulnerable, despite the large presumed number of speakers of the last named. Yet be this as it may, it should follow from my exposition that serious concern with minority languages involves the cooperation of the state authorities, the speech community itself, and professionals in several fields – linguists, language planners, sociologists, anthropologists, jurists, political scientists, etc. In my view, as suggested, there is ample room here for language specialists of different kinds but with a shared practical or 'applied' turn of mind.

One last point I wish to make, however, is more general and in a way involves most of you, even if you are not sufficiently qualified for such a job or even interested in it at all. I would argue that, whether or not you think of yourselves as applied linguists, the mere fact that you are concerned with minority language education, foreign language teaching, contrastive analysis, translation and interpretation, bilingual lexicography, and so on, often implies your participation, in one way or another, in the efforts I have been talking about. Note that all the areas just mentioned presuppose two or more languages by definition; and since in many cases at least one of these will be a minority language, whatever you do you are actually helping it by making it more visible, though you may not always think of your engagement in these terms. Now if you add to this another indisputable fact, namely that you are all without exception personally at least bilingual and possibly multilingual, it will be quite clear that you are already part and parcel of the larger picture of multilingualism and multiculturalism which the Council of Europe and the European Union have held up before our eyes, thus living the language policy of these institutions as you take your place in the rich and colourful linguistic mosaic of our continent. And it seems particularly appropriate for me to say this here in Vojvodina, a region long recognised nationally and internationally for its distinguished tradition of taking systematic care of its several minority languages, which in some respects enjoy a level of protection well above the usual European standards.

With these words, in the last minute or two of my talk, I wish to pay homage to a person, sadly no longer with us physically, who must take much of the credit for these achievements. Without her life-long dedicated and energetic services to the field, applied linguistics – along with major segments of psycholinguistics and sociolinguistics – in Vojvodina and Serbia, even in the rest of the former Yugoslavia, would not be what it is today. I am referring, of course, to Professor Melanija Mikeš, founder of the first applied linguistics association in Yugoslavia, back in 1973, and the driving force behind numerous projects and accomplishments in this field. It is thus both inevitable and proper to remember her on this occasion. Happily, I am able to present to you today a book just off the printing press, an international commemorative volume entitled *The Multilingual World of Melanija Mikeš*, written by her colleagues and students, edited by Plemenka Vlahović, Vera Vasić and myself. A carefully planned coincidence, you might think – and I will wholeheartedly agree!

References

Bugarski, R. (1987). Applied linguistics as linguistics applied. In: *The Relation of Theoretical and Applied Linguistics* (O.Mišeska Tomić and R.W.Shuy, eds.). New York and London: Plenum Press, 3-19.

Bugarski, R. (1996). *Lingvistika u primeni*. Beograd: Čigoja štampa i Biblioteka XX vek (Sabrana dela, 5).

Bugarski, R. (2009). Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima. In: R.Bugarski, *Evropa u jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek, pogl. II, 37-56. [Shorter version in: Vlahović, Bugarski i Vasić (2009), 69-80].

Crystal, D. (2000). *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press. [D.Kristal: *Smrt jezika*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2003].

Dorian, N.C. (ed.) (1989). *Investigating Obsolescence: Studies in Language Contraction and Death*. Cambridge: Cambridge University Press.

European Charter for Regional or Minority Languages and Explanatory Report. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1993.

Fishman, J.A. (1991). *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

Grabe, W. (2002). Applied linguistics: An emerging discipline for the twenty-first century. In: *The Oxford Handbook of Applied Linguistics* (R.Kaplan, ed.). Oxford: Oxford University Press, 3-12.

Grenoble, L. (2009). Endangered languages. In: *Concise Encyclopedia of Languages of the World* (K.Brown and S.Ogilvie, eds.). Amsterdam: Elsevier, 317-327.

Grenoble, L.A. and L.J.Whaley (eds.) (1998). *Endangered Languages: Current Issues and Future Prospects*. Cambridge: Cambridge University Press.

Grenoble, L.A. and L.J.Whaley (2005). *Saving Languages: An Introduction to Language Revitalization.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hagège, C. (2000). *Halte à la mort des langues.* Paris: Odile Jacob. [*Zaustaviti izumiranje jezikā*. Zagreb: Disput, 2005].

Hale, K. et al. (1992). Endangered languages. *Language* 68, 1-42.

Matsumura, K. (ed.) (1998). *Studies in Endangered Languages*. Tokyo: Hituzi Syobo.

Moseley, C. (ed.) (2006). *Encyclopedia of the World's Endangered Languages*. London: Routledge.

Nettle, D. and S.Romaine (2001). *Vanishing Voices*. Oxford: Oxford University Press.

Ostler, N. (ed.) (1998). *Endangered Languages: What Role for the Specialist?* Bath: Foundation for Endangered Languages.

Petrović, T. (2009). *Srbi u Beloj Krajini – Jezička ideologija u procesu zamene jezika*. Beograd: Balkanološki institut SANU.

Robins, R.H. and E.M.Uhlenbeck (eds.) (1991). *Endangered Languages*. Oxford and New York: Berg.

Sikimić, B. and T. Ašić (eds.) (2008). *The Romance Balkans*. Belgrade: Institute for Balkan Studies, Serbian Academy of Sciences and Arts.

Vlahović, P., R. Bugarski i V. Vasić (ur.) (2009). *Višejezični svet Melanije Mikeš.* Novi Sad: Filozofski fakultet i Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije.

Vučina Simović, I. i J. Filipović (2009). *Etnički identitet i zamena jezika u sefardskoj zajednici u Beogradu*. Beograd: Zavod za udžbenike.

RANKO BUGARSKI
Univerzitet u Beogradu

ZAŠTITA MANJINSKIH JEZIKA U EVROPI

Rezime

U radu se najpre predstavlja jedno široko viđenje primenjene lingvistike kao društveno osetljivog usmerenja u lingvistici kao celini, pri kome se ova disciplina sagleda kao praktičnim potrebama motivisano istraživanje različitih u jeziku utemeljenih problemskih područja u kontekstima realnog sveta. U ovom svetlu se među legitimnim i urgentnim ciljevima primenjene lingvistike, a u sadejstvu sa drugim strukama, izdvaja zaštita manjinskih jezika, tog ključnog segmenta jezičkog i kulturnog nasleđa našeg sveta. Mnogi od ovih jezika su ugroženi, a primenjeni lingvisti bi mogli da prilože svoja specifična znanja i iskustva zajedničkim naporima u pravcu njihovog očuvanja.

U Evropi je tempo odumiranja jezika manje dramatičan nego na drugim kontinentima, ali ta pojava ipak izaziva rastuću zabrinutost; neki podaci o tome daju se u nastavku izlaganja. Ovom pitanju sada se pristupa u sklopu obuhvatnije institucionalne brige za manjinske jezike i za prava njihovih govornika. Glavni okvir za takve inicijative predstavlja Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima, važan dokument Saveta Evrope koji sadrži veliki broj konkretnih mera sa ciljem održavanja tih jezika u aktivnoj upotrebi. Povelja je doneta 1992. godine i ponuđena svim državama članicama na pristupanje. Na pravnu snagu je stupila 1998, a do proleća 2010. nju su ratifikovale 24 od 47 članica, uključujući Hrvatsku, Sloveniju, Srbiju i Crnu Goru. U radu se daju širi podaci o ciljevima i strukturi Povelje, procedurama korišćenim u njenoj primeni, obavezama koje preuzimaju države pristupnice, periodičnom praćenju njihovog ispunjavanja, te o raznovrsnim problemima koji se na tom putu javljaju i o dostignućima tokom prve decenije u životu Povelje.

Ova materija predočava se ovom internacionalnom auditorijumu u uverenju da upravo primenjena lingvistika može značajno da doprinese očuvanju i funkcionisanju manjinskih jezika. Na kraju se skreće pažnja na položaj Srbije i posebno Vojvodine, sa njenim zapaženim tradicijama i iskustvima u tom domenu, i sa rezultatima koji u mnogo čemu premašuju uobičajene evropske standarde. U tom kontekstu se posebno izdvajaju velike zasluge nedavno preminule Melanije Mikeš, osnivača Društva za primenjenu lingvistiku Jugoslavije (1973) i pokretača mnogih inicijativa i projekata u primenjenim jezičkim istraživanjima, psiholingvistici i sociolingvistici, i predstavlja se upravo objavljeni zbornik radova u njenu čast, pod naslovom *Višejezični svet Melanije Mikeš.*

Ključne reči: primenjena lingvistika, ugroženi jezici, manjinski jezici, Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima.

UDK 81'243 (497.11); 81'272 (497.11); 371.3 : : 811.111; 81'246.3 (497.11);
ID 177342732

JASMINA ĐORĐEVIĆ

Faculty of legal and business studies USEE Novi Sad

THE MULTICULTURAL AND MULTILINGUAL SERBIAN LANGUAGE ENVIRONMENT AND ITS EFFECTS ON EFL IN SERBIAN SECONDARY SCHOOLS

Abstract: The fact that language classrooms in Serbia are not monolingual and monocultural, as far as the native language and native culture of the students are concerned, is obviously being completely neglected since the English language teaching process is generally both planned and realized as if they were. On one hand, students whose native language is the Serbian language, that is the L1, do not necessarily have the same cultural background and on the other, there are students whose native language is not the Serbian language, but some other minority language, so that in the EFL learning environment, they in fact meet with a third (some of them even with a fourth) language. Furthermore, since language and culture are, needless to say, interrelated and interconnected, those students meet with a third, that is fourth culture. Bearing in mind that language and culture are an important part of every individual's identity, each EFL student enters the language classroom with their particular cultural and language background and as such, they influence the EFL teaching process. Eventually, the EFL learning process is either furthered or impaired by the native language and culture milieu comprising the EFL classroom depending on whether the differences in that milieu are acknowledged and incorporated into the EFL learning process or ignored and neglected.

Keywords: mother language and culture, target language and culture, multilingualism, multiculturalism, tolerance, EFL teaching and learning, language and culture acquisition

1. Introduction

1.1. The reality of the Serbian language classrooms

A fact that cannot be repeated often enough is that language classrooms in Serbia are not monolingual and monocultural. Yet, as often as it may be repeated, it seems that many language teachers seem to be unaware of this quite obvious fact. A thorough analysis of the structure of students in Serbian EFL classrooms, in the South and the North of Serbia particularly, will show that there is almost no teacher who could boast of a more or less monocultural group of students. On the contrary, there will be far more teachers exasperating with the fact that there are at least three different cultural groups per classroom. What is more, the number of native languages will be in accordance with that! Therefore, Serbian classrooms are both multilingual and multicultural.[1]

[1] The terms multilingual and multicultural refer to the existence of more than one language and culture on the territory of one country but they also refer to the fact that an individual can speak more than one language and that their cultural background may originate from more than one cultural

The population of EFL students in Serbian classrooms may be divided into two most general groups:

1. Students whose native language is the Serbian language (L1) with different cultural backgrounds and
2. Students whose native language is some other minority language so Serbian is their second language (L2) whereby the cultural backgrounds are also different.

A more detailed analysis will show that for many EFL students in Serbian secondary schools English is often a third/ fourth language (and culture). Obviously, this leads to a new yet more complicated problem reflected in the fact that EFL students enter the language classroom with their particular cultural and language backgrounds and as such, they influence the EFL teaching process. Furthermore, the impact that the diversity has on the classroom as a whole may be crucial as it can affect the entire group. Thus, a probable solution to this prevailing problem is to acknowledge the native cultures present in the classroom and incorporate them into the EFL learning process, which will inevitably lead to motivated EFL learners and better results.

1.2. The population of minority students in the EFL classroom in the South of Serbia

A closer investigation into the structure of EFL classrooms in Serbian secondary schools (Đorđević, 2006) revealed that only half of all students who finish elementary schools (50.3%) continue their education by choosing a secondary school. What is more, members of minority language and cultural groups drop out of school after finishing, if at all, elementary education twice as often than their peers belonging to the majority language and cultural group. Those minority group members who decide to continue their formal education, more often opt for secondary vocational schools than for the Secondary General Education School, known as "Gimnazija" in Serbia.

In a sample of 486 students selected for the purpose of a PhD research (Đorđević, 2008), 245 students attended the Gimnazija and 241 a Secondary vocational school. In order to get information about their cultural background, the schools' officials were asked whether they kept record about the students' cultural status. Oddly enough, there was no such record, but it was suggested that according to the surnames of the students it could be determined whether they belonged to the Serbian majority cultural group (surnames mainly ending with the suffix -vić/ -ić), the Roma cultural group (surnames mainly based on some specifically Roma first name, such as Demiran, Raman, etc.) and the Bulgarian cultural group (surnames ending with the suffix –ov). Official record was kept only for those students who had

group (Crystal, 1985, Bugarski, 2002, p. 166). More importantly, the fact that members of the majority and the minority cultural groups are living next to each other, inevitably causes a constant interaction between and among those different cultures causing thus the transfer of artefacts from one cultural group to another. Eventually, the differences become part of the individual's personality amounting thus to diversity within the individual themselves making them multicultural.

moved from some foreign country or had spent a year or more in a foreign country (exchange student programs, parents being assigned temporarily by their company to a foreign country, etc.).

As based on the mentioned surname differences and the record of migration, the sample used for the PhD research could be structured as shown in Table 1.

Sample 486 students	Secondary General Education School (Gimnazija) (245 Ss)			Secondary vocational school (241 Ss)				
Grade	Roma	Bulgarian	Born/ spent some time abroad	Roma	Bulgarian	Born/ spent some time abroad	**Total**	**%**
I	0	2	0	1	2	1	**6**	**1.23**
II	0	3	0	2	4	0	**9**	**1.85**
III	1	4	2	0	3	2	**12**	**2.45**
IV	0	3	1	3	4	0	**11**	**2.26**
Total	**1**	**12**	**3**	**6**	**13**	**3**	**38**	**7.82**

Table 1: The cultural structure of Ss in two secondary education schools sampled for a research

2. Acknowledgement, integration and results

2.1. How do we acknowledge the native culture of our EFL students?

Teachers should not assume all students are culturally equal or similar but recognize the presence of diversity and work with it. With that in mind, culture should be recognised as a major advantage to the teaching/ learning process rather than a problem. This means that having members of different cultural groups is not a disadvantage but rather an advantage for both the teacher and the group. First of all, discussions will always be interesting and students are generally motivated to speak about themselves. Sharing personal experience is thus contributing to the entire teaching and learning process - it serves as a general motivational factor since other students might want to participate as well.

Bearing this in mind, teachers should be open-minded and proactively work with diversity in the classroom. What they can do is use the diverse milieu and turn it into teaching and learning material. Reading and writing will be improved if students are allowed to talk and write about things they understand and are familiar with. Even if the topic is completely unknown to them, a properly planned discussion may serve as an enlightening experience helping the students understand unknown and otherwise feared concepts. Issues troubling young people referring not only to cultural diversity stretching across geographical borders, but also to those that may be present in basic cultural groups not necessarily determined by differences in language, religion or some other obvious cultural difference.

If properly added and incorporated into the teaching and learning process, cultural diversity and topics related to it, may improve the students' overall linguistic performance by adding intercultural communication skills and learning to

the existing communication skills. And if the basic communicative skill is not developed enough, by letting students talk about their own culture, even the shiest among them will feel free to contribute to the class.

2.2. How do we integrate student cultural experience into the EFL classroom?

The integration of student cultural experience is neither time-consuming nor does it ask for major changes in the syllabus. It takes a few minutes of Intercultural Communicative English Language Teaching (ICELT), a method easy to apply and not demanding at all. ICELT is a relatively new approach favoured in areas where there are members of different cultures living together. It has been developed, however, in different areas of the world, and there is not one author to it. Many an enthusiastic teacher may be regarded as contributor to the development and later improvement of the approach. What started as an initiative to motivate students has turned into an entire movement. Authors such as Bennett, J.M.; Hofstede, G.; Wiseman, R. and many others explored the possibilities of surpassing cultural issues suggesting thus the necessity of turning to a completely new approach to language learning.

Nobody has yet determined whether ICEL teaching and learning is a method or just a technique but it may be said that there are two major phases of ICEL teaching:

1. Motivate students to talk about their cultures in the English language and
2. Integrate topics that facilitate interaction between the native and the target culture.

The teacher would have to be aware of the structure of the student corpus participating in the class. Only if knowing what cultures there are, can the teacher try to find out something about each of them and address the particular student referring to the cultural particularities. The fact that the teacher knows something about a student's background (sometimes even disregarded) will first boost the student's self-confidence and then have him feel he or she is respected.

The next step is integrating the new knowledge into the study material. There are many ways the easiest of which is still to let the student(s) from a different culture tell the others about what is special in the particular culture. Generally, this will bring about a sense of solidarity at first and then, as a certain culture is explored, it will lead to a greater and improved sense of tolerance for something that might have been not only unknown but also frightening and as such a probable cause of misunderstanding and bad energy in the study group!

2.3. Results of ICEL teaching

Extensive research that was part of the earlier mentioned PhD thesis (Đorđević, 2008) has revealed astonishing results. The most obvious result was that ICEL teaching validates the identity of every single student in the class, being either members of the majority or the minority group. As soon as the student arrives at the level that his or her culture is acknowledged as present and existing in the group with all its particularities, the teacher can work on furthering the sense of belonging and acceptance by using cultural identity characteristics as study material.

Eventually, this type of teaching and learning helps students overcome their fear of bad linguistic performance, which of course leads to overall better linguistic results. The reason for this may be seen in the fact that the acknowledgment of identity, culture being one aspect, is furthering the sense of self-assurance which amounts to much better motivation leading thus to better performance in the target language.

Most important of all is that not many classes of ICEL are needed to achieve the above-mentioned results. It would be enough to introduce an occasional class based on this approach. For instance, for III-year students at the Secondary General Education School, popularly known as 'Gimnazija', the EFL syllabus is based on 5 classes of English per week. Since there are 185 classes in the entire year, this boils down to a total of 37 classes of ICEL per year.

The graphic presentation below shows the amount of ICEL in comparison to the overall number of classes with students who attend the above-mentioned group.

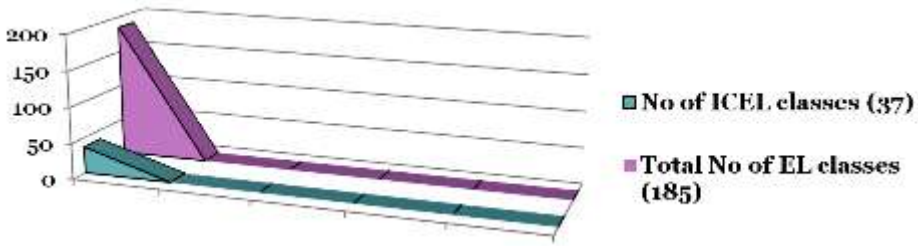

Figure 1: Graphic representation of a suggested number of ICEL classes for III-year students at a Secondary General Education School (Gimnazija) in Serbia

3. ICELT in Practice

There are many different ways of applying ICELT in the classroom[2]. Of course, the particular choice of approach should be in tune with the class, that is with those students coming from a particular culture. The teacher might choose a certain text, picture, story, film, etc. that exemplifies the artefacts of a particular culture and either present them to the class or have a student from that culture present them. The ways are numerous and it is up to the teacher to choose an approach that will best suit the class they are teaching. The easiest is to take a text, which is about different cultures and read it with the students in class and then motivate them to talk about the text.

3.1. Comments of students who participated in ICEL classes

For the purpose of the empirical research as part of the PhD thesis mentioned above, 8 EFL groups at a so-called Gimnazija (245 students) and 8 EFL groups at a Secondary Vocational School (241 students) in the south of Serbia, participated in one trial class based on ICEL teaching each. In the end, the material from all 16 groups and a total of 16 trial classes was assessed. The material used in the class was based on two texts[3] written for the purpose of the experiment. One text was a

[2] For a detailed description of sample approaches, refer to Đorđević, 2009c.

[3] For a detailed description of the experiment, refer to Đorđević, 2008.

representation of holidays in the English speaking communities as compared to the Serbian speech environment, whereas the second text was about shopping habits in these two language communities. Each trial class was structured as follows:

1. Questions about holidays/ shopping in general as a warm-up.
2. Reading of the texts interrupted by questions and explanations meant to provoke curiosity and enthusiasm to talk about the topics.
3. Short comprehension exercise based on true/ false statements.
4. Short report written by the students on what they had learned in the class.

The table below shows two prevailing types of comments that appeared in student reports based on which the conclusion could be drawn that not only did almost half of them have a positive attitude to ICEL learning in general but they also could define what they liked about it!

	School	Gimnazija (245)						Secondary Vocational School (241)					
	Class	I	II	III	IV	Total		I	II	III	IV	Total	
	Positive attitude to ICEL	%	%	%	%	No.	%	%	%	%	%	No.	%
		7.91	8.54	6.87	6.66	144	30.00	7.50	6.66	6.25	7.29	133	27.70
Type of comment	learned about differences in cultures	2.29	2.50	3.12	5.20	63	13.12	2.50	2.50	2.70	5.00	61	12.70
	liked it because students could give their opinions	4.58	4.58	5.00	5.26	95	19.79	2.70	0	4.37	5.00	58	12.08
	Σ	6.87	7.08	8.12	10.83	158	32.91	5.20	2.50	7.08	10.00	119	24.79

Table 2: Presentation of two most important comments made by the students after one class of ICEL teaching.

3.2. Results with students who participated in ICEL classes

The aim of the PhD thesis was, among other things, to prove the hypothesis that students learn more and better if allowed to express their culture freely. Therefore, the structure of the class meant to motivate the students not only to answer to regular questions, to translate a text or just reproduce sentences learnt by heart, but also to have them talk about things they have their own opinions about.

Amazingly enough, the performance of the students was astonishing. At the beginning of the experiment, they were not expected to deliver fluent speeches and write outstanding essays. And they did not. What they did was express their opinions freely in class in front of their peers, which was something they would not normally do. And it was not only the talkative ones who would say something. In their reports, the shiest ones confessed to having said something for the first time in their lives. What is more they felt happy and content about it. Some of them even wrote thank-you notes at the end of their reports.

However, the enthusiasm alone could not prove the initial hypothesis of the research. They had to show a certain level of performance as a factor of achievement according to which the success of the class could be assessed. Their oral performance could not be evaluated because it would have been too time-consuming[4] which is why a standard had to be devised according to which their performance could be evaluated. Closer and repeated reading of the student reports revealed that it would be better to stick to some formal and general criteria than resort to a classic error analysis. The aim of the thesis was to prove that proper encouragement based on the students' native culture could motivate them to engage in communication and thus in learning.

Therefore, assessment of the students' reports and thus their linguistic performance was based on three formal criteria:

1. the number of sentences copied from the original text,
2. the number of new words used and
3. the total number of sentences in their reports.

The assessment showed that in both schools performance after only one class of ICEL teaching produced the average mark 3[5]. Given that teachers can either boast of excellent EFL groups or exasperate with extremely bad groups (bad referring to low motivation, participation and accomplishment), an average 3 may be considered quite promising. A general conclusion that could be drawn was that continual and frequent implementation of the principles of ICEL teaching may result in much better scores.

School	Gimnazija (245)			Secondary Vocational School (241)		
Values Class	Positive attitude to ICEL	Assessment score (1-5)		Positive attitude to ICEL	Assessment score (1-5)	
	%	%	**Average mark**	%	%	**Average mark**
I	11.66	7.50	**3**	11.66	5.00	**2**
II	12.08	7.70	**2**	11.45	5.83	**2**
III	11.25	6.87	**3**	12.08	6.45	**3**
IV	11.66	7.08	**3**	11.87	5.83	**3**
∑	**46.66**	**21.45**	**3**	**47.08**	**12.29**	**2.5**

Table 3: Overall results of the linguistic performance of the students who participated in the research.

[4] Refer to Đorđević, 2008 for further details related to the method of the research – first person narrative and the justifications for its application.

[5] For further detail on the assessment method and results, refer to Đorđević, 2008.

4. Conclusion

Instead of a conclusion, let us remind ourselves that for inspiration a teacher does not need to go far. Resources can be found in the classroom. What is more, the possibilities are numerous and easy to integrate. All that the teacher should do is take advantage of the diversity in the immediate surrounding. Just a small amount of enthusiasm and self-commitment that the teacher could manage to gather can have a dramatically positive impact on the classroom and language teaching process. Positive attitude is catchy and may spread like a disease.

The intercultural communicative language teaching approach as suggested in this article when used in the culturally diverse classroom in a Serbian secondary education classroom enables cultural self-reflection among the students, increases intercultural awareness motivating them to share ideas and to discuss them. Obviously, communication skills are furthered thus leading to much better results as far as linguistic performance in general is concerned.

Therefore, acknowledging and proactively working with student cultural identity rather than just focusing on linguistic competence can empower and motivate English language learners, developing intercultural communication skills that are highly needed in today's societies.

References

Breen, M., & Candlin, C. (1980). The Essentials Of A Communicative Curriculum In Language Teaching. *Applied Linguistics, 1/2,* 89-112.

Bugarski, R. (2002). N*ova lica jezika: sociolingvističke teme.* Beograd: Biblioteka XX vek.

Crystal, D. (1997). *English As A Global Language*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Crystal, D. (1985) *A Dictionary of Linguistics and Phonetics,* 2nd edition. New York: Basil Blackwell

Đorđević, J. (2006) „Multiculturalism and multilingualism: elements of modern language teaching to be acknowledged and applied"; *Primenjena linkgvistika,* br. 8, Zbornik radova; Beograd – Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku, str. 190-199

Đorđević, J. (2008). *English Language Learning Under The Influence Of The Multicultural Serbian Language Environment* (*Uticaj višekulturne srpske govorne sredine na učenje engleskog jezika*, Phd thesis defended at the Faculty of Foreign Lnaguages in Belgrade, 1 Nov 2008).

Đorđević, J. (2009a). *Engleski jezik u Višekulturnoj Srbiji.* Beograd: Zadužbina Andrejević.

Đorđević, J. (2009b). „Intercultural Communicative English Language Learning", Tesol

Đorđević, J. (2009c). "The Integration of the Native culture in the Process of Teaching

and Learning English as a Foreign Language". Facta Universitatis, Series: Linguistics And Literature Vol. 7, No 1, 2009, Pp. 87 – 100, *Udc 81'242 / '243 811.111 : 811.163.41*

Freire, P. (1972). *Pedagogy Of The Oppressed*. Harmondsworth, England: Penguin.

Jessner, U. (2006). *Linguistic Awareness In Multilinguals: English As A Third Language*.

Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press.

Kramsch, C. (1993). *Context And Culture In Language Teaching*. Oxford, England: Oxford

University Press.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind In Society*. Cambridge, Ma: Harvard University Press.

Vygotsky, L. S. (1986). *Thought And Language*. Cambridge, Ma: Mit Press.

Wertsch, J. V. (1985a). *Vygotsky And The Social Formation Of Mind*. Cambridge, Ma:

Harvard University Press.

Wertsch, J. V. (1985b). *Culture, Communication, And Cognition: Vygotskian Perspectives*.

Cambridge, England: Cambridge University Press.

JASMINA ĐORĐEVIĆ

Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad

VIŠEKULTURNA I VIŠEJEZIČNA SRPSKA GOVORNA SREDINA I NJEN UTICAJ NA UČENJE ENGLESKOG JEZIKA KAO STRANOG U SRPSKIM SREDNJIM ŠKOLAMA

Sažetak

Očigledno se potpuno zanemaruje činjenica da jezičke učionice u Srbiji nisu jednojezične i jednokulturne, kada je reč o maternjem jeziku i maternjoj kulturi učenika, jer se nastava engleskog jezika uglavnom i planira i izvodi kao da jeste. S jedne strane, učenici čiji maternji jezik jeste srpski jezik, to jest prvi jezik, nemaju nužno isto kulturno poreklo. S druge strane, ima i onih učenika čiji maternji jezik nije srpski jezik već je to neki od jezika manjina pa se oni u okruženju gde se engleski jezik uči kao strani, zapravo susreću sa trećim (neki i sa četvrtim) jezikom. Štaviše, pošto su jezik i kultura međusobno povezani i uslovljeni, što je opšte poznata činjenica, ti učenici se sretnu sa trećom, to jest četvrtom kulturom. Imajući u vidu da su jezik i kultura bitni sastavni delovi ličnosti svakog pojedinca, svaki učenik engleskog jezika kao stranog ulazi u jezičku učionicu sa svojim određenim kulturim i jezičkim poreklom i tako utiče na nastavu engleskog jezika kao stranog. Konačni rezultat je da na nastavu engleskog jezika, maternji jezik i kulturni milje, koji čine jezičku učionicu, tako utiču ili podsticajno ili ne, u zavisnosti od toga da li se razlike u tom miljeu priznaju i uklope u nastavu engleskog jezika kao stranog ili se ignorišu i zanemare.

Ključne reči: maternji jezik i kultura, ciljni jezik i kultura, višejezičnost, višekulturnost, tolerancija, nastava i učenje engleskog jezik kao stranog, usvajanje jezika i kulture

UDK 81'246.3(450); 323.15(=163.6)(450); 342.725(450)
ID 177343244

ROBERTO DAPIT

Dipartimento di lingue e civiltà dell'Europa centro-orientale
Università di Udine

O VEČJEZIČNEM IN MEDKULTURNEM IZOBRAŽEVANJU PRI SLOVENSKO GOVOREČI SKUPNOSTI V ITALIJI

Povzetek: Prispevek izhaja iz dejstva, da ima slovenski jezik v Italiji zaradi zgodovinskih in sociolingvističnih razlogov bistveno drugačen položaj na različnih območjih, kjer živi slovensko govoreča skupnost. V takem kontekstu je vprašanje večjezičnosti osrednjega pomena, saj izobraževanje poteka v najmanj dveh standardnih jezikih (slovenščini in italijanščini), medtem ko na določenih območjih, poleg italijanskega jezika, pride v poštev izključno krajevna različica slovenskega jezika. Avtor bo v razpravi izpostavil nekaj vprašanj, ki zadevajo sodobno jezikovno politiko, zlasti pa vlogo didaktičnih načel pri poučevanju kulturnih prvin v prostoru, kjer se slovensko govoreča skupnost v glavnem istoveti z lokalnim jezikovnim in kulturnim izročilom. Večina prebivalstva v bistvu ne razpolaga z nikakršnim znanjem o jezikovni in kulturni tradiciji slovenskega naroda. Omenil bo tudi vlogo in raznovrstne učinke najnovejše italijanske zakonodaje o zaščiti manjšinskih jezikov. Slovenščina v Italiji se nahaja v naravnem položaju interakcije s furlanščino in nemščino, poleg italijanščine seveda, zaščitni zakoni pa čedalje bolj konkretno omogočajo večjezično in medkulturno prakso v izobraževalnih procesih. Prispevek potemtakem ponuja nekaj razmislekov o potencialnosti večjezičnega in medkulturnega izobraževanja, ki naj bi načeloma odgovarjala značilnosti tega prostora. Ne gre pa prezreti dejstva, da so v deželi Furlaniji-Julijski krajini novejši procesi večjezičnega izobraževanja delno že v postopku.
Ključne besede: slovenski jezik, manjšinski jeziki, manjšinska zakonodaja, medkulturno izobraževanje, večjezičnost

1. Uvod

Načela, ki podpirajo izobraževalne izbire in procese pri slovensko govoreči skupnosti v Italiji, se bistveno razlikujejo glede posameznih kulturnozgodovinskih prostorov. Omenjena skupnost govorcev biva v treh pokrajinah dežele Furlanije-Julijske krajine, to so Viden/Udine, Gorica/Gorizia in Trst/Trieste. Zgodovinski dejavnik je s tega vidika odločilen, saj področja, ki so najdlje časa pripadala avstro-ogrski monarhiji, ohranjajo status jezika v javnosti do take mere, da tudi pouk poteka v slovenščini. To velja za Goriško in Tržaško pokrajino, medtem ko v Videnski pokrajini, ki je spadala v drugačen politični okvir oz. v upravno-politične sisteme italijanskega polotoka, je tudi status slovenskega jezika povsem drugačen oz. nižji, ker se tam v bistvu lahko uveljavi v najvišjem položaju le ob italijanskem jeziku v obliki dvojezičnega pouka.

V tem prispevku bo poudarek na položaju jezika ravno v Videnski pokrajini,[1] jezikovno zelo raznoliki, ker se ohranja v več narečjih, poleg tega pa slovenski jezik živi stično z italijanščino, furlanščino, nemščino in drugimi standardnimi ali pokrajinskimi jeziki tega območja. Sociolingvistična slika potemtakem odraža izrazito diatopično raznolikost ne samo širšega prostora te regije, temveč, glede jezikovnih zvrsti, tudi znotraj ožjih predelov, kjer je slovenska jezikovna skupnost zgodovinsko prisotna. Za pričujočo razpravo pa je relevantno, da imajo tudi narečja v tej pokrajini poseben položaj in se morebitna dvojezičnost lahko izvede v določenih predelih v odnosu med italijanščino in slovenskim narečjem. Po tem kratkem uvodu je samoumevno, da je odnos med strandardnim in krajevnim slovenskim jezikom zapleten dejavnik, ki bistveno ovira in včasih tudi onemogoča razvojne procese ravno v šolstvu in na splošno tudi v kulturnem življenju.

2. Italijanska jezikovna zakonodaja in krajevne različice

Da bi bolje razumeli uradni status in razsežnost slovenskega jezika, je nujno obravnavati besedila najnovejših specifičnih zakonov. Od leta 1999 do leta 2007 je posebno obdobje v zgodovini italijanske zakonodaje, v katerem smo prisostvovali sprejemanju treh zakonov, ki zadevajo zaščito tako imenovane slovenske jezikovne manjšine v Italiji. Prvi je Državni zakon 482/1999, ki poleg slovenščine ščiti še 11 jezikovnih manjšin v državi; drugi, Državni zakon 38/2001, se ravno tako kot tretji, Deželni zakon 26/2007, posebej nanaša na slovensko jezikovno skupnost.

Zadnja dva omenjena zakona, zlasti tretji, do določene mere upoštevata raznolikost zvrsti slovenskega jezika in tudi njihovega položaja s tem, da predvidevata posebne predpise za Vidensko pokrajino. Upoštevanje raznolikosti je nekako bilo izraženo že v Državnem zakonu 38/2001, člen 12. (Disposizioni per la provincia di Udine), 1. in 2. odstavek. Čeprav nikjer ni omembe o zvrsteh slovenskega jezika, zakon predvideva za vrtce in obvezne šole, da se upoštevajo tudi vsebine o lokalnem izročilu, jeziku in kulturi tudi v slovenskem jeziku.[2] To načelo, ki vsaj delno izpolnjuje pričakovanja nekaterih narečnih govorcev Videnske pokrajine, se udejanja v različnih oblikah in je odvisno od potreb ohranjanja krajevne značilnosti jezika in kulture od kraja do kraja, kar dokaže različne stopnje ozaveščenosti. Na kognitivni ravni to za učence konkretno pomeni, da določena področja še zmeraj ostanejo izločena v smislu, da v okviru državnih šolskih ali drugih ustanov navadno niti poznavanje zgodovine slovenskega jezika in kulture kot celote ni omogočeno narečnim govorcem.

---

[1] O izobraževanju v slovenskem jeziku v Italiji in o položaju sodobnega slovenskega jezika v Videnski pokrajini glej tudi Dapit 2007a, 2007b.

[2] Državni zakon 38/2001, člen 12,1: "Nelle scuole materne /…/ la programmazione educativa comprenderà anche argomenti relativi alle tradizioni, alla lingua e alla cultura locali da svolgere anche in lingua slovena /…/"), 2: "Negli istituti di istruzione obbligatoria /…/ l'insegnamento della lingua slovena, della storia e delle tradizioni culturali e linguistiche locali è compreso nell'orario curricolare obbligatorio /…/".

Diatopično jezikovno raznolikost izrecno upošteva Deželni zakon 26/2007, ki prvič poimenuje krajevne različice oz. rezijanščino in druga tri narečja Videnske pokrajine,[3] kot jih je natančneje opredelila slovenska dialektologija že od časa Frana Ramovša. To je izjemno pomembno dejstvo, vendar lahko učinkuje dvorezno in to izjavo bom skušal pojasniti v naslednjih vrsticah.

Razsežnost omenjene zakonodaje je dejansko široka in načelno omogoča zaščito oz. rabo in razvoj slovenskega jezika in njegove zvrsti ter kulture na visokem položaju v družbenem življenju. Dane možnosti so pa zaenkrat le delno izkoriščene v šolstvu[4] in kulturnem življenju na Videnskem zaradi težav najrazličnejše narave: pomanjkanje finančnih sredstev, usposobljenih kadrov in primernega učnega gradiva, predvsem pa avtoreferenčnost, zadržki in celo odklanjanje rabe pisnega jezika, ki temeljijo na ideološko-političnih naravnanostih in se v končni fazi pretvorijo v odpor ter ponekod v popolno odklanjanje knjižnega jezika.[5]

Približno šestdeset let po sprejemu italijanske ustave, na katero se omenjeni zakoni seveda sklicujejo,[6] se pojavlja dokaj paradoksalno stanje, ker je najsodobnejša zakonodaja dozorela ravno v izredno kritični fazi, ki jo doživlja slovenski jezik s svojimi različicami na Videnskem. Kritičnost položaja manj razširjenih jezikov v celi Evropi se odraža v vedênju samih nosilcev jezikovnega in kulturnega izročila. Kljub pozitivni preobrazbi splošne ozaveščenosti in izredno naklonjeni zakonodaji je nemogoče ustaviti proces, ki neizprosno zmanjšuje jezikovne kompetence in zmožnosti prenašanja kulturne dediščine. V tem smislu je konec koncev tudi družina izgubila večji del svoje vloge, vendar omenjeni zakoni je ne upoštevajo kot naravni subjekt, ki naj bi bistveno bolj kot drugi prispeval k zaščiti jezikovne in kulturne dediščine.[7]

V primeru tako imenovanih jezikovnih skupnosti drugega razreda (v smislu, da je potencialni učni jezik narečje), se položaj posebno komplicira in odpira dodatne problematike in razprave pri uporabnikih. Najpogosteje opazimo tovrstno stališče oz. da po eni strani prisotnost knjižnega jezika v socialnem življenju predstavlja neko ogroženost glede obstoja narečne zvrsti, po drugi pa sama omejenost krajevnega jezika svetuje govorcem njegovo bistveno odvečnost, čeprav se včasih v to zvrst

---

[3] Deželni zakon 26/2007, člen 2, 3: "Nel territorio di cui al comma 2 i provvedimenti della presente legge riguardano anche il resiano e le varianti linguistiche delle Valli del Natisone, del Torre e della Val Canale".

[4] Poleg že sprejete italijanske zakonodaje bi navedel tudi *Evropsko listino za regionalne ali manjšinske jezike*, člen 8, ki predvideva široko paleto možnih ukrepov za pospeševanje pouka regionalnih ali manjšinskih jezikov.

[5] Na primer raba pisnega jezika v Reziji ni zaželena niti na narečni ravni, ker nekateri uporabniki že delno uveljavljeni in znanstveno izdelani rezijanski pravopis lahko istovetijo s slovenskim standardnim jezikom.

[6] Italijanska ustava, uveljavljena 1. 1. 1948, izrecno predvideva s 3. členom zaščito jezikovnih manjšin: "La Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche".

[7] Tudi Telmon (2007: 323-324) opozarja na to pomanjkljivost in celo predlaga, naj družine, ki peljejo svoje narečno govoreče otroke do praga osnovne šole, dobijo finančno podporo preko občin, ki spadajo v področje jezikovne zaščite.

načelno vlaga neizmerno simbolno vrednost. Tovrstna miselnost se odraža tudi v vedênju staršev, ki čedalje bolj uporabljajo italijanščino kot sporočevalno sredstvo znotraj družine[8] in kvečjemu pospešujejo učenje tujh jezikov, predvsem angleščine.[9] To ne velja v deželi le za manjše jezikovne skupine kot rezijanska ali terska, temveč tudi za večje kot je furlanska, ki šteje približno 450.000 govorcev. Kljub temu se tudi v tej izgubljajo jezikovne kompetence, čeprav nekoliko počasneje.[10] Relevantno pa je v luči te razprave drugo dejstvo, namreč da so sami zakoni povzročili skrajne reakcije pri določenih skupinah govorcev, ker ne sprejmejo pripadnosti jezikovnemu sistemu, ki je v zakonih pravilno poimenovan kot 'slovenski'. Strah pred jezikovno standardizacijo zadeva pravzaprav tudi furlanske govorce, predvsem tiste, ki so jezikovno najbolj oddaljeni od osrednjih govorov okoli glavnega mesta Viden.

3. Položaj in funkcije kulturne dediščine v izobraževanju

Najnovejše zakonodaje se ne osredotočijo le na problem jezika, temveč z istimi načeli tudi na vprašanje kulturne dediščine.[11] Ozaveščenost o pomenu lokalnih kulturnih prvin se odraža v kulturni politiki, ki se izvaja od 70-ih let 20. stoletja. Nekaj let kasneje, v osemdesetih letih, se tudi v Videnski pokrajini pojavljajo potrebe, da imata krajevni jezik in kultura dostop v vrtcu in osnovni šoli, čeprav v izredno omejenem obsegu glede šolskih ur. Del kulturne dediščine, ki se je prenašal le na ustni ravni ali neposredno prek nosilcev izročila, je postal pisno izročilo ali se pretvoril v ustvarjalne dejavnosti. Določene kulturne prvine so celo postale "učni predmet" v šoli, to sta na primer glasba in ples v Reziji, medtem ko se je v Nadiški dolini od samega začetka posvetilo največ pozornosti ustnemu izročilu, ki je skupaj z drugimi sredstvi prispevalo k temu, da se na primer v Dvojezičnem šolskem središču v Špetru upoštevajo jezikovni in komunikativni vzorci tega okolja: Jezik (in potemtakem tudi narečna zvrst) je osnovni dejavnik kognitivnih procesov, vendar ni toliko pomemben kot predmet raziskovanja in spoznavanja, kolikor kot orodni oz. učni jezik, preko katerega se ti procesi izvajajo (Gruden 2005: 144-145).[12]

[8] Francescato (2005: 577-578) opozarja na zapletenost vprašanja pouka jezika, ki ni standardna oz. uradna jezikovna oblika, in predstavi isto problematiko za nemško govoreči skupnosti v Timau/Tischlbong v severni Furlaniji oz. Karniji.

[9] O vprašanju razmerja med angleščino in manjšinskimi jeziki v percepciji šolskega sistema in družbe gl. tudi Telmon 2007: 319.

[10] Tudi furlanska jezikovna skupnost, ravno tako kot slovenska, je leta 2007 doživela sprejem Deželnega zakona št. 27, vendar je nekatere člene tega zakona Ustavno sodišče razveljavilo.

[11] Glej Deželni zakon 26/2007, člen 15: "L'Amministrazione regionale promuove, nell'ambito delle proprie competenze, la realizzazione di iniziative dirette alla tutela e alla valorizzazione del patrimonio culturale, storico e artistico della minoranza lingussitica slovena /.../".

[12] Upoštevanje narečja ob knjižnem jeziku v privih fazah pouka naj bi veljal kot kriterij tudi pri drugih jezikovnih skupnostih v Italiji, gl. npr. Altimari (2007: 77) o razmerju med krajevnim (arbëreshom) in standardnim albanskim jezikom : "/…/ porre la giusta esigenza didattica di valorizzare comunque il patrimonio linguistico di base, acquisito dall'alunno nella sua lingua materna, che non può perciò essere escluso dalla pratica didattica. Tale impostazione vuole evitare che si accentui il distacco tra la

Pomembnejšo vlogo igra učno gradivo v narečju tam, kjer standardna slovenščina navadno ni in ni bila v rabi v javnem življenju, to so področja Rezije in Terske doline. Zdaj pa nekaj kritičnosti. Osnova, na kateri temeljijo učni materiali, je v bistvu lokalno izročilo, ki ga v glavnem posreduje narečje. Gre največkrat za nesnovno kulturo v obliki besedila, v katerem pa je včasih upodobljena tudi snovna kultura s pomočjo ilustracij. Na kognitivni ravni se prispevek krajevnega jezika in kulture v Videnski pokrajini načelno omejuje na upodabljanje lokalnega sveta iz nedavne preteklosti. Izredno privlačne ilustracije pogosto prispevajo k temu, da soustvarjajo 'očarljivost' starinskega sveta, ki se okrepi s pomočjo določenih pesemskih ali pripovednih oblik, kot so bajke, pravljice in pripovedke.

Če se po eni strani zavedamo, da je lahko pripoved o nekem minulem svetu anahronistična in pripelje enostavno do folklorizacije kulture, pa po drugi strani opažamo v sodobni družbi zakoreninjenost, prisotnost številnih tradicionalnih kulturnih prvin, tudi v morebitni fazi transformacije seveda: tudi mlajše generacije na ruralnih področjih ohranjajo določen odnos do preteklosti, kar je posledica interakcije raznih faktorjev kot so socialne dinamike v obredih – šegah in navadah – in v drugih družbenih okoliščinah.

Po opazovanju vedênja najbolj ozaveščenih nosilcev in uporabnikov kulture, ki dokazujejo potrebo, da ne samo rešijo kulturno dediščino, temveč tudi, da jo pretvorijo v novo snov, na primer v učno gradivo,[13] se ponovno postavljajo določena vprašanja o funkciji izročila kot izrazu vrednot, ki jih lahko prenaša upodabljanje tradicionalnega življenja.[14] V skladu s transformacijskimi procesi bi bilo idealno, da se izročilo posodobi oz. pretvori v nove in kakovostne ali ustvarjalne oblike, kot so avtorska besedila, estetsko in kumunikacijsko primerna tudi za sodobno družbo. [15]

Opazovanje sodobne človekove interakcije v družbi in z naravo razkriva določene pomanjkljivosti, ki domnevno izvirajo iz izgube pozitivnega odnosa do preteklosti in okolja. Vrzeli bi lahko zapolnili z znanjem o delovanju – ne le kulturnem, temveč tudi socialnem in gospodarskem – nekdanjega človeka v sožitju z danim prostorom. V luči smiselne kulturne politike, naj bi to bistveno nadgradilo globalno znanje in uravnovesilo vpliv globalne kulture in njene posploševalne težnje.

---

lingua dell'ambiente sociale e la lingua dell'ambiente scolastico, tra parlate italo-albanesi e lingua albanese comune." Isti avtor pa zavrača lokalistično interpretacijo Državnega zakona 482/99 v smislu, da naj bi se pri pouku jezikovnih skupnosti arbëresh upošteval manjšinski jezik, ki je albanski, in ne krajevni jezik, ki se v bistvu ohranja na ustni ravni (Altimari 2007: 76).

[13] Glej številne diplomske naloge na Univerzi v Vidnu kot rezultat raziskovanja ustnega izročila in kulturne dediščine.

[14] Uporaba izročila se v tem prostoru idealno izvaja v procesih, v katerih je pripovednost v širšem smislu slog sporočanja in to se udejanja v obliki besedila, tudi vizualno in multimedijsko, bistveno manj v obliki leksike. Če so pa v danem prostoru določene šege in navade še žive, so tudi otroci delno vključeni v kulturne procese v šoli in zunaj ustanove.

[15] Tovrstna besedila so visoko kakovostna, saj dosežejo na primer razsežnosti igrive nesmiselnice oz. tipa, ki se lahko uvršča v tipologijo sodobne inovativne poezije. To so na primer besedila rezijanske pesnice Silvane Paletti, ki je sodelovala v osnovni šoli v Reziji.

Kar pa se tiče konflikta med kozervativnostjo izročila in potrebo po inovativnosti, naj bi se to vsaj delno rešilo s samo izbiro kriterijev za kulturno politiko, v kateri naj bi prepoznali vlogo, da pospeši kakovost učne snovi in vsebin, ki se uvrščajo v etiko univerzalne narave. Starejše tradicionalne družbe so gojile etiko, v kateri lahko prepoznamo na primer človečnost in solidarnost ali poznavanje in spoštovanje narave ter okolja oz. dejavnikov, na katerih je temeljilo nekdanje družbeno in tudi gospodarsko delovanje. Toda podobne vrednote potrebuje tudi sodobna družba.

4. Evropska načela in ovire na lokalni ravni

V zgoraj napovedani opoziciji prepoznamo kompleksna vprašanja in smo postavljeni pred razne dileme. Ponekod opazimo, da se pripisujejo nesorazmerne vrednote narečju, ki ga uporabniki doživljajo kot bistveni dokaz obstoja neke skupnosti s posebnimi značilnostmi. Takšne vrednote so poveličane do take mere, da se pripadnost gradi izključno na lokalnosti brez upoštevanja širšega jezikovnega in kulturnega konteksta. Ravno kot v preteklosti je tudi danes prava značilnost teh skupnosti večjezičnost kot posledica predvsem gospodarske interakcije s širšim okoljem. Avtoreferencialno ovrednotenje lokalnega jezika in kulture ima svoje nevarne posledice, ker se že izumirajoči lokalni oz. tradicionalni svet, lahko zapira vase in pospešuje kulturni propad. Brez dialektičnega odnosa s svetom in sprejemanja naravnih sprememb iz zunanjega in notranjega sveta, brez ravnovesja med težnjo k opredelitvi lastne identitete in krizo zavesti je nevarnost implozije izredno visoka.

Vzdrževanje ravnovesja med ozaveščenim odnosom do svoje dediščine in zavestjo, da je kultura enostavno kontinuum izrazov, ki so lahko zelo značilni vendar kot celota nikoli enkratni, se trenutno izkazuje zelo problematično vprašanje pri slovensko govorečih skupnostih v Videnski pokrajini. Kako okrepiti in ohranjati kulturno in jezikovno dediščino, kako pospešiti ozaveščanje in znanje o svoji zgodovini, ne da bi se razvilo izrazito dojemanje drug(ačn)osti, kot dejansko žal še zaznavamo, ostane odprto vprašanje.

Zgoraj omenjena stališča lahko povzročajo vnovično postavljanje meja med Italijo in Slovenijo, kar se sploh ne ujema s sodobno evropsko jezikovno in kulturno politiko. V Evropi vse zahteve do priznavanja manjšinskih pravic predstavljajo, na ravni deklaracije načel in operativnih usmeritev, pojavljanje znakov neke krize nacionalne države, ki povzroča določene spremembe v opredelitvah pripadnosti (Stolfo 2005: 378), kar gre v prid medkulturnosti. Vendar nekatere manjšinske skupnosti oz. določene vplivne plasti teh skupnosti ponavljajo na lokalni ravni zastarele nacionalne dinamike, ki so že desetletja v fazi dekonstrukcije v prid integracije evropske celine.[16] Čas pa še ni dozorel, da manjšine in druge, tudi večje, jezikovne

[16] Neodrekljivo je preoblikovanje neke zavesti, ki je bila značilna za 19. stoletje. V zvezi s tem vprašanjem gl. poglavje *Etnicitet i nacionalizam u jeziku* (Bugarski 2009: 11-94), tam avtor opredeli nacionalizem tako, da večinoma ta velja tudi za nazore določenih plasti manjših sodobnih jezikovnih

skupnosti zaslutijo svojo zgodovino kot izkušnjo, ki se je v marsičem že davno udejanjila v duhu evropskih načel.[17]
Od začetka osemdesetih let 20. stoletja Evropa spodbuja integracijske procese s tem, da upošteva pravice in zahteve manjšin, ki naj bi igrale strateško medkulturno in povezovalno vlogo ravno v teh procesih. Ozaveščenost o kulturni in politični pomembnosti zaščite manjšin naj bi omogočila preseganje meja in prisotnost jezikovnega in kulturnega pluralizma pospešila proces evropske integracije. Vendar medkulturnost spremlja evropsko civilizacijo od vsega začetka in smiselno bi bilo, da se ohranjajo in gojijo tiste civilizacijske naravnanosti, ki so že prisotne v dani kulturi, tudi manjšinski, in prispevajo k soustvarjanju pluralizma oz. težijo k svetovljanstvu.

5. Sklep

Če upoštevamo dejstvo, da je število slovenskih narečnih govorcev, ki razpolagajo z vsemi jezikovnimi kompetencami, danes izredno nizko, lahko tudi domnevamo, da so možnosti ohranjanja in razvoja manj razširjenih jezikov izredno nizke. Konec koncev se tudi sami uporabniki tega zavedajo, zato naj si postavijo vprašanje, ali je smiselno poveličevati in vlagati vso strateško moč v ohranjanje ali povečevanje statusa jezika.[18] Določene skupnosti naj bi vlagale v konkretne možnosti komunikacije znotraj in zunaj ožjega interesnega območja in s tem razvile pozitiven odnos do drug(ačn)osti. K temu bi prispevala medkulturna vzgoja, ki pospeši višjo družbenoetično ozaveščenost tudi s tem, da posameznikom omogoča razumevanje razlogov nesoglasja z drugačnostjo in predvsem pa prepoznavanje vrednot sobivanja že v sebi.[19]
Vsekakor kljub neizbežni nezadostnosti komunikacijskega potenciala krajevnega jezika v odnosu do potreb sodobne družbe, lahko narečje ohrani ali prevzame določen segment komunikacijske zmožnosti. Izobraževalni pristopi, ki zadevajo krajevni

skupnosti: "/…/ Njegova priroda je autentično kameleonska, ako se tako može reći: javlja se čas u jednom čas u drugom vidu, priguši da bi se naglo rasplamsao, ali nikad sasvim ne miruje. Sav je u kontradikcijama: ujedinuje i homogenizuje naciju ali je istovremeno neopozivo deli na dobre i loše pripadnike; cveta u urbanim centrima ali traga za ruralnim korenima nacionalne kulture; promoviše autentičnost i modernizaciju a slavi daleko prošlost; nadire agresivno a hrani se strahom i ugroženošću, samoumeren je i paranoičan u isti mah. /…/" (Bugarski 2009: 80-81).

[17] Deželni zakon 26/2007 umešča to evropsko miselnost na deželno raven in poudarja pojem medsebojnega spoznavanja ter medkulturnosti, prim. člen 4: 1. "La Regione promuove iniziative dirette a favorire la collaborazione, la comprensione e la reciproca conoscenza tra la minoranza linguistica slovena e la comunità di lingua italiana, tra le minoranze linguistiche slovena, friulana e germanofona presenti sul territorio regionale /…/"; 2. "La Regione sostiene la realizzazione di progetti comuni, atti alla valorizzazione delle diversità culturali e linguistiche e al rafforzamento del concetto di interculturalità".

[18] Močna prizadevanja v zvezi s statusom jezika so opazna tudi v drugih, bistvo večjih razsežnostih, za vseslovenski prostor glej Stabej 2005: 22.

[19] O vzgoji za medkulturne vrednote in uporabi vrednosti znanj gl. dalje Škof 2005.

jezik in kulturo, naj bi bili po mojem mnenju načelno primerjalni. Primerjalnost na področju jezika se lahko enostavno izvede ravno v spodbujanju večjezične in medkulturne prakse, ki naj bi omogočala razvoj kompetenc znotraj in zunaj lastnega jezikovnega in kulturnega sistema. To bi preprosto prispevalo k ravnovesju med lokalnostjo in univerzalnostjo ter preprečilo obstoj ali razvoj avtoreferenčnosti.
Kar pa zadeva splošno kulturno in jezikovno dediščino, ki je premalo ali neprimerno izkoriščeni potencial, bi bilo smiselno ohranjati simbolne elemente in vrednote, ki se zaradi svojega bistva izognejo ideologiji.

Viri in literatura

Altimari Francesco (2007). L'albanese in ambito scolastico arbëresh: alcune questioni poste dalla didattica di una lingua minoritaria. V: *Minoranze linguistiche. Prospettive, strumenti, territori* (C. Consani, P. Desideri, ur.). Roma: Carocci, 73-84.

Bugarski Ranko (2009). *Nova lica jezika. Sociolingvističke teme*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Dapit Roberto (2007a). L'insegnamento dello sloveno in Italia in un contesto di educazione plurilingue. V: *Gli studi slavistici in Italia oggi* (R. De Giorni, S. Garzonio, G. Ziffer, ur.), Udine: Forum, 159-169.

Dapit Roberto (2007b). Položaj sodobnega slovenskega jezika na Videnskem. V: *Živeti mejo* (M. Košuta, ur.). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 18), 170-180.

Deželni zakon 26/2007 = Legge regionale 16 novembre 2007, n. 26: Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica slovena, Bollettino ufficiale della Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, 21.11.2007.

Državni zakon 482/1999 = Legge 15 dicembre 1999, n. 482: Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche. Gazzetta Ufficiale, 20.12.1999.

Državni zakon 38/2001 = Legge 23 febbraio 2001 n.38: Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della Regione Friuli-Venezia Giulia. Gazzetta Ufficiale, 8.3.2001.

Francescato Giuseppe (2005). Atteggiamenti e comportamenti delle isole culturali minoritarie, *Studi italiani di linguistica teorica e applicata* 3, 573-582.

Gruden Živa (2005). Il centro scolastico bilingue di San Pietro al Natisone (Udine). V: *20. Dvajset korakov/Venti passi. Dokumentarni zbornik ob dvajsetletnici dejavnosti Dvojezičnega šolskega središča v Špetru/Pubblicazione documentaria sui vent'anni di attività del Centro scolastico bilingue di San Pietro al Natisone*. Špeter/San Pietro al Natisone: Zavod za slovensko izobraževanje/Istituto per l'istruzione slovena,141-149.

Stabej Marko (2005). Kdo si, ki govoriš slovensko?. V: *Slovenščina in njeni uporabniki v luči evropske integracije* (V. Mikolič, K. Bratina Marc, ur.). Koper: Založba Annales, 13-22.

Stolfo Marco (2005). *Lingue minoritarie e unità europea. La «Carta di Strasburgo» del 1981*. Milano: Franco Angeli.

Škof Lenart (2005). Pragmatizem, Vzgoja in medkulturnost. V: *Slovenščina in njeni uporabniki v luči evropske integracije* (V. Mikolič Vesna, K. Bratina Marc, ur.). Koper: Založba Annales, 49-56.

Telmon Tullio (2007). L'impatto della legge di tutela delle minoranze linguistiche storiche sulle istituzioni: le positività e le negatività. V: *Minoranze linguistiche. Prospettive, strumenti, territori* (C. Consani, P. Desideri, ur.). Roma: Carocci, 310-326.

ROBERTO DAPIT

Univerzitet Udine

MULTILINGUAL AND INTERCULTURAL EDUCATION IN THE SLOVENE SPEAKING COMMUNITY IN ITALY

Summary

The paper is focusing on some questions which concern intercultural education and linguistic policy in the Slovene speaking community in Italy. A particular attention is assigned to the spaces in the Province of Udine/Viden where the speakers recognise the local or dialectal Slovene as the only legitimate linguistic level which should be safeguarded and used in the social life. Through the discussion about the principles indicated by the new minority language legislation in Italy and Europe, the author tries to emphasise the discrepancies between the still quite conservative attitude recorded in some spheres of the minority communities and the role that legislation assign them as important subjects in the domain of the intercultural relationships.
Keywords: Slovene language, minority languages, minority legislation, intercultural education, multilingualism

UDK 316.776; 316.722
ID 177343500

IOANNA KOPSIDOU

Aristotle University of Thessaloniki

MEDIATION IN COMMUNICATION: WHERE, HOW AND WHY

Abstract: The present study aims at the use of mediation in multilingual and multicultural settings *(where)* with the target to analyze this phenomenon *(how)* and at the same time to trace the variables that influence its use according to the settings where it takes place *(why).* The present study is based on a field research that took place in 2004-2005. The research was conducted through the observation process by the registration of oral interactions in multilingual and multicultural settings gave some interesting results with implementations in didactics.
Key words: mediation, multilingualism, multiculturalism, communication

1. Introduction

Communication in more than one language seems to be a very frequent phenomenon. At international level because of the globalization of the market, the mobility of the citizens is increasing and contacts in political, cultural & economical level among people of different nationalities are multiplied. To the same direction contributes the transportation development and the new forms of telecommunications (e-mail, chat, video conference), as well as tourism expansion. Moreover in the European territory this need becomes more apparent due to the abolition of physical and technical obstacles with the opening of the frontiers and the formation and expansion of the European Union. The consequence of this situation in international and in European level is the development of a new profile of our society, which is multicultural, multiethnic and multilingual.

In order communication to be successful in multilingual and multicultural settings people are searching for new techniques so that they can be able to transfer and decode successfully the linguistic meaning.

2. Define "mediation"

One very common solution to overcome miscommunication in face to face interactions in multilingual and multicultural settings is mediation. Up to now mediation was referred to technology of mediation (Knoblauch, 2001: 18-19) according to which communication was achieved through chatting, e-mail. Moreover mediation can be considered as a linguistic skill related directly to

reception, production and interaction strategies. It can be executed through translation, summary, interpretation or text paraphrasing (Council of Europe, 2001: ch.4). However, this point of view can support only one side. In the present case, mediation is something more than a simple translation and interpretation. In multilingual and multicultural communicative situation mediation is "the intervention and the participation of an external person when miscommunication takes place between two or more interlocutors who don't share the same linguistic code and cannot understand each other. The aim of this intervention is to establish communication" (Tokatlidou, 2006). In that case, mediator acts as a participant in the communicative situation. He/she participates actively by choosing the communicative speech acts and by eliminating anything that he/she considers useless for the receiver. He/she is not a professional interpreter but he/she is considered as an external help in order to overcome miscommunication. His/her basic target is to transfer the linguistic message, that's why Knapp & Knapp-Potthoff (1987b: 183) call him/her linguistic mediator or just mediator. A very important presupposition to act as a mediator is his/her linguistic competence in the spoken languages. Apart from that, Zarate (2003: 100) stresses that a mediator is not only transmitting what it has been said but at the same time he/she has to settle down the cultural gap. Very often a communication breakdown can take place not only because of a linguistic gap but also because of cultural differences. In that case, the third person becomes a cultural mediator who is able to cope with the cultural gap in interaction.

Moreover, Chatzigeorgiou (2002: 182-188) mentioned other elements that may affect a communicative event and they should be taken into consideration during mediation such as:

- Setting (where the interaction takes place)
- Participant (who is talking to whom)
- Ends (what is the purpose of the interaction)
- Speech Acts in use
- Key (participants' register)
- Instrumentalities (communication channel)
- Norms (cultural differences)
- Genre (type of speech)

All the above elements are included in Hymes' SPEAKING (Hymes, 1972, 1974).

3. Research conduct

In order to examine the role of mediation in face to face interactions in multilingual and multicultural settings, the research was conducted by the observation process through the registration of interactions in those settings. Thirteen hours of conversation were recorded, transcribed, separated into events and studied in detail, using an observation questionnaire, with the aim to reach some concrete results.

Thus, after the collection of the recorded material and its transcription, conversation had to be separated in smaller units, called communicative events. A single event is defined by a unified set of components throughout, beginning with the same general purpose of communication, the same general topic, and involving the same participants. An event terminates whenever there is a change in major participants, setting, or purpose of communication. If there is no change in those factors, the boundaries between events are marked by a period of silence and perhaps change of body position (Troike, 1989: 29).

Having the events separated the analysis of each one was the next step, using an observation questionnaire based on Hymes' SPEAKING (Hymes, 1972, 1974).

This study was held in 4 different settings where people of different nationalities communicate, such as: trade transaction places, open markets, working places like the secretary of Erasmus students in Aristotle University. In addition, educational environment was studied, such as the International school of Thessaloniki. Finally it was considered important to include in the research places where people develop social relations, like a coffee bar, a schoolyard, a taxi. The study was carried out in 2004-2005 for about 1 year and a half.

4. Research results

Having the research completed, the material was separated in 128 events, which analysis gave some interesting results.

a. **In trade transaction places** mediation seems to be very limited. The very low percentage can be easily understood taken into consideration the expanded use of deixis which is quite capable to solve the gap in communication. In that way basic speech acts are performed without the intervention of a third person. In the given setting mediation was observed in the case of promoting products with the aim to attract client's interest and as a result to increase sells.

b. **In places where people develop social relations** mediation does not seem to play an important role. The communication breakdown is solved by switching the code or by simplifying it. That is participants find other linguistic code in common to avoid miscommunication. There is also another explanation for the low level of frequency. In those places the main communicative target is socializing, consequently it is not required precision in information. Thus, the linguistic meaning does not normally contain information that may influence a given situation and the use of the elliptical discourse is enough to establish communication.

c. **In working places** the exchange of information concerns mainly time schedule, mode of registration and registration documents. Those speech acts are well known by the employees because they are always the same and very often repeated. However, for the listener the degree of difficulty is higher, precision in receiving information is required and the main way to succeed it is by using a mediator. The mediator is acting as a third interlocutor between the 2 interlocutors and he/she transfers the speech acts that he/she considers important and interesting

for the listener. That's the reason of the high frequency of using mediation in this setting.

d. **In classroom**

The contribution of mediation in multicultural classroom is very important. Given that the research took place in an International school that hosts students from all over the world, the communication misfunction is very apparent. In addition, the young age of students (6-12 years old) does not allow any alternative approach except for mediation. This is the only way to approach young kids that are found in a new linguistic and cultural environment and everything new can make them feel afraid, isolated and alone. That's the main reason why mediation gains terrain in this setting.

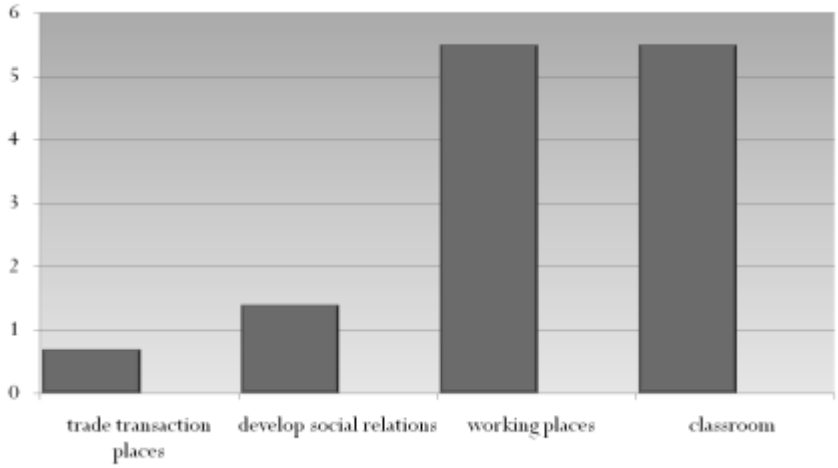

Figure1: Mediation's observed frequency in the present research.

5. Discussion

Concluding this presentation it can be said that mediation does not seem to be a very frequent solution as it was expected. So it does not always consist a satisfactory way to establish communication in multilingual and multicultural settings. First of all as it has been already mentioned it is not an easy process. On the contrary, mediator should be capable to understand both parts and to transfer the linguistic meaning formulating what has been said by eliminating speech acts that he/she considers insignificant. The ultimate goal is always to bridge the communicative gap.

In addition mediation is completely absent when there is an exchange of personal information. That is, the field of reference requires discretion, intimacy and that fact is abolished with the interference of an external participant. Moreover, mediating in transaction places seem to be useless because it requires time and time in those settings is a significant economical factor. Consequently, the goal of the communicative situation is another important factor that can influence mediation's use.

Also, it should be stressed that participants' communicative competence determines the absence or presence of a mediator. For example, when the communicative gap can be surpassed by using another linguistic code in common or with the intervention of deixis, then mediation becomes useless.

Despite all that, mediation is used in settings where precision in information is required such as in working places and when it is the only way to approach an interlocutor due to the young age (the case of the multicultural classroom). For one more time the field of reference as well as participants can play an important role in the use of mediation.

From all above it can be easily understood that the communicative setting, participants' communicative competence, interaction's goal as well as the field of reference are important factors that may influence mediation's frequency.

Apart from describing and analyzing the phenomenon of mediation as a possible solution to overcome miscommunication in multilingual and multicultural settings, the ultimate goal of the study is to suggest some applications in didactics. Therefore it is proposed the introduction of the examined phenomenon in second/foreign language didactics in a form of competence. Gaining such competence involves developing the ability to use the language accurately, appropriately, and effectively. To be more specific students can be trained to act like a mediator between the mother tongue and the target language and to switch the code when miscommunication takes place. Further research needs to be done in order these findings to be confirmed and new syllabi and curricula to be reformulated according to the variables examined in the present study.

Bibliography

Council of Europe. 1996. Common European Framework of Reference for Languages Learning and Teaching. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Hymes, D. 1972. "Models of the Interaction of Language and Social Setting". In: Gumperz, J & Hymes, D. (eds.) Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication. 35-71, New York: Basil Blackwell.

Hymes, D. 1974. Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Knapp, K. & Knapp-Potthoff, A. 1987. "The man (or woman) in the middle: Discoursal aspects". In: Knapp, K., Enninger, W. & Knapp-Potthoff, A. Analyzing Intercultural Communication. 181-120, The Hague: Mouton de Gruyter.

Knoblauch, H. 2001. "A Communicative Constructivist Approach to Intercultural Communication". In: DiLuzio, A. Gunther, S. & Ornetti, F. (eds.) Culture in Communication Analyses of Intercultural Communication. 3-29, Amsterdam: J. Benjamins.

Tokatlidou, B. 2006. "The fifth element". (to be published).

Troike, M. 1986. The Ethnography of Communication. Oxford: Blackwell Basil.

Chatzigeorgiou E. 2002. Η μετάφραση στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η ανάπτυξη της δεξιότητας της περιστασιακής μετάφρασης. Ανέκδοτη διδακτορική διατριβή

Zarate, G. 2003. "Identités et plurilinguisme : conditions préalables à la reconnaissance des compétences interculturelles". In Byram, M. (éd.) La compétence interculturelle. 91-123, Strasbourg: Council of Europe Publishing.

JOANA KOPSIDU

Aristotelov univerzitet u Solunu/Tesaloniki

MEDIJACIJA U KOMUNIKACIJI: GDE, KAKO I ZAŠTO

Sažetak

Ova studija razmatra korišćenje medijacije u višejezičnim i multikulturnim okruženjima (*gde*) sa ciljem da analizira ovaj fenomen (*kako*) i u isto vreme otkrije varijable koje utiču na njenu upotrebu u zavisnosti od okruženja u kojem se odigrava (*zašto*). Ovo razmatranje se zasniva na terenskom istraživanju sprovedenom 2004-2005 godine. Istraživanje, sprovedeno kroz proces posmatranja i registrovanja usmenih interakcija u višejezičnim i multikulturnim okruženjima, dalo je interesantne rezultate za didaktičku primenu.
Ključne reči: medijacija, višejezičnost, multikulturalnost, komunikacija

UDK 821.14'02=163.41; 811.14'02 : 811.163.41
ID 177343756

MILENA JOVANOVIĆ

Univerzitet u Beogradu

SINESIJE IZ KIRENE I UPOTREBA JEZIKA – KONTRASTIVNI PRISTUP

Apstrakt: Kontrastivna analiza omogućava rešenja drugačija od onih za kojima se uobičajeno poseže u istraživanjima klasičnih tekstova - što predstavlja izazov za prevodioca, omogućavajući mu diferenciran pristup tekstu. Takvi su gotovo svi tekstovi antičkog autora Sinesija iz Kirene, neoplatoničara i hrišćanskog episkopa.
Ključne reči: filološka analiza, kontrastivna analiza, Sinesije iz Kirene, Lukijan Mušicki, proza, himne, korespondencija

1. Uvod

Obično se smatra da je kontrastivna analiza namenjena isključivo živim jezicima, u širokom registru primene, a da je za klasične jezike primerena samo filološka analiza, i to gotovo uvek u funkciji tumačenja teksta. Ipak, može se pokazati da postoji potreba primene nekih elemenata kontrastivne analize u radu na književnom tekstu[1] i to kada tekst zahteva takav postupak, a ima za cilj književni prevod[2]. Takvi, književni prevodi, namenjeni su štampanju i čitanju kao nekadašnja „slobodna" ili „privatna" lektira[3].

---

[1] Antički tekstovi su zapravo svi književni, imajući u vidu funkciju književnosti od antike pa sve do novijeg vremena (romantizma). Termin književnost u savremenom značenju te reči u Antici praktično nije postojao, tačnije, nije bio potreban, jer se sve što je bilo napisano smatralo književnošću u smislu uzora ili modela. Ti modeli, primeri za ugledanje, bili su najkraće rečeno moralni i književni. Otuda ni pojam plagijata nije postojao. Ovakvo shvatanje književnog stvaralaštva trajalo je sve do romantizma koji je značio veliku prekretnicu i doveo do stvaranja nove filološke nauke koja se razvila u teoriju književnosti.

[2] Velika je razlika između književnog prevoda, ili umetničkog, zatim popularnog ili komercijalnog, prevoda, za koje se može reći da su „stvarni" u smislu recepcije književnih dela, stvaranih na različitim jezicima kod različitih naroda, i onih drugih, tzv. „školskih" prevoda, koji služe evaluaciji, odnosno proveri znanja i veština učenika ili studenata tokom usvajanja stranog jezika. Takvi prevodi nisu „realni", jer im svrha u principu nije recepcija književnog dela nego „interna" upotreba radi uvežbavanja gramatike stranog jezika. Ovde pominjem gramatiku kao nužni element strukture jednog jezika, koji se može usvajati različitim metodama, od kojih je gramatiziranje kao čisto memorisanje najmanje efikasan (metod), a opet toliko „omiljen", po svoj prilici zato što ne iziskuje nikakav poseban napor nastavnika u odnosu na auditorijum. U tu svrhu postoje propisani didaktički materijali, sastavljeni „po ugledu" na klasične autore ili se originali „preradjuju" na razne načine

Na pitanje ima li mesta za kontrastivnu analizu u klasičnim jezicima odgovor ne bi trebalo da bude jednoznačan. Kontrastivna analiza naime omogućava rešenja drugačija od onih koja se uobičajeno primenjuju u istraživanjima klasičnih tekstova što predstavlja izazov za prevodioca, omogućavajući mu diferenciran pristup tekstu[4]. Metodologija će često zavisiti ne samo od teksta, nego i od autora, kakav je slučaj sa Sinesijem iz Kirene(~ 370-414), o kome sam već pisala (Jovanović 2006).

2. Sinesije iz Kirene - skica

Sinesije je sam po sebi već bio živopisan lik[5], čiji se odrazi vide u gotovo svim njegovim delima, pa su ona praktično nerazdvojiva od njega samog, i to ne samo sadržinski nego i jezički. On je u pravom smislu reči bio „čovek svoga vremena"[6], istovremeno i *stvaralac* i *uzor*, jer je svestan svoje uzvišene misije stvarao književna dela posmatrajući sebe kao model[7]. O takvim ljudima pisao je Plinije Mlađi u čuvenom pismu upućenom Tacitu, gde opisuje svog ujaka Plinija Starijeg: "Doista smatram blaženima one koji imaju božji dar da čine ono o čemu vredi pisati ili da pišu o onom što vredi čitati, ali vrhunski su oni kojima je dato i jedno i drugo."[8]

(Jovanović 2003, 84-86). Ova praksa je postepeno uvodjena, onim tempom kako su klasični grčki i latinski ustupali mesto nacionalnim jezicima.

[3] Prevodi u funkciji učenja jezika, tzv. „školski prevodi", najčešće su pravljeni „ad litteram", dok su oni drugi, književni, namenjeni štampanju i čitanju („slobodna" ili „privatna" lektira). Književno ili umetničko prevođenje antičkih tekstova, koje se u smislu primenjene veštine tretira kao drugorazredna aktivnost, prepušta se drugima. Kod nas, u Srbiji, gde je relativno malo stručnjaka iz ove oblasti, to znači zamiranje (dobrih) književnih prevoda antičkih dela. Situacija će se možda promeniti, imajući u vidu da se sada prevodi sa klasičnih jezika i zvanično „računaju" u naučni rad, jer je gotovo uvek, manje ili više, neophodno filološko tumačenje u procesu prevođenja.

[4] Jedno je držati teorijsku nastavu (klasičnog) grčkog jezika sa ciljem da studenti ovladaju jezikom kao takvim, sa osnovnim ciljem da razumeju tekst (po principu od lakšeg ka težem), ali sa elementima kontrastivne analize u odnosu na srpski jezik. Tu je fokus na jeziku. Drugo je da studenti ovladaju grčkim jezikom kao takvim, sa osnovnim ciljem da razumeju tekst (po principu od lakšeg ka težem), ali sada sa fokusom na književnom prevođenju.

[5] U svom spisu *O snovima*, čija je prva polovina posvećena filozofskoj raspravi, a druga njegovom ličnom iskustvu, Sinesije smatrajući jedino važnim svoje pisanje i lov, a ne politiku u savremenom smislu reči, sam kaže: „Život su mi ispunjavale samo knjige i zveri, a ne vreme koje sam proveo kao izaslanik svoje države." („…ἐμοὶ μὲν οὖν βίος βιβλία καὶ θήρα, ὅτι μὴ πεπρέσβευκά ποτε." *Περὶ ἐνυπνίων* 14, 3) Sinesiju je jedino bilo važno da piše i da lovi, i bilo mu je to važnije nego pomoć koju su mu snovi pružili u spasavanju golog života. (14, 4).

[6] Osećaj dužnosti prema rodu naterao ga je da na sebi svojstven način spoji *vita contemplativa* i *vita activa*. Moglo bi se reći da je bio „dvostruk" u svemu, jer je po obrazovanju i osećanju ponosa bio Helen, a po osećaju dužnosti i političkom opredeljenju Rimljanin, i iako hrišćanin ostao je neoplatoničar - najzad, njegova književna dela najbolje odražavaju u kojoj meri se prepliću, i to skladno, različite strane njegove ličnosti.

[7] Prihvatio je naime da postane episkop, plebiscitarno izabran (iako je bio neofit, tj. skoro pokršten). Ova ga je odluka definitivno odvojila od filozofije, iako se nadao da će biti drugačije, tako da je se nikada nije odrekao.

[8] „Equidem beatos puto, quibus deorum munere datum est aut facere scribenda aut scribere legenda, beatissimos vero quibus utrumque." (Plin. Sec. *Ep*. VI, 16).

Sinesije je pisao i prozu (žanrovski raznovrsnu[9]) i poeziju (himne), a sačuvana je i obimna korespondencija. Kao glavne karakteristike njegovog stila, relevantne za temu, istaći ću upotrebu dijalekata (kao svojevrsnu diglosiju) i (jezički) purizam. Prozu je pisao atičkim dijalektom, a poeziju dorskim[10]. Iako se ne može sa punom sigurnošću tvrditi koji je bio njegov govorni idiom, ipak mislim da je atički dijalekat, kojim je pisao prozu, bio i njegov govorni idiom, jer je njime pisao pisma npr. Hipatiji, čiji je bio i učenik i odani prijatelj. Reč je o Sinesijevoj korespondenciji koja je pisana svakodnevnim jezikom učenog čoveka, a koja, po svoj prilici, nije bila predviđena za objavljivanje. Ipak, u potonjim vekovima bila je nezaobilazna u svakom pogledu, ne samo kao uzor stila u pisanju pisama.

3. Lukijan Mušicki – i slavenski i s(e)rbski

Dodala bih da sam se opredelila za istraživanje diskursa ovog autora i zbog činjenice da i u srpskoj književnosti postoji autor koji je s neverovatnom lakoćom pisao na dva „srodna" jezika. Reč je o Lukijanu Mušickom (1777-1837), koji je „izlivao čuvstva" na iste teme, na „slavenskom" i na „s(e)rbskom"[11]; osim poezije sačuvana je njegova obimna korespondencija kao i delce[12], mnogima neprimetno ali za srpski jezik i njegove veze sa latinskim (a posredno i sa grčkim) dragoceno. Reč je o jednom njegovom pregledu gramatike slavensko-serbskog napisanom na latinskom jeziku, na svega 19 strana, objavljenom 1802. godine. Mušicki je (od 1800), dok je učio za bogoslova u Karlovačkoj bogosloviji, predavao slavensko-serbski jezik na latinskom jeziku učenicima četvrtog gramatičkog i oba humanistička razreda, jer je latinski pored nemačkog bio nastavni jezik. Slavensko-serbski je za učenike bio gotovo strani jezik, jer su kod kuće većinom govorili narodnim jezikom. Ova

[9] Na primer, *Dion*/ *Δίων ἢ περὶ τῆς κατ΄ αὐτὸν διαγωγῆς*; *Pohvala ćelavosti*/ *Φαλάκρας ἐγκώμιον*; *O snovima*/ *Περὶ ἐνυπνίων.*

[10] Sinesije je naime verovao da je potomak dorskih kolonista, Lakedemonjana koji su došli s ostrva Tere, ranije Kalisto. Oni su u 7. veku p. n. e. osnovali Kirenu u Libiji, a Batos, sa kojim su stigli, postao im je kralj.

[11] Reč je o dva diskursa u poeziji kod Mušickog, za razliku od Sinesija koji jednim načinom piše prozu, a drugim poeziju. Лукіана Мушицкогъ *Стіхотворенія* objavljena su posthumno, v. ann. 14. Prva knjiga (Mušicki 1838), a da nije „naznačen" jezik, posvećena je Milošu Obrenoviću. Knjiga druga (Mušicki 1840, sa predgovorom Jovana Hadžića) i treća (Mušicki 1844, sa posvetom Georgija Mušickog arhiepiskopu Josifu Rajačiću) imaju oznaku „slavenske". Najinteresantnija je četvrta knjiga, koja je objavljena 1847 (Mušicki 1847, u COBISS-u je navedena 1848): njen prvi deo čine četiri knjige epigrama („Надписи на сербско кньижество", из 1820, 1821, 182[4], s. a.), drugi čine ode i druge pesme („Оде, и пѣсме", у распону од 1798. до 1827. године), затим odlomci i ljubavne pesme („Одломцы", 1816-1835 и „Любовне пѣсме, 1801) i prevodi („Преводы": dva prevoda Horacija i tri prevoda sa nemačkog, na primer, pesma u slavu cara i carskog doma „Метрічески преведена у Славенскій и Србскій єзыкъ", štampana 1830). Cf. Jovanović 2003: Registar, str. 297-317. i Jovanović 2008.

[12] Treba naglasiti da se nastavni metod učenja ovog jezika podudarao sa metodom učenja latinskog jezika i da je latinski na neki način predstavljao posrednika. Učenici su prevodili sa latinskog, koji su veoma dobro poznavali, na slavensko-serbski, dakle, ne u cilju učenja latinskog nego učenja slavensko-serbskog jezika.

gramatika je predstavljala neku vrstu podsetnika za učenike u obliku pitanja, tumačenja, objašnjenja. Iako je Mušicki naglasio da je to slavensko-serbski, ipak pretežu elementi "slavenskog" jezika, imajući pre svega u vidu primere za čitanje (odabrana mesta iz Svetog pisma, Trlajića, Rajića). Vatrenost u odbrani „klasične filologije“, odlučnost u podršci Vuku i istovremeno razuman oprez u strahu od „kaluđera“, koji će ga naterati, kako je sam rekao, da ispije „dve čaše gorkosti“, to je okvir za stvaralaštvo Lukijana Mušickog, koje je u celini objavljeno tek posle smrti mitropolita Stratimirovića[13], kako je sam pesnik naslućivao[14]. Njegovu poeziju nije lako čitati, ne samo zbog jezika koji je ipak najveća prepreka. Danas se Mušicki ne može čitati bez prevoda ili bar rečnika – to mogu samo obrazovani ljudi, na šta podsećaju Sinesijeve reči o starom atičkom jeziku: „A katkad, iskren da budem, preinačili bi (sc. snovi) ceo spis, bujan i naduven, zbog neologizama i moje ushićenosti, nama neobičnim, starim atičkim dijalektom, kojem me je bog naučio, nešto što je sam rekao, a nešto kako treba reći, ili pak ukazavši mi da valja ugladiti izvesne neravnine u mom jeziku, odveo me je do umerenosti zauzdavajući moju emfazu.“ (Sinesije 2007: 47)

Kod Lukijana su primetna ponavljanja motiva, njihovih naznaka i čitavih sekvenci, koji ukazuju na pesnikovu učenost te u poređenju sa nekim drugim poetikama ostavljaju utisak izveštačenosti. U srpskoj književnosti Lukijan će ostati neprevaziđen u prenošenju antičkih pesničkih modela, osobito kada ih pesnik varira na srpskom i slavenskom. Pitanje „književne“ diglosije i stila treba sagledavati u svetlu njegove težnje da objedini/pomiri oba jezika[15], jedan nacionalni i govorni[16] i drugi, tradicionalni, književni „slavenski” jezik[17]. Lukijana Mušickog pominjem imajući u vidu njegovu, u to vreme modernu ideju o tome da bi trebalo da isti profesor predaje grčki i slavenski, a po svoj prilici i srpski jezik. Kao profesor u Karlovačkoj bogosloviji Mušicki se svojski trudio (1812) da uvede učenje grčkog, i to od svoje volje, jer tada taj „preizredni” jezik nije bio zvaničan predmet, ali su ga u tome onemogućili zavidljivi kolege profesori, kako je sam o tome govorio – kako

[13] Mitropolit Stevan Stratimirović je kažnjavao buntovnog Mušickog na svaki način, najviše zbog njegovog angažmana oko pitanja jezika, što je bilo povezano sa prijateljstvom sa Vukom, tako da je Mušicki bio uglavnom kriv bez krivice, bar ne one objektivne. U sličnoj situaciji nalazio se i Sinesije tokom one tri nesrećne godine (399 – oko 402) kao ambasador svoje zemlje u Konstantinopolju, o čemu kaže : „Kamo sreće da nikada nisam morao da doživim te tri strašne godine!“ (*De insomn.* 14, 4). Sinesije je naime 399. godine prihvatio mandat da ode u Konstantinopolj kako bi pregovarao o smanjenju poreza za svoj grad. On se temeljito pripremio za taj poduhvat, stigao je u Grad i veoma uspešno priveo pregovore željenom sporazumu. Ali, kada je trebalo zaključiti sporazum, izbili su nemiri i nastao je sukob predstavnika lokalne vlasti za šta je Sinesije bio optužen. Uspeo je da se ispetlja tek neke dve godine kasnije (tokom 402).

[14] Vuku iz Šišatovca januara 1817. godine (*Prepiska* I: 383). Pesme je skupio i posthumno izdao njegov sinovac Georgije Mušicki. Cf. ann. 11.

[15] U srpskom je teže razgraničiti da li je reč o govornom ili o književnom jeziku, mada se u krajnjem slučaju ipak svodi na pitanje književnog, u širem smislu „na/pisanog“ jezika.

[16] „Народъ е првый образователь єзыка, а после су вкусни и умни писательи.“ (*Prepiska* I: 422)

[17] „А саюзника и спомоћника имамо и богата и благоволителна у славенском’ єзыку. Само да ’га тврдоглавіе наше неодбацы.“ (*Prepiska* I: 424)

kaže Jevtimije Avramović, profesor „ellinogrčkog“ jezika u beogradskoj gimnaziji (Avramović 1856: *Predgovor*). To bi bio jedan od prvih pokušaja da se kod nas inovira učenje stranog jezika, bez obzira na motive učenja stranih, zapravo „klasičnih”[18] jezika. Naglasak nije na tome da isti nastavnik predaje dva ili više predmeta – to je bilo uobičajeno – nego je novina u tome da je reč o ciljanoj grupi (učenika) sa ciljnim stranim jezikom (grčkim, koji god to bio) u odnosu na maternji (koji god to bio). Drugi „klasični” jezik, latinski služio bi kao posrednik.

To će biti tek početak nesporazuma i neprilika koje će Lukijan Mušicki doživljavati kao saradnik u velikoj Vukovoj reformi srpskog jezika, koja je jedinstvena bez obzira na sve prigovore koji joj se upućuju. Devetnaesti vek je inače bio period stvaranja srpskog književnog jezika, kada je dolazilo do velikih razlika u mišljenjima, praćenih društvenim turbulencijama, ali ne onakve kakve su se vodile, na primer, oko “glossiko zitima” u Grčkoj tokom 18. i 19. veka i koje su često bile veoma žestoke[19]. Razlika između dva srpska jezika, onog „učenog“ i onog koji nije smatran takvim, može se uporediti sa razlikom između katarevuse i dimotike u grčkom, najviše u činjenici da je slavensko-serbski bio književni jezik, jezik škole, administracije itd., kao katarevusa, a s(e)rbski[20] je bio narodni jezik, dakle kao dimotika. Grčka dimotika, sa svim varijantama, kao i katarevusa, vodi poreklo od helenističke kojne, ali moglo bi se reći da se brže menjala u skladu sa potrebama ljudi koji su njome govorili nego književni, jer nije bila ograničena pravilima norme – jezik koji nije ograničen školskim pravilima, nego samo svojom unutrašnjom strukturom, po prirodi stvari mora se menjati brže i “slobodnije”. Književni jezik, poznat kao katarevusa, koji je bio i školski i službeni jezik, bio je konzervativan u smislu čuvanja „tradicionalnih vrednosti“ u društvu u kome su one više nego kruto nametane, tako da se raskorak između narodnog i učenog jezika povećao toliko da

[18] Ovde je pojam „klasični“ sa navodnicima, jer se grčki i latinski shvataju kao klasični (u savremenom smislu te reči) tek posle velike školske reforme 1849. godine (v. ann. 22). Ne podrazumeva se svuda isto pod pojmom klasičnih jezika: klasični jezici, uslovno rečeno tradicionalni jezici, definišu se kao starije forme pojedinih jezika na kojima je stvarana književnost i koju nije moguće ni čitati, a još manje izučavati bez poznavanja tih jezika. Na univerzitetskom nivou takva izučavanja podrazumevaju poznavanje istorijske gramatike, istorije jezika itd. Kod nas se ovaj pojam uglavnom vezivao za klasične gimnazije, koje su, u evropskim okvirima, vekovima smatrane elitnim („Hermesova palestra“). U njima je najveći broj časova bio dodeljen (klasičnom) grčkom i latinskom jeziku, što je podrazumevalo čitanje antičkih dela. Kako se pri tom drugi klasični jezici nisu učili, pojam klasični se počeo vezivati isključivo za klasični grčki jezik i latinski. Treba dodati da se *latinski* jezik jedini tako navodi (bez odrednice *klasični*): postoji naime grupa jezika (romanistika) koja potiče od latinskog, ali ne i jedan jezik kome bi „klasični latinski“ bio prethodnik, kao što je to slučaj sa klasičnim grčkim koji se menjao tokom vekova, i hronološki i prostorno, ali je ostao jedan, grčki, jezik.

[19] Borba oko „pitanja“ koji je grčki jezik „knjževniji“ vodila se tokom 19. veka između književnika Jonske i Stare atinske (ili Druge atinske ili Fanariotske) škole; kulminirala je 1888. godine kada se pojavila knjiga *Moje putovanje* Janisa Psiharisa. Putopisna proza pisana „čistom“ dimotikom implikovala je da će se tim načinom pisati sve što je proza, uključujući Svete spise, a onda i naučna proza, a na kraju i sve ostalo što se piše, sve do ustava i zakona. To je zadiralo u ingerencije države, a ticalo se i Crkve, i zato je trebalo toliko vremena da se grčko jezičko pitanje konačno reši (tek sedamdesetih godina 20. veka).

[20] Mogu se naći oba oblika ove reči, ali eventualno objašnjenje nije relevantno za predmet rada.

su jedan drugome postali nerazumljivi. Glavna borba oko primata jednog ili drugog vodila se u književnosti, a onda i u svim ostalim oblastima. Tako su i slavenski[21], odnosno slavensko-serbski i srpski postali uzajamno nerazumljivi.

Osim svih razlika koje su očigledne, Mušickog i Sinesija, dva tako različita autora, ipak vezuje stvaralački postupak u kome ključnu ulogu igra „učeni" jezik kao jemac da se neko vrhunsko ljudsko dostignuće (filozofija kod Sinesija i poezija kod Mušickog) neće izgubiti u neobrazovanoj masi.

4. Sinesijeva upotreba jezika

U Sinesijevom četvrtom veku nije bilo ovakvih sukoba – pitanja jezika pripadala su obrazovanim ljudima i bila su u principu na akademskom nivou, s obzirom da se „jezičko pitanje" postavljalo unutar klase (visoko) obrazovanih ljudi, a ne (suprotstavljanjem) između klase visoko ili „aristokratski" obrazovanih i klase nisko ili „demokratski" obrazovanih ljudi[22].

Spis *O snovima*[23] Sinesije počinje retorskim pitanjem sadržanim u odgovoru o tome kako sačuvati vrhunska ljudska dostignuća, kakva su filozofska: (130) „Postupak je, rekao bih, starinski, filosofska pitanja platonovski uviti u šaljivost, da se ne bi desilo da ljudi omalovaže i unište ono što je teškom mukom dostignuto, da ga se neupućena rulja ne dokopa i ne oskrnavi.

To je, dakle, ono čemu sam ovim spisom težio, svom svojom dušom, a da li sam to postigao, i na najbolji mogući način doveo do kraja na isti takav starinski način, neka o tome sude oni koji se filosofijom, po prirodi svojoj, na taj isti način bave."[24] Ovako je Platon (to je platonovsko uvijanje ozbiljnih tema u šaljivost) počeo Alkibijadovu besedu u *Simposionu*[25]: „Sokrata, ljudi, ja ću pokušati da hvalim ovako: naime u poređenjima. On će možda misliti da ću ga prikazivati sa smešne strane; ali poređenje će biti radi istine, a ne radi podsmevanja."[26] Dok je Platon upotrebio

[21] Izostavila sam crkveno-slovenski kao jezik crkve.

[22] Pravo na obrazovanje se teško sticalo, tako da bi se istorija školstva mogla napisati imajući demokratizaciju obrazovanja kao predmet istraživanja gde bi i istorija prevođenja književnih i ostalih dela imala svoje mesto. Demokratizacija obrazovanja ostajala bi prazno slovo na papiru ukoliko ono nije bivalo dostupno, bar kao načelo, svim učenicima. A ne bi, ukoliko oni koji se školuju mogu čitati klasike i imati udžbenike na „školskom" jeziku, kako ne bi morali „čitati u originalu", na jezicima koje nemaju prilike da nauče. Zato je reforma (*Organizacioni nacrt* 1849) u Habzburškoj monarhiji bila za Srbe presudna, jer je uslovila da se i (njihovo) više, tj. gimnazijsko obrazovanje drži na maternjem kao školskom jeziku, što je važilo i za udžbenike. Takav princip je značio kraj grčkog i latinskog jezika kao klasičnih jezika i njihovih književnosti u smislu stožera obrazovanja, poznatog kao „klasična nastava".

[23] Spis *O snovima* pripada mirnijem periodu Sinesijevog života, između 404. i 410. godine.

[24] Sinesije 2007: 37.

[25] Cf. „Σωκράτη δ᾽ἐγὼ ἐπαινεῖν, ὦ ἄνδρες, οὗτος ἐπιχειρήσω, δι᾽εἰκόνων. Οὗτος μὲν οὖν ἴσος οἰήσεται ἐπὶ τὰ γελοιότερα· ἔσται δ᾽ἡ εἰκὼν τοῦ ἀληθοῦς ἕνεκα, οὐ τοῦ γελοίου." (215 a) Platon : *Le Banquet*, dans Oeuvres complètes, tome IV – 2e partie. Texte ét. et trad. par Léon Robin. Paris, Les Belles Lettres, 1929. P. 77.

[26] Platon: *Gozba ili O ljubavi*. Prevod s originala, pogovor i objašnjenja Miloš N. Đurić. – Beograd. Dereta. 2008. Str. 88.

pridev γελοῖος koji znači *smešan, šaljiv; podrugljiv*, Sinesije je parafrazirajući početak Alkibijadovog govora upotrebio „težak“ pridev φαῦλος, koji znači *nesposoban, neobrazovan, nespretan, luckast; prost, bezvredan, sirotinjski; priprost, iskren; zao, nemoralan*, ali i *lakomislen*. Poimeničen označava *svetinu*, a u komparativu *rulju*. Ako prihvatimo da je u srpskom *šaljiv* prema *duhovit* u istom odnosu niskog i visokog stila kao *prost/ački* prema *priprost*, onda bi *priprost* bio dobar izbor, koji „kvari“ nemogućnost da se adekvatno poimeniči[27]. Ali, kao i kod Platona, takvim postupkom se postiže da se istakne cilj koji je Sinesije sebi postavio, a to je da o njegovoj raspravi sude kompetentne osobe.

Potpuno isti model obraćanja-koje-treba-da-pouči čitaoca Sinesije koristi u delu koje je sasvim drugačije, u *Pohvali ćelavosti* koja je „nakrcana“ mitologijom, visokoparnim stilom i visokoumnim poređenjima, a što je Sinesijev način izrugivanja svakom preterivanju koje karakteriše one sa manjkom obrazovanja ili one kratke pameti. Na kraju zaključuje da je ćelavost znak savršene mudrosti i dodaje poslednji pasus u kojem kaže: „Filosofima dakle, sveštenicima i mudracima svih fela učinio sam uslugu ovim spisom u kojem sam se i pobožno poneo i ljude valjano posavetovao. Mogao bi ovaj spis, iznet u javnost, pobrati uspeh i postati popularan, da se postide oni koji cifraju kosu toliko da požele da se ošišaju na nulu e da bi izgledali s merom i pameću. A neće biti moja zasluga ako budu zavideli onima koji ne moraju da posegnu za brijačem : predmet spisa je proizišao iz moje slabosti, a jedina mi je prednost moja elokventnost. Ako nikoga ne ubedim rečima, prigovoriće mi se s pravom da nisam uspeo, uprkos istini kao argumentu, da pobedim Diona[28] koji nema ništa sem blagoglagoljivosti besedničke. O da bude na korist mnogima ovaj spis!“[29] Očigledno je teško kritikovati, ali možda još teže hvaliti, a da to ne bude udvorički ili kako se to danas kaže *ljigavo*. Sinesije je inače bio i u drugim tekstovima sklon „duhovitom iskoraku“, ali o tome sam dovoljno ranije govorila[30].

Treba dakle „poslušati“ Sinesija koji poručuje sebi sličnima, dakle obrazovanim ljudima, da važne stvari kao što su filozofija, nauka itd. treba pisati učenim jezikom, da ih prosta svetina ne bi omalovažavala ili upropastila, ali ne suviše visokoparno, jer se time gube (s)misao i stil, a preti opasnost i da se struktura (spisa, itd.) izgubi ili da propadne. A postupanje po tim pravilima upravo karakteriše Sinesijev književni diskurs. Ako postoji namera da se tekst književno prevede, onda je on sam dao uputstva za prevodioca, da se on, prevodilac, potrudi da prenese ono što je Sinesije rekao, da se odupre preterano visokom stilu (oličenom u novotarijama i emfazi) time što će uspeti da umeri količinu novotarija i dovede ih do „umerenosti”, te da ukroti preterano ushićenje, dakle potrebne su mera i trezvenost.

Sinesije je poeziju, tačnije himne[31] pisao „predačkim jezikom“, tj. dorskim dijalektom[32]. Da nije bio veliki pesnik, taj bi jezik bio veoma izveštačen, jer u IV veku

---

[27] Ni *priprostost* a još manje *priprostota* nisu odgovarajuće.

[28] Dion je napisao pohvalu kosi, odnosno kosmatosti.

[29] http://hodoi.fltr.ucl.ac.be/concordances/synesius_eloge_calvitie/texte.htm C. 24.

[30] Sinesije 2007: 37-52.

[31] Himne su 4. veku lirska poezija, tako da je Sinesije mogao da ih sastavlja potpuno samosvojno.

[32] Osim toga, grčka književnost od pamtiveka koristi dijalekte koji predstavljaju znak raspoznavanja.

nije više bilo moguće „vratiti se“ izvornom dorskom dijalektu. Ali himna i jeste vrsta pesme gde je izveštačenost neophodna proporcionalno patetičnosti. Nit koja se proteže kroz tu mnogovekovnu himnodiju jeste uzvišenost teme i shodno tome izraza uz dopustivo arhaiziranje i neologiziranje. Kako sam prevodila himne[33], o tome sam već dovoljno rekla, a vraćam se na to, jer bih da navedem primer Sinesijeva dva književna diskursa.

5. …i glas neki *božanski*…

Sačuvano je 157 Sinesijevih pisama, od toga 7 filozofkinji Hipatiji (osim jednog za koje nije sigurno). U jednom od tih pisama (154) pesnik, izmedju ostalog[34], govori o svom spisu o snovima i navodi da ga je „u celini sastavio za ciglo jednu noć, štaviše na samom kraju noći“[35]. Zatim, on joj opisuje „predivni osećaj“ (θαυμαστή τις περὶ ἐμὲ διάθεσις[36] γίνεται), svaki put kada se lati spisa (o snovima), sledećim rečima: „I sada, kad god se latim spisa, imam isti predivni osećaj‘…i glas neki *božanski/* oblijeće oko mene’, da se pesnički izrazim.“ Reči koje slede odišu osećanjima prijateljstva i odanosti Sinesija prema Hipatiji[37]: „Da to nije samo moj lični utisak/iskustvo? Mogu li ga i ostali osetiti? To je još nešto na šta ćeš mi ukazati, jer ćeš ti sigurno biti prva, posle mene, od Helena koja ćeš pročitati ovaj spis.“[38] To je možda najduže pismo u kome Sinesije izlaže svoja stanovišta, shvatanja i neke trenutke u životu. A onaj „poetski izraz“ zapravo je citat iz IX himne gde stoji: „ ... καί τις ὀμφὰ /περί τ᾽ἀμφί με ποτᾶται.“ (v. 49/50) („…i glas neki / oblijeće oko mene.“). U pismu stoji drugačije : „καί τις ὀμφή με θεία περιεχεῖται κατὰ τὴν ποίησιν“ („i jedan /neki/ proročanski /profetski/ glas me božanski obavija, da se pesnički izrazim.“). Sinesije u pismu za nešto što je gotovo (auto)citat ne koristi ni

[33] Primer : u prvom stihu iz IX himne Sinesije doziva svoju, kako sam ja prevela, „skladnu liru“, ali je zapravo reč o *formingi*, što se može tretirati kao poetizam (i arhaizam). U stihu 13 on govori o instrumentu *kitari* – oba ova instrumenta se nalaze u *Ilijadi* i *Odiseji*, a *lire* nema. Sinesije ih je namerno izabrao kako bi postigao efekat arhaizama i poetizama. Kod nas je postignut isti arhaizirajući efekat *lirom*, jer je ona dobro poznata u srpskoj kulturi, mnogo više nego forminga. Reč je o tome da lira snažno simboliše poeziju, pogotovo što je bilo mnogo pesnika koji su pisali pesme posvećene (svojoj) liri, na primer, jedna pesma na „slavenskom“ Lukijana Mušickog ima naslov *Mojoj liri* (27. maja 1820). Prevevši grčku reč na srpski rečju *lira* (kao u francuskom), postigla sam efekat kao u grčkom i, što nije bez važnosti, sačuvala sam isti ritam:

Ἄγε ǀ μοι, λί ǀ γεια ǀ *φόρμιγξ,* ǀ	Amo, ǀ *liro,* ǀ skladna ǀ moja, ǀ	(1)
Μένε ǀ μοι θρα ǀ σεῖα ǀ *φόρμιγξ,* ǀ	Stani ǀ meni, ǀ *liro* ǀ smela, ǀ	(71)

V. Jovanović 2006: 349-358.

[34] *Dion* i *Spis o poklonu*.

[35] *Epist*. 154, 105. On, i ne samo on, smatrao je da je poslednji deo noći, pred jutro, najproduktivniji kada je reč o snovima.

[36] „dijateza, tj. stanje duha ili duše, odnosno raspoloženje“

[37] Sinesijeva pisma Hipatiji podsećaju na pisma Lukijana Mušickog Vuku, ne samo po afektivnosti nego i po tome što pokazuju šta je bio srpski jezik obrazovanih ljudi, osobito ako nisu bila predviđena da se objave. U tom slučaju predstavljaju dragocen materijal za kontrastivnu analizu.

[38] „Εἰ δὲ μὴ μόνον τὸ πάθος ἐμοῦ καὶ περὶ ἕτερον δ᾽ἂν ταῦτα γένοιτο, σὺ καὶ τοῦτο μηνύσεις. Σὺ γὰρ δὴ μετ᾽ἐμὲ πρώτη τῶν Ἑλλήνων ἐντεύξῃ.” (*Epist*. 154, 113-114)

dorizme, ni poetizme, a da ne govorim o tmezi ili o redu reči koji se bitno razlikuje u stihovima u odnosu na pismo, tj. prozu. Najzad, upotrebio je „glavnu ili centralnu“ reč, homerizam ὀμφή/ ὀμφά, koja označava „glas, osobito božanski, profetski, proročanski“ („voix, *particulièrement* la voix divine, prophétique, oracle » Bailly), ali mu ona nije dovoljna, nije dovoljno precizna ili možda čak više nije tako „moćna“ kao nekada, kod Homera, izbledela je njena božanska snaga i zato joj dodaje pridev θεία < θεῖος > „božanski“. U pismu nije tako: božansko mora biti precizirano, a poetska parafraza ipak ne može postati poetizam.

6. Zaključak

Kontrastiranje je moguće na različitim nivoima kod autora kakav je Sinesije („πολύτροπος“). Pored svojevrsne diglosije[39], koja je ovde samo pomenuta, kontrastivna analiza se može „koristiti“ (primeniti) i na nivou Sinesijevog književnog idioma i njegovog uslovno rečeno svakodnevnog „govora” ako tako shvatimo korespondenciju koja, kako je rečeno, po svoj prilici nije bila predviđena za objavljivanje[40]. Reč je, dakle, o svojevrsnoj diglosiji.

U srpskom jeziku nema diglosije, ali to ne znači da se ne mogu naći jezička sredstva koja obezbeđuju dobar prevod. Prilikom prevođenja Sinesijevih proznih dela na srpski treba primeniti (srpski) književni jezik, standardni, kada je reč o korespondenciji, a povišeni stil, kada je reč o filozofskim tekstovima. Taj prevodilački postupak treba umereno i trezveno „začiniti“ uzvišenošću (visokim stilom), neobičnim i retkim rečima (složenice i hapaksi), kao i poetizmima, po Sinesijevim načelima. U poeziji je međutim prevodilac skloniji „prevodilačkoj“ slobodi, ali se ta sloboda limitira kada je reč o klasičnim jezicima (grčkom i latinskom), gde su neophodni komentari i tumačenja. Osim toga, moguće je da isti autor piše na jedan način u mladosti, a na drugi u starosti. Pri tom isti se autor mogao ogledati u različitim književnim vrstama, kao što je slučaj sa Sinesijem iz Kirene, i pisati u skladu sa zahtevima žanra. U tom slučaju prevodilac može „pratiti“ autora i sredstvima sopstvenog jezika izraziti nijanse značenja i bogatstvo stila.

Izvesno je da moj pristup recepciji književnog dela Sinesija iz Kirene polazi sa današnje tačke posmatranja, odnosno analize kako nama danas izgleda njegov tadašnji književni postupak. Može se razmišljati o recepciji Sinesija u njegovo vreme, ali i ne mora, jer je sam Sinesije želeo da mu delo „ne propadne”. Ukoliko se slažemo sa njim, onda ćemo izvršiti kontrastivnu analizu radi prevođenja, tj. transferisaćemo

[39] Diglosija bi se mogla shvatiti kao da dve ili više varijanti istog jezika imaju tendenciju (daljeg) razdvajanja sve do trenutka kada postanu dva (strana) jezika ili dok se jedan ne izgubi. Takav je slučaj sa slaveno-serbskim u srpskoj zajednici u 19. veku ili sa katarevusom u grčkoj zajednici. S aspekta pojedinca diglosija bi predstavljala „izbor“diskursa ili upotrebu „s namerom”, jer bi direktno zavisila od toga šta autor želi da kaže. Da li bismo u tom slučaju mogli shvatiti kao diglosiju Sinesijevu svesnu nameru da na sebi svojstven način „sredstvima“ (ili čak „alatkama“) sporazumevanja definiše ono što želi da kaže?

[40] U potonjim vekovima bila je nezaobilazna u svakom pogledu, ne samo kao uzor stila u pisanju pisama.

Sinesijevo delo u današnje vreme. U tom slučaju je bitna savremena recepcija, pa će i interpretacija biti savremena. Ovakvo stanovište nije daleko od definicije klasičnih dela. Razlika je u postupku i u metodi: filološka interpretacija (ili tumačenje) književnog dela može se podvrgnuti kontrastivnoj analizi radi prevoda na drugi jezik, ali to zavisi ne samo od jezika, nego i od kulturnog mentaliteta date društvene zajednice, na koji se u izvesnoj meri oslanja recepcija klasičnih dela u okviru jednog jezika.

Na kraju bih zaključila da je filološko tumačenje bez izuzetka neophodno da bi se tekst najpre odredio kao kritičko (ili naučno) izdanje, ali i kasnije ukoliko postoje nedoumice ili se ispostavi da treba posumnjati u ono što je izgledalo nesumnjivo, zahvaljujući novim istraživanjima ili radi novih interpretiranja. Sa druge strane, potrebna je kontrastivna analiza, da bi se sve varijante ili nijanse filološkog tumačenja realizovale u funkciji recepcije, u najširem smislu, određenog antičkog književnog dela kao celine (prethodnih) filoloških tumačenja.

Literatura

Avramović 1856: Аврамовић, Ефтимије: *Грамматика старогрчкогъ или еллинскогъ єзика: са Грчкимъ и Србскимъ задатцима за преводъ.* У Београду: Печатала правительствена кньигопечатня.

Jovanović 2003: Јовановић М., *Где извире бескрај све је целина. Из хеленске поезије.* Београд: Источник. Résumé *La ou l'infini prend sa source tout est unité (Choix de poésie hellénique)*, 277-296. Registar, 297-317.

Jovanović 2006: Jovanović, M.: Neki primeri kontrastiranja u književnom tekstu. *Примењена лингвистика* 7, 349-354.

Jovanović 2008: Јовановић М., Лукијан Мушицки – два дискурса. *МСЦ* 37/2, 189-196.

Mušicki 1802: **Іавное испытаніе изъ Славено-Сербскіа ГРАМАТІКИ, предаваннъіа изъ оусердіа ко Славено-Сербскомꙋ книжествꙋ Лꙋкію Мꙋшицкимъ, торжествованное въ Карловачкой Гимнасіи Мѣсеца Авгꙋста** 1802. **В Бꙋдинѣ градѣ, Писменъі Кралев. Всеꙋчилища Пештанскагѡ.**

Mušicki 1838: Лукіана Мушицкогъ *Стіхотворенія* Кнь. 1. У Пешти : Писмены Іос. Баймела.

Mušicki 1840: Лукіана Мушицкогъ *Стіхотворенія* Кнь. 2. (Славенска) Издала Матица Сербска. У Будиму : Писмены Кр. Свеуч. Пештанс.

Mušicki 1844: Лукіана Мушицкогъ *Стіхотворенія* Кнь. 3. (Славенска) У Новомъ Саду: Писмени Іоанна Д. Каулицій Ц. К. привил. Типографа.

Mušicki 1847: Лукіана Мушицкогъ *Стіхотворенія* Кнь. 4. У Новомъ Саду: Издао П. И. Стояновићъ.

Mušicki 2005: Мушицки, Л.: *Песме.* Изабрала и приредила М. Д. Стефановић. Београд: СКЗ.

Prepiska I: Караџић, Вук Стефановић (1988): *Преписка*. I 1811-1821. У: *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. 20. Београд: Просвета.

Sinesije 1978: Synésios de Cyrène : T. 1: *Hymnes.* Texte établi et trad. par Christian Lacombrade. Paris: Les Belles Lettres: XLIX, 138 p. avec pag. double pour le texte.

Sinesije 2000: Synésios de Cyrène : T. 2-3 : *Correspondance*. Trad. et comment par Denis Roques. 2 vols. Paris: Les Belles Lettres: CXLVII, 484 p. avec pag. double pour 1-79, 173-307: cartes.

Sinesije 2004: Synésios de Cyrène : T. 4 : *Opuscules* 1. Texte établi par Jacques Lamoureux, trad. et comment. par Noël Aujoulat. Paris: Les Belles Lettres: LXXXVIII, 347 p. dont 40-311 avec pag. double.

Sinesije 2007: Синесије из Кирене, *Спис о сновима*. Превод и коментари М. Јовановић. *Градац. Часопис за књижевност, уметност и културу*, 162-163/34.

HODOI ELEKTRONIKAI: *Du texte à l'hypertexte:* Synesius de Cyrène

http://hodoi.fltr.ucl.ac.be/concordances/intro.htm#Synesius

Synesius de Cyrène (c. 373 - c. 414), *Éloge de la calvitie*

http://hodoi.fltr.ucl.ac.be/concordances/synesius_eloge_calvitie/texte.htm

Synesius de Cyrène (c. 373 - c. 414), *Des songes* (texte complet)

http://hodoi.fltr.ucl.ac.be/concordances/synesius_songes/texte.htm

MILENA JOVANOVIĆ

Université de Belgrade

SYNÉSIOS DE CYRÈNE ET SON LANGAGE
- l'analyse contrastive -

Résumé

On peut souvent se confronter à l'opinion que l'analyse contrastive est réservée seulement aux langues vivantes pour en rechercher différents registres tandis que l'analyse philologique s'applique aux langues classiques, à la fonction de l'interprétation des textes, ou au moins dans l'analyse de certains éléments se trouvant dans les textes classiques, au cas où le texte permet et exige cette approche comme, par exemple, les textes de Synésios de Cyrène (vers 370-414). Synésios écrivait les différents genres en prose (par exemple, *Dion ou traité de sa vie* ; *Éloge de la calvitie* ; *Traité sur les songes) : i*l écrivait la prose en *ancien dialecte attique, ce que signifie qu'il a* opté pour le purisme du langage dans ses œuvres (en prose). Il a tenu à nous dire que cet ancien *attique* (plutôt le langage *attique*) fut déjà à son époque étrange, hors de l'usage, une langue différente, et ce qu'il est le plus important, compréhensible seulement aux érudits. D'autre part il écrivait des hymnes, en dialecte dorique. Donc Synésios a utilisé les dialectes qui étaient « artificielles » à son époque mais appropriées à sa poétique. Ce procédé a fait l'effet de la diglossie spécifique, « une diglossie littéraire », ce qu'il présente le défi au traducteur en lui « recommandant » l'analyse contrastive. En tout cas, contraster le grec et le serbe donne toujours de bons et utiles résultats parce que cette analyse, fondée sur les principes d'identité, de ressemblance et de différence, nous permet de dégager ces données dans les deux langues et de les constater comme constantes linguistiques. Il faut mentionner un auteur serbe, le grand poète Lukijan Mušicki (1777-1837), écrivait des poèmes, avec beaucoup d'aisance, en deux langues serbes, parentes ou « congénères », pourtant différentes, d'un côté en slavon de son temps, langue savante plutôt artificielle, aux mots recherchés, et d'autre côté en ancien serbe, langue parlée par le peuple (la différence entre les deux expressions peut se comparer avec la différence entre la *katharévousa* et le grec démotique). On trouve souvent dans ses poèmes les mêmes sujets, les mêmes motifs, les mêmes réminiscences, les mêmes séquences. Grâce à son talent il

pouvait varier avec beaucoup de succès ses « discours ». La question de la diglossie et du style de Mušicki, *poeta doctus*, doit être recherchée d'un point de vue plus élevé : il faut considérer son procédé comme l'intention de « réconcilier » deux langues ou, pour mieux dire, deux parlers d'une même langue, un parler populaire et, l'autre littéraire et traditionnelle.

Il est tout à fait possible soumettre à l'analyse contrastive l'expression de l'idiome littéraire de Synésios et celle de son parler quotidien, si nous traitons ainsi sa correspondance (qui n'avait pas été prévue pour être publiée). En conclusion, il s'agit dans la présente analyse de la diglossie particulière. La diglossie pourrait se définir comme le cas où deux ou plusieurs variantes d'une même langue ont tendance à continuer la séparation jusqu'à ce qu'elles deviennent différentes langues, ou jusqu'à ce que l'une d'elle ne disparaisse. Ce fut le cas du slavon dans la communauté serbe au cours du XIX siècle, de même que le cas de la *katharévousa* dans la communauté grecque. Pour des sujets parlants la diglossie signifierait le choix de l'expression discursive, ou l'utilisation exprès d'une expression, qui est en dépendance de ce que l'auteur veut dire. Pourrions-nous alors comprendre comme diglossie l'intention consciente de Synésios de présenter ce qu'il veut dire de sa propre manière en choisissant des moyens ou des outils selon sa décision?

En serbe il n'y pas de diglossie mais cela ne veut pas dire qu'il n'y a pas de moyens linguistiques qui pourraient donner de bonne et exacte traduction. En traduisant les œuvres en prose de Synésios en serbe il est nécessaire de chercher les équivalents dans la langue littéraire de haut style, dans les expressions de style modérément et consciemment sublime, dans l'introduction des mots rares, même étranges (mots composés et hapaxies), aussi bien que dans les poétismes, selon les principes de Synésios. Dans la poésie, cependant, le traducteur se permet un peu de liberté, limitée quand même quand il s'agit des langues classiques, grecque et latine, où les commentaires et les explications sont nécessaires. Il arrive aussi qu'un auteur quelconque change de manière d'écriture dans sa jeunesse et ultérieurement, dans son âge mur. Par suite, un auteur pourrait écrire différents genres de textes, comme c'est le cas de Synésios de Cyrène, et écrire en fonction de ces genres. Dans ce cas-là le traducteur doit suivre l'auteur et exprimer des nuances significatives et la richesse du style par des moyens de sa propre langue. L'interprétation philologique de l'œuvre littéraire peut faire part de l'analyse contrastive pour aboutir à une bonne et exacte traduction en langue quelconque, mais cette entreprise dépend non seulement des langues mais aussi de la mentalité culturelle qui est la base de la réception des œuvres classiques dans le cadre d'une communauté linguistique.

UDK 811.133.1'272 ; 811.133.1'26
ID 177344012

JEAN LÉO LÉONARD
Institut universitaire de France et Université de Paris 3

KSENIJA ĐORĐEVIĆ
Université Montpellier 3

ÉLABORATION ET AMÉNAGEMENT LINGUISTIQUES DES LANGUES D'OÏL EN FRANCE

Abstract : Les langues d'oïl constituent un cas du plus haut intérêt pour le paradigme de ce que l'on pourrait appeler *le multilinguisme de par en bas*. Non seulement des outils juridiques écartaient à l'origine de tels objets d'aménagement linguistique en tant que « dialectes », mais ces langues, en situation de continuum structural avec le français, ont longtemps été surinvesties sur le plan d'une identité localiste de terroir et sous-investies en termes de construction identitaire fonctionnelle dans son acception moderne. L'émergence durant les dernières décennies de différents mouvements « de défense et de promotion » des langues d'oïl a fait apparaître un projet politique de reconnaissance de ces langues en tant que vecteur de modernité et de créativité littéraire et culturelle, dans un esprit pluraliste quoique parfois parcouru de divisions au sein des identités historiques.
Keywords: langues d'oïl, aménagement linguistique, statut, revitalisation, société civile

1. Introduction

Parmi les langues minoritaires en voie d'aménagement ou ayant connu une légère amélioration de statut par une certaine reconnaissance et une politique officielle durant ces dernières décennies, les langues d'oïl constituent un cas particulier du plus haut intérêt pour le paradigme de ce que l'on pourrait appeler *le multilinguisme de par en bas*. Non seulement des outils juridiques d'aménagement linguistique comme la *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires* écartaient à l'origine de tels objets d'aménagement en tant que « dialectes » - alors qu'aucun critère ne définit de manière univoque la limite entre langue et dialecte -, mais ces langues, en situation de continuum structural avec le français, ont longtemps été surinvesties sur le plan d'une identité localiste de terroir (folklorisme et patoisisme, cf. infra p. 57 et note [4]) et sous-investies en termes de construction identitaire fonctionnelle dans son acception moderne (décentralisation ou dévolution, autonomie régionale, etc.).

L'émergence durant ces trois dernières décennies de différents mouvements « de défense et de promotion » des langues d'oïl a fait apparaître un projet politique de reconnaissance de ces langues en tant que vecteur de lien social et de modernité, de créativité littéraire et culturelle, dans un esprit pluraliste quoique parfois parcouru de divisions au sein des identités historiques. L'intérêt de ce paradigme très particulier d'aménagement linguistique de langues minoritaires (et très

fortement minorées sur le plan psychosocial), réside notamment dans le fait que tout le travail de linguistique appliquée effectué en vue de la codification et de la standardisation de ces langues durant les trente dernières années, a été réalisé par un réseau associatif plutôt informel d'enseignants, d'éducateurs, de chercheurs universitaires ou d'ingénieurs en entreprises s'intéressant à ces langues à des degrés divers et pour des motifs divers.

Nous tenterons ici de présenter les grandes lignes de ce mouvement original et novateur d'aménagement linguistique « de par en bas » que représente le réseau des associations de valorisation des langues d'oïl dans une optique moderne, non folkloriste, participant à un aménagement linguistique *de facto* plus que *de jure*, dans ce contexte socioculturel éminemment polarisé.

2. Les langues d'oïl

La représentation traditionnelle des langues de France montre un pays divisé en deux : au nord les langues d'oïl, au sud les langues d'oc[1] (ou l'occitan envisagé dans sa diversité dialectale). Une partie intermédiaire entre les langues d'oïl et les langues d'oc est nommée traditionnellement, à cause de sa forme, « le croissant ». A cela s'ajoute, à l'est de la France, le francoprovençal, un autre idiome au nom contesté, partageant des traits communs avec les langues d'oïl et les langues d'oc, sans pour autant représenter une variété hybride des deux domaines linguistiques. La carte des langues de France territorialisées comporte également les langues suivantes : le breton, l'alsacien et le francique, le flamand, le corse, le catalan et le basque. Il ne faut pas oublier non plus les langues d'outre-mer, et les créoles, parlés dans les anciennes terres colonisées, les départements et territoires français, ou encore un nombre important de langues non territorialisées, mais déjà bien implantées en France, en tant que langues d'immigration (arabe, berbère, etc.)[2]. La France n'est donc pas un pays monolingue, comme on pourrait le penser en raison de la place prépondérante accordée à la langue nationale, mais l'un des pays qui présente une diversité linguistique parmi les plus exemplaires d'Europe.

Il est intéressant de souligner d'emblée que l'expression utilisée en France pour désigner les langues autres que le français parlées sur son territoire (excepté les langues étrangères) est celle de *langues régionales*, et non pas de *langues minoritaires.* Le terme de *langue minoritaire*, plus neutre et moins marqué, est internationalement reconnu et son acception est plus ou moins la même dans différents pays. Or, user du terme de *langue régionale* supposerait, *a priori*, que leur gestion serait une affaire strictement interne au pays – alors que nombre de ces langues sont transfrontalières, comme le catalan, le basque, le flamand, le francique,

[1] Ces noms – langues d'oïl et langues d'oc – leur ont été donnés par Dante, qui les a classées selon la façon de dire « oui ». Le pluriel, utilisé pour la première fois dans les années 1980 (par l'association « Défense et promotion des langues d'oïl », cf. *infra*), semble s'imposer de nos jours, mais on trouve également les termes de *langue d'oïl* et *langue d'oc*, au singulier, pour désigner les « deux langues standard embryonnaires » (Lodge, 1997 : 79) du Moyen Âge, issues du gallo-roman.

[2] Dans son rapport sur les langues de France, Bernard Cerquiglini ne dénombre pas moins de 75 langues, en comptant les langues de l'immigration.

le normand, le picard, le lorrain roman, le wallon (région de Givet, dans les Ardennes) et le champenois[3]. Parmi les langues de France, celles de l'ensemble d'oïl représentent un cas original, en raison de la complexité des relations de continuité et de discontinuité structurale entre ces langues ou dialectes et le français commun ou central. Le picard, le wallon, le normand, le gallo, le poitevin-saintongeais, le bourguignon, le franc-comtois, le lorrain et le champenois, réunis sous l'appellation « langues d'oïl », ont été longtemps relégués, aussi bien par les autorités que par les locuteurs, au rang des *patois*. Le terme de *patois*, d'origine française et à la connotation fortement péjorative, a été utilisé avant, pendant et après la Révolution française pour désigner toutes les variétés ou langues de France différentes du français standard ou du français commun[4]. On peut tout aussi bien entendre qu'il s'agit de *dialectes* français, sans pour autant être des dialectes du français commun (on parle en ce cas de *français régionaux*). Or, ces langues, pour la plupart, ont une histoire parallèle à celle du français standard, voire dans certains cas, ont formé au Moyen Âge des scriptae parallèles ou concurrentes, voire complémentaires du français.

Le français standard d'aujourd'hui n'est pas issu d'une langue d'oïl en particulier. Ce n'est pas non plus la variété standardisée de ce que l'on a appelé parfois - et à tort - le francien[5], ni véritablement et uniquement la variété standardisée du dialecte parlé par les seuls Parisiens : « le *françois*[6] qui s'exporte est peut-être davantage celui qui s'écrit que celui qui se parle » (Duval, 2007 : 144). De ce point de vue, les autres langues d'oïl ont été *a posteriori* ses « rivales », dans la course vers le prestige, course qu'elles n'ont pas gagnée[7] (l'ont-elles d'ailleurs jamais cherché ?), comme nous le montrerons dans le chapitre suivant.

3. La politique linguistique de la France : une seule langue – le français

Malgré le plurilinguisme qui la caractérise dans les faits, la France a résolument opté pour la politique du monolinguisme dans sa stratégie de construction nationale. Dès le XVIème siècle, par l'ordonnance de Villers-Cotterêts en 1539, qui imposait l'usage exclusif du français, le *Rapport sur la nécessité et les moyens*

---

[3] Au sujet des langues d'oïl transfrontalières, cf. Bal, 1995 et 1992. On lira aussi avec un grand intérêt, sur le plan strictement linguistique, l'ouvrage pionnier de Charles Bruneau (Bruneau, 1913), sur des langues proches de type gallo-roman en contact sur une bande frontalière.

[4] Ainsi, l'*Encyclopédie* notera en 1765 : « Patois. Langage corrompu tel qu'il se parle dans toutes les provinces […] On ne parle la langue que dans la capitale » (t.12, 174a, cité in Simoni-Aurembou, 2003, 138).

[5] Le terme de « francien » est à considérer avec beaucoup de réserves. Selon M-R. Simoni-Aurembou, aucun texte ancien de cette variété n'existe (datant d'avant le XIIème siècle), si bien qu'« on a créé un mot et un concept pour meubler un vide (Simoni-Aurembou, 1999 : 562).

[6] F. Duval préfère au terme de « francien » celui de « françois » dont le succès « comme norme nationale est l'histoire d'un basculement à l'issue duquel le français, variant dans le temps, se sera superposé à la langue maternelle variant à la fois dans l'espace géographique et dans le temps » (Duval, 2007 : 142).

[7] G. Siouffi parle d'un « véritable *écrasement* de la palette dialectale » autour de Paris et au-delà (Siouffi, 2007 : 508).

d'anéantir les patois et la nécessité d'universaliser l'usage de la langue française, de l'abbé Grégoire en 1794, jusqu'à nos jours, les autres langues, les dialectes et les patois ont été considérés comme autant d'éléments d'arriération culturelle et politique, comme autant de parlers rustiques incompatibles avec les idées de progrès et de modernité que devait véhiculer la langue officielle d'un grand pays comme la France.

La nation française et l'Etat français s'identifient à une seule langue : la langue française. Les raisons pour lesquelles la France a fait ce choix sont simples à première vue : « la promotion et l'usage du français » sont liés à « un projet plus vaste d'hégémonie politique et d'affirmation du pouvoir monarchique » (Sibille, 2000 : 14). La République a succédé à la monarchie, mais la politique linguistique est restée égale à elle-même : l'unité nationale est recherchée à travers l'unité linguistique. La langue française représente le symbole même de cette unité, et l'Etat se doit de la défendre de tous les dangers qui pourraient compromettre son autorité et son universalisme : sur le plan international, depuis la fin du XXème siècle elle se sent menacée par l'anglais, tandis que les langues régionales et minoritaires ne la menacent plus vraiment sur le plan national, après deux siècles d'assimilation. Leur reconnaissance n'en est pas pour autant plus aisée. Cette appréhension d'un « danger » est présente tout au long de l'histoire de la langue française moderne et contemporaine, si bien que les différents « défenseurs » de la langue française « ont tous développé ou suggéré un programme de régulation de la langue et du discours dont le premier objectif est d'*écarter une menace* » (Chaurand, 1999 : 274). Même si elles ne figurent pas au premier rang de la liste des « instruments de dommage et d'erreur » à abattre, en raison de leur proximité structurale avec le français commun et de leur faible pouvoir centrifuge sur le plan identitaire et politique, les langues d'oïl ne sont pas moins perçues comme potentiellement dangereuses, et avant tout inutiles, dans l'optique universaliste, progressiste et moderniste de l'idéologie du français national.

4. Quel traitement pour les autres langues ?

4.1. Politique linguistique « de par en haut »

La législation française protège et valorise une seule langue – le français. L'article 2 de la Constitution en vigueur est formel : « La langue de la République est le français ». Rien n'est prévu pour les autres langues, qui de ce fait, ne jouent qu'un rôle quasi symbolique dans le paysage linguistique français. Cependant, il faut rappeler que le traitement qu'elles se sont vues infliger, jusqu'à un passé relativement récent, n'avait, lui, rien de symbolique. L'interdiction de les parler dans le domaine public ou les lieux de la République était bien réelle : l'emploi du « signal[8] » a laissé des traces dans la conscience des locuteurs aujourd'hui âgés et les a certainement empêchés de les transmettre à leurs enfants. Même si l'on peut

[8] Il s'agissait d'une punition infligée aux enfants qui faisaient usage d'une langue régionale ou d'un dialecte dans la cour de l'école. Les « patois » étant bannis de l'école, les élèves qui se risquaient à parler dans leurs variétés maternelles étaient punis, « marqués » par un objet qu'on portait au col, dont ils ne pouvaient se débarrasser qu'en dénonçant un autre contrevenant.

comprendre la volonté d'un État à un moment donné d'imposer une langue commune sur tout le territoire, d'unifier, d'alphabétiser, de généraliser l'instruction, l'on ne peut que rester perplexe devant le revers de cette politique : la promotion d'une langue a été envisagée essentiellement à travers l'anéantissement et la chasse des autres langues en usage sur le territoire national. L'après-guerre a apporté quelques améliorations minimes (par ex. la loi Deixonne en 1951, autorisant l'enseignement facultatif de certaines d'entre elles). Cependant, au milieu du XXème siècle, il était déjà trop tard pour renverser la tendance à l'assimilation généralisée.

Aujourd'hui, les langues régionales et minoritaires en France ne bénéficient pas d'une politique linguistique pluraliste, à l'image de celles en vigueur dans la plupart d'autres pays européens[9]. Et pourtant, les différents chefs d'Etat et de gouvernement se sont, individuellement, prononcés pour leur protection et leur sauvegarde. De F. Mitterrand à N. Sarkozy, en passant par J. Chirac, la bonne volonté a été affichée et les Français ont cru à plusieurs reprises à un changement probable. Or, il ne s'est toujours rien passé et le français reste la seule et unique langue reconnue à part entière par l'Etat français. Cette situation est pour le moins paradoxale pour un pays héritier d'une grande tradition démocratique. Le Conseil constitutionnel a empêché la France de ratifier la *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires*, pourtant signée en 1999. En outre, quand bien même eût-elle ratifié ce document de première importance, cela n'aurait changé en rien la situation des langues d'oïl, puisque, dans le rapport préparatoire à la signature celles-ci sont désignées par son auteur B. Poignant, comme des « formes régionales du français » (Poignant, 1998 : 12), autrement dit comme des dialectes, écartés de principe du domaine d'application de la Charte.

Or – et ce n'est pas le moindre des paradoxes –, alors que tout les destinait à disparaître, les langues d'oïl font preuve d'une certaine vitalité ou ont connu à la fin du XXème siècle un certain renouveau ou une élaboration de leur corpus. Même si ces tendances restent insuffisantes pour contrecarrer le déclin des pratiques langagières réelles, elles obligent l'Etat à composer avec leur présence sur son territoire.

4.2. Politique linguistique « de par en bas » : l'exemple des langues d'oïl

La non-reconnaissance par l'Etat des langues d'oïl et l'assimilation galopante des langues et dialectes régionaux, mais aussi la tendance à une conception pluraliste des relations de l'Etat-nation avec les différentes composantes de la société civile – notamment par l'essor et la diversité des champs d'action des associations –, ont suscité au sein de populations qui font encore usage de ces langues une série de revendications identitaires. On assiste de nos jours à un certain « réveil linguistique » et culturel qui se manifeste à travers la littérature, les

[9] Citons à ce titre les politiques linguistiques de l'Espagne et de l'Italie, pays voisins. Alors que la Constitution espagnole de 1978 permet l'officialisation d'autres langues que le castillan sur le territoire des communautés autonomes, l'Italie a opté pour la protection de pratiquement toutes les langues minoritaires, quelle que soit l'importance démographique des populations concernées sur le territoire de la république italienne. Elle s'est dotée en 1999 d'une loi, exemplaire dans son genre, qui en plus de protéger les langues minoritaires implantées en Italie de longue date, a permis à un certain nombre d'autres langues de retrouver une vitalité perdue.

spectacles, les différents mouvements culturels et revues, créés et portés par des organisations et des associations diverses. Selon A. Fenet, « leur action bénéficie d'un contexte nouveau où s'affirment la conscience régionale, et des besoins identitaires, débarrassés des complexes quasi infamants d'autrefois, et même légitimés par l'exemple étranger ainsi que par certains développement de la construction européenne » (Fenet, 2002 : 59).

5. Une innovation glottopolitique intéressante : DPLO

Vue avec recul, la création de l'association « Défense et Promotion des Langues d'Oïl » (DPLO) le 18 février 1982 constitue une innovation glottopolitique intéressante dans le cadre d'un pays comme la France, mais aussi lorsque l'on considère le statut des objets ainsi que les objectifs de cette coordination, en tant que manifestation de la société civile. L'émergence d'un mouvement comme DPLO est à la fois une salutaire innovation qui rompt avec plusieurs siècles de préjugés et de politique d'assimilation de ces langues, et une expression prévisible de l'esprit égalitariste républicain, paradoxalement compatible avec la tradition jacobine dans le meilleur sens du terme (cf. Lafont, 1967). Dans d'autres contextes glottopolitiques, comme dans l'Espagne des autonomies, la revendication de DPLO serait cataloguée de « café pour tous ». C'est d'ailleurs la sensation qu'eurent et que partagent encore nombre de défenseurs d'autres langues romanes en relation de langues proches avec le français national (l'occitan) ou avec l'italien (le corse). Outre cette peur de l'atomisation des revendications glottopolitiques à travers la prise en compte de ce que beaucoup de défenseurs de langues régionales sont d'autant plus enclins à considérer comme des « patois » ou des « parlures » dans une logique de différenciation et de légitimation par rapport à des termes de référence illégitimes, le réflexe qui consiste à nier l'originalité et la diversité structurale de ces langues touche au cœur de l'esprit jacobin chez les régionalistes « concurrents » - alors que la complémentarité de vues et d'actions pourrait tout aussi bien prédominer. Non seulement, fidèles à la logique de l'abbé Grégoire, il faut bien que certaines variétés de langues soient plus « patois » que les autres, mais si l'on accepte l'émergence glottopolitique d'une diversité de langues d'oïl au nord, qu'adviendra-t-il de l'aspiration à l'unité et à l'unitarisme d'oc au sud ? Il vaut mieux, dans cette optique, une France des langues régionales dont les langues d'oïl se contenteraient de rester une fois pour toute des dialectes du français (voire, des « déformations » de ce dernier), où les langues exogènes des familles germanique, celtique et romane ou le basque constitueraient une irréductible périphérie, tandis que deux ensembles gallo-romans se répartiraient une large bande centrale selon une division nord-sud : d'une part l'occitan au sud, d'autre part le français et les dialectes d'oïl, flanqués d'un franco-provençal composite à l'est, dont l'individuation glottopolitique n'a jamais été à l'ordre du jour.

L'initiative de DPLO a enclenché des processus de recomposition et de spécification des identités régionales. En somme, comme toute innovation marquante, l'émergence de DPLO s'inscrivait à la fois dans une continuité

idéologique égalitariste républicaine, héritée du jacobinisme et de la Troisième République, et entrait en rupture avec l'ordre établi, aussi bien avec la République une et indivisible qu'avec l'idéologie diglossique qui semblait avoir trouvé dans les langues – ou dialectes – d'oïl à la fois sa pleine justification et son domaine de prédilection, ou encore avec les revendications émergentes ou ré-émergentes des régionalismes périphériques.

6. Trois cas de figure ou prototypes

DPLO fut aussi l'expression d'un *laboratoire militant*[10] d'aménagement linguistique des langues d'oïl. Ce laboratoire émane de la société civile à travers un réseau multiplexe d'associations et d'intervenants culturels et universitaires. Cet aménagement constitue un cas exemplaire d'aménagement linguistique « de par en bas[11] », à l'initiative d'individus motivés par des critères qui, là encore, s'inscrivent dans une relation de rupture et de continuité avec l'idéologie diglossique républicaine : nostalgie et valorisation patrimoniale ou esprit de découverte d'une part, mais aussi une volonté de contribuer au développement culturel local et d'insuffler des formes de modernité dans leur cadre de vie local, de réaliser une transition entre une enfance souvent dialectophone et un âge adulte qui se réalise dans des activités liées aux secteurs éducatifs et culturels. L'innovation pédagogique ne fut pas non plus le moindre des motifs, pour beaucoup de ces enseignants ou animateurs culturels qui se sont lancés dans ce projet pilote d'aménagement linguistique « de par en bas », en mettant à profit leur expérience, leurs compétences, leur rigueur professionnelle, en canalisant leur idéalisme dans des activités de bénévolat et de participation collective. De ce point de vue, ces activités et ces attitudes ont aussi contribué à modifier et à améliorer les relations de l'école républicaine avec les langues et variétés dialectales locales.

Nous allons maintenant passer en revue trois cas d'aménagement linguistique « de par en bas », c'est-à-dire réalisés par la société civile, sur le terrain des langues d'oïl, sans aide de l'Etat et des instances officielles de politique linguistique – qui, paradoxalement, ont fleuri durant cette période 1981-2009. Le premier cas illustrera, avec le poitevin-saintongeais, un aménagement linguistique consensualiste, de réhabilitation et de promotion d'une langue d'oïl envisagée de manière unitariste (le

[10] Le terme est de Vianney Piveteau (1994 : 80-112).

[11] L'aménagement linguistique « de par en bas » est une notion émergente actuellement en glottopolitique. Nous l'interprétons comme l'ensemble des activités entreprises et coordonnées par la société civile pour la défense et la promotion de langues minoritaires, par opposition de l'aménagement linguistique « de par en haut », qui émane d'organismes officiels ou gouvernementaux. Le rôle des universitaires se situe sur un palier intermédiaire, dans la mesure où ceux-ci sont employés par des institutions d'Etat – les universités –, mais qu'ils peuvent aussi bien exercer une action « militante », aux côtés des aménageurs « de par en bas ». Ce palier intermédiaire reste à définir, car les organismes d'aménagement régional du territoire se trouvent dans une position intermédiaire sur l'échelle verticale du pouvoir, mais de proximité sur le plan de la décision et de l'attribution de crédits.

poitevin-saintongeais, plutôt que poitevin et saintongeais[12]). Le deuxième cas sera celui de l'individuation du gallo comme langue britto-romane, qui représente une option davantage radicale et différentialiste. Le troisième cas sera celui du picard, avec sa division entre picard et chti et ses périphéries (boulonnais au nord-ouest, thiérarche et laonnois à l'est), qui représente le cas très particulier d'un illustre domaine entretenu par de multiples jardiniers, mais restant toujours en friche, autrement dit, un aménagement pluraliste à forte teneur individualiste.

Vianney Piveteau rend compte avec clarté pour le poitevin-saintongeais (Piveteau, 1994 : 91-143) de la nature de cet aménagement linguistique, envisagé en *intension* (travail sur les structures et la construction de la langue, pour une reconstruction, voire une reconstitution) et en *extension* (travail de promotion, de diffusion, de refonctionnalisation). L'aménagement linguistique en intension consiste en ce que la tradition klossienne appelle l'élaboration du corpus de la langue : la recherche lexicale, la description et la standardisation de la grammaire, la codification d'une graphie unifiée, l'atelier néologique, la constitution et la reconstitution de la littérature, passant par la publication d'anthologies d'écrits anciens et modernes en poitevin-saintongeais. La dénomination même de « poitevin-saintongeais », illustrée par la publication d'une grammaire normative sachant rester pluraliste (Gautier & al., 1993) et d'un dictionnaire aussi bien descriptif que riche en néologismes (Piveteau, 1996) manifestait une attitude originale dans un contexte de fragmentation diglossique, que nous appellerons tendance *unitariste*. L'aménagement en extension a consisté en une revalorisation du statut et une refonctionnalisation de la langue : propositions législatives auprès des élus de l'Assemblée nationale, prosélytisme juvénile par le biais de cours du soir et de stages linguistiques, développement de médias et de maisons d'éditions, de manifestations culturelles. Les agents de ce développement culturel, hautement diplômés par rapport à la moyenne des populations rurales locales, ont investi dans ces activités leurs compétences acquises en sciences sociales, en linguistique, en informatique, en droit, en sciences politiques. L'écart entre les aptitudes techniques, les ambitions et le niveau d'instruction de cette élite et la pratique encore quotidienne de la langue dans les années 1970-1980 par une population de dialectophones âgés, de condition paysanne ou ouvrière, de niveau d'instruction modeste, a davantage fonctionné comme un pont que comme un fossé. Les prérequis idéologiques antidiglossiques de ces agents culturels ont également réuni ces deux secteurs de la population, une élite locale jeune venant généreusement au-devant d'une population rurale moins instruite, mais dont l'expérience, les savoirs et la mémoire s'en trouvaient valorisés. L'idéologie diglossique a pourtant continué son irrépressible action assimilatrice. Malgré tous les efforts et l'investissement de compétences de pointe, malgré l'attitude dans l'ensemble pragmatique des agents de développement de la langue, les deux populations ont continué d'évoluer sur des chemins parallèles, persuadées

[12] Cet unitarisme se fonde sur plus de 170 ans de recherches linguistiques allant dans ce sens (cf. Nowak, 2010 : 22-60) ; le terme « poitevin-saintongeais » est plus que centenaire : il remonte à 1905, où on le trouve dans *La Revue du Bas Poitou et des provinces de l'Ouest* Ce glottonyme unitariste, encore utilisé ici et là dans les années 1950-60, est vulgarisé dans les années 1970 par Pierre Bonnaud (revue *Aguiaine*, SEFCO).

de cheminer ensemble, sans se rendre compte de la bifurcation qui les éloignait insensiblement les unes des autres, sans se rendre compte de la bifurcation qui les éloignait insensiblement les uns des autres, sans aboutir à une voie qui aurait permis à la langue de vivre une deuxième vie sous ces nouvelles formes qu'on s'affairait à aménager pour le futur. Ce futur est rapidement devenu autant un passé que les langues qu'il devait abriter. La graphie unifiée n'a pas été comprise ni suivie et l'atomisme a continué de prédominer hors du courant unitariste de l'UPCP[13] principalement et de la SEFCO[14] dans une moindre mesure. Une nouvelle génération d'auteurs et de créateurs prend désormais la relève, mais des groupes antagonistes ont surgi, troublés par cette tentative d'émancipation de ce « savoureux parler natal », qu'ils n'entendaient pas voir assaisonné autrement qu'à la sauce diglossique. La graphie unifiée, lorsqu'elle n'a pas suscité l'indifférence ou l'incrédulité, a provoqué chez certains usagers ou néo-usagers de ces langues des réactions de rejet tenace et parfois radical, la standardisation a provoqué un sentiment d'aliénation et de dépossession, la dénomination unifiante a polarisé sur des replis identitaires de terroirs, et la reconstitution d'un patrimoine littéraire fédérateur s'est heurtée à des crispations campanilistes en faveur de monuments de la littérature « patoisante ». Alors que l'assimilation diglossique avait continué imperturbablement son chemin et diminué la communauté des locuteurs, les derniers promoteurs des langues d'oïl de cet aménagement de par en bas des années 1980-1990 se sont retrouvés pratiquement seuls dans un désert de parole vive, et ont dû affronter de nouvelles catégories d'usagers de ces langues, souvent néolocuteurs ou semilocuteurs transplantés du milieu urbain au milieu rural, qui entendaient à leur tour conquérir le quotidien local, et y vivre avec leur conception du « patois », selon la tradition diglossique. Ce parcours est vrai pour le poitevin-saintongeais, exemplaire d'un projet d'aménagement linguistique de par en bas d'une langue d'oïl en raison de la complexité et de la diversité de son réseau associatif, mais aussi en raison du triste dénouement de la perte de la langue et de l'antagonisme avec une tendance anti-unitariste au sud de son domaine (la Saintonge), qui restaure l'idéologie diglossique. Il est intéressant de noter que l'attitude des instances d'aménagement de par en haut – en l'occurrence, la DGLF[15] – a consisté à sous-évaluer l'apport de cet aménagement linguistique de par en bas, et à soutenir les tendances qui s'opposaient à l'unification du poitevin-saintongeais par une codification unifiée et une standardisation. La DGLF a entériné en fin de compte l'éclatement du poitevin-saintongeais en une langue poitevine et une langue saintongeaise[16], malgré les objections des tenants de

[13] Union Poitou-Charentes pour la Culture Populaire (fondée en 1969) fédération d'associations d'éducation populaire impliquées dans la défense de la langue et la culture régionales, implantées en Vendée, Deux-Sèvres, Vienne et Charentes.

[14] Société d'Ethnologie et de Folklore du Centre-Ouest Ouest (Anciennement Société d'Etudes folkloriques du Centre Ouest, fondée en 1962).

[15] Délégation Générale à la Langue Française et aux Langues de France, fondée en 1989.

[16] On trouvera un résumé de cette polémique sur le site http://fr.wikipedia.org/wiki/Poitevin-saintongeais, consulté le 12-10-2009. Le 26 avril 2007, après la décision de la DGLF-LF de scinder le « poitevin-saintongeais » en deux, Xavier North, délégué général de la DGLF-LF, dans un courrier à Michel Gautier, vice-président du Comité français du Bureau européen pour les langues moins répandues (EBLUL-France) et vice-président de Défense et Promotion des langues d'oïl (DPLO),

l'unitarisme. Les revers de ce secteur de DPLO n'auront pas été vains, car il aura au moins tenté d'éprouver la voie moyenne, même si cette politique linguistique de par en bas, pourtant novatrice et modérée, a pu sembler radicale à ses détracteurs. L'union des forces et des talents de l'UPCP et de la SEFCO dans un projet de promotion et d'unification du poitevin-saintongeais, qui restait d'ailleurs largement ouvert aux particularismes et pouvait être qualifié de pluraliste sans renier à sa conception unitariste du poitevin-saintongeais, s'est retrouvée seule face au mur quand le champ social de la langue s'est restreint et que son projet a fait l'objet d'attaques radicales relevant de l'idéologie diglossique, selon laquelle le « patois » ne saurait être une « langue » en relation de relative autonomie structurale face au français.

Le cas du gallo-brittonique et de Bertayene Galeizz au sein de DPLO représente une option antidiglossique ou *contrediglossique* plus radicale que celle de l'UPCP, notamment en matière de codification. Dans ce domaine, la graphie du gallo, défini comme langue britto-romane, se différencie délibérément du français en s'alignant sur divers modèles de langues romanes (notation <lh> et <nh> des sonantes palatales, comme en occitan et en portugais) ou des innovations (graphie <qh>, <gh> pour noter les affriquées palatales *č* et *dž*, <cll> et <gll> pour les occlusives médiopalatales [c] et [J]) dans la grammaire de Patrik Deriano (2005). Le système très complexe de diphtongues de cette langue (cf. Chauveau, 1989) donne lieu à de multiples innovations graphiques afin de se distinguer des conventions graphiques françaises : *jûeydi*, *ûeilhs* = « jeudi », « œil ». Une importante grammaire normative est parue en 2005, qui dénonce dans son préambule les contradictions de la République en termes de droit à la diversité culturelle au sein de la nation : « Ceci est une grammaire, une simple grammaire normative comme il en existe pour toute langue reconnue. Or, la singularité de celle-ci réside dans le fait que justement, elle décrit une langue non reconnue. Et ceci dans le pays qui se dit le pays des droits de l'homme. Disons plutôt qu'il les confisque pour lui-même afin de mieux assurer son hégémonisme culturel. Car ce pays continue à refuser de signer la Charte européenne des langues minoritaires (…). Pays jacobin, pays rétrograde où l'intelligence se crée un rideau de fer pour elle-même, pays où la différence ne peut s'exprimer que dans la confidentialité d'un environnement familial ou du moins endogène » (Deriano, 2005 : 7). Le mouvement de défense et de promotion du gallo est d'autant moins portée à faire des compromis et à modérer sa critique des contradictions de l'universalisme de l'Etat-nation français, incapable de concevoir des espaces de développement culturel régional spécifique et la diversité linguistique dans les différentes composantes historiques de son territoire, que les résultats d'une approche plus modérée en termes d'élaboration du corpus ne donnent guère de résultats encourageants. Cette tendance a ceci d'intéressant qu'elle opte pour une autonomie d'action et de pensée *de facto* face au Centre, mais aussi face aux traditions érudites locales en matière de codification. Son radicalisme

déclarait : « *Il va de soi que l'appellation « poitevin-saintongeais » garde toute sa légitimité partout où elle est reçue* ». La dénomination unitariste « poitevin-saintongeais » côtoie désormais les deux dénominations scindées : « poitevin » et « saintongeais » dans la liste officielle.

part d'un constat pragmatique, qui a manqué à des organisations idéologiquement plus modérées, comme l'UPCP et la SEFCO, pour ne leur apporter en définitive que peu de concessions de la part du Centre, et une désinvolte indifférence face à leur remarquable effort d'aménagement linguistique de par en bas. Ce pragmatisme peut se résumer en ces termes : la spécificité et les droits de la deuxième langue historique de Bretagne ont été niés par un Etat-nation centralisateur, hégémoniste, dont on ne peut attendre qu'indifférence et cynisme ; on ne peut guère attendre non plus de la part de la communauté des locuteurs traditionnels, en voie d'assimilation, une mobilisation et une prise de conscience décisive, ni même un assentiment sur les importants choix à faire en matière de codification et de standardisation. Faisons donc du gallo une langue à part entière, définie par son double héritage celtique et roman (*britto-romane*), et œuvrons à sa modernisation et à sa promotion en tant qu'outil de développement et d'innovation culturelle, sans se faire d'illusion sur une reconnaissance par le Centre, et sans pour autant renoncer à dénoncer les contradictions de ce Centre et à faire valoir notre droit à la différence et à l'aménagement de cadres institutionnels pour cette langue. Pari audacieux, mais réaliste, qui s'appuie sur une société civile bretonne consciente de la nécessité d'un développement économique et culturel décentralisé, dotée d'un réseau d'associations et d'entreprises culturelles hautement organisé et diversifié. Par ailleurs, l'aménagement linguistique de par en bas réalisé par un mouvement comme Bertayene Galeizz ou Chubri suit les mêmes lignes que celui décrit précédemment dans le domaine poitevin-saintongeais. De ce point de vue, la discontinuité introduite par l'individuation gallèse dans le continuum dialectal gallo-angevin s'avère un choix stratégique bien adapté à cette approche – le conflit campaniliste avec une autre composante, comme dans le cas du saintongeais, est évité, ce qui permet de concentrer l'effort d'aménagement et de condenser la référence identitaire sur un pôle porteur : l'identité bretonne au sens large, ralliant la Haute-Bretagne à la Basse-Bretagne dans une revendication identitaire face à un Centre hégémonique. Si les défenseurs du breton de Basse-Bretagne ont pu penser, lors de l'émergence de cette tendance britto-romane, au danger d'une politique du « café pour tous », il semble que la pertinence de cette union des deux composantes de l'identité bretonne a fait son chemin depuis.

Le picard constitue un troisième cas représentatif d'aménagement linguistique de par en bas des langues d'oïl. Cette fois, nous avons affaire à une langue dotée d'une littérature ancienne et remarquable par la diversité et la qualité de ses œuvres. Le corpus est donc abondant et hautement élaboré, sur une longue durée, qui n'a rien à envier au français commun (cf. Gossen, 1976 pour la grammaire[17] ; Darras, 1985 pour la littérature). La démographie de la langue est bien

[17] Eloy (1997 : 56), sur la base de travaux de Jacqueline Picoche, rappelle que la scripta picarde médiévale ne contient guère plus de 15 à 20% de dialectalismes Louis Remacle faisait un constat analogue, en 1948, pour l'ancien wallon. Il convient de ne pas surestimer par conséquent les dialectes médiévaux, davantage caractérisés à l'oral dès cette époque que dans leur corpus écrit. Mais l'idée d'un « ancien picard » perdure, à tort ou à raison.

supérieure à celle du poitevin-saintongeais[18] ou du gallo, notamment en raison de la forte implantation urbaine de la langue dans le triangle Lille-Roubaix-Turcoing (cf. Pooley, 1996 : 15-50), les villes de Douai, Arras, etc. Cependant, comme le poitevin-saintongeais, le picard connaît une division ethnolinguistique sans commune mesure avec les écarts structuraux internes du domaine, entre le nord et le centre du domaine : picard de l'amiénois contre chti du Nord. L'aménagement linguistique de par en bas connaît cependant des modalités différentes des deux précédentes : aucune tentative d'unification de la graphie et de la norme de référence n'a jamais obtenu le succès attendu, la polarisation contre l'hégémonisme du Centre ou contre l'unitarisme, ou à travers des individuations locales ne sont pas des traits dominants, même si ces phénomènes sont observables de manière sporadique. Nous serions tentés de dire que l'aménagement linguistique picard prend la forme d'une confédération d'écrivains et d'animateurs éducatifs et culturels, d'une constellation de participants créatifs, plus que d'une fédération d'associations hiérarchisées et coordonnées peu ou prou sur un programme commun. C'est ce qui fait à la fois la force et la faiblesse de cet aménagement linguistique spontané. Or sous le chaudron de créativité, la diglossie continue d'alimenter ses braises, et même le succès récent d'un film comme *Bienvenue chez les Chtis*, qui a suscité un fort mouvement de sympathie nationale pour cette langue et la société locale des « gens modestes » – ou du moins censés tels – qui en font un usage quotidien n'a eu aucune incidence sur la politique linguistique, qui reste celle de la diglossie officielle. Malgré d'intéressantes tentatives d'unification graphique, y compris avec le wallon voisin de Belgique, dont au moins une province est de langue picarde – la variété locale est appelée *rouchi*, dans le Hainaut belge comme dans le Hainaut français –, comme la graphie Feller-Carton[19], malgré l'engagement d'universitaires réputés, comme Fernand Carton, en faveur d'une prise en considération de cette langue au corpus littéraire de grande qualité, la seule alternative à la politique diglossique de l'Etat français reste l'activité associative, dont nous avons vu les limites dans le cas du poitevin-saintongeais. La revue *Ch'Lanchron, éch jornal picard* et son site Internet[20], créés et animés par Jean-Luc Vigneux, les ateliers d'écriture en collège technique animés par Jean-Marie Braillon[21], auteur d'un *Dictionnaire général français-picard* en 5 volumes paru en 2001, d'innombrables anthologies et éditions d'auteurs anciens et modernes, publications de manuels et de guides de conversation, des travaux universitaires prestigieux de Jacqueline Picoche, Fernand Carton, Jean-Michel Eloy et tant d'autres, la langue picarde continue d'être un

[18] Cependant, il faut compter pour le poitevin-saintongeais avec des *poches de résistance* de la langue, aujourd'hui autour du Melois et du Saint-Maixentais en Deux-Sèvres, irradiant sur les zones limitrophes du Niortais, de la Gâtine, du Civraisien ou du Ruffécois. D'autres, comme Noirmoutier et le Marais nord vendéen, où la langue était encore abondamment parlée dans les années 1980-1990 par les plus de quarante ans, sont aujourd'hui, en 2010, en situation d'attrition sociolinguistique avancée.

[19] Cf. l'*Essai d'orthographe wallonne*, de Jules Feller, publié en 1900.

[20] Cf. http://lanchron.dyadel.net/accueil.htm, consulté le 12-10-2009.

[21] Sous l'appellation de *Franque In-niviérchitèie Picarte éd Quiérache*. La notion d'« Université Libre », ou « affranchie », dans ce contexte, n'a rien d'anodin, démontrant l'initiative délibérée de mettre en place des structures de savoirs alternatives, au sein du monde scolaire.

magnifique fleuron d'oïl malgré sa condition diglossique, mais ne connaît aucune amélioration de son statut ni de ses fonctions. Cependant, le picard se range comme un terme fort dans la polarité, en raison de la richesse de son réseau associatif : *Ches Diseux d'Achteure, Insan-ne, Picardisants du Ponthieu et du Vimeu, Tertous*, etc. Il constitue une petite puissance culturelle, malgré la dispersion et le localisme des initiatives, malgré l'absence d'un plan stratégique d'aménagement linguistique à échelle interrégionale entre les deux Picardies et les Picardies latérales. Il n'est pas dit que l'unitarisme lui apporterait plus que les formes de polynomie qu'il connaît, voire cultive depuis des siècles, à travers ses différentes dénominations et aires culturelles de référence (picard, chti, rouchi, etc.).

7. Conclusion

Ce que révèle ce bref survol de plusieurs siècles de la politique linguistique française et de la place que jouent les langues d'oïl dans le paysage linguistique français contemporain va au-delà de la simple contradiction selon laquelle, en même temps que l'on exige le respect pour le français à l'étranger, on ne respecte pas les autres langues en France. L'innovation socioculturelle et glottopolitique que développaient des secteurs compétents, bénévoles, animés d'un esprit égalitaire et républicain, à travers des formes d'aménagement linguistique de par en bas, commence seulement depuis une décennie à attirer l'attention des instances officielles, de par en haut. Nous ne pensons pas que ces langues aient si facilement été reconnues ou soutenues par le Centre, contrairement à la crainte qu'elles aient participé à une tournée de « café pout tous ». L'attitude négative ou l'indifférence, voire les malentendus sur les dénominations et la nature des revendications, ont conduit à des découragements par endroits, des déceptions, ayant pour conséquence une démobilisation, ou favorisant des tendances moins pluralistes. A ce titre, l'unitarisme a pu davantage fonctionner davantage comme un cadre pluraliste, comme dans le cas du poitevin-saintongeais, par unité dans la diversité, que dans une logique d'assimilation horizontale entre variétés, sans pour autant être entendu comme tel. L'assimilation verticale, français-langues d'oïl, arrive à son terme en maints endroits, sans laisser de traces patrimoniales satisfaisantes. Les positions critiques et pragmatiques en termes d'élaboration linguistique des défenseurs du britto-roman, moins consensualistes que celles de l'UPCP, anticipent ou ne font que réagir à une attitude qui a longtemps prévalu de *par en haut* face aux initiatives et aux innovations socioculturelles venant *de par en bas*. Le picard, pourtant grande langue d'oïl et ancien partenaire du français en tant que « langue vulgaire » du Moyen Age, qui attire un large sentiment de sympathie, mériterait davantage d'attention, tout comme cette région-carrefour au centre-nord de l'Europe qui est la sienne, dont le potentiel économique reste largement sous-exploité. Comme elle a su se réjouir du Prix Nobel attribué à Frédéric Mistral en 1904 pour son œuvre écrit, pourtant, en provençal, la France gagnerait à davantage reconnaître sa propre « diversité », appuyer davantage les initiatives innovantes de sa société civile au-delà de questions de principe, et valoriser sa propre histoire

plurielle. Enfin, en terme de construits dynamiques au cours de l'histoire, les langues d'oïl représentent un observatoire d'un grand intérêt sociolinguistique et glottopolitique. Elles nécessitent un recul, une attention au contexte, un regard relativiste sur les normes, les usages et les niveaux d'élaboration diamésiques (cf. Eloy, 1997), les degrés d'idéalisation, d'individuation. Mais surtout, c'est la participation de secteurs divers de la société civile à travers des formes d'aménagement linguistique de par en bas qui s'avère riche en leçons pour la sociologie du langage. Autrement dit, qu'elles soient des langues ou des dialectes, les « langues d'oïl » n'en sont pas moins des construits… Constructifs, bien au-delà de leur sphère régionale.

Références

Bal Willy, éd. (1992). *Līmēs 1. Les langues régionales romanes en Wallonie*. Bruxelles: Traditions et Parlers Populaires Wallonie-Bruxelles.

Bal Willy, éd. (1995). *Langues d'oïl transfrontalières*, Actes du colloque de Nivelles 30-31 octobre 1993, Bruxelles: MicRomania.

Bruneau Charles (1913). *La limite des dialectes wallon, champenois et lorrain en Ardenne*, Paris, Champion.

Cerquiglini Bernard, dir. (2003). *Les langues de France*. Paris: PUF.

Chaurand Jacques, dir. (1999), *Nouvelle histoire de la langue française*. Paris: Seuil.

Chauveau Jean-Paul (1989). *Evolutions phonétiques en gallo*, Paris: Editions du CNRS.

Darras Jacques éd. (1985). *La forêt invisible. Au nord de la litérature française, le picard.* Amiens: Trois Cailloux.

Deriano Patrik (2005). *Grammaire du Gallo*. Brest: Label LN.

Eloy Jean-Michel (1997). *La constitution du picard : une approche de la notion de langue*, Louvain-La-Neuve: Peeters.

Fenet Alain (2002). Le droit français des différences à l'épreuve de la langue. In : *La politique de Babel : du monolinguisme d'Etat au plurilinguisme des peuples* (D. Lacorne et T. Judt, dirs.). Paris: Karhala, 31-86.

Gautier Michel, Bossy Freddy, Chevrier Jean-Jacques, Le Quellec Jean-Loïc, Nowak Eric et Piveteau Vianney (1993). *Grammaire du poitevin-saintongeais. Parlers de Vendée, Deux-Sèvres, Vienne et Charente, Charente-Maritime*, La Mothe-Achard: Geste Editions.

Gossen Charles Theodore (1976). *Grammaire de l'ancien picard.* Paris: Klincksieck

Hagège Claude (1999). La place des langues régionales dans l'enseignement précoce des langues. In : *Langues et cultures régionales de France : état des lieux, enseignement, politiques* (C. Clairis C. et al., dirs.). Paris: L'Harmattan, 25-33.

Lafont Robert (1967). *La Révolution Régionaliste*. Paris: Gallimard.

Lodge Anthony R., (1997). *Le français : histoire d'un dialecte devenu langue*. Paris : Fayard.

Nowak Eric (2010), *Histoire et géographie des parlers poitevins et saintongeais*. Monein: PyréMonde.

Pivetea Vianney (1996 [réed. 2006]). *Dictionnaire Français > Poitevin-santongeais, Poetevin-Séntunjhaes > Françaes*. La Crèche: Geste éditions/Parlanjhe.

Piveteau Vianney (1994). *Des rapports du sujet à une langue et de son action sur elle. Logique du patois et pathétique du diglotte*, Thèse de psychologie, dir. Loïk-M. Villerbu, Rennes: Université de Haute Bretagne.

Poignant Bernard (1998), Les langues régionales. Rapport au Premier ministre. Paris: a documentation française.

Pooley Timothy (1996). *Chtimi: The Urban Vernaculars of Northern France*. Clevedon Multilingual Matters Ltd.

Rey Alain, Duval Frédéric, Siouffi Gilles (1997), *Mille ans de langue française : histoire d'une passion*, Paris, Perrin.

Sibille Jean (2000), *Les langues régionales*. Paris: Flammarion.

Simoni-Aurembou Marie-Rose (1999). Le français et ses patois. Chapitre VIII. In : *Nouvelle histoire de la langue française* (J. Chaurand, dir.). Paris: Seuil, 545-580.

Simoni-Aurembou Marie-Rose (2003). Les langues d'oïl. In : *Les langues de France* (B. Cerquiglini, dir.). Paris: PUF, 137-165.

ŽAN LEO LEONAR
IUF i Univerzitet Pariz 3

KSENIJA ĐORĐEVIĆ
Univerzitet Monpelje 3

JEZIČKO PLANIRANJE D'OIL JEZIKA U FRANCUSKOJ

Sažetak

Francuski « langues d'Oïl » predstavljaju paradigmu od najvećeg značaja za ono što bi se moglo nazvati *multilingvizmom odozdo*. Ne samo što je legislativa u Francuskoj, koja se tiče pitanja jezika, onemogućavala da se ovi jezicu odrede kao „dijalekti", već su oni, u situaciji *strukturalnog kontinuuma* sa francuskim, bili dugo vremena izloženi uticajima zavičajnog identiteta, tj. *supremaciji lokalističkog terora* „srodnih jezika" (« langues proches ») i stoga zaustavljani da se formiraju kao funkcionalni identiteti u savremenom značenju te reči. Različiti pokreti „za odbranu i promociju" d'oil jezika, koji se javljaju tokom poslednjih decenija, pokrenuli su politički projekt za priznavanje tih jezika kao nosilaca modernog i kreativnog u književnosti i kulturi, u duhu „otvorenog", pluralnog društva, iako ponekad opterećenog starim, istorijskim, podelama tipa sever-jug.
Ključne reči : « langues d'Oïl », jezičko planiranje, status, revitalizacija, građansko društvo

UDK 811.521'243; 371.3 : : 811.521; 811.521’272
ID 177344268

ЉИЉАНА МАРКОВИЋ
Универзитет у Београду

ДИВНА ТРИЧКОВИЋ
Универзитет у Београду

СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИ АСПЕКТИ НАСТАВЕ ОСНОВНИХ ОБРАЗАЦА КОМУНИЦИРАЊА НА ЈАПАНСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: Циљ нам је да овом приликом укажемо на неке од карактеристичних коминукацијских образаца условљених социолингвистичким законитостима јапанског језика, потом на нужност њиховог разумевања и усвајања у раном стадијуму учења, као и на начине и методе њиховог презентовања и образлагања студентима Филолошког факултета Универзитета у Београду који уче јапански као други страни језик. У комуникацијском процесу на јапанском опште је познато, наиме, да битну улогу игра пол и годиште говорника и саговорника, њихов друштвено-хијерархијски статус, али и намена и место на коме се разговор одвија. Можемо приметити, међутим, а то је посебно неопходно када је настава страног језика у питању, да слични обрасци језичког понашања постоје и у другим срединама, па важе и за српски језик, мада су у њему слабије испитани. Стога сматрамо да би се кроз примере из наставе, поред унапређења процеса наставе, могла добити једна нова перспектива и за анализирање српског језика.
Кључне речи: јапански језик, српски језик, настава страног језика, обрасци језичког понашања, предрасуде.

1. Увод

У овом раду указаћемо на неке од карактеристичних комуникацијских образаца условљених социолингвистичким законитостима јапанског језика а с циљем да покажемо нужност њиховог разумевања и усвајања на почетном нивоу учења јапанског језика као страног. При томе ћемо се користити презентацијом начина и метода примењених у настави јапанског језика као изборног предмета на Филолошком факултету Универзитета у Београду за студенте прве године. Изабрали смо овај почетни курс, који је предвиђен за студенте без претходног познавања јапанског језика, управо због тога што нам његова базичност омогућава да јасније покажемо важност датих комуникацијских образаца. Основни материјал који ћемо овом приликом анализирати јесте прва половина почетничког уџбеника『みんなの日本語 I』

(Мин'на но нихонго[1]), од прве до тринаесте лекције (од укупно 25), који се на датом курсу користи. Уједно ћемо покушати да расветлимо неке од заблуда у вези с јапанским језиком које су друштвено-културолошки условљене, и на крају ћемо указати на могуће даље правце социолингвистичких истраживања јапанског и српског језика.

О аутохтоности јапанске културе, те о неопходности њеног дубљег разумевања ради правилне употребе јапанског језика написане су бројне студије. Код нас су о јапанској култури писали Девиде, Марковић (Ђуровић) и други. Међу чувеним светским ауторима посебно се издвајају Доналд Кин и Џорџ Сансон, а међу јапанским само да поменемо ауторе као што су Сузуки Даисец, Сузуки Такао, Какузо Окакура, Като Шуићи и бројни други (в. литературу). Свима је заједничко једно: јапански језик се не може учити одвојено од јапанске културе, нити се јапанска култура може суштински разумети без барем површног познавања језика. Другим речима, када је јапански језик у питању, свака метода анализе је нужно филолошки оријентисана, што ће се из примера који следе јасно видети.

2. Анализа лекција из уџбеника за почетни курс јапанског језика као страног

2.1. Немогуће је започети разговор без минимума учтивости: Индиректно је учтивије од директног

Готово свака лекција датог уџбеника уводи по један или више социолингвистички условљених елемената комуникације који се на датом нивоу налази на основу фреквенције употребе, иако се њихова структура и мотивисаност у потпуности разумеју доста касније. Тако се већ у првој лекцији учи не само реченички образац да се неко пита за име већ и прикладан начин на који се то ради, дакле: са неопходним уводним извињењем због узнемиравања и одговарајућим учтивим обликом речи: 失礼ですが、お名前は？ /Shitsureidesuga, onamaewa?/, што дословно значи: „Извините, Ваше име је?“.

Учтиви облици говора, по којима је јапански светски познат пример, обично се детаљније изучавају на вишим нивоима овладавања језичким вештинама, али се њихова неопходност осећа већ на почетку, те се на првом часу студенти упознају са хонорифичним префиксом „О“ (уп. お名前 /onamae/ „Ваше име“ према 名前 /namae/ „име“ или „моје име“)[2]. У исто време студенти се упознају и са две заменице уз помоћ којих се пита за лице: 誰 /dare/ i どなた /donata/ „ко“, од којих је друга учтивија, као и са два начина упућивања на

[1] Касније се појављују и изрази као што су: お国 /okuni/ „Ваша земља“, お元気 /ogenki desuka/ „Како сте? / Да ли сте добро?“, お仕事 /oshigoto/ „Ваш посао“, са истим префиксом, као и ご注文 /gochuumon/ „Ваша поруџбина“, са префиксом „го“ у истој функцији.

[2] Касније се појављују и изрази као што су: お国 /okuni/ „Ваша земља“, お元気 /ogenki desuka/ „Како сте? / Да ли сте добро?“, お仕事 /oshigoto/ „Ваш посао“, са истим префиксом, као и ご注文 /gochuumon/ „Ваша поруџбина“, са префиксом „го“ у истој функцији.

треће лице: あのひと /ano hito/ „онај човек/жена“ и あの方 /ano kata/ „она особа“, који се разликују по нивоу учтивости на сличан начин. Реч „особа“ доживљава се индиректније од речи „човек“, па је стога и реченица у којој се користи учтивија. Већ на основу ове разлике уочава се један од типичних образаца у јапанској култури: индиректније је учтивије[3].

2.2. Појединац зависи од друштва што се обавезно и језички изражава: Најављивање будућих односа и радњи

У првој лекцији студенти се такође упознају са једном од најспецифичнијих јапанских реченица, која се изузетно често користи али јој у потпуности не одговара ниједна реченица српског језика, а верујемо да је тако и са осталим индоевропским језицима. Реч је о реченици која гласи: どうぞよろしくお願いします。/Douzo yoroshiku onegai shimasu/. Ова реченица се састоји од прилога どうぞ /douzo/ „изволите“, прилошког облика учтивог придева よろしい /yoroshii/ „добар“ и понизног облика глагола 願う /negau/ „молити, надати се“. Дословно би се могла превести „Најлепше Вас молим за благонаклоност“, али је у српском језику тешко замислити ситуације у којима би се она свакодневно користила. На јапанском се ова реченица изговара, између осталог, при упознавању, и тада се преводи „Драго ми је да смо се упознали“, или евентуално, што би било нешто ближе оригиналу, „Надам се да ћемо лепо сарађивати“. Сем тога, (често у скраћеном облику: よろしくお願いします /Yoroshiku onegai shimasu/ „Љубазно Вас молим“, お願いします /Onegai shimasu/ „Молим Вас“, よろしく /Yoroshiku/ „Молим те“, дословно само „Добро“) користи се при молби или кад год природа ствари говорника доводи у ситуацију да зависи од нечије добре воље. Међутим, на српском језику таква фраза користи се уобичајено једино у писмима (нпр. „Унапред захвална“), при чему се и то може схватити као наметање позитивног одговора на упућену молбу, док у јапанском такве конотације нема. Ова јапанска реченица готово обавезно се користи и на новогодишњим честиткама на којима је обичај да се захвали на свему из претходне године и да се замоли за повољан наставак односа, без обзира на то да ли је у питању пословна или приватна комуникација.

Већ у другој лекцији тема је одређена специфичним друштвеним обрасцима и односи се на давање поклона, обичај неизоставан у јапанској култури. Мали знак пажње поклања се свима од којих ће нечији даљи рад и напредак зависити: шефовима наравно, али и колегама, па и новим суседима. Такви поклони су обично у храни, јер не заузимају драгоцени простор а примаоцу омогућавају брз извор малог али одабраног задовољства. Због тога се од странца донекле и очекује да донесе нешто од локалних производа своје

[3] Сличан феномен се уочава и у питању お国はどちらですか。/Okuni wa dochira desuka?/ „Из које сте Ви земље?“, које се због упитне речи どちら /dochira/ „куда, у ком правцу“, сматра учтивијим од питања са どこ /doko/ „где“, које би било директније.

земље, док за људе који живе у Јапану овај обичај важи и када се отпутује у друго место, некад чак и када је оно врло близу. Из тог разлога продавнице сувенира у Јапану углавном продају кутије са разним врстама локалних посластица, најчешће у вредности од 500 до 2500 или 3000 јена (отприлике између 300 и 1000 динара). Скупи или велики поклони сматрају се, генерално, наметљивим и неприкладним у уобичајеним околностима. Фраза у другој лекцији која прати овај обичај јесте ほんの気持ちです。/Hon no kimochidesu/ (дословније) „Ово је само израз мојих осећања“, или „Ово је само знак пажње“, али постоје и бројни други који се у тој ситуацији могу употребити.

Социолингвистички је интересантнији израз これからお世話になります。/Kore kara osewa ni narimasu/, који се такође наводи у другој лекцији, након предаје поклона. Он дословно значи „Од сада ћу бити (и) Ваша брига“ и по свом тону је понизан, а користи се приликом упознавања или приликом ступања у нову врсту односа и задужења са суседима, као што је то случај у датој лекцији, или са надређеним и колегама на послу и слично. Иако се он не обрађује у анализираним лекцијама, ова фраза користи се и у прошлом времену да би се након обављеног посла или задатка изразила захвалност за нечију бригу и пажњу, посебно у пословној комуникацији.

Затим, уочљиво је инсистирање аутора у свим лекцијама на томе да је потребно прво се извинити приликом обраћања некоме за информацију, било да је питање о томе да ли у радњи имају чили сос или да ли саговорник зна неки број телефона. У првој лекцији, видели смо, јавља се у тој функцији израз 失礼です /shitsureidesu/, а касније је типичније започињање обраћања са すみません /sumimasen/ „извините“ (појављује се од треће лекције). Ипак, нама се чини да је овде, можда и више него извињавање, у питању скретање пажње на чињеницу да ће питање бити постављено или да ће одређена радња говорника бити актуелизована. Томе у прилог иде и израз そろそろ失礼します。/Sorosoro shitsurei shimasu/, који се појављује у осмој лекцији, а користи се да најави скорашњи одлазак („Ускоро ћу кренути / морати да кренем“), иако би му дословни превод био „Ускоро ћу урадити нешто непримерено“, мада у овом случају „непримерено“ свакако треба схватити као намерно претеривање ради подизања нивоа учтивости. Из наведеног је јасно колико би непрепознавање социолингвистичког контекста, који често није могуће прикладно обележити у речницима или граматикама, онемогућило правилно превођење.

Иначе, израз 失礼します /shitsurei shimasu/ користи се и да се најави некакав лични акт говорника, типа улазак у туђи простор (седма лекција, приликом кућне посете), или излазак из њега, као што је, на пример, устајање од стола ради одласка у тоалет или јављање на телефон и слично, и у том случају често одговара српском „извињавам се“. Исти израз користи се и приликом прекидања телефонског разговора, али онда нема одговарајући превод на српски (евентуално „довиђења“). У овом случају, као и бројним другим, говорник саопштава свом саговорнику да ће ускоро спустити слушалицу или изаћи из просторије (или у њу ући), те тиме нарушити

постојећу атмосферу око саговорника, због чега га на то припрема. Дакле, јапанска култура диктира најављивање радње говорника као чин учтивости према саговорнику, што за српски није типично, те је чест случај непостојања адекватних преводних еквивалената за овакве фразе.

2.3. Поздрави на улазу и излазу

По томе како говорник најављује радњу слични су, као већ наведени, изрази који се употребљавају приликом уласка и изласка из просторије, за које се природно поставља питање да ли их треба третирати као реченице или као конвенционализоване поздраве различог нивоа учтивости. У сваком случају, они су социолингвистички мотивисани и за сваки се мора назначити ситуација у којој се употребљава, што је нужно учинити још на почетничком нивоу. Тако, на пример, постоји израз いっていらっしゃい /Itteirasshai/ који се користи за учтиво испраћање и на њега се (понизно) учтиво одговара са いってまいります /Ittemairimasu/ (дословно ова два израза значе: „Идите“ – „Одох“) (једанаеста лекција). Оба би се могла превести и преводе се „довиђења“, али је важно знати кад се који употребљава ако се полази од српског.

Затим постоји израз ただいま /Tadaima/ који се користи приликом повратка кући или на место где се говорник осећа одомаћено, а дословно значи „управо сада (подразумева се: стигох кући)“. На овај израз присутни му одговарају са おかえりなさい /Okaerinasai/ „добро се вратио, добродошао“ (дванаеста лекција). Ове фразе изражавају фамилијарност (за разлику од до сада наведених) и често их је једино могуће природно превести на српски са „здраво“ или „ћао“, мада српски изрази не садрже одговарајућу емотивну ноту.

С друге стране, уколико се улази у туђу кућу користи се или поменуто 失礼します /Shitsurei shimasu/ или ごめんください /Gomenkudasai/ (седма лекција). Други наведени израз користи се и пре уласка у просторију као питање да ли сме да се уђе, а некада се може превести и са „има ли кога?“, што говори о његовој функционалној ширини. Добродошлица се тада пружа са いらっしゃい /irasshai/ „Изволите / уђите“ (седма лекција), или са どうぞお上がりください /Douzo oagari kudasai/ (седма лекција), учтивим изразом којим се посетилац позива да уђе, тј. да се попне у кућу или стан, који су обично подигнути за један степеник у односу на предворје. Важно је да напоменемо да списак оваквих израза овим није исцрпен већ да је у питању неопходан минимум за пристојну основну комуникацију на јапанском језику.

2.4. Посебне речи које се користе у сектору услуга

У материјалу који анализирамо налази се и читав низ израза који се употребљавају само у сектору услуга, познатом по посебном нивоу учтивости. Такви су, на пример, употреба изузетно учтивог копулативног глагола でござる /degozaru/, израза かしこまりました /Kashikomarimashita/ „Разумем / Примљено к знању“, или 少々お待ちください /Shoushou omachi kudasai/ „Молим Вас

најљубазније да мало сачекате“, いらっしゃいませ /Irasshaimase/ „Изволите“ итд. Ове фразе и изрази се уче одмах на почетку, јер је то једини доличан начин на који се особље из сектора услуга у Јапану обраћа својим клијентима. Од почетника се очекује да изразе на овом нивоу учтивости разумеју, али не и да умеју сами да их конструишу и правилно користе.

2.5. Извињавање, захваљивање, прихватање и одбијање

Раније поменути израз すみません /sumimasen/, којим се најављује питање, користи се, дакле, уобичајено са значењем „извините“ (пр. すみません。トイレはどこですか。 /Sumimasen. Toire wa doko desuka?/ „Извините, где је тоалет?“, трећа лекција). Ипак, у дванаестој лекцији можемо да видимо да он може да значи и „хвала“, јер је употребљен приликом примања поклона (овог пута са путовања). Поставља се питање у чему је разлика између ありがとうございます /arigatougozaimasu/, које увек значи „хвала“, и すみません /sumimasen/. Од ове разлике и њеног правилног схватања зависи одговарајућа употреба ова два израза суштинске важности.

Израз ありがとうございます /arigatougozaimasu/ означава захвалност за материјалну или нематеријалну добит, док израз すみません /sumimasen/ представља захвалност за туђу пажњу, те у исто време и благо извињење што је друга особа била принуђена да се око говорника труди. Тако израз すみません /sumimasen/ саопштава о истовременој захвалности за пажњу, али и о стиду што се она мора прихватити и што је била изазвана. Израз ありがとうございます /arigatougozaimasu/ пак такву конотацију нема, већ пре представља истицање туђе изузетности, на шта упућује и његова етимологија. Стога, на пример, ако се некоме на улазу у стан понуде папуче, на јапанском је уобичајено одговорити са すみません /sumimasen/ а да то не значи извињење већ прихватање.

С друге стране, приликом одласка из посете каже се 今日はどうもありがとうございました。/Kyou wa doumo arigatou gozaimashita/ „Хвала Вам за данас“, где је „хвала“ у прошлом времену јер се односи на конкретну прошлу и заокружену ситуацију (осма лекција). Одговор いいえ、またいらっしゃってください。 /Iie, mata irasshatte kudasai/ „Нема на чему, дођите нам опет“, садржи две социолингвистички важне чињенице: 1) негирање сопствене важности изражава се са いいえ /iie/ „не“, док би израз који би дословно више одговарао српском „нема на чему“, どういたしまして /dou itashimashite/, лако могао да добије конотацију „нешто посебно и јесте било учињено за говорника“, по чему би постало ближе српском „молим (и други пут)“; 2) за „дођите“ у овом контексту се користи посебан хонорифичан глагол који смо већ наводили, али који у овом случају не значи нужно и неблискост говорника.

Израз ありがとうございます /arigatou gozaimasu/ употребљава се и када се прихвата понуђена храна или пиће, што видимо у седмој лекцији. Нуди се упитном речју いかが /ikaga/ (седма и осма лекција), која одговара мање

формалном и мање учтивом どう /dou/, с тим да је сфера употребе другог наведеног, као немаркираног члана, шира.

Најављивање прихватања хране или пића (непосредно пре конзумације) изражава се са いただきます /itadakimasu/ (седма лекција) дословно „(понизно) примам“, који се углавном преводи са „пријатно“, али проблем настаје када нема других присутних лица која у исто време конзумирају сервирано. У тим и сличним случајевима се дати израз користи и са значењем захвалности за храну Богу и природи, вишој сили, те се уопште не мора схватити као израз упућен неком конкретном присутном или неприсутном лицу. Уз то, могуће га је употребити и при примању нечега што није храна, када се, наравно, никако не може превести „пријатно“.

Одбијање хране или пића изражава се са 結構です /kekkou desu/, дословно „Довољно је / изврсно је (и са овим сада)“, у смислу „не, хвала, није потребно“ (осма лекција). Иако је на датом месту у лекцији изречено са いいえ /iie/ „не“, односно отвореним негирањем, у јапанској култури директно негирање није уобичајено и сматра се грубим према саговорнику. У том смислу издвојили бисмо дијалог[4] из девете лекције (страна 73), јер се у њему јасно илуструје значај овог јапанског социолингвистичког постулата:

ミラー：もしもし、ミラーです。
/Miraa: Moshi moshi, Miraa desu./
Милер: Хало, Милер овде.

木村：ああ、ミラーさん、今晩は。**お元気**ですか？
/Kimura: Aa, Miraasan, konbanwa. **Ogenki**desuka?/
Кимура: А, г. Милеру, добро вече. **Како сте**?

ミラー：ええ、**元気**です。あのう、木村さん、小沢征爾のコンサート、一緒に**いかが**ですか。
/Miraa: Ee, **genki**desu. Anou, Kimurasan, Ozawa Seiji no konsaato, isshoni **ikaga**desuka?/
Милер: Хвала, **добро сам**. Овај, г. Кимура, **да ли хоћете** да идемо заједно на концерт Озаве Сеђија?

木村：いいですね。いつですか。
/Kimura: Iidesune. Itsu desuka?/
Кимура: Радо. Када је?

ミラー：来週の金曜日の晩です。
/Miraa: Raishuu no kinyoubi no bandesu./
Милер: Следећег петка увече.

[4] Масним словима су обележени социолингвистички елементи које помињемо у раду.

木村：金曜日ですか。金曜日は**ちょっと**・・・・・。
/Kimura: Kinyoubidesuka? Kinyoubi wa **chotto...**/
Кимура: Петка? Петак ми **мало....**

ミラー：**だめ**ですか。
/Miler: **Dame** desuka?/
Милер: **Не можете?**

木村：ええ、友達と約束がありますから、・・・・・。
/Kimura: Ee, tomodachi to yakusoku ga arimasu **kara,...**/
Кимура: Па, **зато што** имам договор са пријатељем**...**

ミラー：**そうですか。**残念ですね。
/Miraa: **Soudesuka.** Zan'nendesune./
Милер; **А , је ли тако?** Штета.

木村：ええ。また今度**お願いします**。
/Kimura: Ee, mata kondo **onegai shimasu**./
Кимура: Да, **молим вас**, позовите ме поново неки други пут.
(『みんなの日本語 I』, девета лекција, страна 73)

Из датог дијалога видимо да када је Јапанац по имену (тачније, презимену) Кимура схватио да му понуђени датум не одговара, те да не може да прихвати позив на концерт, он ту чињеницу не изговара директно већ интонацијом и избором речи (нпр. прилог ちょっと /chotto/ који се углавном користи код одбијања иако дословно и у другим контекстима значи „мало“) наговештава, остављајући саговорнику да је схвати о чему је реч. Тај тип реченице у јапанском језику углавном неће бити довршен, јер је, могли бисмо рећи, директно језичко одбијање готово табуисано. Стога, као што видимо у датом дијалогу, Јапанац у одговору на допунско питање странца – коме је обично потребно да прецизира такав став саговорника – опет не изговара „не могу да идем“, већ наводи само разлоге свог одбијања. Због тога није чудно што се каже да је у јапанском језику неретко важније разумети оно што није речено од онога што јесте.

2.6. Уочљиве разлике у понашању

Док би се о претходном примеру дало расправљати о томе да ли је такав тип одбијања учтивији и на српском, неке појединости у социолингвистичком понашању управо су супротне, па их у настави треба нагласити, а представљају и озбиљан проблем при превођењу. На пример, док на јапанском саговорник своје пажљиво слушање показује честим климањем главе и разнородним звучним одобравањем (које ученици морају да довољно

увежбају и усвоје) на српском је звучно одобравање у том обиму неретко одлика лошијих манира за које човек може бити опоменут, а климање главом је далеко мање изражено (умерено климање главом је уобичајено, али не као обавезни део дискурса као што је то случај у јапанском). Из тог разлога се и изрази попут „А, тако ли је?“ и „А, тако“ (јап. そうですか /soudessuka/ или そうですね /soudesune/) далеко ређе користе у српском него у јапанском језику.

3. Закључци

Из наведеног је јасно да свака употреба јапанског језика подразумева познавање социолингвистичких законитости којима он подлеже а с којима наставник од почетка мора да упознаје студенте. У исто време мора се водити рачуна о сличностима и разликама које постоје у односу на српски језик и културу. Тако, гласно одобравање и показивање пажљивог слушања климањем главе, као и најављивање непосредне радње говорника упућују на закључак да се у јапанској култури језички формализују ствари које се често у другим културама, каква је и српска, подразумевају, због чега остају неизречене. С друге стране, негација када се подразумева, на пример, у српској култури се језички изражава, док се у јапанској избегава. У комуникацијском процесу и на јапанском и на српском језику битну улогу игра пол и годиште учесника, али се лакше уочава језичка специјализованост у јапанском језику која зависи од друштвеног статуса, повода и места на коме се разговор одвија. Стога су ове чињенице незаобилазни чинилац наставе јапанског језика као страног од првих корака.

Ипак, иако се у јапанској култури посебно води рачуна о осећањима саговорника, не треба дозволити да то постане основа за погрешна убеђења о томе како су друге културе мање учтиве. На пример, у српском језику јесте уобичајено храну и пиће и сличне понуде одбити експлицитним „не“, али је друштвено прихватљивије то урадити неким блажим изразом, типа „не, хвала,“ „стварно не могу“, „већ сам јео/јела“ и сл. То што се у српском одбијање изражава речју „не“ не значи само по себи да се због тога мање пажње придаје осећањима саговорника, већ да је у српској култури та врста пажње изражена гестом, атмосфером и целокупним понашањем човека. Заправо, пре би се могло рећи да је јапански језички облик сам по себи учтивији, док су суштински међуљудски односи исти или слични, јер учтивост зависи од емпатије, а она пак од индивидуалне осетљивости. Овакве предрасуде неретко доводе до непотребно рогобатних превода, на шта је потребно скренути посебну пажњу у настави. Тако, иако се „не“ при одбијању, на пример, у јапанском језику избегава, то не значи да оно не треба да се употреби и тамо где се уобичајено употребљава у српском, већ значи да српско „не“ при превођењу на јапански треба заменити на неки од одговарајућих начина, на шта студентима треба благовремено указати. Исто важи и за поздраве и сличне изразе.

Штавише, проучавајући граматику јапанског језика, дошли смо до закључка да би наведене карактеристичне одлике комуникације на јапанском језику, у погледу мере којом су обележене, могле бити директна последица чињенице да овај језик не може непосредно да изрази граматичке категорије лица, рода и броја, због чега су дате специфичности не само друштвено већ и језички условљене. Уз то, захваљујући изнетим специфичностима јапанског језика успели смо да уочимо сличне обрасце језичког и социјалног понашања у српској језичкој заједници, који су због своје мање очигледности неправедно остали научно занемарени. Из датих разлога верујемо да би контрастивно социолингвистичко истраживање наведених и сличних језичких појава требало да помогне бољем разлучивању другачијих друштвених норми од језичких образаца који заправо немају праву алтернативу.

Литература

Devide, V. (1982). Japanska književnost. *Povjest svjetske književnosti*, knj. 1. Zagreb: Mladost, 604-649.

Девиде, В., Станковић, В. (1991). *Разговори о хаику поезији*. Зајечар - Књажевац: МИП „Нота“.

Đurović, Lj. (1979). Evolucija savremene japanske poezije. *Venac*, br. 9/79, 18-19.

Đurović, Lj. (1979a). Poezija savremenih japanskih pesnika. *Venac*, br. 9/79, 20-25.

Đurović, Lj. (1981). O elementima japanskog viđenja smrti. *Savremenik*, br. 7, 98-100.

Đurović, Lj. (1982). Tradicija japanske filozofske misli i modernizacija Japana. *Doneti*, br. 4, 83-92.

Đurović, Lj. (1984). Trinaest vekova japanskog teatra. *Kulture Istok*, br- 1. i 2, 36-41.

Đurović, Lj. (1986). Neki aspekti jezika i kulture Japana danas – učtivo i neučtivo u japanskom. *Kulture Istoka*, br. 7, januar-februar, 21-24.

Kato, Shuichi (1981). *A History of Japanese Literature Vol. 1 – The First Thousand Years.* okyo, New York, San Francisco: Kodansha International LTD.

Kato, Shuichi (1983). *A History of Japanese Literature Vol. 2 – The Years of Isolation.* Tokyo, New York, San Francisco: Kodansha International LTD.

Kato, Shuichi (1990). *A History of Japanese Literature Vol. 3 – The Modern Years.* Tokyo, New York, San Francisco: Kodansha International LTD.

Keene, D. (2002). *Appreciations of Japanese Culture*. Tokyo, New York, San Francisco: Kodansha International LTD.

Marković, Lj. (2007). *Civilizacija Japana u srednjem veku*. Beograd: Filološki fakultet.

Marković, Lj. (2008). *Japan – Nova paradigma modernizacije*. Beograd: Kokoro.

Marković, Lj., Chengnan Du (1998). *Književnost središnjeg carstva*. Beograd: Filološki

fakultet.

Marković, Lj., Jović, M. (2002). *Istorija civilizacije Japana*. Beograd: Filološki fakultet.

Marković, Lj., Vraneš, A., Despotović, M. (2002). *Povetarac nad potokom.* Beograd: Filološki fakultet : Centar za Istočnu Aziju.

Marković, Lj., Vraneš, A., Despotović, M. (prir) (2002a). *Šljivin cvet; Jutro pripada pticama I-III; Pahulje maslačka.* Beograd: Filološki fakultet : Centar za Istočnu Aziju.

Окакура, К. (2002). *Буђење Јапана*. Београд: Один.

Окакура, К. (2002). *Књига о чају*. Београд: Один.

Окакура, К. (2004). *Идеали истока*. Београд: Один.

Sansom, G. (2000). *A History of Japan*, Vol. 1-3. Boston - Rutland, Vermont - Tokyo: Tuttle Publishing.

Сузуки, Д. Т. (2005). *Зен и јапанска култура*. Београд: Геопоетика.

Сузуки, Д. Т. (2007). *Мистицизам: хришћански и будистички*. Београд: Либер.

Сузуки, Д. Т. (2009). *Обука зен монаха*. Београд: Либер.

Suzuki, T. (1978). *Japanese and the Japanese – Words in Culture*. Tokyo, New York, San Francisco: Kodansha International LTD.

Корпус

1. 『みんなの日本語初級 1 ー初級 I 本冊』　（著者：田中よね　et al）．スリーエーネットワーク，東京，2001.
2. 『みんなの日本語初級 1ー初級 I 翻訳・文法解説、英語版』　（著者：田中よね　et al）．スリーエーネットワーク，東京，2001.

LJILJANA MARKOVIĆ
University of Belgrade

DIVNA TRIČKOVIĆ
University of Belgrade

SOCIOLINGUISTIC ASPECTS OF TEACHING THE BASIC COMMUNICATION PATTERNS OF THE JAPANESE LANGUAGE

Summary

The aim of the paper is to reveal some of the characteristic communication patterns established by the sociolinguistic regularities of the Japanese language, the necessity of their understanding and adoption in the early phase of learning, as well as the methods of their presentation and explanation to the students of the Faculty of Philology, University of Belgrade, who are learning Japanese as the second foreign language. As it is well known, in the communication process in the Japanese, the gender and age of the speakers, their social status, and purpose and place of the conversation play an important role. It is easily observed, and it is especially important to point it out in the context of the SL curriculum, that the similar patterns of the language behavior exist in other cultures, thus are applicable to Serbian too. Nevertheless, in contrast to the Japanese language where these phenomena have always been drawing researchers' attention, in Serbian they remain mostly unexplored. In that sense, we can easily expect that the corpora of sociolinguistic facts from Japanese, which significantly influence communication in that language, as one well examined case, through the examples presented in the curriculum, could offer not only the improvement in teaching methods of Japanese as a SL, but at the same time, a new perspective in the analysis of the Serbian language.

UDK 81'243; 81'22
ID 177348108

JUNIĆI TOYOTA

Univerzitet u Lundu/Univerzitet u Beogradu

GRAMATIČKA ORIJENTACIJA: FUNDAMENTALNE JEZIČKE RAZLIKE I NJIHOV UTICAJ NA UČENJE*

Sažetak: Sve jezike bismo mogli grubo podeliti u tri grupe: na one koji su orijentisani ka stvarnosti (npr. ruski, kineski), one koji su orijentisani ka govorniku (npr. japanski, srpski) i na one koji su orijentisani ka sagovorniku (npr. engleski, švedski). Ova podela se retko uzima u obzir kada se sastavlja nastavni materijal. Svaki tip ima svoj jedinstveni gramatički sistem, npr. osnovna jedinica jezika koji su orijentisani ka stvarnosti je opis situacije, dok jezici koji su orijentisani ka govorniku tretiraju govornikovo iskustvo kao osnovu. Ove razlike mogu prouzrokovati fundamentalne razlike u upotrebi jezika od strane učenika kojima je to strani jezik, pa se stoga ovaj uticaj ne sme zanemariti. Cilj ovog rada je da podigne svest o ovim razlikama i da ukaže da međulingvističko poređenje može ponuditi višestruka rešenja za poboljšanje učenja stranog jezika.
Ključne reči: gramatička orijentacija, kognicija, semiotičke razlike

1. Uvod

Cilj ovog rada je da integriše tipološko poređenje svih jezika u metodu predavanja stranog jezika. Svi jezici su podeljeni u tri grupe, zavisno od gramatičke orijentacije, kao što je pomenuto u odeljku broj dva. Argumentovano je da predavanje jezika može biti organizovano prema učenikovom maternjem jeziku i ciljnom jeziku, međutim, potrebno je stvoriti i različit nastavni materijal, kako bi učenik efikasnije postigao rezultat.

Organizacija rada: prvo je prikazana osnovna razlika u vezi sa gramatičkom orijentacijom, a odmah potom mogući problemi koji nastaju usled ove različitosti. Nakon utvrđivanja osnovnih postavki prikazani su neki od mogućih problema koji mogu nastati u interkulturnoj komunikaciji. Ovakvi problemi se tokom nastave mogu, kao što je predloženo u radu, rešiti uz pomoć osnovnog koncepta gramatičke orijentacije.

* I am grateful to Borko Kovacević for useful comments and refining the Serbian text; to Svetlana Nedeljkov for translation the English original in Serbian. The following abbreviations are used in this paper: ACC = accusative; FIRST = first-hand evidential; IMPRFV = imperfective; NOM = nominative; NON.FIRST = non first-hand evidential; PRFV = perfective; PRS = present; PST = past tense; SG = singular.

2. Gramatička orijentacija

Poznato je da postoje različita pakovanja izražajnih jedinica. Međutim, one se mogu klasifikovati u tri grupe koje se u ovom radu nazivaju orijentacijama (Durst-Andersen 1992: 102-105; 2005; 2008: 9-10). Prvi tip se uglavnom odnosi na model realnih situacija. Ovaj tip pravi jasnu razliku između stanja koje je prouzrokovano nekom aktivnošću i aktivnosti koja nastoji da prouzrokuje stanje. Ovo se obično obeležava glagolskim vidom. U slovenskim jezicima, na primer, ova razlika mora biti prikazana na svakom od glagola. U srpskom nesvršeni vid ima sufiks (primer (1b)), dok je u ruskom svršeni vid jasno izražen uz pomoć prefiksa (primer (2a)). Ovo takođe pravi razliku između stvarnog i imaginarnog sveta. Ovaj tip se naziva gramatika orijentisana ka stvarnosti (reality-oriented grammar). Po ovom tipu govornik se ponaša kao reporter, govori objektivno.

Srpski
(1) a. *ubiti* 'kill (PRFV)'
b. *ubi**ja**ti* 'kill (IMPRFV)'

Ruski
(2) a. ***po**spati* 'take a nap (PRFV)'
b. *spati* 'sleep (IMPRFV)'

Drugi tip funkcioniše kao znak govornikovog iskustva stečenog u određenim situacijama. Ovaj tip obuhvata glagolski vid, ali i komplikovan modalni sistem kako bi izričito izrazio koji deo situacije je govornik doživeo. Na primer, neki jezici imaju modalnu konstrukciju poznatu kao evidencijal (pogledati Aikhenvald 2004), koji izrazito pokazuje kako je govornik doživeo neku situaciju. Primeri iz jezika čiroki (pod (3) i (4)) ilustruju kako evidencijal zaista funkcioniše. Sufiks *–ıši* u primeru (3) pokazuje da govornik ima neposredno (direktno) iskustvo sa određenim događajem, dok *–eši* u primeru (4) pokazuje da govornik mora da se oslanja na informacije koja dolazi spolja. Ovaj tip se naziva gramatika orijentisana ka govorniku. Govornik govori subjektivno o njegovom iskustvu kao o osnovnoj jedinici i ponaša se kao komentator.

Čiroki (Iroquoian)
(3) a. *wesa* *u-tlis-ıši*
mačka to-trči-prvo.PST
'Mačka trči.' (Video sam je kako trči)
b. *un-atiyohl-ıši*
oni-svađaju-prvo.PST
'Oni su se svađali.' (Čuo sam ih kako se svađaju)

Čiroki (Iroquoian)

(4) a. *u-wonis-eši*
on-priča-NON.FIRST.PST
'On je pričao.' (Neko mi je rekao)

b. *u-gahnan-eši*
to-kiša-NON.FIRST.PST
'Padala je kiša.' (Probudio sam se, pogledao napolje i video bare)

Treći tip sadrži složen sistem identifikovanja različitih tipova informacija, kao što su nova i stara, referentna i nereferentna, itd. Ovo je utkano u preterit (nasuprot svršenom vidu) ili član (npr. određeni prema neodređenom). Ovo pomaže sagovorniku da dekodira detalje informacije i prepozna da li mu je referent poznat ili ne. Ovaj tip je poznat kao jezik orijentisan ka sagovorniku. U ovom tipu, sagovornici informaciju smatraju osnovnom jedinicom. Govornik je orijentisan ka sagovorniku, ponaša se kao da obaveštava i govori s obzirom na sagovornika.

Ova tri različita orijentaciona tipa gramatike su sažeta u tabeli broj 1. Napomena: ova tri tipa su prototipični slučajevi i postoje mnogobrojne međufaze.

Tabela 1. Tipovi gramatičke orijentacije

	Orijentisan ka stvarnosti	Orijentisan ka govorniku	Orijentisan ka sagovorniku
Predstavnici	ruski, kineski	japanski, turski	engleski, švedski
Osnovna jedinica	situacija	iskustvo	informacija
Govornikova orijentacija	treće lice	prvo lice	drugo lice
Funkcija govornika	reporter	komentator	obavestilac
Identifikaciona oznaka	istaknutost glagolskog vida	istaknutost glagolskog načina	istaknutost glagolskog vremena

Mnogobrojne razlike između ovih tipova mogu biti značajnije nego što bi se moglo očekivati. Na primer, prisustvo ili odsustvo člana se često podudara sa razlikom u orijentacionom tipu. Određeni član je bitna oznaka referentnosti u diskursu i funkcioniše kao očigledni indikator sagovorniku, tako da on/ona može da ustanovi referentov identitet. Ovakva jedva primetna razlika u diskursu nije toliko značajna kada se opisuje određena situacija. Jezici koji su orijentisani ka stvarnosti mogu imati pokazne zamenice koje funkcionišu slično kao određeni članovi u jezicima koji su orijentisani ka sagovorniku. Međutim, ovde nema funkcije diskursa. Kada je u pitanju orijentacija ka govorniku, postojanje članova bi moglo biti korisno, međutim ne i obavezno, pošto ne postoji potpuna potreba za otvorenim iskazivanjem diskursne referentnosti dokle god govornici sa sigurnošću znaju ko su referenti. Uloga i važnost određenog člana se takođe vide u istorijskom razvoju. Određeni član je u većini slučajeva nastao od pokazne zamenice (Heine and Kuteva 2002: 109-111), npr. englesko *the* (određeni član) je nastao od staroengleske pokazne

zamenice *se* (s.v. OED *the* dem. a. (def. article) and pron.). Međutim, trebalo bi uzeti u obzir da postoje slučajevi kada je određeni član nastao od broja „jedan". U irskom postoji određeni član *an*, kao u primeru (5b), ali ne i neodređena zamenica, kao u primeru (5a). U staroirskom je *an* u funkciji određenog člana etimološki nastao od broja *aon* (što znači „jedan"). Broj „jedan" se često pretvara u neodređeni član (Heine and Kuteva 2002: 220-221), međutim, smisao određenog može se izvesti iz numerala putem ograničavajućeg značenja „jedini". Ipak, referencijalni sistem diskursa u irskom ide u prilog sagovorniku iako ne postoji neodređeni član.

Irski

(5) a. *Tá* *leabhar* *agaim*
je knjiga kod. mene
'Ja imam knjigu.'

b. *Tá* *an* *leabhar* *agaim*
je ta knjiga kod.mene
'Ja imam tu knjgu.'

U drugom slučaju, možemo obratiti pažnju na pripadnost. U engleskom se najčešće koristi glagol imati (*have*) kako bi se izrazilo posedovanje nečega, iako se drugi glagoli, kao što su: pripadati (*belong*), držati (*hold*), posedovati (*own*) itd. mogu odnositi na posedovanje nečega. U engleskom leksički glagoli veoma dobro funkcionišu pošto u ovom jeziku informacija predstavlja glavnu jedinicu izraza (to jest orijentisan je ka sagovorniku), a leksički glagol koji označava posedovanje nečega predstavlja jednostavan način da se sugeriše ko šta poseduje. Ovo nije slučaj kada je reč o jezicima koji su orijentisani ka stvarnosti. U ruskom, na primer, postoji leksički glagol *imati*. Izgleda kao njegov engleski pandan, međutim, *imati* se obično ne koristi kako bi se izrazilo posedovanje nečega. Umesto toga, u ruskom se koristi drugi glagol *jest* „postojati" u frazi „nešto postoji sa posednikom". Jezici koji su orijentisani ka stvarnosti uglavnom se ne bave iskustvom ili informacijom, već objektivnim opisom situacije. Kada se koristi glagol *imati*, obavezno je postojanje subjekta nakon glagola, koji bi eventualno mogao da pretvori rečenicu u strukturu koja se koristi kako bi se prikazalo iskustvo ili informacija. Kako bi se zadržala objektivnost, u jezicima koji su orijentisani ka stvarnosti bolje je koristiti značenje lokativa i glagol koji označava stanje kako bi se izrazilo posedovanje nečega.

Ruski

(6) a. ?*Ya* *imeju* *zenu*
Ja.NOM.SGimam.PRS ženu.ACC
?'Ja imam ženu.' (ima seksualnu konotaciju)

b. *U* *menje* *jest'* *zena*
Sa mene.ACC.SG postoji.PRS ženaNOM
'Ja imam ženu.' (doslovan prevod: 'žena postoji sa mnom')

Ruski

(7) a. ?*Ya* *imeju* *knigu*
Ja imati.PRS knjigu.ACC.SG
'Ja imam knjigu.'

b. *U* *menja* *jest'* *kniga*
Sa mene.ACC.SG postoji.PRS knjiga.NOM
'Ja imam knjigu.' (doslovan prevod: 'knjiga postoji sa mnom')

Ovi slučajevi, prikazani prikazani u primerima (6) i (7) ilustuju kako ustaljene fraze ili izrazi mogu poslužiti kao bitan indikator gramatičke orijentacije. Pripadnost je podrobno proučavana u prošlosti (uporedi Lyons 1977: 722; Heine 1997) i ustanovljeno je nekoliko strukturnih obrazaca. Na primer, Hajne (Heine 1997: 47) prepoznaje osam mogućih struktura koje označavaju pripadnost. One strukture koje se zasnivaju na značenju određivanja mesta su prikazane u primeru (8). Ove podele, međutim, nisu razmatrane iz perspektive tipova gramatičke orijentacije. Tvrđeno je da je najčešća strategija izražavanja pripadnosti upotreba lokacione šeme, kao u primeru (8i) (pogledati, između ostalog, Benveniste 1966: 200; Lyons 1977: 722). Strukture koje obuhvataju značenje lokacije su veoma učestale kada se govori o pripadnosti, uključujući i primere (6) i (7) iz ruskog. Značenje lokacije je veoma korisno kada se objašnjava određena situacija i ukoliko postoji jaka veza između tipa orijentacije i izraza koji se koristi kako bi se objasnila pripadnost, postoji jaka indikacija da je većina jezika orijentisana ka stvarnosti. Ovu oblast bi trebalo dodatno istražiti, ali ne bi trebalo previdjeti postojanje mogućnosti ovakve veze.

(8) i. *Y is located at X* (the Location Schema)
ii. *X is with Y* (the Companion Schema)
iii. *Y exists for/to X* (the Goal Schema)
iv. *Y exists from X* (the Source Schema)

3. Problem međuorijentacione komunikacije

Kao što je pokazano u prethodnom odeljku, gramatička orijentacija može ukazati na neke razlike koje mogu izlaziti izvan granica pukih gramatičkih karakteristika. Na primer, metafore i smisao za humor mogu se razlikovati prema tipu orijentacije. Metafore i humor koji se koriste kod orijentacije ka govorniku ili ka sagovorniku često se tumače bukvalno kod orijentacije ka stvarnosti. Isto tako, jezici koji pripadaju orijentaciji ka govorniku ili ka sagovorniku često koriste fraze kao što je „Kako ste?". Ovakve fraze se koriste kao filter fraze ili kao ustaljene fraze koje su deo uobičajenog pozdrava u svakom jeziku. Međutim, „Kako ste?" se u jezicima koji su orijentisani ka situaciji obično doslovno tumači i može se protumačiti kao znatiželjan gest. Ovakvi primeri jasno pokazuju da upotreba jezika ne zavisi u potpunosti od gramatičkih razlika. Studenti mogu naučiti osnovna gramatička pravila, ali to ne znači da su u potpunosti svesni suptilnih razlika koje se kriju ispod

površinskih struktura. Stoga mnogi studenti mogu smatrati učtivim da pitaju svoje sagovornike kako su, iako to može imati potpuno drugačiji efekat.

Ovaj tip razlika se može videti i kod naracija. Jezici koji su orijentisani ka situacijama teže da imaju razvijenu pozadinsku informaciju, kao što su mesto i vreme, u početnom delu diskursa i može proteći određeno vreme pre nego što narator dođe do suštine. Tipovi A i B u ilustraciji broj 1 mogu šematski predstaviti kako naracija teče kod jezika koji su orijentisani ka situaciji. Jezici koji su orijentisani ka govorniku takođe mogu koristiti ove tipove, ali oni mogu i da dođu do srži odmah, kao što je prikazano u tipu C u ilustraciji broj 1. Jezici koji su orijentisani ka sagovorniku češće koriste tip C zarad lakše povratne informacije. Ovoj povratnoj mogu dodati i dodatnu informaciju nakon što su došli do suštine. Poznati su različiti tipovi naracije, međutim, oni mogu biti usko povezani sa gramatičkom orijentacijom.

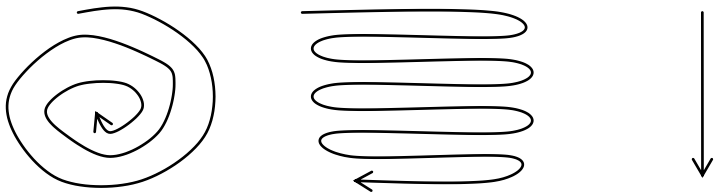

Tip A Tip B Tip C

Ilustracija 1. Različiti tipovi naracije

Lako je identifikovati razlike u tipičnoj gramatičkoj orijentaciji. Međutim, one mogu imati dodatne implikacije shodno svakom tipu, i neke slučajeve je bolje smatrati srednjim, kao u slučaju naracije u jezicima orijenisanim ka govorniku. Poznato je da jezici imaju gradijentsku prirodu različitih karakteristika (uporediti sa Croft 2001; Givón 1979; Harris and Campbell 1995) i upravo je to ono što čini gotovo nemogućim klasifikaciju svih jezika u ova tri tipa orijentacije o kojima smo pričali do sada. Do ovoga dolazi uglavnom zato što se jezici stalno menjaju, i ono što mi vidimo kao sinhronijsko stanje, u stvari je prelaz iz jedne faze u drugu. Ovo se može primeniti na gramatičku orijentaciju. Durst-Andersen (2008) pretpostavlja da se promena kreće od orijentacije ka situaciji do orijentacije ka govorniku u prvoj fazi, dok se u drugoj fazi kreće od orijentacije ka govorniku do orijentacije ka sagovorniku. On potom tvrdi da se orijentacija ka sagovorniku može vratiti na orijentaciju ka govorniku i na taj način formira kružni model koji se menja. Međutim, kao što se navodi kod Toyota (2009) veza između orijentacije ka sagovorniku i orijentacije ka situaciji nije još uvek zabeležena u istorijskim promenama. Otuda poslednji stadijum može biti samo hipotetički. Ostale promene su zabeležene.

Ovi međustadijumi mogu znatno otežati jasno prepoznavanje orijentacionih tipova, ali to predstavlja prirodni deo ljudskih jezika. Stoga je potrebno da pretpostavimo prototipičan slučaj orijentacije, ali i neke međustadijume. Ovo se

takođe bazira na pretpostavci da neki jezici poseduju drugačiju mešavinu karakteristika, zavisno od promenljivih gradijenata istorijske promene.

4. Orijentacija: Primena u učenju

Očigledno je da studenti moraju da izađu na kraj sa različitim karakteristikama jezika, bilo da je reč o predavanju ili učenju jezika. Ono što je obično uključeno u konvencionalne metode predavanja jesu gramatika i izgovor, međutim kulturne razlike često bivaju izopštene iz kurikuluma. Moguće je zastupati tezu da svakom jeziku pripada neka određena kultura izražavanja (uporediti sa lingvističkom relativnosti) i ovu tezu je moguće proširiti na dijalekte. Suočavajući se sa ovom šarolikom raznovrsnošću, zadatak da se sačine materijali koji su prilagođeni i lingvističkim karakteristikama i kulturnoj raznolikosti, stoga može izgledati nemoguće. Međutim, moguće je jednostavno rešiti ovaj zadatak ukoliko se u obzir uzme gramatička orijentacija. Naša je hipoteza da je lakše naučiti jezike koji pripadaju istim tipovima orijentacije, pošto su problemi sa kojima se studenti susreću uglavnom vezani za gramatiku, a ne sociokulturni ili u vezi sa drugačijim pogledom na svet. Videli smo u trećem odeljku da drugačiji tipovi orijentacije mogu koristiti određene fraze na potpuno drugačiji način. Ovaj tip razlika sigurno izlazi izvan gramatičkog nivoa, ali je ostvarljiv kao varijacija u okviru različitih jezika koji pripadaju istoj orijentaciji.

Moguće je sastaviti kratka uputstva za učenje jezika koji ne pripada istoj orijentaciji kojoj i učenikov maternji jezik, kako bi se podigla svest o drugačijem pogledu na svet koji je sastavni deo osnovnih funkcionalnih aspekata jezika. Nastavni materijal bi trebalo da oslikava razlike u orijentaciji kako bi se ovo postiglo. Ovo podrazumeva da je potrebno najmanje tri različita materijala na svakom nivou (početni, srednji, itd.) za jedan jezik, usmereno na različito poreklo i obrazovanje učenika. Uzmimo na primer učenika koji uči engleski. Učenici kojima je švedski maternji jezik mogu prosto naučiti gramatičke karakteristike engleskog, ne pridajući pažnju opštem pogledu na svet ljudi kojima je engleski maternji jezik, pošto ga oni dele, pripadajući istoj orijentaciji. Što se tiče govornika ruskog jezika, mora im se dati podrobno uputstvo o razlikama koje postoje između njihovog pogleda na svet i upotrebe jezika i onog koji postoji kod govornika engleskog, pošto se njihovi pogledi drastično razlikuju. Govornici srpskog i japanskog se nalaze negde između ruskih i engleskih govornika. Njima je svakako potrebno objasniti ponešto u vezi sa razlikama, ali ne toliko detaljno kao govornicima ruskog.

Razlike su rezimirane u Tabeli broj 2. Ovo je uprošćena verzija iskorištena samo kako bi se ilustrovala opšta šema koja se zastupa u ovom radu. Postoje tri nivoa (početni, srednji i viši nivo jezičke kompetencije) koji su vezani za tri različita druga nivoa. Oni sačinjavaju devet mogućih varijanti tekstova, koji su označeni kao Tekst 1 do Teksta 9 u tabeli 2. Što je broj teksta manji, to je potrebno više objašnjenja pružiti učeniku. Stoga, učeniku ruskog koji je na početnom nivou je potrebno

intenzivno objašnjavati, dok je govorniku švedskog potrebno najmanje objašnjavanja. Govornik srpskog se ovde nalazi u međufazi.

Tabela 2. Različiti nastavni materijal aranžiran shodno gramatičkom orijentacionom tipu

	početni	srednji	viši
Ruski (situacija)	Tekst 1	Tekst 2	Tekst 3
Srpski (govornik)	Tekst 4	Tekst 5	Tekst 6
Švedski (sagovornik)	Tekst 7	Tekst 8	Tekst 9

5. Izazovi

Klasifikacije je, kao što je prikazano u Tabeli 2, možda lakše navesti, nego sprovesti u delo. Moguće je da je tako pošto je teško tačno odrediti koji jezik pripada kojem orijentacionom tipu. Kao što je prikazano ranije, u odeljku 2, postoje mnogobrojni međustadijumi i brojni slučajevi kombinovanja različitih karakteristika. Na primer, japanski u principu pripada tipu jezika koji su orijentisani ka govorniku, međutim, pozdravljanje je sličnije jezicima koji su orijentisani ka situaciji. Stoga je teško postaviti granicu između različitih tipova, pa samim tim se pisanje specifičnog teksta za određeni tip orijentacije i nivo mogu pokazati kao izuzetno zahtevan zadatak.

Osim toga, mogla bi biti potrebna pozamašna revizija nastavnog materijala u skladu sa ovim metodom, dok bi nastavnici trebalo da se upoznaju sa osnovnim lingvističkim razlikama. Predavači jezika nisu neminovno i lingvisti, i možda bi morali da nauče neke osnovne lingvističke razlike kako bi iskoristili nastavni materijal na pravi način. Ovo bi moglo da uključuje i obuku za predavače.

6. Rezime

Učenje nepoznatog jezika koji izlazi iz okvira određene orijentacije zahteva znatno više truda. Od učenika se na primer traži da nauče više od gramatičkih smernica, ali ne i drugačiji pogled na svet i sociokulturne aspekte nekog jezika. Ova ideja nije bila primećena, ali ovaj metod može rešiti različite probleme vezane za međukulturalne aspekte učenja jezika. Prema tome, učenici mogu dostići viši nivo jezičke kompetencije u okvirima znatno šire perspektive. Otuda proizilazi da osnovne razlike koje se zasnivaju na orijentaciji mogu biti korisne kada je reč o predavanju jezika, a pogotovo kada govornikov maternji jezik i ciljni jezik pripadaju različitim tipovima orijentacije. Postoje mnogobrojni izazovi kada se govori o ovom pristupu, ali i nada da će se doći i do plodonosnih rezultata u isto vreme.

Literatura

Aikhenvald, A. Y. (2004). *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.

Benveniste, C. (1966). *Problèmes de Linguistique Générale* [Problems of general linguistics]. Paris: Ballimard.

Durst-Andersen, P. (1992). *Mental grammar. Russian aspect and related issues*. Colombus (OH): Slavica.

Durst-Andersen, P. (2005). *Obščie I specifičeskie svojstva grammatičeskix sistem. K postroeniju novoj teorii jazyka* [The general and the specific features of grammatical systems. Towards a new theory of language]. Moskva: RGGU.

Durst-Andersen, P. (2008). Linguistics as Semiotics. Saussure and Bühler Revisited. Manuscript, University of Copenhagen.

Givón T. (1979). *On Understanding Grammar*. New York: Academic Press.

Harris A. C. and L. Campbell (1995). *Historical Syntax in Cross-linguistic Perspectives*.

Cambridge: Cambridge University Press.

Heine, B. (1997). *Possession*. Cambridge: Cambridge University Press.

Heine, B., Kuteva, T. (2002). *Dictionary of Grammatical Changes*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lyons, J. (1977) *Semantics* (two volumes). Cambridge: Cambridge University Press.

Toyota, J. (2009). Orientation reflected on register: from historical perspectives. *Discourse and Interaction* 6, 45-61.

JUNICHI TOYOTA

Lund University, Sweden/University of Belgrade, Serbia

GRAMMATICAL ORIENTATION: FUNDAMENTAL LANGUAGE DIFFERENCE AND ITS IMPACT ON LEARNING

Summary

The world languages can be roughly divided into three types, e.g. reality-oriented type (e.g. Russian, Chinese); speaker-oriented (e.g. Japanese, Serbian); hearer-oriented (e.g. English, Swedish). This type of differences is hardly ever taken into consideration in making teaching materials. Each type of its peculiarities in grammatical system (e.g. reality-oriented languages have a description of situation as a basic unit, while speaker-oriented languages consider speaker's experience as a base). Such differences can create fundamental differences in the language use in learners' L2, and this influence cannot be underestimated. In this paper, it is aimed to raise awareness of such differences and point out that cross-linguistic comparison can offer numerous points for improving L2 learning.

Кључне речи: grammatical orientation, cognition, semiotic difference

UDK 81'342.1/.2; 343.985 : 81'342
ID 177348876

MILAN VOJNOVIĆ

Centar za unapređenje životnih aktivnosti, Beograd

GLAS KAO BIOMETRIJSKI PARAMETAR

Sažetak : sudska praksa je velikim delom zasnovana na prepoznavanju aktera kriminalnih dela. koriste se različite metode i postupci koji omogućuju pouzdano izdvajanje (diskriminaciju) pojedinaca iz celokupne ljudske populacije. parametri koji omogućuju ovu diskriminaciju se nazivaju biometrijski. oni su najčešće čvrsto povezani sa fizičko-hemijskim karakteristikama ljudskog tela: otisci prstiju, dnk, krvna grupa, boja očiju, oblici različitih delova tela (šake, lica, ušne školjke ...) i sl. paralelno sa ovim "tvrdim" parametrima egzistiraju i oni koji se često svrstavaju u grupu biheviorističkih parametara. najpoznatiji parametri iz ove grupe su glas (odnosno govor), rukopis i hod, odnosno pokreti tela. mada glas spada u grupu biheviorističkih biometrijskih parametara ipak se mora naglasiti da između njega i fizičkog oblika vokalnog trakta postoje čvrste kauzalne veze. ova veza glasa i fizičkih dimenzija i promena vokalnog trakta u toku govora, direktno ga svrstava u grupu biometrijskih parametara i predstavlja osnovu za postupak forenzičke identifikacije govornika.

Ključne reči : formantne frekvencije, identifikacija govornika, kritičko slušanje, osnovna frekvencija glasa, vokalni trakt

1. Govorne komunikacije

Govor je primarni oblik komunikacije između ljudi. Bez obzira na pojavu novih tehnologija koje omogućuju i druge vidove komunikacije, govor je i dalje zadržao primat. I u svetu kriminala razmene informacija se najčešće obavljaju pomoću govorne komunikacije tako da je identifikacija govornika i dalje interesantna za forenzičku praksu.

Proces govornih komunikacija obuhvata različite nivoe i faze generisanja, prenošenja i prijema govora. Skup svih tih nivoa naziva se govorni lanac [Denes&Pinson, 1963] (Slika 1).Generisanje govora se može posmatrati kroz tri nivoa:

- lingvistički,
- fiziološki i
- fizički (akustički).

Proces razmene informacije između dva sagovornika, uz pomoć govornih komunikacija, počinje i završava na lingvističkom nivou. Na ovom nivou govornik najpre donosi odluku šta će i na koji način saopštiti slušaocu. Govornik bira odgovarajuće reči i rečenice u skladu sa gramatikom, prozodijom, semantikom i drugim pravilima jezika koji se koristi za komuniciranje sa ciljem da svoju zamisao

jezički uobliči. Osmišljena reč, ili rečenica, transformiše se u niz pokreta organa govora. Pokretačko-kontrolne "instrukcije" potrebne za rad organa govora prenose se preko motornih nervnih vlakana (fiziološki nivo). Radom organa govora generiše se zvuk (govor) koji se zrači u okolni prostor (fizički, odnosno akustički nivo). Na drugoj strani, promene zvučnog pritiska izazvane generisanjem govora dovode do aktivnosti slušnog mehanizma slušaoca. Kao rezultat ove aktivnosti nastaju nervni impulsi (stimulusi) u unutrašnjem uvu slušaoca (Kortijev organ na bazilarnoj membrani). Kortijev organ omogućuje transformaciju mehaničkih pokreta u neuralne impulse (fiziološki nivo). Nervni impulsi se putem senzorskih nervnih vlakana prenose do mozga slušaoca. Na osnovu informacija prenesenih senzorskim nervnim vlaknima slušalac stvara predstavu o tome šta mu je saopšteno, tj. prepoznaje izgovorene reči ili rečenice (lingvistički nivo).

Na Slici 1 prikazano je da jedan deo energije govora dolazi i do uva govornika. U govornim komunikacijama uvek postoji najmanje jedan govornik i dva slušaoca. Govorni mehanizam je visoko automatizovan proces koji se odlikuje višestrukim povratnim spregama na svim nivoima govornog lanca. Na akustičkom nivou ova povratna sprega naziva se samokontrola (auditivno-perceptivna povratna sprega).

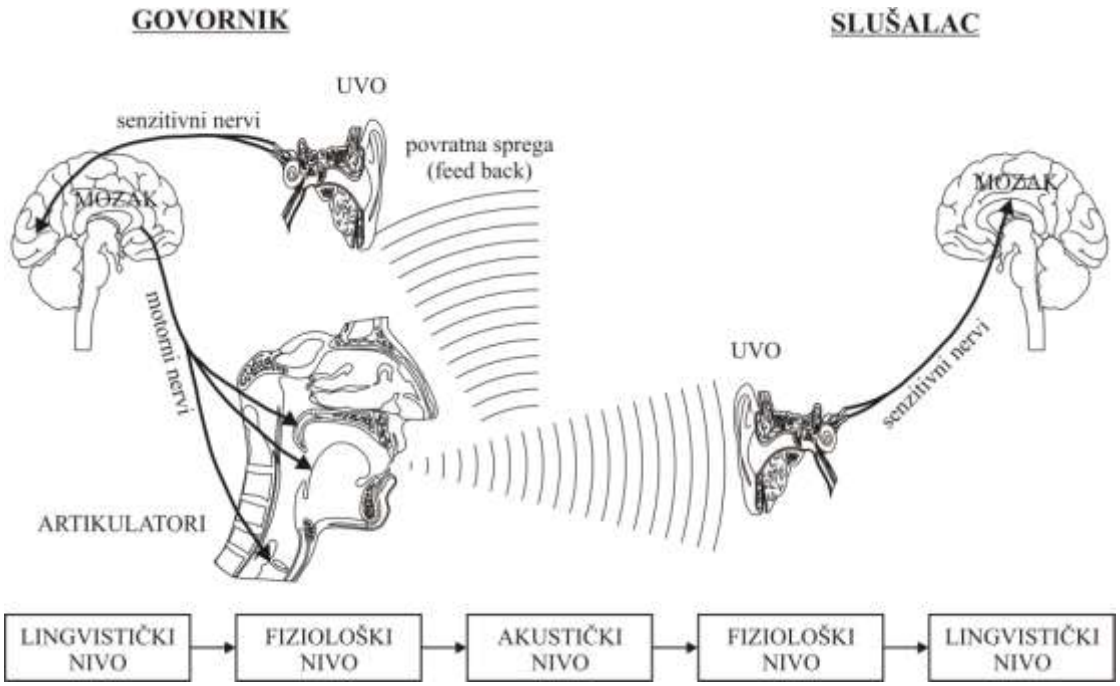

Slika 1. Govorni lanac [Denes&Pinson, 1963].

Prema Slici 1, mogu se izvući dva bitna zaključka: govor je kompleksan proces i generisanje govora nije strogo determinističke prirode. To, šta će i na koji način govornik saopštiti sagovorniku zavisi od mnogo faktora i nije unapred predvidljivo. Jedino na akustičkom nivou možemo govoriti o determinističkim

karakteristikama govora: ako je poznat ulaz u vokalni trakt (primarni glas) i oblik vokalnog trakta onda se može vrlo pouzdano predvideti kako će, na izlazu otvora usta, zvučati izgovorena fonema. Vokalni trakt predstavlja deo govornog aparata od glasnica (glotisa) do otvora usta. U principu, sve što je vezano za pokretanje organa ili pojedinih delova tela spada u grupu biheviorističkog, jer ovi procesi nisu podređeni strogim determinističkim zakonitostima. Zbog toga, prva dva nivoa generisanja govora daju mu jak pečat nedeterminisanosti. I drugi biometrijski parametri, koji se koriste u forenzičkim veštačenjima, imaju elemente stohastičnosti, ali se ipak tretiraju kao deterministički. Strogo gledano, svi biometrijski parametri su nedeterminističke prirode, ali u praksi ipak rezonujemo sa određenom dozom tolerancije po ovom pitanju. Tako na primer, striktno posmatrano, otisak prsta nije ponovljiv u apsolutnom smislu. Uvek će postojati razlike kako u kvalitetu otiska tako i u pogledu trenutnih razlika jagodica prstiju. Ali sve ove razlike su male i uvek se mogu racionalno objasniti tako da se otisak prsta uvek tretira kao čvrst biometrijski parametar sa naglašenom determinističkom prirodom zbog svoje ponovljivosti i čvrste povezanosti sa identitetom osobe.

Dakle, lingvistički i fiziološki nivo generisanja govora daju nederminističku prirodu govoru u mnogo većoj meri nego akustički nivo. Determinističku prirodu generisanja govora na akustičkom nivou treba uslovno posmatrati. Samo ako je generisanje primarnog glasa i oblik vokalnog trakta strogo definisano onda se može predvideti izlazni govorni signal. U realnosti to nije slučaj. Jedna osoba nikada ne može da ponovi apsolutno isto izgovor jedne iste foneme. Više puta izgovorena fonema može da zvuči isto, i da znači isto, ali u strogom matematičkom smislu izgovor je uvek različit. Jednostavno, u svakom ponavljanju postoje male razlike u generisanju primarnog glasa i male razlike u obliku vokalnog trakta.

Ova stohastička priroda govora, praktično na svim nivoima njegovog generisanja, je uzrok rasprava o prihvatanju govora kao biometrijskog parametra. Jasno je da zbog svega napred rečenog, govor ne spada u grupu "tvrdih" biometrijskih parametara (poput otiska prsta, oblika irisa, DNK i dr.), ali se svakako može svrstati u grupu biheviorističkih parametara. To samo znači da se parametri govora ne mogu tretirati strogim analitičkim metodama već se mora primenjivati statistička teorija.

Kod analize govora za potrebe forenzičke (sudske) identifikacije govornika mora se voditi računa o ovim karakteristikama govora i moraju se koristiti sve dostupne metode analize govornog signala kako bi se izvuklo što više relevantnih informacija o govorniku.

2. Generatorsko-filtarski model govora

Na akustičkom (fizičkom) nivou, govor se može analizirati kao generatorsko-filtarski model [Fant, 1970] [Flanagan, 1972] (Slika 2). To znači da se generiše primarni glas, negde unutar vokalnog trakta, a zatim se filtrira prolaskom

kroz vokalni trakt. Na kraju se ovako filtriran primarni glas zrači u okolni prostor preko otvora usta i/ili nozdrva.

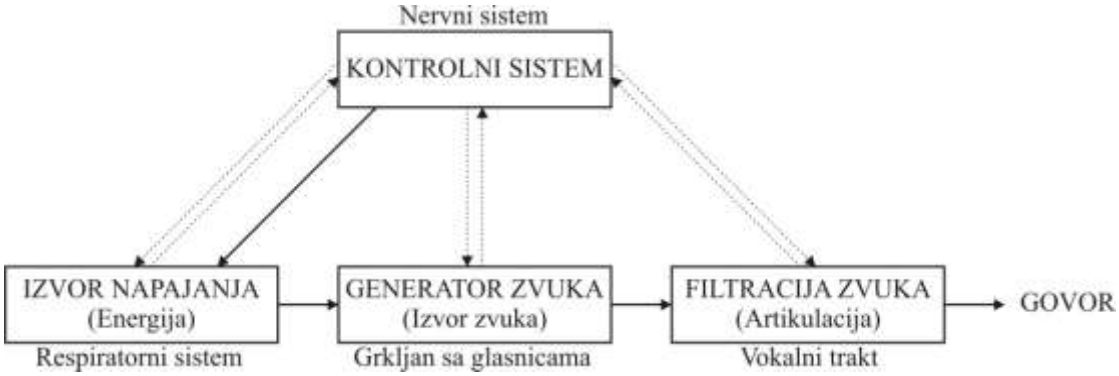

Slika 2. Generatorsko-filtarski model govora.

Sa stanovišta generisanja primarnog glasa postoje tri osnovne grupe glasova srpskog jezika:

- vokali,
- frikativi i
- plozivi.

Kod vokala primarni glas nastaje oscilovanjem glasnica. Kod frikativa je to frikcija (prostrujavanje) vazdušne struje na suženju formiranom na nekom delu vokalnog trakta. Kod ploziva dolazi do formiranja pregrade na nekom delu vokalnog trakta da bi se ona kasnije naglo oslobodila. Pri ovom oslobađanju se formira mala "eksplozija" koja predstavlja primarni glas kod izgovora ploziva.

Naravno, u formiranju glasova srpskog jezika moguće su i kombinacije generisanja primarnog glasa. Na primer, kod zvučnih frikativa primarni glas je kombinacija frikcije vazdušne struje i oscilovanja glasnica.

Generisani primarni glas se prostire kroz vokalni trakt i tada dolazi do njegovog spektralnog oubličavanja. Naime, svaka akustička struktura ima sopstvenu prenosnu karakteristiku koju definišu njene rezonantne frekvencije. Ove rezonanse se "utiskuju" u spektar zvuka koji se prostire kroz akustičku strukturu. Rezonanse najviše zavise od fizičkih dimenzija akustičke strukture i od uslova prostiranja zvuka. U akustičkom smislu, vokalni trakt predstavlja cev nepravilnog oblika. Kod odraslog muškarca dužina vokalnog trakta je oko 17 cm i proteže se od glasnica do otvora usta. Oblik vokalnog trakta zavisi od položaja artikulatora: od visine grkljana, od veličine i oblika ždrelne duplje, od položaja jezika, od položaja donje vilice, od otvora usta i dr. Kod izgovora različitih glasova, na primer vokala, položaj artikulacionih organa je različit, odnosno oblik vokalnog trakta je različit. Zbog razlika u obliku vokalnog trakta dolazi do različitog spektralnog uobličavanja primarnog glasa (u ovom primeru oscilovanje glasnica), odnosno izgovoreni

glasovi imaju različite rezonantne frekvencije. Rezonanse vokalnog trakta predstavljaju frekvencije na kojima je pojačan nivo glasa. Različit raspored ovih rezonansi dovodi do različitog perceptivnog doživljaja izgovorene foneme. Ako se analizira govor onda rezonantne frekvencije predstavljaju formantne frekvencije izgovorene foneme. Dakle, zvučanje dva vokala je različito zbog toga što je za njihov izgovor položaj artikulatora različit (oblik vokalnog trakta je različit), odnosno različiti vokali imaju različite formantne frekvencije.

Treba zapaziti da je kod vokala primarni glas isti, ali da oni različito zvuče samo zbog različitih formantnih frekvencija, koje su posledica različitog spektralnog uobličavanja u toku prostiranja primarnog glasa kroz vokalni trakt. Ova činjenica samo govori da su u analizi vokala značajnije formantne frekvencije nego tip primarnog glasa. Tako na primer, u šapatu nema oscilacija glasnica, ali su zadržane formantne frekvencije i na osnovu njih možemo da prepoznamo koji je vokal izgovoren.

Zbog ove čvrste povezanosti oblika vokalnog trakta i formantnih frekvencija govor se svrstava u grupu biometrijskih parametara. Naravno, slični zaključci važe i za izgovor ostalih fonema, a ne samo vokala.

3. Forenzička analiza glasa

U forenzičkoj identifikaciji govornika akcenat je na fizičkom nivou generisanja govora, jer su nastojanja da se proces poređenja glasova što više objektivizuje. U svakom slučaju, analiza glasa na akustičkom nivou generisanja omogućuje objektivniju komparaciju glasova nego što je to slučaj sa preostala dva nivoa generisanja.

Prisutna su dva osnovna problema kod identifikacije govornika: Koje glasove (foneme) i koje parametre glasa analizirati? Kod izbora fonema treba se rukovoditi praktičnim forenzičkim problemima, a to podrazumeva kratke snimke govora koji su izobličeni i maskirani ambijentalnom bukom. Pravilo je da se biraju foneme koje se često javljaju u govoru i koje su glasne. Zbog nedeterminističke prirode govora rade se statistička merenja parametara govora: estimacija raspodela, srednjih vrednosti, standardnih devijacija i sl. Ovo je dodatni argument da se za analizu biraju foneme koje se često javljaju u govoru. Uglavnom se izbor svodi na vokale. Kod izbora parametara glasa koji se analiziraju treba birati parametre koji se jednostavno i pouzdano estimiraju iz govornog signala, koji su imuni na različite vrste izobličenja i koji imaju velike inter-govorničke, a male intra-govorničke razlike. To znači da se izabrani parametri malo razlikuju za jednu istu osobu, a da se značajno razlikuju za različite osobe.

Kao što je rečeno, od svih glasova srpskog jezika najveći značaj u forenzičkoj identifikaciji govornika imaju vokali. Razlog za forsiranje vokala je što:

- nisu problematični za izgovor,
- često se javljaju u govoru,
- glasni su (nose veliku zvučnu energiju),

- oslikavaju i karakteristike vokalnog trakta i karakteristike glasnica,
- relativno su dugi po trajanju tako da se može govoriti o kvazistacionarnom izgovoru,
- lako se prepoznaju u govornom signalu i dr.

U forenzičkoj identifikaciji govornika vrši se analiza formantnih frekvencija izgovorenih vokala. Formantne frekvencije vokala reprezentuju realni fizički oblik vokalnog trakta. Moglo bi se ići i korak dalje: da se na osnovu formantnih frekvencija rekonstruiše oblik vokalnog trakta. Međutim, ovo se u praksi ne radi već se cela analiza završava na komparaciji formantnih frekvencija. Pri tome uvek treba imati u vidu da ova komparacija formantnih frekvencija vokala u suštini znači komparaciju fizičkih oblika vokalnih traktova dva govornika. Ako su formantne frekvencije vokala slične, kada ih izgovaraju dve osobe, to samo znači da one imaju sličan oblik vokalnog trakta u trenutku izgovora tih vokala.

Formantne frekvencije vokala su dobar primer za ukazivanje na biometrijsku stranu govora. Međutim, i drugi parametri glasa, koji se analiziraju u forenzičke svrhe, mogu da posluže za potvrdu njegove biometrijske prirode. Jedan od izuzetno važnih (možda čak i najvažniji) parametara u forenzičkoj identifikaciji govornika je osnovna frekvencija glasa. Ona predstavlja srednju (prosečnu) vrednost frekvencije oscilovanja glasnica. Osnovna frekvencija glasa zavisi od puno parametara, ali je grubo definišu:

- dužina glasnica,
- širina glasnica,
- masa glasnica,
- zategnutost glasnica i dr.

Naravno, govorimo o "prirodnom" govoru bez neke emotivne obojenosti i kada je psiho-fizičko stanje govornika normalno. Prema tome, osnovna frekvencija glasa oslikava fizičke karakteristike glasnica nekog govornika pa i ona može da posluži za kvalifikaciju govora kao biometrijskog parametra.

Spektralna i spektrogramska analiza glasa se takođe koriste u forenzičkoj identifikaciji govornika. Ako se analizira spektar ukupnog snimka govora onda se radi o tzv. dugovremenom, usrednjenom spektru. Dugovremeni usrednjeni spektar (govora) se dobija postupkom linearnog usrednjavanja spektralnih komponenti govora u jednom dužem vremenskom intervalu. Dovoljno je da taj interval bude dužine tridesetak sekundi ili više. Kratkovremeni spektri (zajedno sa spektrogramima) se koriste kod analize izgovora pojedinačnih fonema. Vremenski interval analize kod kratkovremenih spektara je oko desetak milisekundi. Podrazumeva se da u ovako kratkom vremenskom intervalu većina glasova ima kvazistacionaran spektar. Dugovremeni spektri pokazuju opšte spektralne karakteristike glasa neke osobe koje su uglavnom povezane sa "bojom" glasa. Analizira se relativni odnos nivoa spektralnih komponenti koji može da pokaže da li su naglašenije niske ili visoke frekvencije, da li postoje izražene rezonantne oblasti i sl. Oblik dugovremenog spektra zavisi od prenosne karakteristike

vokalnog trakta, odnosno od njegovih fizičkih dimenzija. Prema tome, i dugovremeni spektar glasa reprezentuje biometrijske karakteristike nekog govornika.

Međutim, govor pored biometrijskih nosi i čitav niz drugih parametara koji oslikavaju govornika i sa drugih strana: pol, uzrast, obrazovanje, regionalna pripadnost, dijalekat, govorne navike i dr. Ove parametre je teško meriti klasičnim inženjerskim postupcima (vremenska i spektralna analiza govornog signala) već se mora pribeći metodi kritičkog (ekspertskog) slušanja. U ovoj oblasti značajnu ulogu imaju istraživači lingvisti i fonetičari. Tako na primer, ako neka osoba koristi poštapalicu "znači" to se teško može detektovati samo vremenskom i/ili spektralnom analizom glasa, ali se zato vrlo jednostavno detektuje kritičkim slušanjem. Identifikacija govornika mora da obuhvati i analizu biometrijskih parametara glasa i svih ostalih parametara neposredno vezanih za lingvistički i fiziološki nivo generisanja govora.

Na ovom mestu treba naglasiti jednu bitnu činjenicu za proces identifikacije govornika, a to je da paralelno egzistiraju dve vrste analize:

- analiza glasa i
- analiza govora.

Analiza glasa podrazumeva standardne inženjerske postupke digitalne obrade audio signala. Ovo je oblast koja se favorizuje u forenzičkoj identifikaciji govornika, jer je zasnovana na objektivnim metodama analize. Naravno, zbog biheviorističke prirode govora moraju se koristiti statističke metode merenja i obrade. Uvođenje statističkih procedura u proces identifikacije govornika donekle baca sumnju na objektivnost dobijenih rezultata analize, ali to je više rezultat nepoznavanja statističke teorije i njenog mesta u nauci. Kod analize glasa ne uzima se u obzir informacioni sadržaj govorne poruke. Nije bitno šta je govornik rekao već je bitno samo da je govorni signal kvalitetan u smislu da nije izobličen i da nije maskiran šumom. Drugim rečima, potrebno je da analizirani govorni signal bude što vernija slika (odziv) vokalnog trakta govornika. Samo ako je govorni signal dobrog kvaliteta mogu se estimirati statistički validne karakteristike oblika vokalnog trakta.

Za razliku od analize glasa, analiza govora uzima u obzir i informacioni sadržaj govorne poruke. U ovom slučaju je bitno i šta je govornik rekao i na koji način je to rekao. Osnovna metoda koja se koristi kod analize govora je kritičko slušanje. Kritičko slušanje je kompleksan postupak analize zbog toga što se analizira izuzetno veliki broj raznorodnih parametara, a ocena se zasniva na subjektivnoj proceni. Zbog ove subjektivne procene, kritičkim slušanjem mogu da se bave samo iskusni i istrenirani lingvisti i fonetičari. Koriste se različite liste sa unapred definisanim parametrima koji se analiziraju kritičkim slušanjem. Neki od analiziranih parametara su: kvalitet glasa, kvalitet artikulacije, idiosinkratički izgovor, osnovna frekvencija glasa, ritam, tempo, intonacija, akcenat, govorne navike i mnogo drugih parametara. Kao što se vidi, analizirani parametri definišu biološku, sociološku i psihološku stranu govornika [Kašić, 2009].

Postoji još jedna vrsta kritičkog slušanja koja se odnosi na naivne slušaoce. Termin "naivni" treba da naglasi da nisu u pitanju trenirani i edukovani slušaoci. Razlikuju se dve kategorije naivnih slušalaca:

- slušaoci koji lično poznaju osobu čiji glas treba prepoznati i
- slušaoci (svedoci) koji su bili u neposrednoj govornoj komunikaciji sa osobom čiji glas treba prepoznati.

Za razliku od lingvista, naivni slušaoci ne koriste razrađene, naučne metode ekspertskog slušanja već samo na osnovu čiste auditivne percepcije porede prezentirane glasove. Uobičajeno je da se u ovim slučajevima pravi tzv. "parada govornika" (voice line-up) gde se naizmenično reprodukuju govorni segmenti različitih osoba. Neki od ovih segmenata pripadaju inkriminišućoj osobi i te segmente treba da pogodi naivni slušalac. Ovo je svojevrsno auditivno sučeljavanje naivnog slušaoca sa različitim govornicima slično kao kod vizuelnog prepoznavanja osumnjičenog gde se određena grupa ljudi prikaže žrtvi, ili očevicu, a njegov zadatak je da prepozna osumnjičenog. Po ovoj analogiji je i kreiran termin "line-up" (postrojavanje) i za slučaj auditivnog prepoznavanja.

Nikako ne treba zanemariti moć prepoznavanja govornika od strane naivnog slušaoca. To posebno važi za slušaoce bliske osumnjičenom (neko iz porodice, blizak prijatelj i sl.). Bez obzira što se ne koriste neke naučno validne metode prepoznavanja govornika, rezultati kritičkog slušanja mogu da budu spektakularni. Pri tome ipak treba imati u vidu da naivni slušalac koristi moćan "računar" za analizu glasa, a to je mozak, odnosno centralni nervni sistem.

Priprema snimaka za auditivno predočavanje je poseban problem. Samo pravilnim izborom govornika, govornog materijala i kvaliteta snimaka mogu se obezbediti dobri i validni rezultati kritičkog slušanja. Govornici moraju da imaju slične glasove kao osumnjičeni i moraju da izgovaraju isti tekst. Takođe, kvalitet snimaka, u pogledu izobličenja i šuma, treba da bude ujednačen. Ako je sporni snimak osumnjičenog dobijen snimanjem telefonskog razgovora i ako su u njemu prisutne smetnje i šum, onda i snimke ostalih govornika treba napraviti i izobličiti na sličan način.

Vezano za metodu kritičkog slušanja u postupku identifikacije govornika, mora se naglasiti njen značaj u slučajevima velikih izobličenja govornog signala i/ili u slučajevima kada je govorni signal suviše kratak. U forenzičkoj praksi čest je slučaj kada je govorni signal izobličen i neadekvatan za klasičnu digitalnu obradu. Do spornih snimaka osumnjičenih najčešće se dolazi snimanjem njihovih telefonskih razgovora pa su snimci govora ponekad nedovoljne dužine za estimaciju statistički validnih parametara. Svemu ovome treba dodati da je vrlo česta pojava namernog izobličavanja govora od strane osumnjičenih što još više devalorizuje rezultate klasične digitalne obrade signala. U takvim kompleksnim situacijama snaga kritičkog slušanja dolazi do punog izražaja, jer i tada može da se izvuče veliki broj lingvističkih parametara.

Noviji svetski trendovi u forenzičkoj identifikaciji govornika idu ka profilisanju govornika [Rose, 2002] [Hollien, 2001]. Upravo ovo znači da se govor

analizira sa različitih aspekata kako bi se dobila sveukupna slika o govorniku: njegova biološka, sociološka i psihološka strana. Konkretno, to znači da u forenzičkoj identifikaciji govornika treba da budu zastupljene i inženjerske metode digitalne obrade signala kao i metode kritičkog slušanja. Samo ovako multidisciplinarni pristup analizi govornika (podrazumeva analizu i glasa i govora) može da pruži validne rezultate u postupku forenzičke identifikacije.

4. Otvoreni problemi forenzičke identifikacije govornika

Forenzička identifikacija govornika je relativno mlada disciplina i još uvek nisu u potpunosti elaborirane njene metode. Još uvek se istražuju postupci i metode identifikacije govornika koje mogu da odgovore praktičnim forenzičkim zahtevima.

Poslednjih godina je krenula velika kampanja oko standardizacije metoda veštačenja. Ovo se ne odnosi samo na govor već i na ostale oblasti: DNK, otisak prsta, balistika i ostalo. Jednostavno, želja je da se svi postupci veštačenja obavljaju kroz unapred standardizovane procedure kako bi se što više smanjila doza subjektivnog.

Grubo se može govoriti o tri faze postupka identifikacije govornika:

- estimacija parametara glas,
- komparativna analiza estimiranih parametara i
- donošenje konačne odluke o sličnosti glasova.

Standardizacija procesa identifikacije govornika mora da obuhvati ove tri faze u smislu da se tačno definiše skup parametara glasa koje treba analizirati kao i postupak njihove ekstrakcije iz govornog signala. Analiza i komparacija estimiranih parametara mora biti bazirana na naučnim metodama, a konačna odluka o sličnosti glasova na teoriji odlučivanja.

Poseban problem je inkorporacija rezultata forenzičke identifikacije govornika sa ostalim rezultatima veštačenja. To je tzv. problem ponderacije (vrednovanja) dokaza i donošenja konačne sudske presude na osnovu više pojedinačnih, različitih veštačenja. Ovo je ogroman problem u sudskoj praksi jer zahteva uvođenje naučnih, statističkih metoda rezonovanja u procesu donošenja konačne sudske presude (teorija odlučivanja).

Zahvalnica: Rad je delom finansiran sredstvima Ministarstva za nauku, tehnologiju i razvoj Republike Srbije preko projekata "Govorna komunikacija čovek - mašina" br. 11001.

5. Literatura

Denes, P., Pinson, E. (1963), *The speech chain*. Bell Telephone Laboratories.

Fant, G. (1970), *Acoustic theory of speech production*. Mouton, The Hague.

Flanagan, J. (1972), *Speech analysis, synthesis and perception*. New York, Springer-Verlag.

Hollien, H. (2001), *Forensic Voice Identification*. New York, Academic Press.

Kašić, Z., Đorđević, P., J. (2009), O lingvističkoj ekspertizi u kriminalistici. *Prvi naučni skup sa međunarodnim učešćem: Pravo i forenzika u kriminalistici*, Kragujevac, Zbornik radova, str. 306-312.

Rose, P. (2002), *Forensic Speaker Identification*. New York, Taylor & Francis.

MILAN VOJNOVIĆ

Center for advanced life activities, Belgrade

SPEECH AS A BIOMETRIC PARAMETER

Summary

Speech is a biometric parameter and can be used in forensic speaker identification. Because of its nondeterministic nature should be analyzed from objective and subjective viewpoint. Speech is a complex process and it is difficult to separate isolated production phase or establish a set of relevant parameters of its generation. Its multivariability prevents absolute and complete analysis of all parameters. The expert selects just some of them in the process of speaker identification. It is always possible to discuss parameters choice, i.e. is the selected parameters of the voice most appropriate for the particular expertise and does it provide an enough large inter-speaker and enough small intra-speaker differences. This confusion about speech parameters choice is an additional argument to respect the subjective approach in procedure of forensic speaker identification. The power of the human audio perceptive system in the process of the speaker recognition is huge and should not be underestimated. The human brain is powerful speech spectrum analyzer which could not be replaced by any developed computer.

UDK 81-11
ID 177349644

NIKOLA DOBRIĆ

Alpen-Adria University, Klagenfurt

EXTRACTING INFORMATION FROM LARGE DIGITAL CORPORA
A CASE STUDY IN QUANTITATIVE METHODS IN LINGUISTICS

Abstract: Every empirical research into language should not only be based on concrete data but it also has to be verified as scientifically relevant. In all scientific areas, including linguistics, such verification is performed by implementing a selection of statistical test in order to examine the significance, distribution and variation of the obtained research results. The first part of the paper presents the necessary procedures when extracting linguistic data from corpora. The corpus used is of exemplary nature and it is created from Dostoyevsky's *Crime and Punishment* (in Russian, English, Serbian and German), in electronic form. The paper further displays the most common quantitative methods used in language analysis, which are all illustrated by clear examples from the small study in this paper, in order to make the complicated statistical calculi understandable and readily useable. In the end, the importance of linguistic statistics in modern language research is further emphasized.
Key words: corpus, statistics, distribution, variation, significance

1. Importance of statistics in linguistics

It is a self-evident fact that most scientific disciplines use statistic methods in data processing in order to validate and substantiate their respective research results. Since it also deals in empirical data linguistics should be no different. As is well known, some linguistic patterns are regular and independent of the speaker, writer, or subject matter. Hence, linguistic behavior conforms closely to certain expectations: namely, quantitative or statistical patterns. However, the case of their active application often proves quite to the contrary. Among the linguists, any kind of statistical processing, sometimes even the most rudimentary one, is ignored or avoided, whether due to the lack of training, fear and/or dislike of the procedures or simple unawareness of their importance. The truth is that such statistical processing is of outmost importance in accurately presenting results of any empirical insight into language data. Pragmatics, semantics and even orthodox syntacticians, morphologists and phonologists alike can benefit greatly from utilizing such procedures.

One thing that should encourage linguists to use them more is the fact that for us it is supposed to be only an issue of methodology. A linguist needs not know

why a particular statistical procedure is applied or what the mathematical reasons are for it representing what the statisticians say it does. For a linguist, the only knowledge necessary is to know when to implement a particular procedure. Most of such most applicable ones deal with frequency counts and percentages and range from the most basic univariate analysis (descriptive statistics); through bivariate analysis and correlation productmoment; to the complex multivariate analysis (such as regression, cluster analysis, principle component analysis, etc.). It becomes even simpler given that all of the necessary calculations can be done by specialized statistical software or by, if need be, hiring an expert in statistic to aid you. So, to reiterate, the only knowledge necessary to a linguist is which statistical method is used with what kind of data and under what kind of circumstances. And that is not so difficult to find out, since many linguists and statisticians alike had bravely paved a way investigating and standardizing certain fixed quantitative methods to be applied in linguistic analyses.

That is why the emphasis of this paper remains on methodology alone and its aim is to illustrate some potential applications to linguistic research rather than present results of actual in-depth research. All of the empirical data presented in the paper, although being a product of actual analysis, present only example data and should not be interpreted as finalized research results.

2. Example corpora

A corpus is a collection of pieces of text in electronic form, selected according to external criteria to represent, as far as possible, a language or language variety as a source of data for linguistic research (Sinclair, 2005). There are many kinds of corpora (Dobrić, 2009a) available online, but for the purposes of the paper a small corpus was manually comprised in order to facilitate greater simplicity and ease of comprehension. Parts of the first three chapters of Fyodor Dostoyevsky's *Crime and Punishment* in Russian, in electronic format, were comprised together to serve as a small example of a general corpus. The corpus was annotated automatically for sentence endings and number of words per sentence using a corpus tool called Unitex1. This corpus was used as a platform for presenting the most basic forms of statistical procedures and it is the case of descriptive statistics and univariate analysis of data.

For the purposes of demonstrating a bivariate analysis (Pearson's correlation in this case) a parallel corpus was also compiled out of parts of the first three chapters of *Crime and Punishment* in Russian, Serbian, English and German respectively. All the sentences have been paired up using a combination of a manual and automatic approach to text alignment. The corpus was also annotated for sentence ending and number of words per sentence using Unitex. Then the texts were automatically aligned two by two (each of the translated texts

[1] For more about Unitex see Vitas et al (2007).

with the original independently), using Unitex again. Thusly obtained parallel texts were then manually aligned to create four aligned texts (the Russian original plus three translations, as defined previously). One of the problems that occur in translation aligning is how to deal with sentences translated from one original sentence into two in some language or vice versa. A notion of the *translation unit* was used to signify the original sentence as transferred through different translations. The translation unit is referred to here as used in translation software terminology signifying the basic unit of cognition in the original thought spanning usually between two points of interpunction. This was important to define due to issues when one has to count frequency based on sentence numbers.

RUSSIAN	SERBIAN	ENGLISH	GERMAN
Послышавшийся за дверью шум вдруг быстро увеличился, и дверь немного приотворилась.	Šum koji je bio čuo iza vrata naglo se pojačao tarker se malko odškrinula.	The noise behind the door increased, and suddenly the door was opened a little.	Das Geräusch, das hinter der Tür vernehmbar geworden war, wurde schnell tarker, und die Tür wurde ein wenig geöffnet.
Что такое? крикнул с досадой Порфирий Петрович.	Što je to? srdito je viknuo Porfirij Petrovič.	What is it? cried Porfiry Petrovitch, annoyed.	Was gibt es? rief Porfirij Petrowitsch ärgerlich.

Table 1. Example of the constructed parallel corpus.

3. Univariate statistics

As the term suggest univariate analyses are designed to deal with a single string of data (as opposed to bivariate for instance which are, as will be shown, designed to compare two strings of data) and such methods are also called descriptive statistics. It is concerned with simple processing of basic frequency counts, but can still be immensely useful in sorting through one's empirical data and arriving at useful results. The described general corpus designed as an example for this paper was used to demonstrate one such application of descriptive statistics.

As with most empirical research, one usually starts with a hypothesis, which is to be tested by examining certain data. An example hypothesis posed here, for the purposes of the presentation only, is that the original Russian version of *Crime and Punishment* will display uniformity in the number of sentences in a chapter,

each sentence in turn containing a similar number of words, thusly showing (or not, if proven differently), a stylistic device consciously employed by the writer aimed at maintaining a steady pace in his storytelling. The corpus, containing parts of the first three chapter, was analyzed2 for the number of sentences containing between 5 and 50+ words. The result was further divided in sections of five words (0-4, 5-9, 10-14… 50+) interval sentences. The results are shown in Figure 1.

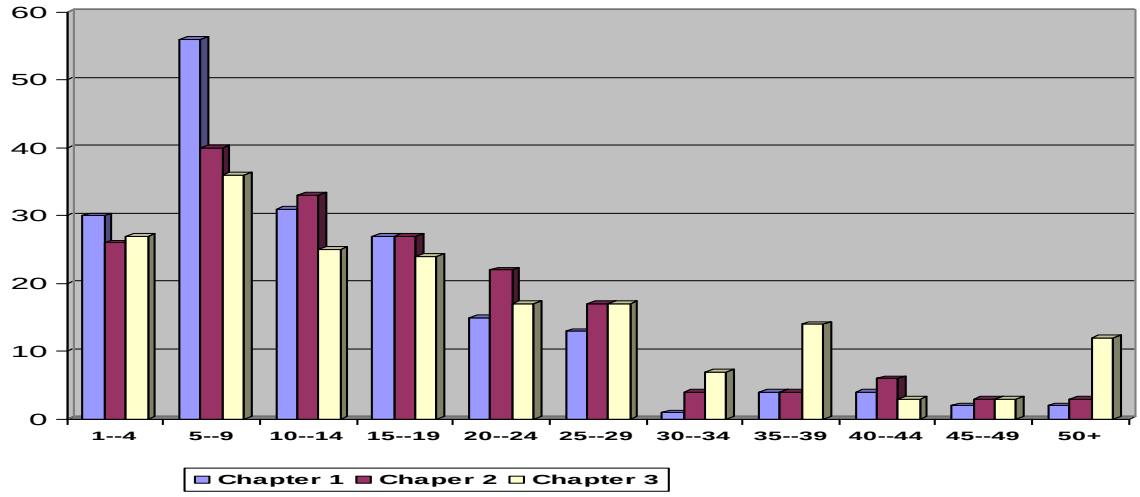

Figure 1. Numbers and sections per chapters.

The results in the first three chapters show that, apart from the sections 5–9, 35–39 and 50+, all other sentences show relative uniformity in the number of words they contain across the three analyzed chapters. Such a distribution may be pointing out a feature of the writer's style and his manner in which he maintains, as it was stipulated, the pace of his storytelling throughout the book.

However, to test the hypothesis further, extending to the whole of the chapters, and to acquire stronger evidence for laying such claims we have to apply a simple statistical method called the *coefficient of variation* (CV). It will show us, with statistical certainty, how lengths of sentences continue to behave in the course of the whole first three chapters (the hypothesis being that chapters will display a similar number of sentences containing a similar number of words). As was stated before, this is one of the most basic procedures, and it is based on comparisons of *standard deviations*[3] expressed in percentages. To arrive at a

[2] Various software solutions exist for such analyses. Since the annotation of the example corpus was done in Unitex it was consequently used. Apart from that, one can also use concordancers (for more on concordancers see Dobrić, 2009), or even Microsoft Excel, in this case, since there is a specially programmed function.

[3] Three main measures of variability are the *range*, the *variance* and the *standard deviation*. Range is the highest value minus the lowest value; variance is the distance of every data item from the mean (squared subtracted mean value from the given score); while the square root of variance is

coefficient of variation different software is available. Microsoft Excel is the simplest choice, used also in this paper, (although one can use other more specialized software such as R or SPSS) where one needs employ three functions: the AVERAGE function; the VAR function and the STDEV function. Standard deviation (STDEV) is then divided by mean and multiplied by 100. When completed, the procedures yield a numerical representation as seen in Table 2 bellow.

CHAPTER 1		CHAPTER 2		CHAPTER 3	
Mean	14	Mean	15.91	Mean	9.87
sample variance	174.29	sample variance	139.87	sample variance	260.79
Sample standard deviation	13.2	sample standard deviation	11.83	Sample standard deviation	16.15
coefficient of variation	94.26%	coefficient of variation	74.34%	coefficient of variation	81.27%

Table 2. Coefficients of variation

The results seen in the light of statistical processing now present us with a slightly different picture. The results vary more than the initial sample results have indicated. Regarding the variation within individual chapters, Chapter 1 displays most uniformity while Chapter 2 shows the biggest difference in the sentence distribution. As for the variation across chapters, difference is again significant between all three analyzed chapters. This new data seems not to support the previous supposition about the writer's style and conscious effort in maintaining pace.

4. Bivariate statistics

The hypothesis (that chapters will display a similar number of sentences containing a similar number of words) investigated (and disproven) in the previous section was modified and extended to serve as an example of one common statistical procedure used when dealing with two strings of interdependent, but different data (in this case it being the different language texts aligned in pairs). The example hypothesis here was that chapters in the translated texts will display a similar number of sentences of similar length to the

called the standard deviation. However, as is stated in the paper it is irrelevant for a linguist to know that only to know how to use statistical aids to arrive at the values of these notions.

original Russian text. In this case one chapter (Chapter 24) was selected as a sample using tables of random selection (Mann, 1995)[4]. The chapter was aligned as described, in four languages, and was analyzed in the same manner as the small corpus described in the previous part of the paper for number of words per sentence for each of the languages, and every language was then compared to the original Russian one. The similarity of the sentence lengths in translation and the manner of their relationship is represented by the *Pearson productmoment correlation coefficient*.

Correlation is one of the most basic and the most often used bivariate statistical methods and it represents the degree to which two variables vary together and reflect each other and the link between themselves. To properly calculate the correlation coefficient for two variables the following quantities must first be found: the sum of all values of the first variable X; the sum of all values of the second variable Y; the sum of all squares of X; the sum of all squares of Y; and the sum of the products XY over all data pairs. The correlation coefficient *r* is then:

$$r = \frac{N\sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{\{N\sum x^2 - (\sum x)^2\}\{N\sum y^2 - (\sum y)^2\}}}$$

Again, not to be intimidated by the formula, we may call on mentioned software for aid. Using any of the commercially available statistical packages does simplify the procedure a lot. Microsoft Excel is yet again sufficient for such basics: the CORREL function calculates correlation automatically for any two selected columns of data. The correlation coefficient is expressed by a numerical value between -1 and + 1 and is interpreted as follows: +1 and its vicinity is called *positive correlation* and it is arrived at in cases when two variables vary together exactly (in the case of +1) or show a great degree of similarity; -1 its vicinity is referred to as *negative correlation* and is present when two variables vary in reverse proportion and show no or very little similarity in their occurrence; and a result 0 and around it is obtained when there is no correlation and no connection, neither negative nor positive, can be found between the occurrences of the two variables.

Correlation coefficient is usually presented using a *scatter plot* (Insert/Chart/Scatter Plot provides such graphic representation in Microsoft Excel). For its successful interpretation we have to know that the plot of variables moves up from bottom left to top right if there is a positive relationship and moves down from top left to bottom right if there is a negative relationship and has no uniform scatter pattern if there is no relationship. The tighter the points

[4] These are statistical tables designed to provide the selection of data with as much randomness as possible.

cluster around the perceived straight line, the stronger the relationship between the two variables is.

4.1 Positive correlation

The following three graphs show three cases of positive correlation between the lengths og the sentences in the Russian–Serbian pair (Graph 1); Russian–English pair (Graph 2); and Russian–German pair (Graph 3):

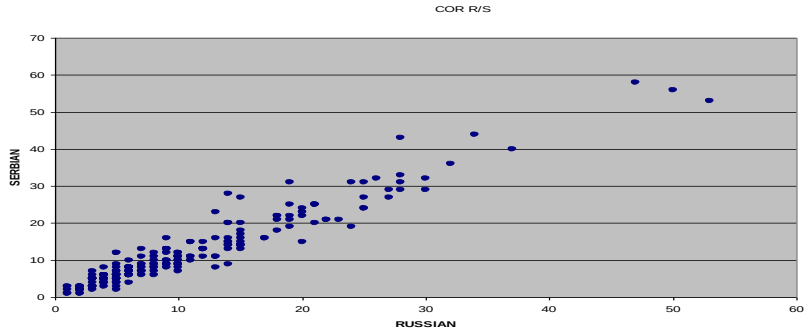

Graph 1. Chapter 24 Russian – Serbian correlation 0.96.

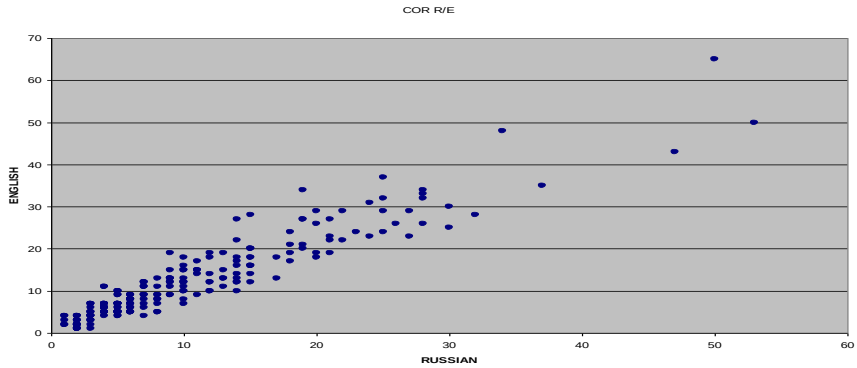

Graph 2. Chapter 24 Russian – English correlation 0.94.

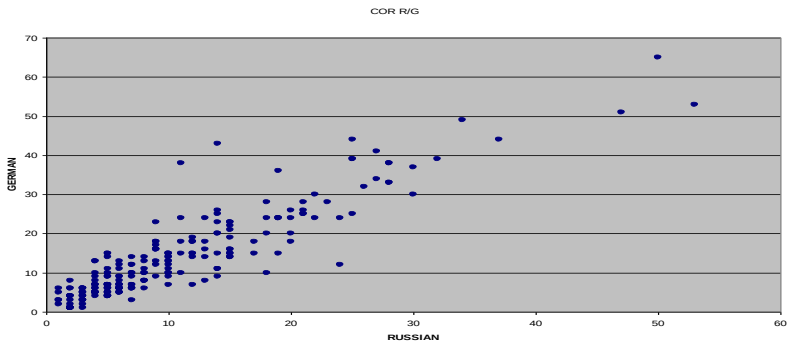

Graph 3. Chapter 24 Russian – German correlation 0.9.

Returning now to the example hypothesis in this part, all of the correlation coefficients seem to show a high degree of connectedness, indicating in such a way that the hypothesis might be proven as true. It was apparently possible for the translators to keep the original lengths and number of sentences, and thusly maintain the style and pace the writer intended to create. It is also interesting to

note that the original Russian and the Serbian texts have the highest degree of similarity, perhaps allowing for a speculation that it is due to both of them being Slavic languages.

It is important to reiterate that the obtained and their elaborated analysis results regarding the actual correlation and proving the stated hypothesis are not conclusive and definite and should here only be taken as examples.

4.2 No correlation

As was explained, when scores are not connected in any way and the result is 0 (and around zero) it is a case of no correlation and the data are not related in any way. To demonstrate this, an example hypothesis has been drafted for this purpose: that every chapter in the given corpus will display similar sentence lengths. The sample consisted of 185 first sentences in the novel, in Russian only, which were analyzed for the number of words per sentence. The lack of correlation is obvious in the Graph 4, Graph 5 and Graph 6.

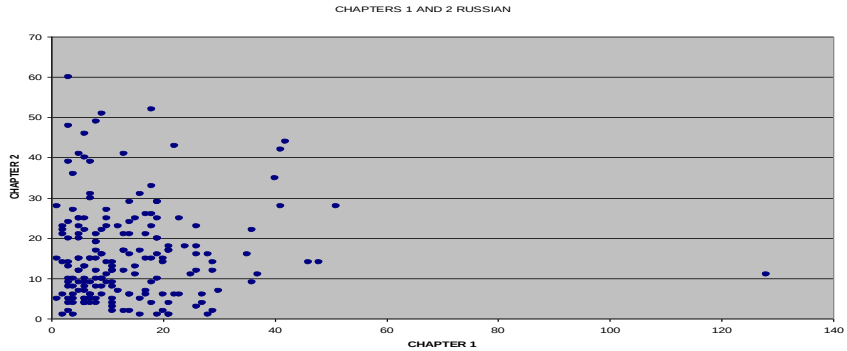

Graph 4. Chapter 1 – Chapter 2 correlation 0.02.

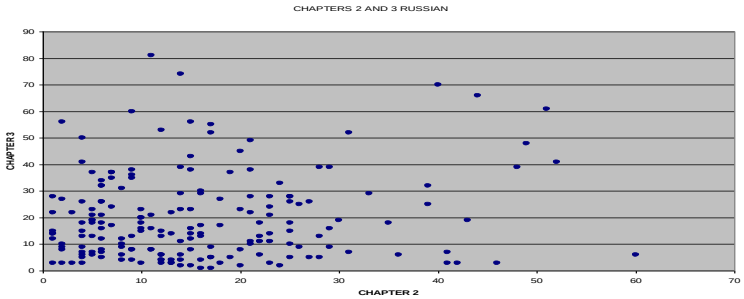

Graph 5. Chapter 2 – Chapter 3 correlation 0.11.

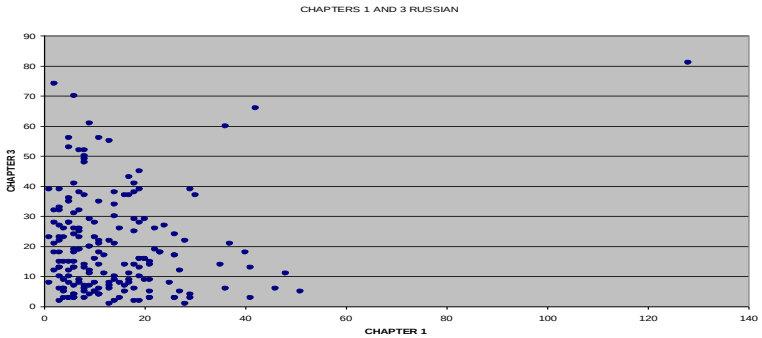

Graph 6. Chapter 1 – Chapter 3 correlation 0.15.

The hypothesis stated in this section seems to be obviously disproven by arriving at such a scatter plot. There is absolutely no link between the given data and as such, the hypothesis must be regarded as false.

4.3 Negative correlation

In cases where the connection between the variables exists, only it is reversely proportional (the larger one score the smaller the connected other) negative correlation occurs. As an example hypothesis here, it was conjectured that the number representing the rank of the word in a chapter is smaller as the number standing for frequency of the word increases. Rank and frequency of words in Chapter 24 in Russian were extracted using Unitex and the Graph 7 represent how the influence each other in a reversely proportional manner.

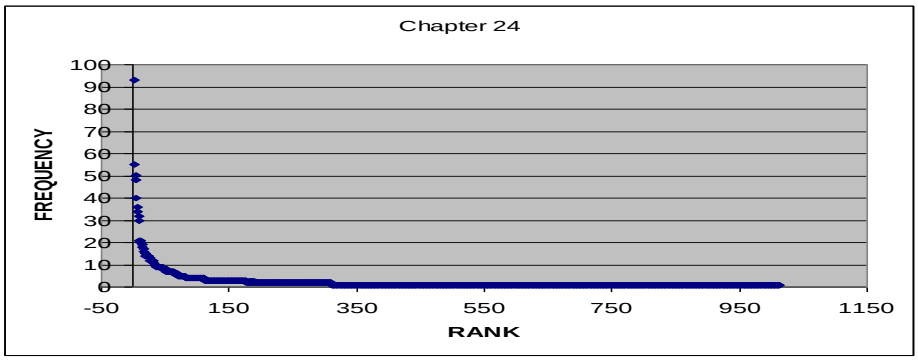

Graph 7. Chapter 24 rank – frequency correlation -0.89.

The high negative correlation coefficient indicates that the given hypothesis is true. It is actually a well known linguistic and statistical law known as Zipf's Law.

5. Concluding remarks

With the increasing accessibility of linguistic corpora and the renewed belief in the linguistic paradigm that theory must be based on language *as it is*, that arose from the emergence and establishment of empirical linguistics once again at the foreground of linguistics, one of the major implication is that linguists will increasingly demand the use of statistics in research. The purpose of this paper was to demonstrate that statistics is not as alien as it might seem and to emphasize that for linguists methodology is only important; it is *what* and *when* rather than the *why*. The paper also presented a small example of the use of most basic statistical methods as applicable in corpus research. There are of course many more procedures to utilize, and it is the matter of the given research and

the proficiency of the researcher, which to appropriate. The main thing to remember is that in all empirical language research at least one needs to be used.

References

Dekking, F.M., Kraaikamp, C., Lopuhaa, H.P., Meester, L.E. (2005). *A Modern Introduction to Probability and Statistics – Understanding Why and How*. London, Springer-Verlag.

Dobrić, N. (2009a). Korpusni pristup kao nova paradigma istraživanja jezika. *Philologia*, No. 6, pp. 31–41.

Dobrić, N. (2009b). Korpusna statistika u lingvistici – Mogucnost primene u izucavanju jezika. *Lecture given at the Statistical Society of Serbia, May 2009,printed content of the lecture. Novi Sad.*

Mann. S. P. (1995). *Statistics for business and economics*. Wiley, pp. 823-826.

Vitas, D, Krstev, C,. Koeva, S. (2007). Towards a Complex Model for Morpho-Syntactic Annotation , in E. Paskaleva and Slavcheva, M. (eds.) *Proceedings of the Workshop Workshop on a Common Natural Language Processing Paradigm for Balkan Languages*, RANLP, Borovets, Bulgaria, pp. 65-71.

NIKOLA DOBRIĆ

Univerzitet Alpe-Adria u Klagenfurtu

EKSTRAKCIJA PODATAKA IZ VELIKIH RAČUNARSKIH KORPUSA
PRIMER PRIMENE KVANTITATIVNIH METODA U LINGVISTICI

Rezime

Podloga svakog empirijskog istraživanja jezika nisu samo konkretne podaci. Ono mora biti potvrđeno i kao naučno relevantno. Takva verifikacija, u svim naučnim oblastima, uključujući i lingvistiku, pripada velikim delom primeni statističkih testova, kako bi se istražio značaj, distribucija i varijacija dobijenih rezultata datog istraživanja. Prvi deo ovog rada prezentuje potrebne procedure za izvlačenje lingvističkih podataka iz korpusa. Korpus upotrebljen kao primer u radu je konstruisan se sastoji se od *Zločina i kazne* Fjodora Dostojevskog (na Ruskom, Engleskom, Srpskom i Nemačkom), u elektronskom formatu. U radu se dalje predstavljaju najčešće upotrebljavane kvantitativne metode koje se koriste u lingvistici, a svaka od njih je oslikana primerima iz analize konstruisanog korpusa kako bi se dodatno pojasnile i približile. Na kraju se ponovo naglašava važnost lingvostatistike u savremenoj metodologiji empirijskog istraživanja jezika.

UDK 811.163.41'374; 004.738.5 (038)
ID 177353228

Лазић-Коњик, Ивана
Институт за српски језик САНУ, Београд

Маријан Јелић
Педагошки факултет, Сомбор

О РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА ИНТЕРНЕТУ

Сажетак: У раду је приказано тренутно стање српске, превасходно дескриптивне једнојезичне и терминолошке лексикографије у електронском облику на интернету. Речници су представљени у оној мери у којој је то дозволило просто претраживање веба. Ови речници углавном су резултат рада ентузијаста и волонтера (често су непозната њихова имена), па је под великим знаком питања стручност таквог кадра, као и квалитет таквих речника (бавећи се овом темом нисмо наишли ни на једно познатије име из српске лексикографије). Према ономе што смо нашли на интернету, може се рећи да је српска лексикографија у овој форми тек у настајању. Све док нека институција својим кадром и новцем не стане иза одговарајућег пројекта (с обзиром на тежину и сложеност оваквог посла) још задуго неће бити доброг (пре свега) једнојезичног речника српског језика на интернету.
Кључне речи: српски језик, интернет, лексикографија, онлајн речници.

Циљ рада је да се прикаже тренутно стање српске, превасходно дескриптивне једнојезичне и терминолошке лексикографије, у дигиталном облику на интернету (онлајн речници). Повод за писање рада лежи у чињеници да лексикографска истраживања и њихови резултати (речници), као ни лингвистичка истраживања уопште у српском језику, нису у довољној мери представљена на интернету, нити доступна, ни стручно профилисаним корисницима (лингвистима), а камоли оним спорадично, по потреби заинтересованим за језичку проблематику. Постоји *Пројекат Растко* на адреси http://www.rastko.rs/ („непрофитне мреже електронских библиотека, стручних установа и локалних заједница посвећених уметностима, традицијама и друштвеним наукама“), на којем је један део посвећен српској филологији и лингвистици (представљене су или у интегралном електронском издању понуђене књиге, научни чланци, студије и сл.), постоји сајт Народне библиотеке Србије http://www.nb.rs/, која се стара о дигитализацији грађе из своје колекције и стално повећава количину дигитализованих садржаја, који су слободно доступни свим корисницима[1], однедавно постоји СЦИндекс (српски

[1] Овај сајт је оцењен максималном оценом 10 од стране Гугл претраживача у октобру 2009, чиме је сврстан у ред најквалитетнијих садржаја на интернет мрежи.

национални цитатни индекс) http://scindeks.nb.rs/ којему је сврха да служи као допуна међународним (Thompson-ISI) цитатним индексима, а садржи базу научних чланака у домаћим реферисаним часописима као и пуне текстове оних чланака објављених у часописима који су прихватили отворени приступ као режим публиковања, постоје и два електронска корпуса српског језика тзв. Витасов http://www.korpus.matf.bg.ac.yu/korpus/login.php и Костићев http://www.serbiancorpus.edu.rs-/indexie.htm, и то је практично све[2]. Поједини садржаји овог (лингвистичког) типа, а нарочито речници, могу се пронаћи на неким другим сајтовима, по правилу нелингвистички профилисаним, али је њихово проналажење и коришћење ствар пуког случаја (за лингвисте, срећа). Не постоји нпр. сајт (портал) попут Linguist List http://linguistlist.org/ или Российская лингвистика http://www.rusling.narod.ru/, који би нудио лингвистима информације (о институцијама које се баве српским језиком, научним пројектима и публикацијама, часописима, лингвистичким ресурсима, језичким корпусима, речницима и др.) и линкове ка адресама на којима би се такви, корисни лингвистички садржаји могли пронаћи. У овом раду настојаћемо да представимо, макар фрагментарно, речнике српског језика на интернету, до којих се може доћи претраживањем веба (укуцавањем кључних речи: нпр. речник српског језика, терминолошки речник, дијалекатски речник и сл.), (мада, уколико не знате тачно шта тражите и немате тачну адресу, то је често веома тежак, рударски посао), као подстицај за будуће свестране, систематичне и надасве „насушно потребне“ послове овога типа[3].

Претраживањем интернета врло брзо се да установити да речника српског језика различитог типа, једнојезичних, дво и вишејезичних, терминолошких, програмираних за превођење и сл. има, али да је већина њих још увек у фази израде (тзв. бета верзије), да садржајем, обимом, фондом и лексикографском обрадом речи, могућностима претраживања и сл. не задовољавају просечног, камоли стручно профилисаног корисника (нарочито језички образованог) и да су, готово без изуетка, непоуздани, непрецизни у давању информација и обилују разноврсним грешкама. По правилу се уопште не наводе информације о (лексикографским и стручним) изворима који су коришћени приликом израде, о ауторима и сарадницима на изради речника и сл. Па ипак, и поред свих наведених мањкавости, чињеница је да су то за сада једини речници српског језика у електронском облику на интернету (онлајн) и једини електронски речници српског језика уопште[4], да су бесплатни, а то

[2] Веома садржајан и информативан је сајт посвећен руском језику, књижевности и култури, на коме се могу наћи информације и у вези са српским језиком и књижевности, *Балканская русистика* http://www.russian.slavica.org/index.html, који уређују и воде Катедра руског језика Софијског универзитета и др Јован Ајдуковић из Београда.

[3] Постоји једино библиографија српско-хрватских речника Д. Шипке, објављена 2000 год. (Шипка 2000), која укључује и речнике српско-хрватске у електронском облику, али већина тамо наведених речника данас више није активна.

[4] Постоји (као развојна верзија, која није доступна свима) тзв. *Електронски речник српског језика* (софтвер), који је настао „претварањем“ до сада објављених томова РСАНУ у електронски

значи доступни најширем кругу корисника и да су зато важан извор информација овог типа.

Значај и улогу речника у животу друштвене заједнице и појединца није потребно посебно истицати. Број и разноврсност речника у једном језику и друштву не указују само на степен развоја лексикографије као лингвистичке дисциплине или лингвистике уопште, већ су речници уједно производ историје и културе једног народа, и једног времена, и њихово огледало, а лексичко богатство фиксирано у њима сведочи о степену цивилизацијског развоја тога народа (у датом временском периоду). Намена и корисност речника вишеструка је, за многе области (предавање и учење матерњег и страног језика, превођење, лектуру, у масовним медијима, књижевности, психологији, филозофији, социологији и многим др.), па је и број њихових корисника већи него било којег другог језичког дела.

У даљем раду тежићемо да уочимо основне карактеристике онлајн речника до којих смо дошли претраживањем и да их, у начелу, представимо — начин на који раде, поступке лексикографске обраде и типове информација које нуде, нарочито за оне значајније, који се могу користити свакодневно у општејезичке сврхе (више информација о новијој српској лексикографији в. у Ћупић 1982, а о двојезичној лексикографији, пре свега енглеско-српској / српско-енглеској в. у Прћић 2002).

Лексикографија је одавно установила основну поделу речника на две велике групе, енциклопедијске и лингвистичке. У енциклопедијским речницима (и енциклопедијама) предмет описивања су различити предмети, догађаји и појмови, а у лингвистичким, јединице језика, најчешће речи. Отуда је циљ лингвистичких речника (о којима ће једино бити говора у овом раду), да се представе информације (знања) о језичким јединицама (њихово значење и друге језичке карактеристике), а не о њима означеним предметима (како је то случај у енциклопедијским речницима). У зависности од карактера информација које се у лингвистичким речницима презентују и од начина на који се презентују, лингвистички речници се даље могу класификовати (делити). Најраширенији и свакако највише коришћени су речници за којима посежемо када желимо да дознамо значење неке (обично непознате нам) речи сопственог језика, тзв. дескриптивни речници, као и двојезични речници. Уз ове, чешће се користе још речници страних речи и израза, евентуално етимолошки и терминолошки; остали речници углавном спадају у групу тзв. специјалних лингвистичких речника, чији су корисници малобројни, по правилу лингвисти, проучаваоци језика.

облик и додавањем онога што недостаје из РМС (тога није мало), а што ни концепцијски ни методолошки није саобразно, али је и он још увек у фази развоја, техничког побољшавања и легализације. Овај је речник више пута на одређено време био доступан јавности за слободну употребу „ради пробе“, а на Међународном скупу слависта у Вукове дане је (ове, 2009. год.) прочитан рад о његовим (не)могућностима (који ће бити објављен у зборнику са скупа).

Будући да су дескриптивни једнојезични речници савременог стандардног језика у традиционалном (папирном) облику у српском језику малобројни (практично се своде на три релевантна речника: РСАНУ, који се још увек израђује у Институту за српски језик САНУ (до сада је изашло 17 томова) и два речника Матице српске – РМС6 (у 6 томова) и РМС1 (једнотомник), не може се очекивати значајнији број оваквих онлајн речника. Било би добро да је макар један од ових речника доступан преко интернета, али то није случај.

Пронашли смо следеће речнике на интернету (разврстали смо их према врстама).

1. **Дескриптивни једнојезични**[5]:

- http://www.vokabular.org – Вокабулар;
- http://sr.wiktionary.org/wiki – Викиречник;
- http://www.onlinerecnik.com/leksikon/srpski/ – Онлајн речник и
- http://sh.wikipedia.org/wiki/Rečnik_novih_i_nezabeleženih_reči – Речник нових и незабележених речи[6].

Представићемо их појединачно, будући да су са становишта лексикографије и науке о језику најзначајнији, а да их, нажалост, нема много.

Вокабулар је „општи српско-српски речник“, како стоји у опису пројекта, „замишљен као слободан сервис доступан свим заинтересованима“ (развој Речника покренут је 23. 12. 2005.). Приступ, коришћење и ажурирање садржаја слободни су за све заинтересоване. Пројекат израде овог речника замишљен је као волонтерски, а његов циљ је да се уз сарадњу стручњака за српски језик, програмера и посетилаца, „створи обиман фонд речи српског језика који је кроз наменске апликације доступан свима без ограничења“. Речник треба да понуди следеће садржаје: просту претрагу речника по кључној речи; напредну претрагу (по кључној речи, пореклу, врсти, групи, структури и слично); речник синонима, тезаурус, инверзни речник; изговор; претрагу преко

[5] На интернету се могу наћи и „речници“ шаљивог садржаја, као што је Вукајлија (http://vukajlija.com) – речник сленга (како пише на сајту). Нагласак код овог, условно речено, речника јесте на хумору и главна његова сврха је да насмеје и забави (што се може већ осетити у називу: Вукајлија је алузија на чувени речник познат као Вујаклија). У сваком случају овакви „речници“ немају никакав лексикографски значај, те се стога нећемо њима ни бавити. Такви су и следећи „речници“: Речник животних појмова – http://www.astrolook.com/recnik.shtml, Новомилошевачко-српски толмач – http://www.novomilosevo.org.rs/recnik.html.

[6] Речници нових речи у нашој средини по правилу бележе речи које нису забележене у дотадашњим једнојезичним дескриптивним речницима, без критичког односа о стварној „новини“ речи, времену њеног уласка у језик, степену адаптираности, употребној вредности и сл (уп. речнике нових речи Ј. Ћирилова, И. Клајна, Ђ. Оташевића). Они се могу посматрати као својеврсна допуна стандардних речника и извор из којег стандардни речници могу и требају да црпе лексику за свој лексикон.

других апликација (претрага базе из других веб презентација или програма); могућност коришћења сервиса од стране других интернет места; формирање наменских подскупова у речнику (речници намењени разним струкама, намењени деци и слично) и друге сервисе који се покажу као занимљиви за кориснике. Међутим, иако амбициозно замишљен, потенцијални корисник је у старту ускраћен за прецизне информације о томе ког типа и обима јесте речник: да ли тезаурус, или нпр. речник средњег обима, да ли обухвата и стандардни и народни језик (дијалекте), или само стандардни савремени језик, које врсте информација и на који начин су презентоване и сл., тј. шта може од речника да очекује. Будући да је цео пројекат још увек у раној развојној фази (како истичу сами аутори, премда је прошло неколико година од његовог покретања), да база није коначна, тј. да ће бити формирана сасвим нова база речи, као и да је „постојећи фонд речи (...) непотпун, некоректан и садржи велики број грешака, те га не треба узимати као поуздан извор информација", тешко је говорити о предностима, манама, значају или његовој вредности. На то указује већ и насумична претрага речи из основног језичког фонда, нпр. *мајка, отац, око, живети,* којих још увек у бази овог речника нема. Углавном су за сад унесене речи страног порекла (из Вујаклијиног *Речника страних речи и израза*). Нпр. приликом претраживања речи ГРАД као одговор се добија само лексема **град** (лат.), али не и **грâд** *велико, добро изграђено људско насеље...*[7] или **грȁд** *зрна леда...*[8]. Ево како то конкретно изгледа:

Слика 1 (Vokabular – grad)

На постављени упит добијају се све речи које почињу задатим поретком слова. Уз реч се даје информација о њеном пореклу и језичко-стилској маркираности, мада се (за сада) употребљени квалификатори нигде не објашњавају, нити постоји њихов списак. Ако је реч полисемична, замисао је, очигледно, да се наведу сва значења, али је исто тако очигледно да тренутно има доста грешака различитог типа које треба што пре исправљати.

[7] В. дефиницију за лексему грâд у РСАНУ књ. 3.
[8] В. дефиницију за лексему грȁд у РСАНУ књ. 3.

Викиречник је речник замишљен тако да га сами корисници интернета праве (то је пројекат задужбине Викимедија, која има и друге сличне пројекте, међу којима је вероватно најпознатији Википедија – најпопуларнија енциклопедија на интернету). На насловној страници налази се информација о речничком фонду (у тренутку када смо га ми прегледали, 10. октобра 2009. год., било је 15228 речи). Избором неке обрађене речи добија се читав низ информација: слогови, изговор, значење, скраћеница, порекло, синоними, супротне речи, примери, пословице, асоцијације, изведене речи, промена по падежима, превод на бројне европске језике, те линк ка сродном чланку на Википедији, што речнику даје енциклопедијски карактер. Добра његова страна била би управо богатство информација које нуди, по чему се разликује од осталих речника овог типа, а лоша, непоузданост истих тих информација (јер се не зна аутор онога што је наведено, нити извор према којем се наводи). Претраживањем поменутих речи из основног лексичког фонда *мајка*, *отац*, *око*, *живети* долази се до истог закључак као у случају Вокабулара (у Викиречнику обрађена је једино *мајка*, осталих још увек нема): да је речник тек у почетној фази израде, да је фонд обрађених речи недовољан, да су информације непотпуне и непоуздане (нпр. за реч *глава* наводе се само три значења, а у РМС6 је, на пример, издвојено десет значења са бројним подзначењима).

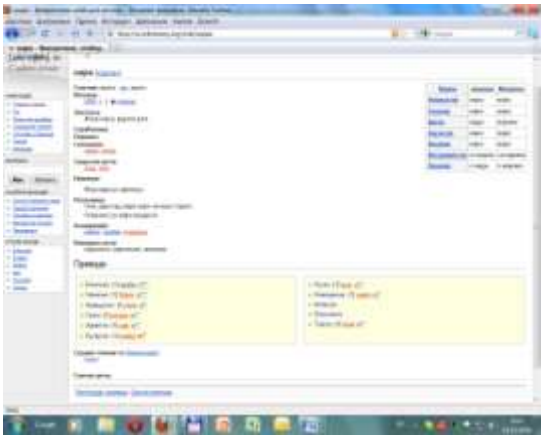

Слика 2 (Vikirečnik – majka)

Онлајн речник је првобитно замишљен као двосмерни речник за енглески, немачки, француски и српски језик (унакрсно енглеско-српски, српско-енглески, енглеско-немачки, немачко-енглески, енглеско-француски, француско-енглески, српско-немачки, немачко-српски итд.), а одскора и као једнојезични речник за ова четири језика (у развоју су још нови двојезични речници српско-латински, српско-грчки, српско-шпански, српско-руски и српско-италијански). Информације о самом пројекту, начину израде речника, ауторима, лексичкој бази, обиму и типу речника нису наведене. Различити упити (определили смо се поново за лексеме *мајка*, *отац*, *око*, *живети*) показују да речник није потпун, с обзиром на то да глагол *живети* не постоји у речнику. Информације које се добијају о лексемама такође нису нити потпуне нити

уједначене нити доследне. За лексему *мајка* даје се само једно (основно) значење (у РМС6, на пример, наведено је 5 значења); исти случај је и за лексему *отац* (у РМС6 издвојено је 8 семантичких реализација). Лексема *око* је такође дефинисана само у основном значењу, а дефиниција нема речнички већ енциклопедијски карактер. Граматички део дефиниција готово да изостаје — даје се једино податак о врсти речи у виду скраћенице и евентуално квалификатор (претпостављамо да поступак није доследно спроведен), али се скраћенице нигде не дешифрују, па их је тешко читати. Све у свему, може се констатовати да је лексикографска обрада у Онлајн речнику сумњивог квалитета, да лексеме нису у целости обрађене, да је лексички фонд непотпун, те да је и овај речник у великој мери непоуздан за коришћење.

Слика 3 (onlinerecnik.com – majka)

Речник нових и незабележених речи је електронска верзија истоименог речника Ђ. Оташевића (Оташевић 2004), у којој се речи из поменутог Речника дају абецедним редом, онако како су уврштене у Речник (11315 нових и незабележених речи, које су сакупљене од 1984. до 1997. године). Те речи нису забележене у РСАНУ, РМС6, Лексикону страних речи М. Вујаклије, те речницима нових речи Јована Ћирилова (Ћирилов 1982, 1991) и Ивана Клајна (Клајн 1992), а да ли се налазе у неком другом извору, аутор није проверавао. Уз речи се, нажалост, не наводе значења, уз образложење да „највећи број њих чине изведенице, сложенице или полусложенице прозирне семантике, грађене по високопродуктивним моделима“, али се, што је вишеструко корисно за проучаваоце језика, даје обратна верзија речника („одостражник“).

2. **Двојезични и вишејезични:**

- http://www.onlinerecnik.com/ — двосмерни речник (српски – страни језик) за енглески, немачки и француски и једносмерни, у смеру српски → страни језик, за шпански, италијански, руски, грчки, латински и мађарски;
- http://www.metak.com/ — двосмерни енглеско-српски речник;
- http://www.ni-kel.com/recnik/ — двосмерни речник (српски – страни језик) за енглески, немачки, француски, италијански, шпански, дански и шведски језик;
- http://www.recnik.programin.co.rs/ — двосмерни енглеско-српски речник;
- http://www.recnik.com/index-sr-sr-l.html — двосмерни енглеско-српски речник[9];
- http://latinskirecnik.110mb.com/ и http://latinskirecnik.110mb.com/skolskilatinskirec-nik_applet/skolskilatinskirecnik_applet.html — двосмерни латинско–српски речник и школски двосмерни латинско–српски речник;
- http://srpsko-engleski-recnik.com/ — двосмерни енглеско–српски речник;
- http://www.vocabland.com/index.html — енглеско-српски речник[10];
- http://www.e-recnik.com/ — двосмерни речник (српски – страни језик) за бугарски, чешки, дански, енглески, фински, француски, италијански, низоземски, немачки, мађарски, пољски, португалски, словачки, шпански, шведски, румунски, руски, турски и украјински;
- http://recnik.kalaj.org/serbian/spanish — двосмерни српско-шпански речник.

3. **Терминолошки (једнојезични, вишејезични):**

- http://www.mikroknjiga.rs/pub/rmk/ — Речник рачунарских (компјутерских) термина енглеско-српски / српско-енглески;
- http://btr.nb.rs/ — Библиотекарски терминолошки речник;
- http://www.pcela.co.yu/recnik/IndexSlova.htm — Пчеларски речник;
- http://members.tippnet.rs/djozsi/mikologia/gljivrec.htm — Миколошки речник;
- http://razgledanje.tripod.com/tvrdjava/recnik.htm — Речник фортификација[11];

[9] Уз овај речник постоји и некакав корпус текстова.

[10] Постоји електронско издање на ЦД-у енглеско-српски и српско-енглески речник, в. на наведеној веб адреси.

- http://static.astronomija.co.rs/razno/recnik/teleskop/teleskop.htm — Мали речник телескопске терминологије;
- http://static.astronomija.co.rs//razno/recnik/ekologija/ekorecnik.htm — Мали еколошки речник;
- http://www.ekoplan.gov.rs/src/dodaci/recnik/uvod.html — Речник терминологије из области животне средине, енглеско-српски[12];
- http://www.srbijasume.rs/recnik_a.html — Шумарски енглеско-српски речник[13];
- http://www.antropologija.co.cc/recnik — Речник антропологије;
- http://www.multimediaworkshop.co.rs/toolbox/recnik/ — Речник интернет појмова;
- http://www.yutrend.com/rubrike/osnove/index.php?rubrika=recnik — Речник интернет појмова;
- http://recnik.prevod.org/ — Речник рачунарских израза;
- http://www.cadenza.org/search_engine_terms/isrchsr.htm — Терминологија претраживача;
- http://nedohodnik.dyndns.org/sverapoj/ — Сверачунарски појмовник;
- http://www3.serbiancafe.com/kuvar/recnik.php — Кулинарски речник (српски, хрватски, латински, енглески и немачки);
- http://www.kbcbanka.rs/recnik.htm — Банкарски речник;
- http://www.posta.rs/struktura/o%20nama/sr_postanskiRecnik.asp — Поштански речник;
- http://www.ddor.rs/sr/recnik/ — Речник осигурања;
- http://www.yubuild.com/glossary.htm — Речник управљања пројектима;
- http://www.4gume.com/o-gumama/recnik/ — Речник гума;
- http://www.nbs.rs/internet/latinica/glossary.html — Речник Народне банке Србије;
- http://www.investicionifondovi.com/recnik-pojmova/investicioni-fondovi/3/ – Инвестициони фондови (речник појмова).

Постоји велики број терминолошких речника, углавном пригодних, малог обима, за које се не може рећи да имају значајнију лексикографску вредност. Аутори су по правилу непознати, извори који се користе за израду

[11] Веома мали речник (свега 14 обрађених појмова), пригодно састављен за потребе сајта, мешају се лингвистички и енциклопедијски приступ у обради, са податком да је припремљен на основу Baumgart, Fric; Mali leksikon arhitekture, Beograd, Jugoslavija, 1979. Vojna Enciklopedija 1–10, Beograd, 1970–75.

[12] Садржи уводне напомене, скраћенице, литературу, а налази се на сајту Министарства животне средине и просторног планирања.

[13] Саставила мр Ана Тонић, с напоменом да је намењен као допуна уз стандардни енглеско-српски речник, будући да се многи стручни термини не могу наћи у стандардним речницима или се налазе у својим другим значењима.

речника се не наводе, концепцијски и методолошки су недоследни, лексичко-терминолошка база је непотпуна, а лексикографски поступци неуједначени (углавном осцилирају између речника и енциклопедије, нпр. банкарски речник http://www.kbcbanka.rs/recnik.htm, поштански речник http://www.posta.rs-/struktura/o%20nama/sr_postanskiRecnik.asp, а у многима се препознају нелексикографски поступци у лексикографији, нпр. одредница *банкомат* у http://www.kbcbanka.rs/recnik.htm и сл.). Овакви речници су, по правилу, намењени особама које се баве одређеном струком или посетиоцима сајта који немају довољно знања о датој области. Постоји, међутим, неколико терминолошких речника који се истичу својим квалитетом: речник компјутерских термина http://www.mikroknjiga.rs/pub/rmk/[14] и речник библиотекарских термина http://btr.nb.rs [15].

4. Дијалекатски:

- http://govori.tripod.com/bunjevacki_ricnik.htm — Речник бачких Буњеваца[16];
- http://www.njivice.co.rs/recnik.html — Бокељски речник;
- http://www.vlasotince.com/03_recnik/ — Власотиначки речник[17];
- http://www.niscafe.com/index.php/Nislijski-recnik.html — Нишлијски речник.

Дијалекатски речници су мање важни за ширу популацију, али су занимљиви и потребни лингвистички образованој публици. Будући да је до њих понекад тешко доћи, публиковањем на интернету постају доступнији не само дијалектолозима за дијалектолошка истраживања, већ уопште лингвистима за језичка истраживања различитих усмерења.

Према ономе што смо нашли на интернету, а представили у овом раду (на основу овог невеликог истраживања, које, како смо истакли, није

[14] Ово је Речник издавача Микро књиге, настао радом уредника, преводилаца, рецензената и лектора на издањима овог издавача. Речник је обима 14186 енглеских и 18670 српских одредница; по речима редакције Микро књиге, одликује га прецизност и употребљивост (Речник је јавно доступан свима и заштићен је ауторским правима).

[15] Део пројекта Народне библиотеке Србије; објављени су штампано и ЦД издање, а планира се и покретање Интернет конференције о библиотекарској терминологији. На сајту се могу наћи и информације о носиоцу пројекта, координатору, ауторима, институцијама које подржавају пројекат.

[16] Онлајн издање речника који је објављен 1990. у издању Београдског издавачкографичког завода.

[17] У овом речнику се налазе речи које се употребљавају или су се употребљавале у Власотинцу. Највише је турцизама, има нешто мађарских, немачких, француских, пар руских и персијских и један пристојан број „оригинал“ власотиначких. За објашњење појединих речи коришћена су два речника: 1. Рјечник страних ријечи од Братољуба Клаића и 2. Речник страних речи и израза од Милана Вујаклије.

претендовало на свеобухватност нити исцрпност[18]), може се без сумње констатовати да је српска лексикографија у овој форми тек у настајању. На први поглед се може учинити да на интернету има доста речника српског језика (различитог типа), али се већ и површним увидом и тестирањем да закључити да се на већину њих не може озбиљније рачунати, те да су по правилу без веће лексикографске вредности. Недостаци постоје у свим аспектима који прате израду једног (дигиталног) речника: од коришћених извора и корпуса, који нису прецизно дефинисани, нити поуздани, лексичке базе, која је готово увек парцијална и непотпуна, аутора, о којима по правилу не постоје никаква обавештења (већина ових речника су резултат рада ентузијаста и волонтера, па је под великим знаком питања стручност таквог кадра; довољно је рећи да, бавећи се овом темом, нисмо наишли ни на једно познатије име из српске лексикографије), лексикографских поступака и начина лексикографске обраде (сумњива граматичка, семантичка и др. идентификација лексема, а најчешће нису задовољени ни формални стручни критеријуми), до могућности претраживања и алата који се уз речник нуде, а који су без изузетка, најблаже речено, више него скромни. Поменута чињеница, да је већина ових речника резултат рада ентузијаста и волонтера, свакако је један од значајних разлога оваквог стања. Ауторима овог рада чини се да све док нека институција својим кадром и новцем не стане иза одговарајућег пројекта (с обзиром на тежину и сложеност оваквог посла) још задуго неће бити доброг (пре свега) једнојезичног речника српског језика на интернету.

Ипак, радује чињеница да и без веће материјалне и институционалне подршке (од стране наших институција) постоје стручњаци који су спремни да своје знање, умење и љубав према сопственом језику ставе у службу општих интереса. Пројекат *Транспоетика*[19], један је такав, веома занимљив подухват, који много обећава. Аутор је Тома Тасовац, лингвиста који је дипломирао славистику на Харварду. *Транспоетика* је истовремено и дигитална платформа за издавање студијских издања књижевних дела на српском језику и лексикографска платформа која омогућује колаборативну израду савременог, билингвализованог српско-енглеског речника, дигиталног тезауруса и семантичке базе података, који је већ оцењен као иновативан и амбициозан приступ изградњи речника, лексичке онтологије и морфосинтаксичке базе података као врсти језичког онлајн сервиса и да ће дати значајан допринос развоју електронске лексикографије. Нажалост, овај пројекат (а таква је судбина српске онлајн лексикографије уопште), за сада нема никакву институционалну подршку. Желимо им пуно успеха и да на том путу не посустану.

[18] Слободно можемо рећи да истраживања овог типа услед, такорећи, свакодневних потенцијалних и реалних промена на интернету, могу само тежити свеобухватности и исцрпности, али не и достићи их.

[19] http://transpoetika.org/

Литература

Клајн, Иван (1992), *Речник нових речи.* Нови Сад: Матица српска.

Оташевић, Ђорђе (2004), *Велики речник нових и незабележених речи.* Београд: Алма.

Прћић, Тврто (2002), Двојезична лексикографија и енглеско-српски / српско-енглески општи речник: потребе и захтеви новог века. У: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе* (међународни научни скуп о лексикографији и лексикологији), Нови Сад – Београд: САНУ – Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 331–342.

РМС1: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

РМС6: *Речник српскохрватскога књижевног језика.* Нови Сад (– Загреб): Матица српска (– Матица хрватска), 1967–1976, шест томова.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности.* Београд: САНУ, 1959–, до сада 17 томова.

Ћирилов, Јован (1982), *Речник нових речи*. Београд: Народна књига.

Ћирилов, Јован (1991), *Нови речник нових речи*. Београд: „Бата“.

Ћупић, Драго (1982), *Новија српскохрватска лексикографија*. У: *Зборник реферата Лексикологија и лексикографија*, Београд, 305–310.

Шипка, Данко (2000), A Bibliography of Serbo-Croatian Dictionaries: Serbian, Croatian and Bosnian Muslim. Dunwoody Press.

Ивана Лазич-Коньик
Институт сербского языка Сербской академии наук и искусств,
Белград

Мариян Јелич
Педагогический факультет, Сомбор

СЛОВАРИ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА В ИНТЕРНЕТЕ

Резюме

В настоящей статье представляються словари сербского языка которые доступны через интернет: толковые, переводные (одно- и многоязичные), терминологические, и диалектные. Особое влияние посвяшенно толковым словарям (Вокабулар, Викиречник и Онлајн речник), так как и крупнейшим терминологическим (Речник компјутерских термина, Речник библиотекарских термина). Проведенный анализ позволил определить их специфику. Можно сказать что в большинстве словарях нет никакой лексикографической ценностей, а в большой степени недостаточностей: как правило, не существуют данные о источниках и корпусах (отуда словари недостоверны, лексическая база неполна, а авторы неизвестны – в основном энтузиасти и добровольци), лексикографическая обработка – сомнительная, а дополнительные возможности поиска в словарях более чем скромны. Будучи достатачно много разнообразных словорях сербского языка в интернете, но их лексикографическая ценность кажется не значительная, можно сделать вывод что сербская електроная лексикография (в интернете) толяко что начинается, так как сериозные проекты надо ожидть в будущем. Главная причина такому положению сербской лексикографии в интернете, по мнению авторов, лежит в отсуствию институциональной подержки лингвистическим начинаниям этого типа.

UDK 811.163.41'367.625
ID 177355020

VLADAN PAVLOVIĆ

Univerzitet u Nišu

„ČEKAJ ME DOK NE DOĐEM" – KONSTRUKCIONA GRAMATIKA I JEDAN SLUČAJ KADA KONSTRUKCIJA SA *NE* U SRPSKOM JEZIKU NEMA (PRAVO) NEGIRANO ZNAČENJE

Sažetak: U radu se razmatraju konstrukcije tipa *Molimo ne pušite dok avion ne poleti*, odnosno prevashodno one subordinirane temporalne (adverbijalne) klauze u kojima se javlja negirani lični glagolski oblik ali *bez* (pravog) negiranog značenja. Nakon davanja kratkog pregleda različitih pristupa ovakvom tipu konstrukcije u domaćoj literaturi, sa naročitim osvrtom na njegove sintaksičke i semantičke karakteristike, kao i na status negacije u kauzalnoj predikaciji, ovom tipu konstrukcije potom se pristupa iz ugla konstrukcione gramatike A. Goldberg, kao značajne teorije koja se razvija u okviru kognitivnolingvističkog pristupa gramatičkom nivou jezičke strukture. Na kraju rada skreće se pažnja još na nekoliko tipova konstrukcija u srpskom jeziku u kojima rečca *ne* (ili uopšte negirani lični glagolski oblik) nema (pravo) negirano značenje, a zaključci do kojih se u radu dolazi sagledavaju se i iz ugla njihove moguće pedagoške primene.

Ključne reči i sintagme: sintaksa, supraordinirana klauza, subordinirana temporalna klauza, negacija u kauzalnoj predikaciji, konstrukciona gramatika, konstrukcija.

1. Uvod

1.1. Predmet rada, ciljevi rada, korpus

Ideja za pisanje ovog rada rodila se na časovima (početnog kursa iz) prevođenja sa srpskog na engleski jezik koje autor ovih redova drži na II godini Departmana za anglistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu. Naime, neretko bi se dešavalo da na tim časovima rečenice poput *Čekaj me dok ne dođem* ili *Molimo ne pušite dok avion ne poleti*, one koje sadrže formalno negiran lični glagolski oblik, studenti na engleski jezik prevode kao **Wait for me until I don't come* odnosno **Please don't smoke until the plane doesn't take off*. Drugim rečima, ovakve rečenice neretko su prevođene tako da se pomenuti negirani lični glagolski oblik zadržava i u engleskom jeziku, što navedene primere nesumnjivo čini negramatičnim. Opisana pojava svakako bi se mogla smatrati posledicom toga da se studenti u prevođenju navedenih rečenica isuviše oslanjaju na *prevođenje reč-po-reč* (*cf*. Catford, 1974:25), odnosno da u konkretnom slučaju postoji izražen uticaj negiranog (jezičkog) transfera, koji koncept je vrlo poznat, i u psihologiji više puta opisivan. Dakle, pomenuta pojava nas je podstakla da pokušamo da istražimo sledeća pitanja: ukoliko tip zavisne klauze koji je prisutan u gornjim rečenicama nema (pravo)

negirano značenje (kao što mogu pokazati odgovarajući gramatički tačni prevodni ekvivalenti u engleskom jeziku, tj. rečenice poput *Please don't smoke until the plane has taken off*), kakvo onda značenje takve konstrukcije imaju, zašto i kada se ove konstrukcije koriste, da li su srpskom jeziku postoje i druge konstrukcije u kojima negirani lični glagolski oblik nema negirano značenje, i koji bi bio praktičan pedagoški značaj takvih konstrukcija u nastavi stranih jezika.

U tom smislu, predmet ovog rada jeste konstrukcija tipa: *SUPRAORDINIRANA KLAUZA + [((DOTLE/SVE DOTLE) DOK (GOD)/DOKLE (GOD) (SUBJEKAT) NEGIRANA PREDIKACIJA*, tj. prvenstveno temporalna (adverbijalna) klauza,

– kao adverbijalni konstituent supraordinirane klauze ili druge subordinirane (nominalne/relativne/adverbijalne) klauze,

– bez ekpliciranog koreferenta: *Nosim je i ljuljuškam dok ne zaspi*; *Znam da treba da mutim dok se sav šećer ne istopi*, ili

– sa ekpliciranim koreferentom (tj. sa oblicima *dotle / sve dotle*): *Sistem provođenja zakona će ostati kompromitovan (sve) dotle dok ovi policajci ne budu uklonjeni*,

– koja sadrži (obavezni/fakultativni) negirani lični glagolski oblik za koji se može reći da *nema* pravo negirano značenje (pri čemu će o *pravom* negiranom značenju kasnije biti više reči) (pri predstavljenom formulisanju predmeta našeg rada posebno smo se služili sledećim izvorom: Antonić, 2001:59 *et passim*).

U tom smislu, ciljevi ovog rada bili bi sledeći:

– ukratko predstaviti gledanja na dati tip konstrukcije koja se mogu naći u domaćoj lingvističkoj literaturi, sa naročitim osvrtom na sintaksičke i semantičke karateristike te konstrukcije, i status negacije u predikaciji temporalne klauze;

– predstaviti način na koji se datom tipu konstrukcije može prići iz ugla konstrukcione gramatike A. Goldberg

– skrenuti pažnju na još nekoliko tipova konstrukcija u srpskom jeziku u kojima se za rečcu *ne* (ili uopšte – formalno negiran lični glagolski oblik) može smatrati da nema (pravo) negirano značenje, i

– zaključke do kojih se dođe u radu dolazi sagledati iz ugla njihove moguće pedagoške primene.

Korpus koji smo koristili u ovom radu sastoji se od primera upotrebe datog tipa konstrukcije u sredstvima javnog informisanja, koji su ekscerpirani u toku januara i februara meseca 2009. godine. Korpus sadrži ukupno 296 primera.

1.2. Pregled literature

Konstrukciju kojom se ovde bavimo, i posebno status negacije uz kauzalnu predikaciju, svakako su razmatrali i drugi autori.

Tako Lalević (1951:300), proučavajući konstrukcije tipa *Čekaj me dok (ne) dođem*, ističe da se kod nje javlja preliv u značenju, „jedanput je orijentacija prema dolasku, drugiput prema trajanju nedolaska".

Stevanović (1979:869-882) ističe sledeće: ,,tamo gde u zavisnoj rečenici imamo predikat svršenog glagola, a u upravnoj nesvršenog, odrični predikati imaju *potvrdno* značenje, naime *odrični glagolski oblici ništa ne odriču, već znače isto ono što znače kada su bez odrične rečce ispred sebe*" [naglašavanje naše – V.P.]. Dati autor dalje ističe i da kada se u supraordiniranoj klauzi koristi imperfektivan glagol, a u zavisnoj klauzi perfektivan, onda se celokupnom gore navedenom konstrukcijom označava to da je radnja upravne rečenice tekla do trenutka izvršenja radnje zavisne vremenske rečenice, kao u sledećem primeru: *Kopali su dok nisu našli široku i duboku žilu kamena* (Stevanović navedeni primer preuzima od I. Andrića). U slučaju kada se i u supraordiniranoj i u subordiniranoj klauzi nalaze perfektivni glagoli, onda će se, Stevanović dalje navodi, ono što se kazuje predikatom upravne rečenice izvršiti u međuvremenu do izvršenja radne zavisne rečenice (*U vrbak će da se skloni dok vojska ne ode*, Ćosić).

Katičić (1986:223) ističe da ,,kada je u vremenskoj rečenici s *dok* predikat u svršenom vidu, *neutralizira se u njoj niječna preoblika*" [naglašavanje naše – V.P.]. S navedenim u vezi Katičić dalje dodaje da između konkretnih primera tipa klauze o kojoj govorimo onda kada se u njima upotrebljava tj. ne upotrebljava negiran lični glagolski oblik postoji stilska razlika, odnosno takvim se klauzama ističe jedna odnosno druga strana iste situacije.

Anić (1985:37-39) ističe da se u datom tipu konstrukcije ,,u zanijekalnom glagolu radi o pseudonegaciji, tj. negacija kao formalno sredstvo uz glagol ne negira radnju, nego fomalizira odnose po vidu između dvije glagolske radnje".

Stanojčić, Popović i Micić (1989:303-305) ističu da se u tipu klauze kojim se ovde bavimo javlja ekspletivna tj. ,,suvišna" negacija, i da je ona suvišna zato što ne menja značenje rečenice (*Ostaću ovde dok se Jovan (ne) vrati*).

M. Popović (1994:189-198) ističe da je u nekim slučajevima negacija zaista suvišna, odnosno tu je rečca *ne* deo vezničkog kompozita *dok* (*ne*), a ne negacija uz glagol, i detaljnije razmatra kriterijume koji na pomenuto utiču.

Vrlo detaljnu i vrednu analizu vremenskih klauza uopšte, uključujući i one koje su predmet ovog rada daje se u Antonić, 2001 (kao što smo već pomenuli, deo napred datog formalnog opisa tipa vremenske klauze o kojoj ovde govorimo upravo je preuzet iz navedene monografije).

Razmatrajući semantičke osobine konstrukcije o kojoj govorimo ova autorka ističe da data konstrukcija ima značenje *temporalne kvantifikacije punktualno-linearnog tipa, a realizovano kao terminativnost* (tj. njome se vrši odmeravanje dužine trajanja supraordinirane rečenične predikacije u vremenu, a do trenutka izraženog predikacijom subordinirane rečenice/klauze, za detalje v. *ibid*: 158-160 *et passim*).

U vezi sa statusom negacije uz subordiniranu predikaciju, ova autorka dalje ističe da je ta negacija nekada **fakultativna** (*Čekaj dok (ne) dođu oni drugi*), nekada **obavezna** (*Kopali su dok nisu našli široku i duboku žilu kamena*; **Kopali su dok su našli*...), nekada **prava negacija** (*One ti sinko vrede dok ne govore glasno*) (pri čemu ovaj poslednji tip našeg primera nije predmet interesovanja u našem radu). U vezi sa slučajevima kada se u konstrukciji o kojoj govorimo javlja fakultativna odnosno

obavezna negacija, data autorka navodi detaljne i precizne *kriterijume* koji tu fakultativnost odnosno obaveznost javljanja negacije regulišu. Jedan od tih kriterijuma, na primer, bio bio onaj koji se tiče *prirode subordinirane predikacije*. Naime, negacija u konstrukciji o kojoj govorimo, ističe data autorka, jeste *fakultativna* uz *nepunktualnu perfektivnu* predikaciju – tamo gde se implicira da je potrebno izvesno vreme da bi se predikacija realizovala, npr. *Mnogo sam tražio o njemu dok sam (dok nisam) nešto prikupio*. S druge strane, ona je *obavezna* uz *punktualnu* predikaciju, onu koja se u momentu realizuje, npr. *A on odmicaše sve više i više dok se ne izgubi*; (*...*dok se izgubi*), Data autorka s navedenim u vezi navodi još ukupno pet kriterijuma (v. Antonić, 2001:170-181), koje ovde, zbog ograničenog prostora, ne možemo navoditi.

U vezi sa statusom negacije u okviru kauzalne predikacije, data autorka najpre postavlja pitanje da li negacija u konstrukciji koju proučavamo negira predikaciju uz koju stoji ili je element sintaksičke konstrukcije (deo vezničkog kompozita), i s tim u vezi navodi sledeće: ,,[u konstrukciji koju proučavamo] ne ostvaruje se tzv. apsolutno negiranje predikacije [*Pera nije došao*], već negiranje predikacije važi samo unutar vremenskog odseka u koji je smeštena rečenična predikacija, a dužina trajanja tog vremenskog odseka upravo je određena trenutkom u kojem predikacija prestaje biti negirana189-198 (*ibid*: 180). Drugim rečima, ovde se ističe da negiran lični glagolski oblik u konstrukciji koju ovde proučavamo, iako nema pravo negirano značenje, ipak zaista ima izvestan oblik negiranog značenja, sa čime bismo se u ovom radu mogli složiti.

U skladu sa prethodno navedenim ciljevima, u sledećem delu rada (delu 1.3), koliko prostor dozvoljava, zadržaćemo se na osnovnim teorijskim postavkama konstrukcione gramatike A. Goldberg, koja teorija može i sa svoje strane da dopinese boljem uvidu u konstrukciju koju ovde proučavamo, a posebno uvidu u status formalne negacije prisutne u toj konstrukciji.

1.3. Osnovne teorijske postavke konstrukcione gramatike A. Goldberg

Konstrukciona gramatika (Lakoff, 1987; Goldberg, 1995, 2006; Goldberg/Jackendoff, 2004; Jackendoff, 1997; Östman/Fried (eds), 2005) jedna je od više teorija koje se razvijaju u okviru kognitivne lingvistike, odnosno u okviru kognitivno-lingvističkog pristupa gramatičkom nivou jezičke strukture, i to pored *unifikacione konstrukcione gramatike* Filmora, Keja i O'Konora (Fillmore, Kay, O'Connor), *Kognitivne gramatike* (sa velikim početnim slovom naziva) R.V. Lenakera (R.W. Langacker), i *radikalne konstrukcione gramatike*, V. Krofta (W. Croft)[1].

Ona ističe da je osnovna jednica gramatike - gramatička konstrukcija, a samu konstrukciju posmatra kao simbol, odnosno spoj forme (sintaksičke, morfološke, fonetske), sa jedne strane, i značenja (semantičkog/pragmatskog), sa druge strane.

[1] Za gornje prevodne ekvivalente engleskih termina *Unification Construction Grammar*, *Radical Construction Grammar*, i sl., kao i za niz (niže navedenih) prevodnih ekvivalenata termina koji se koriste u konstrukcionoj gramatici A. Goldberg, služili smo se izvorom Pavlović, 2007b.

Sve konstrukcije ova teorija razvrstava između dva sledeća para polova. Prvo, između polova *supstantizovanosti* (potpune leksičke ispunjenosti, npr. *It takes one to know one*) i *shematizovanosti* (na kom polu bi se nalazile konstrukcije koje su potpuno formalizovane odnosno leksički neispunjene, npr. *N1 V N2 N3*), sa brojnim slučajevima prelaza između date dve kategorije, kao u primerima *The X-er, the Y-er*, *N1 V X's way ADV*, koji tipovi konstrukcija se, naravno, mogu dalje konkretizovati, odnosno leksički ispuniti (*The more, the merrier*, *He inched his way through the narrow space*, i sl.). Drugi par polova činile bi kategorije *atomičnost/kompleksnost*, odnosno one koje se tiču (morfološke, sintaksičke) strukture konstrukcija, odnosno složenosti te strukture. U tom smislu, atomske konstrukcije bile bi monomorfemske reči, a progresivno kompleksnije konstrukcije bile bi kategorije poput polimorfemskih reči, sintagmi/fraza, klauza i rečenica. Drugim rečima, konstrukciona gramatika posmatra jezički sistem kao *kontinuum simboličkih struktura*, u okviru koga se različite konstrukcije mogu rasporediti između data dva para polova, odnosno, kako njeni zagovornici ističu, ova teorija prilazi totalitetu jezika bez pridavanja većeg značaja bilo kom nivou njegove strukture.

U tom smislu, ističu dalje autori koji se navedenom teorijom bave, konstrukcije (uključujući i one koje su potpuno shematizovane) imaju značenje same po sebi. Tako, na primer, konstrukciji poput *N1 V N2 N3* može se pripisati značenje *X PROUZROKUJE DA Y DOBIJE Z*. Delimično shematizovanoj a delimično supstantizovanoj konstrukciji *N1 V TIME away* (kao u konkretnijem primeru: *He slept the afternoon away*) može se pripisati značenje *X TROŠI VREME, OBIČNO BESKORISNO, RADEĆI Y*. Isto tako delimično shematizovanoj a delimično supstantizovanoj konstrukciji *N1 V X's way PP* (*He tricked his way into your house to see what he could steal*) može se pripisati značenje *X SE KREĆE KA ODREĐENOM CILJU KORISTEĆI NEZAKONITA, NEMORALNA, ILI UOPŠTE NEKA DRUŠTVENO NEPRIHVATLJIVA SREDSTVA*), itd.

Drugim rečima, u konstrukcionoj gramatici iznosi se stav da (pod izvesnim uslovima) (sintaksička) konstrukcija može predstavljati semantički centar rečenice, odnosno ona sama po sebi može nositi značenje, i to nezavisno od konkretnih reči koje se u njoj javljaju. Dakle u ovoj teoriji iznosi se stav da *argumentska struktura rečenice ne mora uvek isključivo biti određena samo glagolom, već da nju, u određenim slučajevima, može odrediti i sama konstrukcija* (što je suprotno stavovima strukturalizma i generativne gramatike). O konkretnim mehanizmima te interakcije između sintaksičke konstrukcije i glagola koji se u njima javljaju (a u vezi sa čim su od značaja koncepti poput *argumentske uloge konstrukcije*, *partcipantske uloge glagola*, *kontribuiranje uloga*, *stapanje*, *princip semantičke koherentnosti*, *princip korespondencije*, *motivisanost* itd.) ovde, zbog ograničenog prostora, ne možemo govoriti, već samo čitaoca možemo uputiti na gore navedenu literaturu vezanu za konstrukcionu gramatiku, i posebno izdvojiti izvor Goldberg, 1995, koji predstavlja vrlo dobar uvod u teoriju o kojoj govorimo.

2. Analiza i diskusija

2.1. Rezime sintaksičkih i semantičkih osobina konstrukcije o kojoj govorimo

Na osnovu do sada iznetog, a nakon analize korpusnog materijala koju smo izvršili, ovde ćemo ukratko skrenuti pažnju na najznačajnije sintaksičke i semantičke osobine konstrukcije o kojoj govorimo. Ovo posebno iz razloga što su takve osobine, kao što smo iz upravo predstavljenog mogli videti, vrlo značajne u pokušaju da se struktura o kojoj ovde govorimo takođe sagleda kao konstrukcijia, u smislu u kome taj pojam definiše konstrukciona gramatika, o čemu je upravo bilo reči.

Tako, na osnovu prvenstveno sintaksičkih osobina, sve konkretne primere realizacije konstrukcije o kojoj govorimo, a na osnovu primera iz našeg korpusa, možemo klasifikovati na sledeći način (upor. Antonić, 2001, 159/160):

1a) {imperfektivna predikacija + [((dotle/sve dotle) dok/dokle + opcionalna negirana perfektivna predikacija]}, kao u primeru: *Nastavljamo našu ofanzivu na pojas Gaze* ((*sve*) *dotle*) *dok* (*ne*) *postignemo utvrđene ciljeve*;

1b) {imperfektivna predikacija + [((dotle/sve dotle) dok/dokle obavezna negirana perfektivna predikacija]}, kao u primeru: *Snage u Avganistanu ostaju* ((*sve) dotle*) *dok neprijatelj ne bude poražen* (*...*dok neprijatelj bude poražen*);

2a) {perfektivna predikacija + [((dotle/sve dotle) dok (god)/dokle (god) opcionalna negirana perfektivna predikacija]}, kao u primeru: *Odložili smo prodaju dok Fijat* (*ne*) *uplati 200 miliona evra*

2b) {perfektivna predikacija + [((dotle/sve dotle) dok/dokle (god) obavezna negirana perfektivna predikacija]}, kao u primeru: *Telekom neće biti prodat ((sve) dotle) dok/dokle (god) savetnici tako ne kažu* (**dok/dokle* (*god*) *savetnici tako kažu*).

Drugim rečima, sve konkretne realizacije konstrukcije koju smo predstavili na početku našeg rada možemo razvrstati u dve velike grupe – predstavljene grupe 1 i 2. Prvu grupu činili bi oni primeri gde je u supraordiniranoj klauzi prisutna imperfekatska predikacija, a drugu gde je u istom konstituentu prisutna perfekatska predikacija. U okviru svake od dve navedene grupe moguće je izdiferencirati po dve podgrupe, i to prema tome da li se subordiniranoj temporalnoj klauzi (u kojoj se u svim navedenim slučajevima javlja perfektivna predikacija) javlja *opcionalna* negacija (grupe 1a i 2a), ili *obavezna* negacija (podgrupe 2a i 2b) (pri čemu smo na kriterijume koji utiču na to da li će negacija biti obavezna ili opcionalna/fakultativna ranije već govorili).

Sa *semantičke* strane, slučajevima 1a i 1b označava se to da *radnja upravne rečenice teče do trenutka izvršenja radnje zavisne vremenske rečenice* (v. još jednom primer tipa *Nastavljamo našu ofanzivu na pojas Gaze ((sve) dotle) dok (ne) postignemo utvrđene ciljeve*). Sa druge srane, slučajevima pod 2a i 2b, *ono što se kazuje predikatom upravne rečenice izvršiće se u međuvremenu do izvršenja radnje zavisne rečenice* (v. još jednom primer tipa *Telekom neće biti prodat ((sve) dotle) dok/dokle (god) savetnici tako ne kažu*).

Na osnovu upravo iznetog, a u svetlu onoga o čemu smo i prethodno govorili, ovde možemo izneti sledeći preliminarni zaključak: struktura o kojoj ovde govorimo, tj. *SUPRAORDINIRANA KLAUZA + [((DOTLE/SVE DOTLE) DOK (GOD)/DOKLE (GOD) (SUBJEKAT) NEGIRANA PREDIKACIJA*, *može se smatrati konstrukcijom u smislu na koji taj pojam definiše gore (rudimentarno) predstavljena konstrukciona gramatika*. To na osnovu sledećeg. Prvo, i ova struktura predstavlja spoj forme i značenja, kao što smo gore upravo predstavili. I drugo, i navedeni tip strukture (tj. predstavljena kombinacija supraordinirane i subodinirane klauze) može se posmatrati kao semantički centar celokupne rečenice u kojoj se takva struktura javlja. Drugim rečima, moglo bi se reći da data struktura sama po sebi nosi određeno (gore opisano i relativno apstraktno) značenje, i to nezavisno od konkretnih reči koje se u njoj javljaju. Ona, dakle, nije prost zbir značenja reči koje sadrži, a posebno obzirom na to da rečca *ne* u njoj, i uopšte – ,,negiran'' lični glagolski oblik, nema (pravo) negirano značenje. Taj leksički element / glagolski oblik kontribuira konstrukcija (u skladu sa odgovarajućim principima koje konstrukciona gramatika postulira, i na kojima se ovde, kako smo već istakli, zbog ograničenog prostora ne možemo detaljnije zadržavati), i time signalizira određeno značenje. S navedenim u vezi ovde bi bilo prikladno navesti sledeći citat: ,,Ovde bi za rečcu *ne* [...] bolje odgovarao termin *sintaksema*, zato da se istakne, pre svega, njena sintaksička funkcija [...], a da se istovremeno izbegne njeno apriorno semantičko vrednovanje'' (Antonić, 2001:172). Uz to, data konstrukcija pomenuto značenje će imati bez obzira na to koji se konkretni glagoli, a u skladu sa principima koje konstrukciona gramatika postulira (a na kojima se ovde takođe zbog ograničenog prostora ne možemo detaljnije zadržavati), u tu konstrukciju integrišu. U vezi sa navedenim ovde još treba skrenuti pažnju i na to da je struktura o kojoj ovde govorimo delom shematizovana, delom supstantizovana, u kom smislu je slična pominjanim konstrukcijama poput *N1 V TIME away* ili *N1 V X's way PP*).

2.2. Drugi tipovi konstrukcija u srpskom jeziku u kojima formalno negiran lični glagolski oblik nema negirano značenje

Konstrukcija o kojoj smo gore govorili svakako da nije jedina u srpskom jeziku gde rečca *ne*, i uopšte – negirani lični glagolski oblik nema pravo negirano značenje (i zavisno od tipa konstrukcije, može biti obavezan ili neobavezan).

Neke od drugih takvih tipova konstrukcija bile bi sledeće (za neke od njih, kao što će se iz nižeg moći videti oslanjali smo se na *Rečnik srpskoga jezika* u izdanju Matice Srpske (RSJMS), i *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (knj. XIV) u izdanju SANU (RSANU).

Jedna od takvih dodatnih konstrukcija u kojima rečca *ne* (ili negiran lični glagolski oblik) nema negirano značenje bila bi konstrukcija tipa: *KO/ŠTA/KUDA/GDE/KAKO/KADA/ČEGA SVE NE* (cf. RSANU, 1989:668, odrednica za rečcu *ne*, značenje pod 6b). Dati tip konstrukcije se, pored ostalog, koristi za isticanje *velikog broja ili količine nečega, a povrh onog što je prethodno rečeno* (v. *ibid*), kao u sledećim primerima: *Tražeći lek, putovali su u Beč, Pariz, London, kuda sve ne*, *Pokušao*

je, kako sve ne, da ispravi grešku, Između grana se ustavile daske, pšenično klasje, kukuruzna pera i vazda dronjaka, čega sve ne. U ovom tipu konstrukcije negacija je obavezna budući da njeno odsustvo dovodi do nastajanja negramatične strukture (upor. npr. *Pokušao je, kako sve ne, da ispravi grešku* i **Pokušao je, kako sve, da ispravi grešku*).

Još jedan tip konstrukcije u navedenom smislu bila bi konstrukcija tipa *KO/ŠTA itd. (SUBJEKAT) NEGIRANA PREDIKACIJA* (cf. RSJMS, 2007:806, odrednica za rečcu *ne*, značenje pod br. 6). Data konstrukcija slična je prethodnoj, s tim što se ovde posle rečce *ne* upotrebljava glagolska fraza, odnosno s tim što se ovde upotrebljava negirana predikacija (pre nego li samo rečca *ne* posle koje ne sledi nikakva predikacija, kao u gornjoj konstrukciji), kao u primerima *Ko se sve danas ne bogati!*, *Šta sve oni ne izmisle / Šta sve neće da izmisle!* I navedena konstrukcija može se koristiti za isticanje velikog broja / količine (v. *ibid*), ili, dodali bismo, za isticanje iznenađenosti u vezi sa brojem ili količinom nečega. Moglo bi se reći da u navedenom tipu konstrukcije negacija nije obavezna budući da se može smatrati prihvatljivim reći: *Šta će sve da izmisle!*, *Ko se sve danas bogati!*, i sl.

Treći tip konstrukcije gde rečca *ne* (ili negiran lični glagolski oblik) nema negirano značenje koju bismo ovde naveli je *NE + POTENCIJAL GLAGOLA BITI + LI* (RSANU, 1989:668, odrednica za rečcu *ne*, značenje navedeno pod 6a). Ovakvim tipom konstrukcije se u iskaznim odrično-upitnim klauzama izražava *predlog ili želja da se nešto uradi*, kao u primeru: *Upitao je X ne treba li što*. Alternativno, u namernim klauzama njome se izražava *nesigurnost, teškoća u odnosu na izvršenje glagolske radnje* (v. *ibid*), kao u primeru *Sve su pokušali ne bi li našli način da ....*

Četvrti tip konstrukcije u kojoj rečca *ne* (ili čitava glagolska fraza u negiranom obliku) nema pravo negirano značenje bila bi *JOŠ KAD NEGIRANA PREDIKACIJA* Ovaj tip konstrukcije koristi se za isticanje *dužine vremena od kad se nešto desilo/dešavalo*, kao u primeru: *Još kad nisam nosio tu majicu!* Negacija je ovde uglavnom fakultativna.

Poslednji tip konstrukcije koji s navedenim u vezi ovde navodimo bio bi sledeći: *SAMO ŠTO NEGIRANA PREDIKACIJA*. Ovakav tip konstrukcije koristi se za isticanje toga da će se neka radnja vrlo brzo odigrati, kao u primeru *Samo što nije stigao!* U ovakvom tipu konstrukcije negacija je obavezna, budući da se izostavlanjem negacije dobija konstrukcija koja se značenjski vrlo razlikuje od konstrukcije u kojoj je negacija prisutna (upor. gornji primer sa rečenicom *Samo što je stigao!*).

2.3. Primenjeni (pedagoški) aspekti predstavljenih uvida

Predstavljeni uvidi mogu se u primenjene, i to pre svega pedagoške, svrhe koristiti u bar dve grupe slučajeva.

Prvu grupu slučajeva činili bi oni kada izvorni govornik srpskog jezika uči strani jezik, dok bi drugu grupu sačinjavali oni koji se odnose na obratnu situaciju – onu u kojoj osoba kojoj srpski nije maternji jezik uči srpski jezik.

U vezi sa prvom grupom slučajeva, a u skladu sa gore predstavljenim, smatramo da bi bilo vrlo korisno skretati pažnju na činjenicu da u srpskom jeziku

postoje tipovi konstrukcija u kojima rečca *ne* ili negiran lični glagolski oblik nema negirano značenje, pa tu rečcu ili taj oblik ne treba ni prevoditi (sem ako i taj jezik nema (sem ako i taj jezik *ima*?) sličnu konstrukciju), već značenje trajanja/svršenosti neke radnje do određenog trenutka naglasiti sredstvima koja se koriste u datom jeziku (npr. u engleskom jeziku se za slične potrebe često upotrebljava perferktivni aspekt). U tom smislu, treba skretati pažnju na to da se gore pomenuta rečenica poput *Molimo ne pušite dok avion ne poleti* na engleski jezik ne može prevesti korišćenjem negacije u subordiniranoj klauzi *Please don't smoke untill the plane *doesn't take off* / **hasn't taken off*, već bez takve negacije, i (često) uz upotrebu pomenutog perfektivnog aspekta (npr. *Please don't smoke untill the plane has taken off*; u konkretnom tipu slučaja moguća je i upotreba prostog sadašnjeg vremena, odnosno (pozitivnog) ličnog prezentskog glagolskog oblika nemarkiranog za aspekt (*Please don't smoke untill the plane takes off*). Slično važi i za prevod pomenute rečenice na nemački jezik. Naime, dok nije moguće reći: **Bitte rauchen Sie nicht bis das Flugzeug auffliegt nicht/nicht aufgeflogen ist*, dotle jeste moguće reći: *Bitte rauchen Sie nicht bis das Flugzeug auffliegt/aufgeflogen ist*, odnosno vidimo da se i ovde isto napred pomenuto i relativno apstraktno značenje konceptualizuje na drugačiji način nego li u srpskom jeziku. Slično tome, ni u španskom jeziku u temporalnoj klauzi pomenutog tipa ne bi se upotrebila negacija: **Por favor no fumen hasta que el avión no haya salido*, već bi se upotrebio odgovarajući pozitivan oblik: *Por favor no fumen hasta que el avión haya salido*. Slično važi i za francuski jezik, upor. npr. **S'il vous plaît ne pas fumez jusqu'à ce que l'avion n' a pas parti* i *S'il vous plaît ne pas fumez jusqu'à ce que l'avion a parti*. *Obratno* bi važilo za ruski jezik, za koji se može reći da poseduje konstrukciju komparabilnu onoj opisanoj iz srpskog jezika (npr. rečenica *Пожалуйста не курите, пока самолет не взлетел* je u ruskom jeziku sasvim prihvatljiva i sa gramatičke i sa semantičke strane). Smatramo da ima osnova ovu poslednju pomenutu pojavu smatrati rezultatom tesnije genetske povezanosti srpskog i ruskog jezika (budući da su oba slovenski jezici), u odnosnu na povezansot srpskog jezika s jedne, i engleskog, nemačkog, španskog ili fraznccuskog jezika, sa druge strane. Kao što je dobro poznato, takva veza između srpskog i pomenutih drugih (germanskih tj. romanskih) jezika takođe postoji, ali u nešto slabijem obliku nego u okviru jedne iste podgrupe indoevropskih jezika, kao što su to slovenski jezici. Ipak, pomenuto pitanje svakako da zahteva dublju analizu, kojom se u ovom radu ne možemo baviti.

Drugu grupu slučajeva gde bi pomenuti uvidi mogli biti upotrebljeni u pedagoške svrhe činili bi oni kada stranac uči srpski jezik kao strani. U takvim slučajevima trebalo bi skretati pažnju na iste gore predstavljene i obrazložene činjenice, i to iz suprotnog ugla. Naime, trebalo bi skretati pažnju na to da u srpskom jeziku pri izražavanju ranije opisanog značenja dolazi do obaveznog/fakultativnog javljanja negiranog ličnog glagolskog oblika u datom tipu temporalne klauze, koji nema nikakvo negirano značenje, već je integralni deo konstrukcije. U tom smislu, na primer, govorniku čiji je maternji jezik engleski trebalo bi skretati pažnju na to da pri prevođenju rečenice poput *The US forces will stay in Afganistan until the enemy has been defeated* na srpski jezik, u zavisnoj temporalnoj klauzi u srpskom jeziku obavezno

treba upotrebiti negiran lični glagolski oblik, onaj kojim će se potencirati to, kao što smo i gore objasnili, da radnja upravne rečenice teče do trenutka izvršenja radnje zavisne temporalne klauze (u kom smislu prevod navedene rečenice nikako ne može biti: **Američke snage će ostati u Avganistanu ((sve) dotle) dok neprijatelj bude poražen*, već isključivo: *Američke snage će ostati u Avganistanu ((sve) dotle) dok neprijatelj ne bude poražen*).

Za više drugih mogućnosti primene uvida konstrukcione gramatike u nastavi stranog jezika čitaoca možemo uputiti na Taylor, 2002 i Pavlović, 2007.

3. Zaključak

Ovde dajemo kratak pregled najvažnijih zaključaka koje smo izneli u gornjem tekstu.

Prvo, smatramo da ima osnova sintaksičku strukturu koja je predmet izučavanja u ovom rada *(SUPRAORDINIRANA KLAUZA + [((DOTLE/SVE DOTLE) DOK (GOD)/DOKLE (GOD) (SUBJEKAT) NEGIRANA PREDIKACIJA)* posmatrati kao konstrukciju, na način na koji se taj koncept definiše u konstrukcionoj gramatici. To na osnovu sledećeg. Prvo, ona predstavlja spoj forme i značenja, na način na koji su ta forma i značenje u gornjem tekstu predstavljeni. Uz to, ona nije prost zbir značenja reči koje sadrži, a posebno obzirom na to da rečca *ne* u njoj, i uopšte – formalno negiran lični glagolski oblik, nema pravo negirano značenje, već predstavlja marker specifičnog tipa temporalne klauze u srpskom jeziku – onog kojim se može označavati to da: 1) *radnja upravne rečenice teče do trenutka izvršenja radnje zavisne vremenske rečenice* (npr. *Nastavljamo našu ofanzivu na pojas Gaze ((sve) dotle) dok (ne) postignemo utvrđene ciljeve*), ili 2) *ono što se kazuje predikatom upravne rečenice će se izvršiti međuvremenu do izvršenja radnje zavisne rečenice* (npr. *Telekom neće biti prodat ((sve) dotle) dok/dokle (god) savetnici tako ne kažu*).

Konstrukcija o kojoj smo u radu govorili svakako nije jedina u srpskom jeziku gde rečca *ne*, i uopšte – negirani lični glagolski oblik, nema negirano značenje. U tom smislu, u radu smo identifikovali i sledeće tipove konstrukcija za koje pomenuto takođe važi. Radi se o sledećim konstrukcijama: *KO/ŠTA/KUDA/GDE/KAKO/KADA/ČEGA SVE NE* (*Tražeći lek, putovali su u Beč, Pariz, London, kuda sve ne*), *KO/ŠTA itd. (SUBJEKAT) NEG. PRED* (*Ko se sve danas ne bogati!*), *NE + POTENCIJAL GLAGOLA BITI + LI* (*Upitao je X ne treba li što*), *SAMO ŠTO NEG. PRED* (*Samo što nije stigao!*), i sl. Svaka od navedenih konstrukcija ima svoje posebno značenje i koristi se u odgovarajućoj situaciji.

Na kraju, u radu smo razmatrali i moguće primenjene - pedagoške aspekte uvida do kojih smo u toku analize došli. Takvu primenu datih uvida razmatrali smo u okviru dve grupe slučajeva. Prvu grupu slučajeva činili su oni kada izvorni govornik srpskog jezika uči strani jezik, dok su drugu grupu sačinjavali oni koji se odnose na obratnu situaciju – onu u kojoj osoba kojoj srpski nije maternji jezik uči srpski jezik. S tim u vezi istakli smo kako predstavljeni uvidi mogu da doprinesu

nastavi stranog jezika, a posebno u cilju prevladavanja uticaja negiranog (jezičkog) transfera iz maternjeg jezika u ciljni jezik.

4. Literatura

Anić, V. (1985). Zanijekalni glagol uz vremensku odredbu. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane.* Beograd, 14/2, 37-39.

Antonić, I. (2001). *Vremenska rečenica*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica zorana Stojanovića.

Catford, J.C. (1974). *A Lingustic Theory of Translation*. London:OUP.

Goldberg, A. (1995). *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.

Goldberg, A., Jackendoff R. (2004). The Resultatives as a Family of Constructions. *Language* 80(3).

Goldberg, A. (2006). *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*. New York: Oxford University Press Inc.

Katičić, R. (1986). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU: Globus.

Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.

Lalević, M.S. (1951). *Sintaksa srpskog jezika*. Beograd.

Östman, J., Fried M. (eds.) (2005). *Construction Grammars: Cognitive Grounding and Theoretical Extensions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Pavlović, V. (2007a). Konstrukciona gramatika i mogućnosti njene primene u nastavi stranih jezika. *Primenjena lingvistika* (7). str. 79-88.

Pavlović, V. (2007b). *Sintaksičko-semantička analiza konstrukcija sa glagolima složene prelaznosti u engleskom jeziku.* Magistarski rad odbranjen na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu januara 2007. godine.

Popović, M. (1994). Kriteriji zasnovanosti ekspletivne (,,suvišne'') negacije. *Južnoslovenski filolog*, Beograd. L:189-198.

Rečnik srpskoga jezika. (2007). Novi Sad: Matica Srpska.

Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika. (1989). Beograd: SANU, Institut za srpskohrvatski jezik. knj. XIV.

Stanojčić, Ž, Popović Lj., Micić S. (1989). *Savremeni srpskohrvatski jezik i kultura izražavanja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.

Stevanović, M. (1979). *Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistemi i književnojezička norma), II Sintaksa.* Beograd: Naučna knjiga.

Taylor, J.R. (2002). *Cognitive Grammar*. New York: Oxford University Press Inc.

VLADAN PAVLOVIĆ

University of Nis

"ČEKAJ ME DOK NE DOĐEM" – CONSTRUCTION GRAMMAR AND A CASE WHEN THE CONSTRUCTION WITH *NE* [*NOT*] IN SERBIAN DOES NOT HAVE A (PROPER) NEGATIVE MEANING

Summary

The paper discusses the Serbian syntactic construction of the following type: *SUPERORDINATE CLAUSE + [((DOTLE/SVE DOTLE) DOK (GOD)/DOKLE (GOD) (SUBJECT) NEGATIVE PREDICATE)]*. It especially focuses on the status of the negation present in the predicate of the given type of subordinate temporal clause in Serbian, on the syntactic and semantic traits of the given construction, and on the ways the meaning of this construction is expressed in some other Slavic languages, as well as in some Germanic and Romance languages. On the basis of the insights of A. Goldberg's construction grammar, the paper puts forward the view that the given structure in Serbian can be considered a *construction*, in the sense this concept is defined in the given theory, ie. as a pairing of form and function (a symbol). In that sense, the paper adopts the standpoint that the meaning of the given structure cannot be deduced from the sum of the meanings of the individual words that comprise it, especially in view of the fact that the word *ne*, and generally speaking, the negative form of the predicate in this construction, do not have a (proper) negative meaning, but represent a marker of a specific construction type in Serbian, the one that can be used to designate the following: 1) *that the action denoted by the superordinate clause goes on until the action expressed by the subordinate temporal clause has been completed* (eg. *Nastavljamo ofanzivu ((sve) dotle) dok (ne) postignemo utvrđene ciljeve*), or 2) *that what is expressed by the predicate of the superordinate clause will have been completed by the time the action expressed by the subordinate clase gets completed as well* (eg. *Telekom neće biti prodat ((sve) dotle) dok/dokle (god) savetnici tako ne kažu*). In addition, the paper identifies some other types of constructions in Serbian where the word *ne*, and the negative predicate in general, also have no (proper) negative meaning (eg. *KO/ŠTA etc. (SUBJECT) NEGATIVE PREDICATE* (*Ko se sve danas ne bogati!*), *NE + 2nd TYPE CONDITIONAL OF THE VERB BITI [TO BE] + LI* (*Upitao je X ne treba li što*), and a number of others, and points to the meaning and use of each of those constructions. Finally, the paper also discusses the possible applied (primarily pedagogical) aspects of the analysis carried out. In that sense, the focus is especially on the ways the presented insights can be used in foreign language teaching, with the aim especially being to discuss the ways the negative (language) transfer from the mother tongue into a foreign language may be overcome (that negative transfer in the given context stemming form the fact that one and the same meaning can be conceptualized and expressed differently in different languages).

UDK 371.3 : 81'276.6
ID 177360908

GRAZIANO SERRAGIOTTO

Università Ca' Foscari, Venezia

L'APPRENDIMENTO INTEGRATO DI LINGUA E CONTENUTI (CLIL) E LE MICROLINGUE. PUNTI DI CONTATTO E DIFFERENZE

Abstract: Il seguente saggio intende offrire spunti di riflessione comparativa, teorico-pratica, tra la metodologia CLIL (Content and Language Integrated Learning - apprendimento integrato di lingue e contenuti) e la didattica delle microlingue scientifico-professionali. Vengono confrontate in modo analitico le fasi di progettazione, programmazione e valutazione di unità didattiche e moduli nel CLIL e nell'insegnamento delle microlingue, evidenziando le differenze in relazione al focus (linguistico e/o della materia) e alle mete educative nei contesti curricolari di riferimento. Al contempo, tenendo in considerazione il rapporto tra modelli teorici di orientamento e realtà operative delle classi di CLIL e di microlingue, viene messo in evidenza come possano emergere determinati punti di contatto tra questi ambiti diversi della didattica delle lingue, sia in fase di realizzazione in aula che nei risultati attesi.
Keywords: micro lingua, CLIL, lingua veicolare, flessibilità, sinergia

1. La metodologia CLIL

Insegnare una disciplina attraverso una lingua straniera, cioè la lingua come veicolo di trasmissione di contenuti, è una delle metodologiche che viene sperimentata sempre più nel contesto scolastico italiano. In questo modo vengono perseguiti contemporaneamente due obiettivi: l'insegnamento della disciplina e il potenziamento della competenza d'uso della lingua straniera in quella disciplina.

Questa metodologia chiamata comunemente CLIL, da un acronimo inglese (*Content and Language Integrated Learning*), cioè apprendimento integrato di lingua e contenuti, viene sperimentata già da anni in altre parti del mondo, non solo in realtà bilingui, ma anche in altri contesti scolastici. Tale denominazione mette in risalto come ci sia un equilibrio, un'*integrazione* tra l'apprendimento delle varie discipline e quello della lingua straniera, e questo uso particolare della lingua straniera spesso viene sintetizzato con il termine di "lingua veicolare" per semplificarne il concetto.

Il CLIL consta di lezioni di chimica, geografia, scienze, o di altre materie, tenute in lingua straniera, purché gli studenti abbiano quella conoscenza linguistica di base che permetta loro di poter comprendere e interagire anche se non solo attraverso il linguaggio verbale. In questo modo l'interesse principale non è la lingua, ma il contenuto: l'attenzione da parte degli studenti si concentra più nello sviluppo

dell'esperimento di scienze, ponendo in ombra il fatto che le istruzioni e i commenti sull'esperimento sono in lingua straniera: impareranno facendo, "*learning by doing*", secondo l'indicazione della pedagogia attivistica e riprendendo la famosa massima di Von Humboldt: "non si insegnano le lingue, si possono solo creare le condizioni perché l'apprendimento abbia luogo".

Questa metodologia non viene utilizzata solo a scuola, con gli studenti giovani, ma anche in aziende dove alcune riunioni di lavoro, alcune presentazioni, alcuni corsi di formazione vengono fatti in lingua straniera.

Inoltre con l'ipotesi di riforma nella scuola secondaria di secondo grado italiana, che prevede una distribuzione diversa da quella attuale del monte ore, per quanto riguarda le lingue straniere, si potrebbe utilizzare questa metodologia per avere un miglior insegnamento sia dal punto di vista qualitativo sia quantitativo. In effetti con la riforma, già si parla di insegnamento di una intera disciplina in inglese nell'ultimo anno della scuola secondaria di secondo grado; inoltre prevedendo l'inserimento della lingua straniera, l'inglese, fin dal primo anno della scuola dell'infanzia verrà probabilmente ridotto il numero di ore d'insegnamento di inglese per la scuola primaria, cosa che succederà anche nella scuola secondaria. Quindi prevedendo dei moduli CLIL, non solo in inglese e non solo nell'ultimo anno della scuola secondaria di secondo grado, ci potrebbe essere una maggiore esposizione alla lingua straniera in contesti più autentici.

Tra le varie motivazioni glottodidattiche per l'inserimento della metodologia CLIL abbiamo le seguenti:

a. *l'aumento della quantità di esposizione alla lingua straniera*: la lingua straniera non viene usata soltanto nelle ore di insegnamento ad essa assegnate, ma viene usata anche nell'orario di altre discipline e questo può favorire l'acquisizione delle lingue straniere e può incrementare l'uso di una pluralità di lingue in modo che non ne siano privilegiate alcune a scapito di altre; in questo modo la lingua straniera diventa trasversale alle discipline e può essere utilizzata a livello interdisciplinare;

b. *una maggiore qualità di esposizione alla lingua straniera*: l'insegnamento integrato di lingua e contenuti favorisce un insegnamento di tipo interattivo e assicura un certo livello qualitativo perché molto spesso è richiesta una profondità di rielaborazione che non si avrebbe in un insegnamento tradizionale;

c. *una maggiore motivazione all'apprendimento*: poiché il contenuto della materia rappresenta il *focus* dell'attenzione, anche gli studenti che non presentano attitudine per l'apprendimento linguistico, o che non amano in modo particolare le lingue, possono seguire la logica cognitiva delle discipline e allo stesso tempo potenziare la lingua straniera con attività che possono essere considerate incidentali, perché non sono state costruite primariamente per questo scopo.

2. Microlingua versus CLIL

Prima di tutto daremo una definizione generale di microlingua e di CLIL, poi seguirà un'analisi dettagliata dei vari aspetti coinvolti.

La microlingua è *una varietà di lingua usata tra specialisti ai fini di ridurre e se possibile eliminare ogni ambiguità nella comunicazione;* Il CLIL è *una metodologia innovativa e rivoluzionaria che ha come obiettivo il plurilinguismo*: favorisce l'integrazione curricolare e comprende una varietà di modi di insegnare e di situazioni talmente flessibili che ogni docente o gruppo di docenti può decidere il percorso da seguire e le modalità più adatte per la propria classe, decidendo anche eventuali modifiche da fare in itinere per migliorare l'apprendimento.

Per microlingua intendiamo, secondo Freddi (1994), "le varietà specialistiche – della lingua - che sono le voci della scienza, delle tecnologia o di particolari settori di lavoro del gruppo. Su questo piano il parlante ha delle possibilità di scelta purché conosca la scienza, il settore e comunque l'argomento di cui la microlingua costituisce la voce". La metodologia CLIL, invece, ha come scopo l'acquisizione contemporanea sia di una lingua (L2 o LS), sia di una determinata disciplina da parte dello studente.

Se in entrambe le metodologie, lo studente non "impara" solo la lingua, ma la "usa" in contesti reali, l'approccio didattico tuttavia si differenzia: l'insegnante CLIL non "insegna" la lingua come nel caso dell'apprendimento delle microlingue, ma la "promuove", poiché la lingua straniera diventa il mezzo attraverso il quale apprendere altri contenuti e sviluppare competenze riutilizzabili in altri contesti.

Segue uno schema che mette in evidenza le differenze tra CLIL e microlingua, tenendo in considerazione alcuni parametri:

	CLIL	**MICROLINGUA**
Contesto	Qualsiasi contesto scolastico, in tutti gli ordini e i gradi; ci sono anche contesti non scolastici come le aziende.	Soprattutto insegna-mento ad adulti nelle università e nelle aziende (*life long learning*), ma anche nel triennio di alcune scuole superiori (scuole profes-sionali caratterizzate da discipline professionaliz-zanti).
Focus d'attenzione	In modo specifico legato ai contenuti disciplinari, la lingua viene comunque potenziata.	Sostanzialmente lingui-stico legato a settori scientifici e professionali specifici.
Rapporto tra i protagonisti	Sinergia e stretta collaborazione con complementarità di ruoli fra docente di disciplina e docente di lingua. In pochi casi docente unico quando esistano entrambe le competenze.	Nella maggior parte dei casi collaborazione tra pari, con ruoli complementari: gli studenti sono esperti disciplinari (conoscono il contenuto)e i docenti di lingua straniera

		(conoscono la forma). A volte con studenti in fase di formazione, può collaborare anche un esperto di disciplina.
Obiettivi	Disciplinari e linguistici: apprendimento integrato di contenuti disciplinari e lingua. Sviluppo delle CALP della metacognizione e della competenza glottomatetica. Un obiettivo specifico può essere l'aumento della motivazione; le mete sono educative, didattiche e glottodidattiche.	Principalmente di tipo linguistico per il raggiungimento di un livello stabilito di competenza linguistica professionale.
Progettazione	Realizzata in collaborazione dal docente di disciplina e di lingua straniera che decidono di intraprendere il percorso in base all'analisi del contesto scolastico, culturale, socio-economico, geopolitico del territorio in cui la scuola si trova, e delle variabili e dei parametri connessi all'efficacia del progetto.	Realizzata dal docente di lingua straniera in collaborazione con gli studenti e/o l'università e/o l'azienda che richiede il corso.
Materiali	Autentici, resi comprensibili e didattizzati in base agli obiettivi disciplinari e linguistici prefissi. Possiamo avere percorsi più o meno lunghi che possono coprire un modulo, un'unità didattica o una sola lezione.	Creati *ad hoc* per la didattica delle microlingue. Solitamente il percorso presenta più moduli articolati in unità didattiche che si richiamano vicendevolmente.
Attività ed esercizi	Focalizzano sull'apprendimento integrato di contenuti disciplinari, della terminologia specifica in lingua straniera, la lingua è supportata in base alle esigenze dei contenuti.	Mirano all'apprendimento della terminologia in lingua straniera per lo sviluppo di competenze professionali, i contenuti sono già noti.

Verifiche e Valutazione	Le verifiche devono poter stabilire il raggiungimento degli obiettivi linguistici e/o disciplinari prefissi. La valutazione è duplice e riguarda l'apprendimento sia dei contenuti disciplinari e della lingua anche se il format della verifica dovrebbe rispettare le esigenze disciplinari.	Verifiche soprattutto di tipo operativo; la valutazione è essenziale per l'attribuzione della raggiunta competenza professionale anche per aver riconosciuti dei credit

Contesto: nel CLIL il contesto può essere qualsiasi rispetto agli ordini e gradi scolastici, ci possono essere anche contesti non curricolari legati ad ambiti disciplinari oppure contesti non scolastici come le aziende, per esempio; nella microlingua l'insegnamento è rivolto principalmente ad adulti nelle università e nelle aziende (*life long learning*), ma si può trovare anche nel triennio di alcune scuole superiori (soprattutto negli istituti tecnici e scuole professionali caratterizzate da discipline professionalizzanti).
Focus: nel CLIL è sui *contenuti* che, veicolati attraverso la lingua, sono nuovi e da trasmettere, questo significa che l'insegnamento non rimane fine a se stesso, orientato alla pura acquisizione delle strutture linguistiche, ma serve per far apprendere dei contenuti disciplinari; nella microlingua il focus è sulla *lingua* appresa per vari scopi (professionali, pragmatici, sociali, culturali) da studenti specialisti in discipline tecnico-scientifiche che nella maggior parte dei casi conoscono già i contenuti.
Protagonisti: nel CLIL, studenti di ogni ordine e grado di scuola (e università) e varie figure di docenti (insegnante unico, oppure alternanza insegnante di lingua e disciplina), spesso in collaborazione, che hanno di norma competenze specifiche diverse; nella microlingua, studenti adulti esperti, professionisti o aspiranti alla "discorse community" e insegnante esperto di lingua con formazione umanistica, che sa analizzare bisogni, condurre classi di adulti, analizzare testi e applicare le sue competenze linguistiche alle discipline.
Rapporto tra protagonisti: il CLIL prevede *forte sinergia tra docenti* (esperti in disciplina e/ o lingua) e *rapporti paritari tra studenti* (cooperative learning) I protagonisti di un percorso CLIL dovrebbero essere il docente di disciplina e il docente di lingua che lavorano sinergicamente per portare a termine i loro obiettivi sia nella fase di programmazione iniziale che per tutto il percorso CLIL. A seconda che ci sia una prevalenza della lingua o della disciplina avremo due docenti diversi, che collaborano nella programmazione iniziale e in itinere coordinando i loro obiettivi, o docenti in co-presenza, che devono coordinare i loro ruoli e le modalità di insegnamento più idonee alla classe; la microlingua prevede una *didattica collaborativa tra esperti*, docente e studenti, con uguale dignità, responsabilità e integrazione di

competenze, da ciò deriva che il docente, a differenza del CLIL, collabori con i suoi studenti aiutandoli a livello linguistico poiché i contenuti sono già in loro possesso.
Obiettivi: nel CLIL, *disciplinari*, *linguistici*, *cognitivi* e *(inter)culturali* finalizzati a istruzione e educazione; nella microlingua, *linguistici*, con brevi cenni alla cultura tecnico-scientifica (vista da fuori) e focus sull'aspetto istruttivo. L'obiettivo del CLIL è soprattutto il plurilinguismo, ma non solo, l'approccio CLIL permette di raggiungere competenze più elevate e cognitivamente superiori rispetto all'insegnamento tradizionale, poiché consente di passare da una competenza BICS (competenza comunicativa di base) ad una competenza CALP (competenza di ordine superiore anche a livello cognitivo). L'obiettivo della microlingua è abbastanza diverso: far apprendere la lingua tecnica (scientifica, commerciale, medica, giuridica) soprattutto a studenti che, conoscendo già i contenuti, hanno bisogno di apprendere i termini tecnici per approfondire il loro percorso di studio e/o migliorare le loro competenze lavorative.
Progettazione: il CLIL prevede un approccio flessibile, oltre ad una *sinergia tra docenti* (disciplina/lingua), prevede molte variabili per adeguare un progetto a una data realtà: *motivazioni di base*, *contesti*, *organizzazione strutturale* e *metodologica*, *tecniche di monitoraggio* e per questo non è clonabile; la microlingua si limita a coinvolgere *docente*, *azienda/consiglio didattico* e *studenti* per la scelta di moduli tematici autosufficienti e organizzati in unità didattiche basate su eventi. Nella progettazione di un percorso CLIL è importante la motivazione di base del progetto, il contesto interno ed esterno per comprendere se ci sono le giuste condizioni per operare, la popolazione scolastica da coinvolgere, la durata del progetto, i contenuti da scegliere, il peso della lingua straniera, i docenti coinvolti, la struttura didattica, il tipo di modello operativo e l'organizzazione delle lezioni. Nell'insegnamento delle microlingue il progetto è già motivato dalla necessità di apprendere le microlingue per lavoro e solitamente il contesto è quello aziendale, universitario o quello di qualche liceo specializzato.
Materiali: i materiali da utilizzare per un progetto CLIL saranno, soprattutto, testi autentici in lingua straniera, didattizzati secondo le esigenze del percorso CLIL. Al materiale cartaceo è auspicabile integrare grafici, immagini, schemi, video e qualsiasi cosa possa rendere l'input più comprensibile agli studenti; per l'insegnamento delle microlingue esistono testi specifici nella maggior parte dei campi, negli altri casi si dovrà ricorrere a materiale autentico che dovrà essere didattizzato.
Attività/esercizi: sia nel CLIL sia nella microlingua, le attività e gli esercizi saranno tarati in base agli obiettivi. In un percorso CLIL sono preferibili le attività a coppie o di gruppo, il *cooperative learning, role-play,* esercizi di abbinamento, riempimento, collegamento e approfondimenti on-line.

In modo specifico nel CLIL gli esercizi e le attività serviranno per la *comprensione guidata* (es. pre-lettura),il *vocabolario* (es. traduzione), la *discussione* (es. domande), il *riutilizzo/consolidamento dei concetti* (es. scrittura), l' *approfondimento/integrazione* (es. internet); nella microlingua gli esercizi e le attività serviranno per richiamare *pre-conoscenze sulle rappresentazioni mentali degli eventi* (es.

elicitazione), presentare *pluralità dei testi*, affrontare *aspetti stilistico-testuali* (le grammatiche). In entrambi i casi pochi saranno i momenti di insegnamento frontale.
Verifica e valutazione: il CLIL, dopo aver stabilito cosa valutare, adotta *strumenti concreti e ricchi di supporti visivi*, con *task* per rilevare il "saper fare" e i processi (non solo i prodotti) sulla base delle attività già proposte in classe; la microlingua valuta l'*autonomia raggiunta* dallo studente nella gestione di un evento presentandogli, quale strumento di verifica, la *sintesi di un evento completo* con alcuni testi e chiedendogli di integrarla inserendo gli elementi mancanti.

Il CLIL presuppone sia una valutazione dei contenuti sia della lingua, del prodotto ma anche del processo; si cerca di creare dei tipi di verifiche che siano in grado di valutare singolarmente, ma anche insieme, gli aspetti linguistici e quelli disciplinari. Si possono creare varie griglie di valutazione, con voci separate o comuni, *checklist*, può essere utilizzato il portfolio, l'autovalutazione e le osservazioni dell'insegnante; la microlingua valuta solo la lingua e la capacità dello studente di adattarla ai propri scopi professionali, di conseguenza, la verifica sarà di tipo pratico per vedere se lo studente è capace di usare la lingua nel suo ambito professionale e se ha raggiunto un certo tipo di competenze.

Bibliografia

Balboni, P. (2000). *Le microlingue scientifico-professionali: natura e didattica*. Torino: UTET.

Balboni, P. (2002). *Le sfide di Babele. Insegnare le lingue nelle società complesse*. Torino: UTET.

Coonan, C. (2002). *La lingua straniera veicolare*. Torino: UTET.

Cummins, J. (1984). *Wanted: A Theoretical Framework for Relating Language Proficiency to Academic Achievement among Bilingual Students*. In*: Language Proficiency and Academic Achievement* (C. Riviera, a cura di). Clevedon: Multilingual Matters.

Freddi, G. (1994). *Glottodidattica. Fondamenti, metodi e tecniche*. Torino: UTET.

Marsh, D., Langè, G. (1999). *Implementing Content and Language Integrated Learning: A Research-Driven TIE-CLIL Foundation Course Reader*. Jyvaskyla: University of Jyvaskyla, Continuing Education Centre.

Nunan, D.(1989). *Designing Tasks for the Communicative Classroom*. Cambridge: C.U.P..

Serragiotto,G. (2003). L'italiano come lingua veicolare: insegnare una disciplina attraverso l'italiano. In: *La formazione di base del docente di italiano per stranieri*. (Dolci, R., Celentin P., a cura di). Roma: Bonacci, 241-253

Serragiotto, G. (2003). *C.L.I.L. Apprendere insieme una lingua e contenuti non linguistici*. Perugia: Guerra.

Serragiotto, G. (2004). *Le lingue straniere nella scuola: nuovi percorsi, nuovi ambienti, nuovi docenti*. Torino: UTET.

Serragiotto, G. (2006). Monitoraggio di percorsi CLIL sul tema della valutazione. In: *Il piacere di imparare il piacere di insegnare*. (Serragiotto, G., a cura di). Vicenza: La Serenissima, 87-114.

Serragiotto, G. (2006). Problematiche da considerare nei percorsi CLIL. In: AAVV, *Progetto CLIL Umbria*. Perugia: Guerra, 21-30.

Serragiotto, G. (2007). La metodologia CLIL in Italia. In: *Aktuelle Tendenzen in der romanistischen Didaktik*. (Gomez, B., Ollivier, C., a cura di). Hamburg: Verlag, 133- 152.

Wiggins, G. (1993). *Assessing student performance: exploring the purpose and limits of testing*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Willis, J. (1996). *A Framework for Task-Based Learning*. Londra: Longman.

Wollf, D. (1997). Content-based Bilingual education or Using Foreign Languages as Working Languages in the Classroom. In: *Aspects of Implementing Plurilingual Education : Seminar and Field Notes.* (Marsh, D. et al). Jyvaskyla: Continuing Education Centre, University of Jyvaskyla.

GRACIANO SERAĐOTO

Univerzitet Ka Foskari, Venecija

INTEGRISANO UČENJE SADRŽAJA I JEZIKA I NASTAVA JEZIKA STRUKE. SLIČNOSTI I RAZLIKE

Sažetak

U članku se daje prilika za razmišljanje o CLIL-u (Content and Language Integrated Learning) i predavanju jezika za posebne namene, odnosno, nude se neka teorijsko-praktična razmišljanja koja porede CLIL metodologiju i nastavu jezika struke. Sve faze su uzete u obzir, od planiranja do evaluacije, sa posebnim fokusom na razlikama i sličnostima. Na analitički način porede se faze projektovanja, programiranja i evaluacije nastavne jedinice i modula u CLIL metodologiji i u nastavi jezika struke, ističući razlike koje se javljaju u odnosu na fokus (jezički i/ili sadržajni) i obrazovne ciljeve u pomenutim kurilularnim kontekstima. Istovremeno, oslanjajući se na odnos između teorijskih modela i realnog okruženja CLIL odeljenja u kojima se primenjuju CLIL i nastava jezika struke, ističu se dodirne tačke u ovim po prirodi različitim oblastima nastave jezika, kako u fazama realizacije u učionici tako i u očekivanim rezultatima.

Ključne reči: jezik struke, CLIL, vehikularni jezik, fleksibilnost, sinergija

UDK 371.3 : : 811(497.5)
ID 177362188

YVONNE VRHOVAC

Sveučilište u Zagrebu

SUVREMENE SMJERNICE U UČENJU I POUČAVANJU STRANIH JEZIKA

Apstrakt: U tekstu se opisuju nove smjernice kod suvremenoga komunikacijskoga pristupa učenju/poučavanju stranoga jezika. Mijenjaju se nastavnikove i učenikove tradicionalne uloge. Uporabom korisnih strategija i organiziranjem prikladnih aktivnosti nastavnik od učenika stvara osobu sposobnu za samostalno učenje i samovrednovanje vlastitoga znanja. Na kraju članka daje se kritički osvrt na didaktičke materijale za nastavu jezika Vijeća Europe u Strasbourgu.
Ključne riječi: razredni diskurs, nastavnikove i učenikove uloge, učenikova samostalnost

1. Uvod

Već se cijeli niz godina od prošlog stoljeća do današnjih dana proces učenja jezika ne smatra skupom navika do kojih se dolazi ponavljanjem modela što je dovodilo do stvaranja automatizama. Takvo je razmišljanje prisutno kod audio-oralne i audio-vizualne strukturno-globalne metode. Uvođenjem komunikacijskoga pristupa učenju stranih jezika 80-tih godina 20. stoljeća učenje jezika smatra se i kreativnim procesom u kojem svaki pojedinac aktivno sudjeluje u izgradnji vlastitoga znanja. Stoga i govorimo o aktivnom pristupu učenju stranih jezika pa učenik postaje aktivni sudionik nastavnoga procesa i aktivno sudjeluje u izvršavanju neke radnje uz korištenje stranoga jezika. Rezultat učenja ne ovisi samo o sadržaju didaktičkoga materijala i nastavnikovoj metodi poučavanja, već je učenje rezultat zajedničkih nastojanja, nastavnikovih s jedne strane kako bi što djelotvornije prenio izabrani didaktički sadržaj učenicima a s druge je strane važan aktivni ulog svakog učenika pri preradi tog jezičnoga sadržaja i zadržavanja u memoriji onoliko informacija koliko želi i koliko mu je potrebno. Pri takvim postupcima dolazi do izražaja cijeli niz učenikovih individualnih razlika pa se stoga govori o individualni stilovima učenja te se za svakog učenika može proučiti njegov stil učenja koji ovisi o raznim osobnim čimbenicima.

Kako se kod komunikacijskoga pristupa učenju stranoga jezika uobičava reći „komunicirajući nauči se komunicirati“, učenik neminovno mora postati aktivnim sudionikom nastavnoga procesa kako bi stekao i razvio komunikacijsku kompetenciju. Postaje „komunikatorom“ u interakciji s nastavnikom u situacijama pregovaranja i iznalaženja značenja nepoznatih riječi a u dodiru s ostalim učenicima dobiva ulogu partnera i sudionika u izgradnji razrednoga diskursa. Prema

komunikacijskom pristupu učenju jezika predodžba o učenicima je ponajprije slika osoba aktivnih sudionika društvenoga života, članova društva koji moraju izvršavati zadatke u određenim uvjetima, u određenom okruženju i unutar određenoga područja djelovanja (ZEROJ, 2005, 2.1.) Kao aktivni sudionik, učenik postaje sve više odgovoran za učenje i postignute rezultate a nastavnik u ulozi partnera treba manje upravljati razrednim diskursom, autoritarno davati upute ili izricati naloge. Takvim pristupom i promijenjenim ulogama sudionika razrednoga diskursa razvija se kod učenika pozitivan odnos prema učenju i uporabi stranoga jezika. Rezultati su vidljivi na razini oblikovanja i odašiljanja poruke pa stoga ne brinemo više toliko o formi poruke, i o njezinom točnom obliku već nas sve više zanima sadržaj poruke i način na koji će učenik prenijeti tu poruku koristeći se raznim strategijama svoga međujezika.

2. Izgradnja interaktivnoga prostora

Interakcija je zajednička radnja u kojoj dvije ili više osoba djeluju jedna na drugu (Vion,1992, 17). Smještena je u društveni okvir i podrazumijeva više ili manje aktivnu prisutnost osoba koje se nalaze u okruženju. Kod verbalne interakcije uspostavljaju se društveni odnosi među sugovornicima, oblikuju se osobni stavovi svakog govornika i izgrađuju međusobni odnosi. Stoga komunikacija nije samo odašiljanje poruke, već zajedničko izgrađivanje diskursa – zajedničko pletenje diskursivnoga tkiva u kojem sudjeluju svi sudionici komunikacije. Jezik je u verbalnoj interakciji podloga za upisivanje obilježja pojedinca, njegove osobnosti, podrijetla, životnoga iskustva, stava prema sugovorniku i prema onome što se radi (Goffman, 1974). Situaciju stvaraju sudionici komunikacije te je ona rezultat njihovih odnosa. Situacija je, dakle, s jedne strane rezultat odnosa koje izgrađuju sudionici komunikacije – pa je na neki način zadana, a s druge se tek stvara kao proizvod govornikovih aktivnosti, njegovih osobnih ulaganja u izgradnju diskursa. U svakoj se komunikacijskoj situaciji oblikuju mjesta sudionika, njihov odnos i uloge koje obavljaju u izgradnji diskursa. Neke su uloge institucionalizirane i uz sebe imaju komplementarne uloge (npr. nastavnik – učenik). Odnos mjesta u interakciji određen je vanjskim čimbenicima, kao primjerice, sudionikovim statusom i ulogom te njegovim unutarnjim osobinama: njegovim subjektivnim odnosom prema sugovorniku, prema sadržaju poruke, osobnim položajem iskazivatelja "ja".

U didaktičkoj je sredini uloga sudionika određena institucionalnom situacijom u kojoj nastavnik zauzima visoki položaj jer mu institucija daje simboličku moć koju učenik ne posjeduje. Nastavnik posjeduje znanje, dok se učenik nalazi u didaktičkoj sredini da bi stekao znanje. Tijekom komunikacije nastavnik svojim dominirajućim položajem ima pravo započinjanja i završavanja razgovora, podjele prava na riječ, ispravljanja, održavanja teme razgovora ili njezina prekidanja. Sve mu to omogućuje didaktički ugovor (Cicurel,1990) koji je sklopio s učenikom i koji zna zbog čega se nalazi u didaktičkoj situaciji i koja ponašanja može očekivati od nastavnika. U suvremenom se komunikacijskom pristupu nastavi jezika nastavnikov dominirajući položaj smanjuje na račun učenikova položaja koji postaje sve važniji te u mnogim

situacijama njihovi položaji postaju gotovo izjednačeni. Kako u većini slučajeva učenici doživljavaju nastavnikovo sudjelovanje u izgradnji diskursa kao dio njegove funkcije i dužnosti, oni konsenzusom prihvaćaju nižu, dominiranu poziciju koja se uz nastavnikovu pomoć oblikuje tijekom izgradnje razrednoga diskursa u interaktivnom prostoru. Interaktivni prostor se neprestano mijenja s pomoću diskurzivnih aktivnosti sudionika koji upravljaju interakcijom i sudjeluju u izgradnji diskursa sa svoje dvije uloge – profesionalnom i osobnom - subjektivnom. Upravo zbog toga u nekim situacijama može doći do promjene položaja sugovornika, do promjene odnosa njihovih mjesta i njihovih uloga u interakciji.

U didaktičkoj sredini izgradnja diskursa je zajednička radnja obaju sudionika nastavnoga procesa. Obje strane imaju zadana prava i dužnosti. Razredni se diskurs izgrađuje pod zadanim uvjetima s obzirom na određena pravila ponašanja i konvencije. Definiran je interaktivnim prostorom i ulogama sudionika u njemu. On je zajednički, dinamični proizvod obaju sudionika. Stoga se ne mogu promatrati dijelovi diskursa odvojeno, analizirati diskurs i svakoga sudionika pojedinačno. Razredni diskurs nosi u sebi osobine i jedne i druge strane sudionika i plod je zajedničke suradnje i napora koje ulažu jedna i druga strana težeći prema cilju nametnutom institucionaliziranom sredinom. Kako je nemoguće analizirati strategije komunikacije samo jednoga sudionika interakcije, u didaktičkoj sredini niti jedna vrsta strategije ne može se ostvariti bez sudjelovanja drugoga sudionika, bilo da je riječ o strategijama učenja ili o strategijama poučavanja. Jezična proizvodnja i jezične razmjene u didaktičkoj sredini odvijaju se prema specifičnim pravilima i ritualima.

2.1. Nastavnikove i učenikove uloge u interaktivnom prostoru

Prema nekim autorima (Cicurel, 1985; Dabène 1984; Allwright, 1991; Vrhovac 2001.) nastavnik je prenositelj obavijesti i znanja, voditelj igre u trenucima kad upravlja i organizira jezične razmjene, animator razrednoga dijaloga koristeći raznolike tehnike rada kako bi usvajanje znanja za učenika postalo što bezbolnije, a korištenje što djelotvornije. On je, konačno, vrednovatelj pri analizi učenikova govora i ocjeni njegovih jezičnih proizvodnji pri čemu se od njega očekuje izražavanje zadovoljstva i pohvala kad je nešto dobro učinjeno ili je pak, u obrnutom slučaju, izricatelj nezadovojstva ili prijekora. Postavlja se pitanje kako učenik doživljava ove osnovne nastavnikove funkcije. Učenik kao ravnopravni sudionik komunikacijskoga pristupa, odgovara na nastavnikova pitanja ili pitanja svojih suučenika, postavlja pitanja nastavniku ili suučenicima, daje obavijesti nastavniku ili suučenicima te pruža sugestije za rad. U suvremenoj nastavi, tradicionalne uloge sudionika razrednoga diskursa mogu se dakako promijeniti. Kako je razredni diskurs podložan ritualiziranom ponašanju, pitanje je mogu li se neke ritualizirane aktivnosti promijeniti. Mogu li neke nastavnikove uloge prijeći na učenika, a u slučaju potvrdnoga odgovora postavlja se pitanje pod kojim je uvjetima takva promjena moguća. Asimetrija među sugovornicima može biti ublažena kad se u razredu organiziraju aktivnosti u kojima učenikova uloga dobiva na važnosti. Cilj je suvremene nastave pokušati u pojedinim segmentima smanjiti asimetriju među sudionicima i pokušati učeniku dodijeliti vredniju, značajniju uloga. Prijepisi

diskursa pokazuju dijelove u kojima učenik, iz znatiželje ili želje za novim saznanjima, postavlja pitanja sugovornicima, nastavniku ili učenicima.
U takvim trenucima učenik uzima riječ kao govornik s osobnim identitetom a ne kao didaktički komunikator. Komunicira dakle kao bilo koji sudionik verbalne interakcije a ne kao učenik. Na takve primjere nailazimo u didaktičkim sredinama u kojima vlada opuštena atmosfera, u kojima su odnosi između učenika i nastavnika opušteni a ne zategnuti ili pak kod učenika koji posjeduju viši stupanj komunikacijske kompetencije.
Analize razrednoga diskursa pokazuju u nekim situacijama primjere kad učenik ne prihvaća nastavnikovu pomoć, njegovo tutorstvo, primjerice kod ispravljanja pogrešaka ili preusmjeravanja teme razgovora. Tada učenik usmjeruje pozornost na sadržaj i prijenos sadržaja, a ne na jezičnu normu. U tim trenucima učenik želi komunicirati, želi izreći misli, želi pokazati ostalim sudionicima razrednoga diskursa kako je sposoban samostalno upravljati komunikacijom. Takva komunikacija često sliči komunikaciji u izvandidaktičkoj sredini. S pomoću nje učenik potvrđuje svoju društvenu ulogu i od niskoga položaja prelazi u viši položaj koji je izjednačen nastavnikovom ili položaju bilo kojeg govornika koji u izvandidaktičkoj sredini sudjeluje u izgradnji diskursa.
Nastavnikove uloge strukturiranja, pružanja pomoći i organiziranja komunikacije uloge su tutora, zaštitnika a rezultat su njegove institucionalizirane pozicije koja mu nalaže sudjelovanje u izgradnji diskursa. Prema Bangeu (1992,62) razlog je tih osobina nastavnikova dužnost kojom želi učiniti učenje/usvajanje jezika najučinkovitijim. Riječ je, dakle, o nastavnikovoj dvostrukoj kompetenciji: znanju jezika i sposobnosti upravljanja jezičnim razmjenama i razvijanja razrednoga diskursa.

3. Učenik i metalingvističke aktivnosti razmišljanja

Tijekom interakcije nastavnik i učenici zajednički izgrađuju razredni diskurs. Pri tome se učenik služi svojim međujezikom a nastavnik mu u tome mu pomaže. Učenik komunicira jezičnim bogatstvom koje posjeduje, koje je usvojio u razrednoj ili prirodnoj sredini ali povremeno nailazi na poteškoće pri tim aktivnostima. Osjeća se nesigurnim i ponekad u trenucima kad mu je poljuljana sigurnost prekida komunikaciju i obraća se sugovorniku za pomoć. Na diskurzivnoj razini ta se nesigurnost odražava stankama u govoru, zastajkivanjima, preoblikovanjem poruke ili pak traženjem pomoći izrijekom. Učenik tada iskorištava nastavnikovu prisutnost jer mu je ona na neki način garancijom da će iskaz koji oblikuje izreći do kraja. U takvim trenucima primjećuje zaustavljanje tijeka komunikacije.

3.1. Bifokalizacija

Naime prema Bangeu (1992), za vrijeme interakcije u razredu, pozornost oba sudionika usmjerena je na dva problema, dva žarišta, fokusirana je u dva smjera. Stoga u takvim slučajevima Bange govori o bifokalizaciji. U trenutku komuniciranja

pozornost je najprije usmjerena na "bezbolno" razvijanje diskursa no u nekom trenutku izgradnja diskursa može učeniku najednom predstaviti poteškoću. Pitanja uspješnosti komunikacije ovise o mnogim parametrima: učenikovoj kognitivnoj razvijenosti, jezičnoj kompetenciji, dobi kao i motivaciji za komuniciranjem o nekom sadržaju, u danom trenutku, na danom mjestu, te o njegovim nastojanjima da taj zadatak dobro izvrši. Ako u tim trenucima učenik želi komunicirati ne brine ga uporaba jezično točnih ili netočnih oblika već komunicira sa sredstvima koje posjeduje bilo točnim ili netočnim iskazima. Ako pak tijekom komunikacije pozornost usmjeruje više na jezik, na točnu uporabu jezičnih oblika, komunikacija više neće biti tečna. U diskursu će se pojaviti oklijevanja, zastajkivanja, pauze i ostali vidovi učenikove samokontrole pošto je učenik u tom trenutku usmjerio svoju pozornost na jezik, na točan oblik. Dok komunicira učenik može usmjeriti pozornost više prema tečnoj komunikaciji, a manje prema točnosti iskaza ili obrnuto više prema točnosti iskaza na uštrb tečnosti u komunikaciji. U trenucima kad je učenikova pozornost usmjerena prema jezično točnim oblicima, najčešće ej to na razini leksika ili morfosintakse.

3.2. Aktivnosti razmišljanja o jezičnim poteškoćama

U trenucima interakcije kad naiđu na jezični problem neki učenici razmišljaju o njemu, međutim njihova jezična svjesnost nije toliko razvijena da bi verbalizirali problem i govorili o njemu. Prema Kleinu riječ je o kritičnom pravilu (1989.), jezični problem ovim učenicima u danom trenutku nije zanimljiv, ne predstavlja sadržaj koji ih zanima i na koji usmjeravaju pozornost. Taj je jezični problem izvan njihove zaokupljenosti. Postavlja se pitanje da li aktivnosti razmišljanja olakšavaju usvajanje jezičnih oblika? One su svakako tragovi kognitivnih operacija. Dok komuniciraju neki učenici razmišljaju o jezičnim problemima, stvaraju predodžbe o funkcioniranju nekih struktura i oblikuju svoju hipotetsku gramatiku, provjeravaju predodžbe koje su stvorili o funkcioniranju nekih oblika. Time se objašanjava pojava kritičkih pravila. Međutim veza između svjesnosti o tim pravilima i razvoju učenikova jezičnoga sustava ne može se odrediti. Ako su aktivnosti razmišljanja spontane, pokazuju kako učenik osjeća poteškoću i kako mu je potrebna sugovornikova pomoć. Aktivnosti razmišljanja nisu uvijek spontane, mogu biti potaknute reakcijama sugovornika (kao primjerice ispravci, preoblikovanja, različiti prozodijski znaci). Učenik provjerava sastavnice svoje gramatike tijekom komunikacije. Stoga se s pravom govori o učenikovoj prijelaznoj kompetenciji koja se vremenom mijenja i usavršuje čitavo vrijeme dok učenik ugrađuje nove elemente u svoju gramatiku. Postavlja se pitanje da li metalingvistička razmišljanja o funkcioniranju nekih jezičnih struktura pridonose i njihovu usvajanju u određenim trenucima? Bange smatra da je odgovor na ovo pitanje pozitivan u slučaju ako je riječ o kandidatu učeniku, o učeniku za koga je učenje jezika u datom trenutku osnovna aktivnost i koji je svjestan važnosti strukturirane nastave i njezine uloge u usvajanju jezika. Takav učenik dakako razumije nastavnikovu ulogu pomagača koji mu u trenutku poteškoća pruža pomoć kako bi što lakše usvojio strani jezik. Ako u tim trenucima nastavnik pruža podršku i potporu (*étayage*, Brunner 1985), učenik može prevladati

lokalnu poteškoću i na pravom je putu da se osamostali i da na sebe preuzme odgovornost učenja. Učenik tada unosi točan jezični oblik u dugoročnu memoriju i pokušava ga točno upotrijebiti u novoj ili sličnoj situaciji. Prema Bange u takvim se okolnostima zaista može smatrati da je došlo do usvajanja oblika.

3.3. Kandidat učenik i nastavnikova potpora

Potpora učeniku u trenucima jezičnoga problema skup je raznih poteza posredovanja kompetentne osobe (u didaktičkoj sredini - nastavnika) koja omogućuje manje kompetentnoj osobi ostvarivanje namjera kako bi proizvela iskaz koji inače ne bi mogla ostvariti bez pomoći i podrške kompetentne osobe. Tada govorimo i o *language acquisition support system (LASS).* Riječ je dakle o pozitivnom potezu koji se događa u oportunom trenutku i za vrijeme zajedničkih napora oba sugovornika. Ako je podrška odmah djelotvorna (npr. kod svjesne uporabe nekog jezičnog oblika), tada se može govoriti o SPA – *séquences potentiellement acquisitionnelles* (Py, 1990.) Podrške naime ne moraju uvijek biti djelotvorne, jer ima i onih u kojima uspješnost izostaje ili je negativna. Kad nastavnik primijeti da je učenik nekoliko puta uporabio isti jezični oblik bez poteškoća, tada se vjerojatno može govoriti o automatiziranju jezičnih oblika pa u krajnjoj konsekvenci i o usvojenosti tih oblika.

4. Nastavnikovo korištenje strategija

Kako kod promatranja učenikovih strategija učenja govorimo o kognitivnim, metakognitivnim i društveno-afektivnim strategijama (Cyr, 1996.), iste strategije možemo analizirati i u dijelu nastavnikova diskursa.

Nastavnik koristi **kognitivne strategije** ukazujući učenicima što valja učiti, kako se uči, što treba znati, što treba zapamtiti, što je teško, a što lako. Zbog osobnoga iskustva u vrijeme kad je nastavnik bio učenik kao i iskustva u nastavničkom zvanju, nastavnici ukazuju učenicima na najlakši put kako se snalaziti u gomili materijala koji valja učiti i zapamtiti.

Kod **metakognitivnih strategija** nastavnici ukazuju učenicima kako valja planirati učenje, na što usmjeriti pozornost kod nekoga materijala, kako anticipirati poteškoće, kako uočiti problem, kako ga riješiti, kako vrednovati samoga sebe, kako ocijeniti vlastiti proizvod. U nekim situacijama s učenicima određene dobi i kognitivnoga razvoja, ovakav tutorski, zaštitnički odnos ima pozitivni odjek na međuljudske odnose, na odnose između učenika i nastavnika i na izgradnju cijeloga interaktivnog prostora. U manje ritualiziranim situacijama, mijenja se cilj učenja/poučavanja jezika. Učenici pokazuju kako su sposobni samostalno upravljati diskursom i prikladno reagirati u nepripremljenim situacijama. Tada učenici postaju aktivni sudionici u izgradnji razrednoga diskursa, mijenja se njihov stav prema izvršavanju zadatka, a susljedno tome, mijenja se i nastavnikova uloga pa tako i interaktivni prostor.

4.1.Kako učenici doživljavaju nastavnikovu ulogu

U izgradnji interaktivnoga prostora i razvijanju međusobnoga povjerenja i poštivanja, valja se zapitati kako učenici doživljavaju različite nastavnikove uloge. Kod ispravljanja pogrešaka, primjerice, ili upravljanja razrednim diskursom, pitanje je kako učenik doživljava ovu nastavnikovu ulogu: je li kao ugrožavanje vlastitoga položaja, kao opasnost ili kao kaljanje njegova lica (*figuration*) (Goffman, 1974.,15). Kad god je moguće, učenik će se dakako potruditi da zaštiti svoj obraz ili da ga čak osvijetli. Učenikove reakcije na nastavnikovo ponašanje ovise svakako o njegovoj dobi, znanju jezika i cilju didaktičke aktivnosti. Sve ovo upućuje nas na razmišljanje o socio-afektivnim strategijama. Poznato je kako opuštena, prijateljska atmosfera u razredu pridonosi boljoj i bogatijoj komunikaciji. Uloga nastavnika usko je povezana s njegovim osobinama, sa shvaćanjem institucionalizirane uloge koju obavlja. Za didaktičku situaciju bitno je ne samo nastavnikovo ponašanje prema učenicima i ozračje koje širi u razredu, već i način na koji ga učenici doživljavaju i kako percipiraju njegovu ulogu. Problem je suvremenoga poučavanja jezika što učenike valja naučiti komunicirati pa se stoga nastavnik trudi u razredu razviti komunikacijske aktivnosti na jeziku koji učenici još nisu usvojili. Stoga uporaba stranoga jezik na dvostrukoj razini, razvijanja jezične i komunikacijske kompetencije, može dovesti do stresnih situacija. Situacija u razredu traži od učenika da s jedne strane govori javno pred auditorijem na jeziku koji još nije svladao što često izaziva kod njega veći ili manji strah od javnoga nastupa (*foreign language anxiety*, Mihaljević Đigunović, 2002.), ovisno o dobi, kognitivnom razvoju i društvenoj ulozi koju obavlja u izvandidaktičkoj sredini. Za vrijeme interakcije u društvenom kontekstu, sugovornici nastoje zaštiti obraz, ne okaljati ga (*face-work*, Goffman, 1974)već ga osvijetliti. Razlog je tome što sami o sebi ili drugi o njima imaju pozitivnu predodžbu koju najčešće žele zadržati kako se ne bi javno kompromitirali. U javnom nastupu negativne se emocije odražavaju nemirom, strahom, neugodom ili ljutnjom. Kako je, kao što je poznato, didaktička situacija ona u kojoj postoje unaprijed utvrđeni rituali, logično bi bilo da su afektivne reakcije ublažene. Naime, kad je nešto unaprijed poznato rizik se smanjuje. Stoga bi se strah od nepoznatoga trebao za neke sudionike smanjiti. Međutim, neuravnoteženi položaj sugovornika, institucionalizirana uloga dominantne osobe koja posjeduje sredstvo komunikacije, tjera domininranoga sugovornika u poljuljanost vlastite predodžbe o sebi i o svojim kompetencijama. No, govornik na nižoj poziciji, komunicira usprkos svemu kako bi na neki način opravdao vlastitu ulogu osobe koja je sposobna sudjelovati u izgradnji didaktičkoga diskursa. Budući da se nalazi u didaktičkoj sredini kako bi naučio jezik, svjestan je činjenice da će ako ne komuncira zbog straha ili neugode, ostati izoliran i isključen iz interakcije. Drugi čimbenik koji može emocionalno poljuljati sudionike razrednoga diskursa je činjenica da su iskazi izloženi procjeni, bilo pozitivnom ili negativnom vrednovanju, a ponekad i sankcijama. Negativno vrednovanje može dovesti do prekida interakcije. Razlog poteškoćama u izgradnji diskursa, pogotovo njegovih dužih dijelova, nalazi se u slabijoj jezičnoj kompetenciji a vidljiv je u dužim pauzama, zamuckivanju, ponavljanju istih izričaja, ponavljanju onoga što je već rečeno i slično. Nastavnik pokazuje svoje emocije pri vrednovanju učenikova iskaza.

Tako može biti zadovoljan, iznenađen, sretan, ili pak nezadovoljan, ljut ili razočaran. U trenucima kad razredni diskurs prelazi iz fiktivnoga - virtualnoga svijeta u stvarni i proživljeni te kada nastavnik napušta svoju institucionaliziranu, nadređenu ulogu i poprima ulogu bilo koje druge osobe, osjeća se da je govornik opušten i da njegova osobna impliciranost u razredni diskurs postaje sve veća. Suradnja s učenicima se mijenja, interakcija u razredu postaje bogatija. U takvim trenucima razvijaju se drukčiji odnosi među sugovornicima što neminovno pridonosi pozitivnijem razvijanju procesa učenja/usvajanja jezika. Afektivna strana nastavnikove uloge u izgradnji znanja primjetna je kod grupnoga ili individulanoga rada u trenucima kada pomaže učenicima pri kontroliranju osjećaja straha ili nelagode i kada utječe na njih da ne odustanu od izrade nekog težega zadatka ili rješavanja problema.

5. Uspješna komunikacija u didaktičkoj sredini

U suvremenoj metodici nastave stranih jezika razmišlja se o načinu kako didaktičku sredinu približiti prirodnoj sredini, kako povremeno organizirati drugačije oblike učenja, pružiti zadatke s drugačijim ciljevima, promijeniti aktivnosti kako bi nastavnik i učenici preuzeli drukčije uloge i u nekim segmentima obrazovnoga procesa postali ravnopravni sudionici razrednoga dijaloga. Komunikacija postaje bogatija i sve više sliči komunikaciji u prirodnoj sredini a sudionici ravnopravno se uključuju u razredni diskurs. Nastavnikova suradnja s učenicima se mijenja, interakcija u razredu postaje bogatija pa se razvijaju sasvim drukčiji odnosi među sugovornicima što se neminovno mora odraziti na pozitivnom stavu prema procesu učenja i usvajanja jezika.

Budući da se u tim situacijama interaktivni prostor preoblikuje, mijenjaju se i nastavnikove i učenikove uloge. Nastavnik od prenositelja znanja, animatora i vrednovatelja postaje sve više strateg koji razmišlja o izgradnji optimalne situacije učenja/usvajanja stranoga jezika. Donosi odluke za koje je odgovoran, motivira učenike, postaje posrednik između njih, didaktičkoga materijala, prenošenja znanja i usvojenoga znanja, postaje neke vrste trenera koji u potrazi za najboljim strategijama, sustavnim planiranjem i organiziranjem aktivnosti od «ovisnoga» učenika u dominiranom položaju pokušava stvoriti osobu sposobnu za samostalno učenje i stjecanje znanja. Stoga nastavnikova uloga u suvremenoj nastavi postaje neobično zahtjevna **i** odgovorn**a** djelatnost. U trenucima kad razredni diksurs prelazi iz fiktivnoga - virtualnoga svijeta u stvarni i proživljeni te kada nastavnik napušta svoju institucionaliziranu, nadređenu ulogu i poprima ulogu bilo koje druge osobe, osjeća se da govornici postaju opušteni i da njihova osobna impliciranost u razredni diskurs postaje sve zamjetnija.

5.1. Zajedničko uspješno komuniciranje nastavnika i učenika

Kad učenik pruža nastavniku očekivane odgovore, nastavnik je zadovoljan. Učenik sudjeluje u zajedničkoj izgradnji diskursa i u procesu usvajanja stranoga jezika. Iskazi postaju bolje oblikovani a diskurs tečniji i koherentniji. Suradnja je neizbježna. Jezična proizvodnja jednog partnera određuje ponašanje drugoga. Uloge su im

komplementarne. Asimetrija među govornicima se smanjuje, pa postaje očigledno kako jedan poštuje drugoga i kako podjelom znanja žele spriječiti promašaj u postizanju cilja. Do uspješne komunikacije dolazi se interakcijom u kojoj oba govornika teže istom cilju, a prešutni didaktički ugovor o međusobnom razumijevanju povezuje ih u rješavanju poteškoća. Zajednička izgradnja diskursa dovodi do učenikova osamostaljivanja, razvijanja jezične svjesnosti, razvijanja sposobnosti prevladavanja poteškoća i pronalaženja puta za izlaz iz asimetrične situacije. Takvi postupci vode učenika do samostalnoga preuzimanja odgovornosti za učenje i do podijeljene odgovornost kod upravljanja interakcijom.

6. Samostalan učenik

Uz preuzimanje odgovornosti, samostalnost u učenju ohrabruje učenike u razmišljanju o situaciji učenja, o načinima i razlozima učenja jezika, dakle o "kako?" i "zašto?"učimo jezik, o sposobnosti vrednovanja vlastitoga proizvoda - svoga znanja - i o mogućnostima usporedbe svojih rezultata s rezultatima ostalih učenika. Samovrednovanje je središnja aktivnost "Europskog jezičnog Portfolija". U "Portfoliju"učenik vrednuje sama sebe prema popisanim kriterijima iz "Zajedničkoga europskog referentnog okvira za jezike". Logično je, naime, da se učenik vrednuje prema istim kriterijima prema kojima su određeni ciljevi poučavanja/učenja jezika. Samovrednovanje je sposobnost koju treba razvijati kod učenika. Ono ga vodi prema razmišljanju o vlastitom znanju i sposobnostima pa učenik uviđa korisnost ne samo nastavnih aktivnosti već razvija pozornost i zanimanje za ono što se događa a to ga potiče na sudjelovanje u procesu učenja i usvajanja jezika.

7. Dva didaktička materijala Vijeća Europe za nastavu jezika

Kao što je poznato, tijekom gotovo cijeloga posljednjeg desetljeća 20. stoljeća razmišljalo se unutar europskih institucija o jezičnoj politici koja bi bila zajednička građanima različitih europskih država, o neophodnosti utvrđivanja nekih zajedničkih kriterija potrebnih kod učenja/poučavanja jezika, određivanja ciljeva nastave jezika pa u vezi s tim i sadržaja didaktičkih materijala i metoda rada. Ovakav globalni pristup nastavi jezika dovodi dakako do određene standardizacije programa poučavanja/učenja jezika, do ujednačavanja kriterija pri provođenju kontrole, vrednovanja znanja i izdavanja svjedodžaba.

Osnovna je ideja "Zajedničkog europskog referentnog okvira za jezike"(2001.) i "Europskog jezičnog Portfolija" (EJP) (2001.) omogućiti europskim građanima učenje stranih jezika za što djelotvorniju komunikaciju na međunarodnoj razini poštujući istodobno nacionalne istovjetnosti i raznolikosti svakoga građanina, osposobiti ih za razmjenu obavijesti, međusobno razumijevanje, razvijanje međusobnih razmjena u svakodnevnom životu na poslovnoj i osobnoj razini. Kako bi se postigli ti ciljevi svakom europskom građaninu treba omogućiti učenje stranih jezika, od predškolske do zrele dobi. Ono se stoga provodi kao cjeloživotna aktivnost. Kako je „Zajednički

europski referentni okvir za jezike“ zajednički temelj za izradu nastavnih planova za strane jezike, programskih smjernica, udžbenika pa i ispita u cijeloj Europi, u Hrvatskoj kao i u nizu ostalih zemalja koristilo se ZEROJem u definiranju sadržaja koje bi učenici stranoga jezika morali naučiti za korištenje jezikom koji uče u komunikacijske svrhe i u određivanju znanja i vještina koje bi morali razviti za uspješno korištenje tim jezikom. Pri određivanju razina jezične i komunikacijske kompetencije u Hrvatskim nacionalnim standardima za osnovnu školu (HNOS,2006.)i pri izradi udžbenika, metoda za učenje/poučavanje pojedinoga jezika uzete su u obzir smjernice Okvira. Za svaku od šest razina (od A1 do C2) izrađeni su u ZEROJu deskriptori kojima se opisuje kako pojedinac koristi neki strani jezik. Deskriptori su izrađeni za svaku jezičnu vještinu, a u svaki opis jezičnoga ponašanja (deskriptor) uključeni su i opisi jezičnih sastavnica (fonetske, gramatičke, leksičke) te sociokulturalne i interkulturalne sastavnice (uporaba jezika u određenom kontekstu) i pragmatička sastavnica (funkcionalna uporaba jezika).

Stvarajući zajedničke temelje za jasno opisivanje ciljeva, sadržaja i metoda, ZEROJ je pridonio transparentnosti nastave, programa pa i svjedodžbi - međusobno priznatih kvalifikacija stečenih u raznim obrazovnih kontekstima. S obzirom na činjenicu kako u nekim hrvatskim školama učenici polažu ispite iz francuskoga jezika s međunarodno priznatim svjedodžbama (tzv. *DELF scolaire*) osvrnuli bismo se na neke zadatke koji predstavljaju velike poteškoće našim učenicima. Riječ je o pismenim zadacima za razine B1 ili B2 za koje deskriptori detaljno opisuju kompetencije koje bi učenik trebao posjedovati kako bi mogao izvršiti zadatak koji se od njega traži i doseći određenu razinu. Navest ćemo samo neke primjere za pismenu produkciju koje bi učenik/korisnik jezika na razini B1 trebao moći napisati: jednostavne sastavke o temama od općega interesa, sažeti sa sigurnošću skup činjeničnih informacija o svakodnevnim ili nesvakodnevnim aktivnostima, napisati izvještaj i iznijeti svoje mišljenje, pisati o svojim iskustvima u obliku jednostavnoga čitkog teksta opisujući svoje osjećaje i reakcije. Za razinu B2 učenik treba znati napisati sastavak ili izvještaj u kojem treba navesti razloge za ili protiv nekog stajališta i objasniti prednosti i nedostatke različitih rješenja, jasne i detaljne opise istinitih ili izmišljenih događaja povezujući ideje u jasan, čitak tekst, osvrt na knjigu, film ili predstavu.

U jednom od poglavlja ZEROJa piše kako su predloženi deskriptori „predstavljeni samo kao preporuka a ne kao pravilo, kao podloga za razmišljanje, raspravu i daljnje usavršavanje .... Pozivamo vas, kao korisnike da tu podjelu na stupnjeve i odgovarajuće deskriptore koristite kritički...“ (2005, XI). Kako sami autori ZEROJa pozivaju čitatelja, pa i učenika/korisnika jezika da razmišlja o ponuđenim deskriptorima za vještinu koju želi razviti i upozorava ga da ih koristi kritički, postavljamo pitanja, možemo li izjednačiti korisnike jezika u svim europskim kontekstima, jesu li autori ZEROJa, ovog univerzalnoga didaktičkog materijala, razmišljali o činjenici kako razvijanje pojedine kompetencije ovisi o mnogim čimbenicima kao primjerice geopolitičkim, povijesnim, kulturalnim i nekim drugim koji se razlikuju od zemlje do zemlje. Spomenut ćemo kao primjer samo neke: tradicija učenja/poučavanja stranoga jezika u nekoj zemlji, kontekst obrazovanja,

jezična politika, odgojno – obrazovni čimbenici, i sl. Postavlja se pitanje i identiteta korisnika jezika, njegova osobnoga okruženja, društvenoga status roditelja, obrazovne ustanove u kojoj se razvija, njegova izbora jezika, metode poučavanja i udžbenika kojim se koristi kako bi razvio neku kompetenciju ne spominjući učenikovu dob, afektivne i kognitivne čimbenike koji utječu na pristup učenju/usvajanju/poučavanju stranoga jezika. Premda nam je poznata činjenica kako je učeniku, korisniku jezika na spomentuim ispitima dovoljno 50% prolaznih bodova za postizanje željene razine, pitamo se koji je broj korisnika jezika, najprije u europskom a potom i u hrvatskom kontekstu koji može uspješno i sa zadovoljstvom izvršti tražene aktivnosti i zadatke da bi razvio neku komunikacijsku kompetenciju. U hrvatskom kontekstu problem za izvršavanje zadataka opisanih deskriptorima za pisanu produkciju nalazimo u činjenici što naši učenici nisu naučili/usvojili traženi način pismene produkcije niti u materinskom jeziku u školskom kontekstu u kojem s obrazovani a kamoli u stranom jeziku. U obrazovnom kontekstu republike Hrvatske ne postoji tradicija pisanih zadaća na materinskom jeziku u programima nekih predmeta (primjerice povijesti, filozofije, sociologije, psihologije i sl.) tako da nastavni programi, razredne aktivnosti ne pripremaju učenike na traženi oblik pismene produkcije. Kako bi naši učenici sa zadovoljstvom postigli željeni cilj u nekoj vještini valja "upotrijebiti metode koje će za učenika biti najdjelotvornije u njegovom društvenom okruženju." (ZEROJ, str. 111).

8. Zaključak

U suvremenoj se glotodidaktici sve češće razmišlja kako u razrednoj sredini povremeno treba organizirati drukčije ciljeve učenja, pri čemu nastavnik i učenici preuzimaju drukčije uloge, aktivnosti se mijenjaju a nastavnik i učenici postaju ravnopravni sudionici razrednoga dijaloga. S aktivnim ulogom komunikacijskoga pristupa učenju i poučavanju stranoga jezika dolazi do preoblikovanja interaktivnoga prostora a s time i nastavnikove i učenikove uloge. Nastavnik od prenositelja znanja i vrednovatelja postaje sve više strateg koji razmišlja o izgradnji optimalne situacije učenja/usvajanja stranoga jezika. Donosi odluke za koje je odgovoran, motivira učenike, postaje posrednik koji u potrazi za najboljim strategijama, planiranjem i organiziranjem aktivnosti od «ovisnoga» učenika u dominiranom položaju stvara osobu sposobnu za samostalno učenje i stjecanje znanja. Suvremene ideje o nastavi stranih jezika smjernice su nastavnicima kako bi razmišljali o organizaciji vlastitoga rada, o vrednovanju osobnoga i učenikova rada. Takav pristup neminovno vodi i do razvijanja odgovornosti prema radu, prema vlastitome radu, prema znanju koje želimo podijeliti s drugima te prema uloženim naporima kako bismo kod učenika razvili aktivan pristup učenju jezika.
Iako ujednačavanje kriterija u programima za učenje jezika na europskoj razini izgleda u prvi mah još daleka težnja, svaki pojedinac, nastavnik ili učenik, može unutar svoje obrazovne institucije mnogo pridonijeti na planu suvremenosti u ostvarivanju preporuka Vijeća Europe koje se tiču nastave jezika.

Literatura:

Allwright, D.,K.M. Bailey (1991) *Focus on the Language Classroom*, Cambridge, Cambridge University Press

Bange, P. (1992) "A propos de la communication et de l'apprentissage en L2, notamment dans ses formes institutionnelles", *Aile-Encrages, No 1,* Paris VIII, 53 - 87

Bruner, J.(1985.)«The Role of Interaction Formats in Language Acquisition" in Forgas, J.P.(ed.) 31-46

Cicurel, F. (1985) *Parole sur parole,* CLE international, Paris

Cicurel, F. (1990) *Variations et rituels en classe de langue,* LAL, Crédif-Hatier, ParisCyr. P. (1996) *Les stratégies d'apprentissage,* CLE International, Paris

Dabène, L. (1984) "Pour une taxonomie des opérations métacommunicatives en classe de langue étrangère" in *Etudes de linguistique appliquée No 37,* p. 108 - 117

Goffman, E. (1974) *Les rites d'interaction* , Les éditions de minuit, Paris

Klein, W.(1989) *L'acquisition de langue étrangère*, Armand Colin, Paris

Little, David ; Radka Perclovà (2001.) : *Portfolio européen des langues, guide à l'usage des enseignants et formateurs d'Enseignants,* Division des Langues Vivantes, Strasbourg

Mihaljević Djigunović, J. (2002.) *Strah od stranog jezika:kako nastaje,kako se očituje i kako ga se osloboditi*, Naklada Ljevak, Zagreb

Py, B. (1990) "Les stratégies d'acquisition en situation d'interaction", *Le Français dans le monde, Recherches et applications, février-mars 1990,* Hachette, Paris, 81 - 89

Vion, R. (1992) *La communication verbale,* Hachette, Paris

Vrhovac, Y. (2001.) *Govorna komunikacija i interakcija na satu stranoga jezika,* Naklada Ljevak, Zagreb

Zajednički europski referentni okvir za jezike: učiti, poučavati, vrednovati ,(ZEROJ), Školska knjiga, Zagreb, (2005.)

YVONNE VRHOVAC

Université de Zagreb

NOUVELLES TENDENCES DANS L'ENSEIGNEMENT/APPRENTISSAGE DES LANGUES ÉTRANGÈRES

Résumé

Dans l'article on traite de la question des nouveaux rôles de l'enseignant et de l'apprenant dans la classe de langue.L'approche actionnelle a apporté des changements concernant les relations entre l'enseignant et les apprenants. Si l'enseignant se sert des stratégies appropriées, l'apprenant va comprendre comment il apprend un certain contenu, pourquoi il l'apprend, il va devenir de plus en plus autonome et capable d'autoévaluer ses performances. A la fin de l'article on présente d'un oeil critique les deux documents didactiques du Conseil de l'Europe: le Cadre et le Portfolio.

UDK 811.163.41'367; 811.162.4'367;
811.163.41 : 811.162.4
ID 177362444

Михал Тир

Универзитет у Новом Саду

НЕГАЦИЈА У СЛОВАЧКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак: У овом компаративном раду се обрађује изражавање негације у словачком и српском језику. После навођења литературе која разматра ову проблематику следи преглед одричних глаголских облика у два језика који се пореде, при чему се указује на подударности и разлике у грађењу тих облика. Реченичној негацији приступа се са семантичког гледишта и на крају се говори о савременим изворима који се односе на негацију у србистици и словакистици.
Кључне речи: српски језик, словачки језик, афирмација, негација, одрични глаголски облици, двострука негација

1. Досадашња проучавања негације у словачком и српском језику

У изражавању негације у словачком језику и у српском језику евидентна је с једне стране подударност, с друге стране постоје разлике. Пошто глаголи имају важну функцију у реченици и њихова фреквенција је велика, питање потврдних и одричних облика заслужује дужно поштовање у настави језика: важи то и за наставу матерњег језика и за наставу страног језика. У презентираном материјалу ће се најпре извршити контрастивна анализа одричних глаголских облика у словачком језику у поређењу са српским језиком после чега ће следити нека семантичка тумачења и „финесе“ пошто се, поготово у србистици, у последње време посвећује негацији изузетна пажња и облици њеног изражавања свестрано се научно објашњавају. Пре свега, треба поменути *Синтаксу* групе аутора, на челу са Предрагом Пипером у редакцији академика Милке Ивић (Пипер, Предраг и кол., 2005, о негацији с. 963-982) и монографију Милоша Ковачевића *Ситаксичка негација у српскоме језику* (Ковачевић, 2002). Негацију у простој реченици у словачком језику је монографски обрадио Јозеф Павлович (Pavlovič, 2003). Концизно и систематски потврдне и одричне реченице са синтаксичког гледишта у словакистици приказује Јан Оравец (Oravec, Ján, 1986, s. 55-58). Као морфолошка категорија се обрађују глаголски одрични облици (индикатив презента, индикатив перфекта, индикатив плусквамперфекта, индикатив футура, кондиционал презента и кондиционал претерита, у академској монографији *Morfológia slovenského jazyka.*

2. Одрични глаголски облици

Одрични облици индикатива презента у словачком језику образују се код свих глагола (осим помоћног глагола *byť*, одричним префиксом *ne-* на који се надовезује одговарајући глаголски облик:

nevidím, nepíšem... *nevidíme, nepíšeme..*
nevidíš, nepíšeš... *nevidíte, nepíšete...*
nevidí, nepíše... *nevidia, nepíšu...*

Одрични облици помоћног глагола *byť* гласе: *nie som, nie si, nie je, nie sme, nie ste, nie sú.*

У српском језику ситуација је слична с тим што се одрично *не* пише одвојено од глагола:

не видим, не пишем... *не видимо, не пишемо...*
не видиш, не пишеш... *не видите, не пишете...*
не види, не пише... *не виде, не пишу...*

Одрични облици помоћног глагола *бити* се пишу заједно са одричним префиксом *ни-: нисам, ниси, није, нисмо, нисте, нису* (уз ијекавске облике *нијесам, нијеси...*). Одрични облици *немам, немаш..., нећу, нећеш...* садрже одрично *не-*.

У императиву се у словачком језику негација *ne-* пише заједно код свих глагола, укључујући помоћни глагол *byť: nepíš!, nehľaď!, nebuď!; nepíšme!, nehľaďme!, nebuďme!, nepíšte!, nehľaďte!, nebuďte!* У српском језику се *не-* пише у императиву одвојено (*не пиши!, не гледај!...*), једино *немој!, немојмо!, немојте!* се пишу заједно.

У сложеном футуру, који се гради у словачком језику помоћу облика глагола *byť* (у футуру) и инфинитива мењаног глагола, префикс *не-* долази испред помоћног глагола. Оваква конјугација важи за несвршене глаголе:

nebudem čítať, písať... *nebudeme čítať, písať...*
nebudeš čítať, písať... *nebudete čítať, písať...*
nebude čítať, písať... *nebudú čítať, písať...*

Код свршених глагола облик презента је прост и има функцију футура. Одрично *ne-* се пише заједно са тим обликом и изговара се заједно: *nenapíšem, nenapíšeš, nenapíše, nenapíšeme, nenapíšete, nenapíšu.*

За разлику од словачког језика у српском језику одрични облици футура и несвршених и свршених глагола се граде идентично: нећу писати (нећу да пишем), нећеш писати (нећеш да пишеш), неће писати (неће да пише)..., нећу написати (нећу да напишем)...

Облици *да + презент* у футуру су уобичајенији у српском језику него у хрватском. Брабец – Храсте – Живковић (1970, с. 251) у вези са негацијом истичу: „Футур с инфинитивом разликује се од футура с презентом ако је одричан. Првим изричемо само будућност: *Нећу ићи на приредбу.* Ако изоставимо негацију, гласит ће реченица: *Ићи ћу на приредбу.* Дакле, изречена је

само будућност. Другим футуром изражавамо вољу: *Нећу да идем на приредбу.* Ако изоставимо негацију, гласит ће реченица: *Хоћу да идем (ићи) на приредбу.“*

У сваком случају треба истаћи да је глагол *хтети* веома захвалан за контрастирање са словачким језиком због полисемантичности. Богат материјал пружа *Речник српскога језика* (2007, с. 1474-1475) где су детаљно обрађене одреднице *хтети/хтјети* (као и *хтети се/хтјети се*). Наведени егземплификати су погодни за праксу превођења на словачки језик (али и друге језике). Од осам нумерисаних значења под тачком 1а. дакле као најчешче, налазимо: „имати вољу, намеру и спремност, решеност да нешто уради, изведе, желети, намеравати, смерати учинити нешто.“

Од прошлих времена у словачком језику не постоји аорист и имперфекат, те се са српским језиком могу упоређивати само одрични облици перфекта и плусквамперфекта.

Одрични облици перфекта у словачком језику гласе:

nečítal som, nepísal som...	*nečítali sme, nepísali sme...*
nečítal si, nepísal si...	*nečítali ste, nepísali ste...*
nečítal, nepísal...	*nečítali, nepísali...*

У српском језику се у одричном облику налази помоћни глагол, а у потвтдном облику пунозначенски глагол:

нисам читао, нисам писао...	*нисмо шитали, нисмо писали...*
ниси читао, ниси писао...	*нисте читали, нисте писали...*
није читао, није писао...	*нису читали, нису писали...*

Одрични облик плусквамперфекта у словачком језику гласи:

nebol som čítal	*neboli sme čítali*
nebol si čítal	*neboli ste čítali*
nebol čítal	*neboli čítali*

Одговарајући српски еквиваленти су:

нисам био (не бејах) читао	*нисмо били (не бејасмо) читали*
ниси био (не бејаше) читао	*нисте били (не бејасте) читали*
није био (не бејаше) читао	*нису били (не бејаху) читали*

Из материјала проистиче да се одрични облици прошлог времена у поређена два језика разликују по начину творбе, те датој проблематици треба посветити одговарајућу пажњу у настави и одговарајућим вежбама отклонити интерференцију.

Одрични облици кондиционала презента у словачком језику гласе:

nespieval by som	*nespievali by sme*
nespieval by si	*nespievali by ste*
nespieval by	*nespievali by*

Према њима стоје ови еквиваленти у српском језику:

не бих певао	*не бисмо певали*
не би певао	*не бисте певали*
не би певао	*не би певали*

Кондиционал перфекта има мању фреквенцију, те наводимо само прво лице једнине:

nebol by som spieval – *не бих био певао*

О одричним глаголским облицима у српском језику говоре сажето Ж. Станојчић – Љ. Поповић (1992, с. 116).

3. Реченична негација

Интерпретација негације код Јозефа Ружичке (Pauliny – Ružička – Štolc, 1968, s. 357-359) може се сажети у неколико реченица. Аутор објашњава најпре шта је реченична негација, везана за глаголске облике. Ова негација се може појачати одричним изразима типа *nikto, nič, nijaký, nikde, nikam...* (нико, ништа, никакав, нигде, никуд), као и речцом *vonkoncom* (уопште: Уопште га се то не тиче).

Када негација стоји уз неки други реченични члан (а не уз предикат), говоримо о чланској негацији (нпр. *Nie sestra, ale brat mi pomôže. – Neposlušných žiakov potrestali. – Netrpezlivo čakal koniec hodiny*). Сем тога се истиче да две негације значе афирмацију:

Tajomník spolku nemohol o tejto veci nič nevedieť.

Секретар друштва није могао да ништа не зна о овој ствари.

Негација се може исказати и потврдним реторичним питањем: *Рекао сам ти то ја? = Нисам рекао.* С друге стране одрично реторично питање може бити афирмативно: *Нисам ти то рекао? = Рекао сам ти то.*

3.1 Одричне реченице

Проблематику потврдних и одричних реченица обрађује и универзитетски уџбеник синтаксе од J. Оравца и Е. Бајзикове. Oravec (1986, с. 55-58) после општих напомена о опште важећим принципима истиче да у словачком језику негација у општим питањима може да изгуби основно значење. *Nevezmete si ešte?* значи *Vezmete si ešte?* (Узећете још?); – *nesadnete si?* бисмо превели *Изволите, седните* и сл.

Код глаголско-именских предикаата и предиката са трпним придевом могуће су две врсте негације:

Žiak nie je poslušný. – Ученик није послушан

Žiak je neposlušný. – Ученик је непослушан..

Žiak nie je sústredený. – Ученик није концентрисан.

Žiak je nesústredený. – Ученик је неконцентрисан/деконцентрисан.

У реченици може бити и више од два одрична облика: *Nik nič neprerieekol.* (Нико ништа није проговорио) – *Nikto nikam nejde. (Нико никуда не иде).* Начин исказивања негација овог типа је идентичан у оба поређена језика.

У неким случајевима два одрична облика имају потврдно значење: *nebudeme nepripravení (=budeme pripravení): нећемо бити неспремни (=бићемо спремни).*

Како истиче Оравец (1986, с. 58), у свим типовима негације у словачком језику можемо користити и потврдни и одрични морфолошки облик у њиховом супротном (антонимијском) значењу. После потврдног облика у питању може следити негативан одговор (*Bolo by to dobre? = Nebolo by to dobre.*), а после одричног облика у питању могућ је потврдни одговор *(Nebolo by to dobre? = Bolo by to dobre.*)

Михајло Стевановић (1969, II, с. 13) наводи да упитне реченице с одричним глаголом на почетку као да изражавају неку сумњу у позитиван одговор или и сугерирају саговорницима да не дају такав одговор:

Не би ли се запуштени виногради дали опет подићи? – Нема ли гдје у близини крчма? Нећеш ли да идемо заједно?

По Стевановићу се овај облик с одричним упитним знаком на почетку употребљава и у случајевима када се очекује потврдан одговор. Реченица *Неће ли га убити туга?* може се трансформовати на реченицу *Зар нисмо сигурни да ће га убити туга?* Истоветна запажања важе за реченице типа: *Не отвара ли се широко поље његовом знању? – Не чека ли још читава маса народа на најновије вести?* А реторично питање *Нисмо заслужили бољи резултат?* претпоставља одговор *Заслужили смо бољи резултат.*

4. Савремени извори о негацији

Од савремених извора о негацији систематично приказује ову проблематику *Синтакса савременог српског језика – Проста реченица* (Пипер, Предраг и др., 2005, с. 963-982). И овај материјал је примењив за упоређивање одричних облика у српском језику са одричним облицима у словачком језику. После општих напомена о негацији објашњавају се појмови спољашња негација и унутрашња негација, контрастна и неконтрастна негација и померена негација и подизање негације.

Следећу тематску целину сачињавају типови одричних реченица према њиховим комуникативним функцијама: изјавно-одрична реченица, упитно-одрична реченица, заповедно-одрична реченица и прохибитивност (односно забрана у ширем смислу). Ова запажања су од великог значаја за адекватну стилску примену негације у свакодневном животу и семантички су прегледно приказана. Одговарајућа пажња се посвећује и двострукој и вишеструкој неацији где је ситуација у поређена два језика иста (нпр.: *Да нису веровали у победу, не би се тако жестоко борили – Keby neverili vo víťazstvo, nebojovali by tak húževnato).* Према негирању помоћу речце или везника *ни* у српском језику (*Нећу ни реч да чујем. Ни мајчине молбе га нису зауставиле.*) стоји у словачком језику лексема *ani* (*Nechcem počuť ani slovo. Ani matkine prosby ho nezastavili.*). У оквиру одричних реченица са општом квантификацијом се говори о употреби одричних заменичких речи: *нико* (nikto), *ништа* (nič), *никакав* (nijaký), *ничији* (ničí), *нигде* (nikde), *никуда* (nikam) и сл. Као посебна синтаксичка категорија се помиње словенски генитив (у савременом словачком језику се смањује његова

фреквенција). Негирању са предлогом *без* у српском језику одговара иста негација у словачком језику (предлог *bez*) Према предлозима *осим, сем, изузев* за негацију стоји у словачком језику *okrem* (*Дошли су сви сем тебе = Prišli všetci okrem teba*).

Литература

Brabec, Ivan – Hraste, Mate – Živković, Sreten (1970). *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika.* Zagreb: Školska knjiga.

Dvonč, Ladislav – Horák, Gejza – Miko, František – Mistrík, Jozef – Oravec, Ján – Ružička, Jozef – Urbančok, Milan (1966). *Morfológia slovenského jazyka.* Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied.

Ковачевић, Милош (2002). *Синтаксичка негација у српскоме језику*. Ниш: Издавачка јединица Универзитета.

Oravec, Ján – Bajzíková, Eugénia (1986). *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Pauliny, Eugen – Ružička, Jozef – Štolc, Jozef (1968). *Slovenská gramatika.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Pavlovič, Jozef (2003). *Negácia v jednoduchej vete.* Bratislava: Slavistický kabinet SAV.

Пипер, Предраг – Антонић, Ивана – Ружић, Владислава – Танасић, Срето – Поповић, Људмила – Тошовић, Бранко (2005). *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*. У редакцији Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.

Станојчић, Живојин – Поповић. Љубомир (1992). *Граматика српскога језика. Уџбеник за I, II; III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стевановић, Михаило (1969). *Савремени српскохрватски језик. (Граматички системи и књижевнојезичка норма) II Синтакса*. Београд: Научна књига.

Речник српскога језика (2007). Редиговао и уредио Мирослав Николић. Нови Сад: Матица српска.

MIHAL TIR

University of Novi Sad

NEGATION IN SLOVAK AND SERBIAN

Summary

The paper discusses the affirmative – negative opposition in verbs and sentences in Slovak and Serbian. It comparatively describes similarities (*nepíšem: ne pišem...*) in the formation of negative forms on the one hand and differences on the other (*nespieval som – nisam pevao...*). The material can be used primarily when teaching Slovak as a non-native language but also when teaching Slovak with elements of the national culture.

UDK 811.163.41'373.423; 811.162.4'373.423;
811.163.41 : 811.162.4
ID 177363212

ANA MARIĆ

Univerzitet u Novom Sadu

POLISEMIJA PREFIKSALNIH GLAGOLSKIH HOMONIMA U SLOVAČKOM I SRPSKOM JEZIKU[1]

Apstrakt: U radu će se najpre govoriti o suštini pojmova homonimije i polisemije a zatim će se rad ilustrovati varijantnim značenjima određenih prefiksalnih glagolskih homonima u slovačkom i srpskom jeziku na materijalu postojećih jednojezičkih rečnika. Na prvom mestu će se navesti osnovno – najfrekventnije značenje a iza njega će biti manje produktivna značenja. Komparativna analiza bi trebala da pokaže da su ta značenja u posmatranim jezicima u nekim slučajevima po frakvenciji identična, dok su u drugim prisutne razlika bilo u frekvenciji ili u semantici. Broj varijantnih značenja u analiziranim jezicima varira.
Ključne reči: polisemija, prefiksalni glagolski homonimi, slovački – srpski jezik, identičnost – razlike u semantici

Homonimija je u leksikologiji formalna pojava, koja podrazumeva akustičku i grafičku podudarnost reči sa različitom semantikom u dva ili više jezička sistema, dok polisemija spada u nivo semantičke realizacije. Analiza date problematike počiva na leksici, što je svrstava u leksikologiju. Egzistencija istovetnih tvorbenih osnova, tvorbenih sredstava i tipova reči uz nejednak kompletan istorijski razvitak stvara predispozicije za pojavu međujezičke homonimije ili interferencije. Osnovni uzroci međujezičke homonimije su podudaranje formalnog sastava leksema i prisustvo znatnog broja pozajmljenica. Da bi se to izbeglo neophodno je uraditi detaljnu komparativnu analizu biskih jezika, što bi sprečilo mešanja pojava u dva jezička sistema.

Homonime karakteriše podudarnost zvučne realizacije – izgovora, često i gramatičkog oblika, nejednakost značenja i etimologije. Jedan akustički kompleks može da označava više leksičkih značenja, bliskih ili udaljenih. Višeznačne reči su obično povezane zajedničkim osnovnim značenjem. Reč može da poseduje različita značenja

[1] Rad je nastao i okviru naučno-istraživačkog projekta *„Identitet jezika i jezičko planiranje u envirolingvističkom prostoru Vojvodine“* (broj 148026D) koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije

obeležena istim oblikom. Homonimi u jednom jeziku po pravilu, prema lingvistima, nastaju raspadom polisemije na dva ili više različita značenja ili dva uzajamno nezavisna naziva.

Pod polisemijom se u slovačkoj i srpskoj lingvistici podrazumeva višeznačnost ili sposobnost termina (lekseme) da istovremeno poseduje više značenja ili više semantičkih realizacija ili varijanti. Polisemične su najčešće imenice i glagoli koji označavaju pojmove iz svakodnevnog života i uglavnom spadaju u osnovni zajednički fond slovenskih reči. (Dragićević, 2007). Na pitanje zašto do polisemije dolazi, većina lingvista smatra, da u stvarnosti postoji mnogo više predmeta, stvari i pojava nego reči koje bi ih označavale, odnosno zbog pojave disproporcije između znakova koji se javljaju u određenom broju i velikog broja pojmova – što čini određenu vrstu nedostatka leksike. Polisemija predstavlja rezultat obogaćivanja semantike reči. Leksička jedinica – reč se u komunikaciji javlja u određenom kontekstu, određenom leksičkom sklopu ili sintagmi. Za razliku od izolovane reči, kontekst je taj koji nedvosmisleno konkretizuje značenja, odnosno zahvaljujući kontekstu u komunikaciji se dolazi do pravog značenja. Kontekst ili povezanost leksičkih jedinica isključuje višeznačnost ili polisemiju reči. Značenje u kontekstu se često poklapa sa osnovnim značenjem odrednica u rečniku. Polisemija, leksičko-semantičko variranje ili semantička derivacija reči je sastavni deo strukture jezika. (Ondrus, Horecký, Furdík, 1980). U rečniku se kao *kontekst* javlja sklop reči u vidu ilustracije značenja, odnosno primer. U razvijenim kulturnim jezicima polisemija je veoma prisutna pojava.

Polisemičnost homonima karakteriše pojava više bliskih značenja, koja su spojena određenim zajedničkim osobinama. Pored osnovnog – primarnog, postoje sekundarna značenja ili sekundarne realizacije, odnosno posebna značenja ili sublekseme. Na prvom mestu je obično osnovno značenje a iza njega dolaze značenja po stepenu semantičke bliskosti datom pojmu, koja su najčešće motivisana određenom reči ili određenim značenjem. Neki lingvisti govore o analogiji između polisemije reči i tvorbe reči a pomenutu pojavu motivacije nazivaju *semantičkom derivacijom*. (Dolník, 1990) Osnovno značenje bi trebalo da se prepoznaje po prvoj asociaciji na predmet ili pojavu i obično je najfrekventnije, mada ne mora biti i najdominantnije. Najdominantnija su često ekspresivna značenja. Upoređivanjem osnovnih značenja u dva bliska jezika dolazi se do saznanja, da se ona mogu podudarati, dok su sekundarna značenja različita, ili se pak osnovna značenja ne podudaraju, već je to slučaj samo sa nekim od sekundarnih značenja.

Pored polisemije ili višeznačnosti Irena Grickat u leksikografiju uvodi i pojam platisemije ili širokoznačnosti, za razliku od mnogoznačnosti. Po njoj je polisemija razvojna ili dinamična a platisemija statična. Od dve vrste polisemičnih struktura, u jednom slučaju postoji jasno razgraničenje između primarnog i sekundarnog značenja, dok se u drugom ne može tačno izdvojiti primarno značenje, niti se može objasniti nastanak ostalih značenja, što predstavlja platisemiju. (Grickat, 1967)

Sa semantičkog aspekta reči se u posmatranim jezicima dele na monosemantične ili jednoznačne i polisemantične ili višeznačne. Monosemantične su obično specijalne reči, vlastita imena, strani stručni termini, semantički neprilagođeni termini ili reči sa specifičnim semantičkim sadržajem, dok su reči iz opšteg leksičkog fonda višeznačne ili polisemantične. Polisemičnost je karakteristika većine reči kao posledica bogatstva semantičkih elemenata u osnovnom sadržaju lekseme uslovljena identičnošću ili sličnošću značenja. Leksička jedinica je polisemična ukoliko jednom njenom obliku odgovara više značenja sa zajedničkim semantičkim elementima. Značenje se obično prenosi na osnovu istovetnih spoljašnjih asocijativno dominantnih osobina predmeta. Polisemija predstavlja semantičko variranje u okviru jedne lekseme i tesno je povezana kako sa homonimijom tako i sa sinonimijom. (Ondrus, Horecký, Furdík, 1980)

Prema Darinki Gortan-Premk hominimija je samo činjenica ili stvarnost u leksičkom sistemu, dok odnos između polisemije i homonimije treba posmatrati kao «pitanje identifikacije leksema kao posebnih elemenata leksičkog sistema» na planu sinhronije. (Gortan-Premk, 1997) Prema Miloradu Dešiću polisemiju čini «postojanje većeg broja značenja u granicama iste reči» u slučaju da između njih postoji semantička veza, odnosno da značenja čine istu semantičku celinu. Pod homonimijom M. Dešić podrazumeva «zvučno poklapanje reči» iz raznih semantičkih celinu, pri čemu napominje da se u srpskom jeziku, za razliku od mnogih drugih jezika, prilično retko javlja potpuno zvučno podudaranje zbog akcenta. (Dešić, 1982)

Homonime uopšte, pa tako i prefiksalne glagolske homonime u dva bliska jezika treba posmatrati kao isti morfemski i glasovni sastav u leksičkom sistemu jezika – formalno identične strukture, koje mogu da vrše funkciju dveju ili više leksema.

Jedna od najbitnijih osobina reči je njena formalna celovitost a odlučujući kriterijum celine je njena jedinstvena semantička struktura. Semantičku strukturu kod polisemije prefiksalnih glagola sačinjavaju sva leksička značenja pojedinih leksema.

Prefiksi su nesamostalne polisemantične jedinice koje su najkarakterističnije za građenje glagola. Identifikacijom prefiksa u prefiksalnim glagolima dolazi se do saznanja da prefiksi upućuju na određeni prostorni, vremenski ili načinski odnos u kombinaciji sa glagolom.

U srpskom jeziku se svi prefiksi shvataju kao sastavni delovi složenica, a samim tim i kao polisemantične morfeme. U slovačkom jeziku su takve strukture izvedene lekseme, koje se takođe posmatraju kao polisemantične lekseme.

Prefiksalni parovi homonima u dva jezika pored podudaranja u izgovoru treba da se podudaraju i po obliku. Prefiksalni glagolski homonimi se mogu posmatrati kao leksički i gramatički homonimi. U oba posmatrana jezika homonimi po svom značenju mogu da budu monosemične i polisemične reči sa različitim brojem značenja. U ovom radu će se analizirati značenja prefiksalnih derivata sa identičnim prefiksima i tvorbenim osnovama – glagolima.

Analizom ovih leksema u standardnim rečnicima slovačkog i srpskog jezika ustanovljeno je da najveći procenat poseduje jedno prepoznatljivo i dominantno značenje, slede primeri sa dva značenja, dok se jedinice sa više značenja ređe javljaju.

Primer: ***dodať – dodati***

U slovačkom jeziku glagol *dodať* ima 5 značenja (KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka): 1. kompletizovati, dodati: *dodať tabuľky k textu, dodať k článku citovanú literatúru*, 2. napomenuti, dodati u govoru kao dopunu, objašnjenje: *zamyslel sa a dodal*; *dodal len pár slov, nemám k tomu čo dodať*, 3. dopremiti nešto poručeno na određeno mesto: *dodali stavebný materiál, ešte nedodali objednaný nábytok*, 4. dati, pružiti kao pomoć: *dodať informácie, dodať organizmu potrebné vitamíny*, 5. uneti, dodavanjem neke osobine promeniti ili modifikovati prvobitno značenje: *dodať dielu životnosť, dodať niekomu smelosti*...

U srpskom jeziku glagol *dodati* ima dva osnovna značenja (RSJ – Rečnik srpskoga jezika), s tim da se u okviru prvog značenja javljaju tri varijante – nijanse: 1. a/ naknadno staviti, dometnuti: (kao dodatak) *dodati šećera, soli, bibera, dodati još knjiga*... U slovačkom jeziku ovakvo značenja može nositi prefiks *pri-* (*pridať*). b/ dopuniti (obično na kraju nekog teksta): *na kraju knjige je dodao tabele, dodati klauzulu ugovoru*... Ovo značenje se poklapa sa slovačkim značenjam kompletizovati koje se navodi kao prvo značenje. c/ naknadno reći u razgovoru, nastaviti: *u šali je dodao, na kraju doda*... Ovo značenje je identično sa slovačkim pod brojem dva. 2. dati, pružiti: *dodati vode, dodati knjigu, dodati kartu u autobusu*... Ovo značenje slovački književni jezik ne poznaje, ali se kao interferencija javlja u govoru u istom značenju, odnosno javlja se kao uticaj srpskog jezika kod govornika koji ne razlikuju u dovoljnoj meri šta spada u sisteme ova dva jezika (*dodaj mi knihu, dodala mu vody*...).

Homonimijski par prefiksalnih glagola ***dokázať – dokazati*** ima samo delimično ekvivalentna značenja.

U slovačkom jeziku *dokázať* može da ima tri značenja (KSSJ): 1. argumentovati činjenicama neku istinu: *dokázať pravdu, dokázať platnosť poučky*... 2. posedovati sposobnost ili snagu za neko ostvarenje: *dokáže pracovať za dvoch, Skúsil, či si dokáže kľaknúť*. 3. postići nešto uz određeni napor, uraditi: *dokázať nemožné, dokázať zázraky*... Pored ovog isti glagol drugačijeg porekla znači završiti propoved: *Farár dokázal a zostúpil z kazateľnice*.

Srpski glagol *dokazati* ima dve nijanse značenja (RSJ) i to: a/ činjenicama utvrditi istinitost ili pravilnost nečega: *dokazati tačnost nečega, nepobitno dokazati, dokazati svoj alibi*, što se poklapa sa prvim značenjem slovačkog glagola. Drugo značenje je b/ ubediti nekoga u nešto: *dokazati nekome da nije u pravu*. U slovačkom književnom jeziku prefiks *do-* nema ovo značenje, ali se pod uticajem interferencije često upotrebljava kao nepravilno značenje u jeziku vojvođanskih Slovaka.

Kao homonimi se u posmatranim jezicima javljaju glagoli ***dohnať – dognati***, međutim ovde se javlja specifična situacija u značenjima, odnosno slovačkom glagolu *dohnať* u srpskom po nekom osnovnom – prvom značenju odgovara glagol *doterati*.
Slovački glagol *dohnať* u najnovijem rečniku ima 5 značenja (SSSJ – Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G.): 1. kretanjem napred stići nekoga ili nešto: *dohnali ju až za dedinou*, 2. teranjem dovesti na određeno mesto: *dohnali kravy z paše, vietor dohnal mraky*, 3. nadoknaditi nešto propušteno: *dohnať stratený čas, dohnať zanedbané učivo*, 4. postići nešto na nivou već postignutog u nekoj oblasti: *v angličtine ho ľahko doženiem, musíš sa pousilovať, aby si ho dohnal i v matematike,* 5. naterati nekog, navesti ga silom, da nešto uradi: *dohnať niekoho k samovražde, dohnať k slzám, dohnať k nervovému zrúteniu*...

Srpski glagol *dognati* u rečniku ima tri osnovna značenja i tri nijanse u okviru prva dva značenja (RSJ). Na prvom mestu je značenje 1. a/ goneći prisiliti nekoga ili nešto da dođe, doterati: *dognati goveda, roblje*... (u slovač. 2), b/ doterati neko prevozno sredstvo: *dognati kola*, c/ prevesti, preneti, dopremiti negde: *dognati seno, drva*..., 2. a/ primorati, prinuditi nekoga na nešto: *dognati nekoga da popusti*, b/ učiniti da neko dospe u nepovoljno stanje ili raspoloženje: *dognati nekoga do suza, do ludila, do prosjačkog štapa* (u slovač. 5), 3. dospeti (obično svojom krivicom) u nepovoljno stanje, navući na sebe neku nevolju: *dognati do bankrota, do propasti*... Značenje glagola *doterati* se u prvom značenju u sve tri nijanse (1. a/, b/, c/) poklapa sa značenjem glagola *dognati*. U drugom i trećem značenju se poklapa sa drugim u obe nijanse (2. a/, b/). Dalje glagol *doterati* ima još dva značenja od kojih se prvo javlja u četiri nijanse, napr.: 4. a/ dati nekome lep spoljašnji izgled, ulepšati: *doterati frizuru, mladu, doterati se*... Ovo značenje se u slovačkom jeziku ne može izraziti prefiksom *do-*, ali se isti ovaj glagol pod uticajem interferencije često preuzima u slovački govorni oblik jezika kao *doterať* (*sa*), b/ fig. prikazati nešto u ulepšanom svetlu: *doterati priču*... c/ popraviti nešto, usavršiti: *doterati rukopis, tekst*..., d/ podesiti nešto, uskladiti: *doterati skazaljke na satu*..., 5. dospeti do određenog stepena u napredovanju ili propadanju (3. kod *dognati*): *doterati do ministarskog položaja, do čina majora*; *do bankrotstva, do prosjačkog štapa*...

Najveći broj glagola sa prefiksom ***do***- javlja se i u slovačkom i u srpskom jeziku sa dva značenja: 1. završiti radnju do kraja i 2. naknadno izvršiti radnju koja je već vršena, dopuniti napr.: *dobudovať, dohorieť, dosoliť, dokončiť*... odnosno *dograditi, dogoreti, dosoliti, dovršiti*... Dati prefiks modifikuje radnju upućujući na dovršavanje preostalog dela procesa ili izvršavanje procesa. Isto tako on je i činilac polisemije sa komponentama završavanja, izvršenja kao krajnje ograničenog procesa. (Pored toga mnogi slovački glagoli sa prefiksom *do-* imaju i značenje vršenja radnje u velikoj meri: *dobiť, dočarbať, dopichať*..., koja se u srpskom jeziku izražava drugim prefiksom.)

Kod glagola ***podložiť*** i ***podložiti*** je znatna razlika u broju značenja.
Slovački glagol *podložiť* u rečniku slovačkog iezika (KSSJ) ima navedena četiri značenja: 1. staviti, smestiti ispod nečega: *položiť pod koleso*; *položiť si pod hlavu hlavnicu*..., 2.

podmetnuti: *podložiť niekomu kompromitujúci materál*..., 3. naložiti, staviti: *podložiť do kachieľ drevo*... i 4. polazište, dokumentovati: *podložiť svoje tvrdenie výskumom*...
U rečniku srpskog jezika (RSJ) se kod glagola *podložiti* navode dva značenja: 1. staviti pod nešto odnosno podmetnuti (što se u osnovnom značenju poklapa sa slovač j.): *zaboravila je nešto podložiti pod kolena*... i 2. naložiti, zapaliti: *podložiti vatru*...(kao u slovačkom pod 3.).

Glagolski par ***pokosiť*** i ***pokositi*** predstavljaju obrnutu sliku u značenjima.
U slovačkom jeziku glagol *pokosiť* ima dva značenja (KSSJ): 1. kosom skinuti travu: *pokosiť trávu, ďatelinu, pšenicu*... i 2. košenjem očistiti od rastinja: *pokosiť lúku, záhradu*...
Dok u srpskom jeziku glagol *pokositi* ima još toliko značenja (RSJ): 1. kosom poseći svo rastinje; dovršiti košenje: *pokositi žito, detelinu, travu*...; *pokositi livadu, baštu, njivu*...(to je u slovač. j. razdvojeno na dva značenja), 2. a/ znači pobiti sve redom, vatrenim oružjem: *pokosio ga je mitraljezom*..., b/ uništiti neprijatelja: *pokositi neprijatelja*..., c/ srušiti udarcem ili grubim startom: *pokositi golmana*..., 3. naneti težak bol: *pasti pokošen tugom*...

Glagoli ***postaviť*** i ***postaviti*** su veoma bogati značenjima u oba jezika.
U slovačkom jeziku glagol *postaviť* ima čak 9 značenja (KSSJ): 1. staviti nešto da stoji u uspravnom položaju, smestiti: *postaviť hrniec na stôl, postaviť figúrky na šachovnicu*..., 2. uspraviti, podići: *postaviť rebrík, postaviť niekoho na nohy*..., 3. staviti da se kuva, pristaviti: *postaviť vodu na čaj*..., 4. odrediti mesto ili funkciju: *postaviť stráž*..., 5. dovesti nekog do određene situacije: *postaviť niekoho pred závažnú úlohu*..., 6. izgraditi: *postaviť dom, most*..., 7. zasnovati nešto na nečem: *svoju obhajobu postaviť na pravde*..., 8. sastaviti, organizovati, svrstati: *postaviť vojsko, postaviť hráča do mužstva*... i 9. uložiti u neku igru: *postaviť všetko na jednu kartu*...

Srpski glagol *postaviti* ima još veći broj značenja, zbog pojave nijansi (RSJ), napr.: 1. učiniti da nešto stoji, da bude u uspravnom položaju: *postaviti čunjeve*... (Ova značenja su ekvivalentna u oba jezika.), 2. staviti nešto na određeno mesto: *postaviti krunu na glavu*...(u slovačkom ovo značenje ne postoji), 3. dovesti nešto u stanje da služi svojoj svrsi: *postaviti klopku*..., 4. smestiti na određeno mesto, razmestit: *postaviti liniju odbrane, stražare*... (ovo značenje je i u slovač. jez. pod 4), 5. staviti pribor za jelo i jelo na sto: *postaviti večeru*..., 6. uzdići na viši položaj u službi: *postaviti za ministra*..., 7. a/ staviti postavu sa unutrašnje strane odeće ili obuće: *postaviti kaput*..., b/ obložiti površinu nečega nečim: *postaviti temelje kamenom*..., 8. u vezi sa nekim imenicama imaju značenje izvršiti ono što imenica znači: *postaviti pitanje, dijagnozu, rekord*... (u slovačkom jeziku se kao rezultat interferencije preuzimaju značenja, mada im u književnom jeziku odgovaraju različiti glagoli, napr.: *položiť otázku, určiť diagnózu, dosiahnuť rekord*) i 9. fig. dati nečemu scenski oblik: *postaviti predstavu*... (Neka od značenje iz srpskog jezika se preuzimaju u slovački i koriste se kao neodgovarajući oblici, što je opet uticaj interferencije.)

Glagoli ***rozsadiť*** i ***rasaditi*** razlikuju se po broju značenja. U slovačkom jeziku glagol *rozsadiť* ima tri značenja (KSSJ) i to: 1. posaditi biljke na različita mesta: *rozsadiť*

kvety v záhrade..., 2. odrediti različita mesta za sedenje: *rozsadiť deti do lavíc, rozsadiť ľudí okolo stola*... i 3. razmestiti one koji su zajedno sedeli na udaljenija mesta: *rozsadiť žiakov*... U srpskom jeziku se kod glagola *rasaditi* javlja samo jedno značenje: *presaditi biljke iz rasadnika na drugo mesto*... što se poklapa sa 1. značenjem u slovačkom jeziku a na mestu 2. i 3. stoji glagol *razmestiti*.

Glagolski par ***rozšíriť*** i ***raširiti*** u ovim jezicima imaju veći broj značenja. U slovačkom jeziku *rozšíriť* znači (KSSJ): 1. povećati širinu, površinu ili zapreminu: *rozšíriť chodník, úzky vchod, rozšíriť si plášť*..., 2. povećati broj, obim ili sadržinu: *rozšíriť výrobu, rozšíriť služby zákazníkom, rozšíriť chorobu*..., 3. učiniti opšte poznatim, razneti vesti: *rozšíriť klebety, rozšíriť zvesti*... Glagol *raširiti* u srpskom jeziku je bogatiji značenjima (RSJ), napr.: 1. a/ učiniti širim, prostranijim, istegnuti u širinu, razvući, povećati obim: *raširiti čarape, cipele, obruč oko neprijatelja*... (kao 1. u slovač.), b/ rasprostreti po površini, razviti, opružiti: *rublje, tepih, čaršaf*..., 2. a/ razmaći ruke levo i desno ili raskriliti krila: *raširiti ruke, krila*..., b/ razgoračiti oči od iznenađenja, straha: *raširiti oči*... (u slovač. j. 1.), 3. razglasiti: *raširiti vest po selu*... (i u slovač. j. 3.), 4. učiniti da nešto uzme maha, da se proširi: *raširiti zarazu, pismenost*... (u slovač. j. 2.)

Glagoli ***zadržať*** i ***zadržati*** imaju približno ista značenja. Tako glagol *zadržať* u slovačkom jeziku znači (KSSJ): 1. sprečiti da nešto ne padne direktno na zemlju, uhvatiti: *pri páde ho zadržalo krovie*..., 2. zaustaviti: *zadržať vlak, zadržať dych*..., 3. zadržati nekoga da ne ide: *zadrž ho ešte chvíľu u vás*..., 4. sprečiti da se nešto ne ispolji: *zadržať plač, hnev*..., 5. zbog sumnje zaustaviti nekoga na neko vreme, omesti: *zadržali list, zadržali pašovaný tovar*... i 6. sačuvati: *pôda zadrží vlahu*... Glagol *zadržati* u srpskom jeziku ima sledeća značenja (RSJ): 1. a/ zaustaviti u kretanju: *zadržati neprijateljsku vojsku, zadržati brod*... (u slovač. j. 2.), b/ omesti nekoga da nešto učini, c/ sprečiti da se nešto pojavi: *zadržati suze, bes*... (4.), 2. nedopustiti nekom da ode: *zaustaviti gosta na ručku, u društvu*... (3.), 3. a/ *zadržati, očuvati odbojnost prema nekome*..., b/ ostati posednik nečega: *zadržati vlast, prednost*..., 4. ne dati drugome: *zadržati za sebe sav novac*...

Cilj ovog rada je bio da ukaže na različita značenja prefiksalnih glagolskih homonima u slovačkom i srpskom jeziku, što korisnike manjinskog jezika često dovodi u nedoumicu kod izbora termina u svom jeziku, a za posledicu ima interferenciju. Sva značenja u okviru polisemije reči najčešće spaja određena zajednička predstava, pri čemu se značenja nadovezuju putem semantičke motivacije.

Literatura:

Dešić, Milorad (1982): *Polisemija i homonimija u riječnicima srpskohrvatskog jezika*. Naš jezik, knj. XXV, sv. 4-5, s. 231-241.

Dolník, Juraj (1990): *Lexikálna sémantika*. Bratislava: Univerzita Komenského.

Dragićević, Rajna (2007): *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Gortan-Premk, Darinka (1984): *Polisemija i homonimija u srpskohrvatskom jeziku*. In: Južnoslovenski filolog, XL, s. 11-19.

Gortan-Premk, Darinka (1997): *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU (Biblioteka južnoslovenskog filologa), knj. 14.

Grickat, Irena (1967): *Stilske figure u svetlu jezičkih analiza*. Naš jezik, knj. XVI, sv. 4, 218-235.*Krátky slovník slovenského jazyka*. (1987). Bratislava: Veda.

Marićová, Anna (2008): *Slovesné predpony v slovenčine a srbčine*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum.

Ondrus, Pavel – Horecký, Ján – Furdík, Juraj (1980): *Súčasný slovenský spisovný jazyk*. *Lexikológia*. Bratislava: SPN. In: *Slovo a slovník*. (1973) Zborník referátov z lexikologicko-lexikografickej konferencie v Smoleniciach 4.-7. mája 1970. Bratislava: SAV.

Rečnik srpskoga jezika. (2007). Novi Sad: Matica srpska.

Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika I-VI. (1967-1676). Novi Sad/Zagreb/: Matica srpska /Matica hrvatska/.

Slovník súčasného slovenského jazyka. **A – G**. (2006). Bratislava: VEDA.

Slovník slovenského jazyka. 1-6. (1959-1968). Bratislava: SAV.

ANA MARIĆ

University of Novi Sad

POLYSEMY OF PREFIXED VERBAL HOMONYMS IN SLOVAK AND SERBIAN

Summary

After the basic analysis of the terms 'homonymy' and 'polysemy' in Slovak and Serbian from the point of view of several famous linguists, the paper analyzes prefixed verbal homonyms in monolingual dictionaries. Comparative analysis points to the number of their meanings, the degree of similarity or difference and the frequency.

The paper illustrates the main points with randomly chosen examples whose complete polysemous meanings allow for some conclusions to be drawn. For example, most of the verbal homonyms with the prefix *do-* in both languages have two basic meanings: 1. to complete an activity, and 2. to do an already done activity at a later point in time: *dobudovať, dohorieť, dokončiť – dograditi, dogoreti, dovršiti*... and a variety of single meanings.

UDK 811.511.141'367; 811.163 41'367;
811.511.141 : 811.163. 41
ID 177363724

EDITA ANDRIĆ

Univerzitet u Novom Sadu

GLAGOLSKI PREFIKSI U MAĐARSKOM I NJIHOVI PREVODNI EKVIVALENTI U SRPSKOM JEZIKU

Sažetak: Glagolski prefiksi su specifična vrsta reči u mađarskom jeziku kako iz aspekta semantike tako i što se tiče njihove sintaksičke funkcije. Neki lingvisti čak dovode u pitanje postojanje ove kategorije u mađarskom jeziku. Nakon prikaza funkcionisanja glagolskih prefiksa uopšte, njihova značenja i funkcije će se ilustrovati na primeru jednog od, po semantici najraznovrsnijeg prefiksa u mađarskom jeziku, prefiksa 'át', pronalazeći odgoravarajuće ekvivalente u srpskom jeziku.
Ključne reči: prefiksi, prefiksodi, semantika glagolskih prefiksa, funkcija prefiksa

Svaki rad kontrastivne prirode ima dve dimenzije: s jedne strane teži da uporedi teorijske postavke konkretne pojave u jezicima koji su predmet istraživanja, istovremeno polazi od praktičnih problema koji proizilaze iz nastave i prevođenja. U tom smislu bih ovo moje izlaganje morala početi pitanjem da li u mađarskom jeziku uopšte postoji kategorija koju možemo svrstati među glagolske prefikse.

U mađarskoj gramatici postoji specifičan naziv za ovu morfemu koju bismo doslovno mogli prevesti kao „glagolski veznik". To je morfema koja se vezuje za glagol i modifikuje, u izvesnoj meri menja morfološka, sintaksička i semantička svojstva glagola.

Akademik i lingvista Ferenc Kifer, koji se između ostalih podrobnije bavio ovom problematikom, tvrdi da u mađarskom jeziku ne postoje prefiksi u onom smislu kao što ih ima u indo-evropskim jezicima. Njegovi argumenti su sledeći:

1. jedna od karakteristika ovih elemenatu u mađarskom jeziku jeste da se oni pod posebno utvrđenim uslovima odvajaju od glagola, i to
- kada se između ubacuju modalni elementi (*el szeretnék menni*, *meg akarom írni*, *fel kell hívni*) ili
- kada dolazi do inverzije glagola i morfeme (ukoliko imamo neku naglašena reč, koja po pravilu zauzima mesto ispred glagola „glagolski veznik" sledi iza glagola i piše se odvojeno od njega: *nem felejtem el*, *ki szólal fel?*, *holnap gyere el*).
2. osim toga, navodi Kifer, ovi elementi ukoliko stoje ispred glagola, u mađarskom jeziku su uvek naglašeni, što nije slučaj sa prefiksima u drugim jezicima.

Kada govorimo o ovoj temi na mađarskom jeziku znači nemamo problema sa imenovanjem morfeme, poteškoće se javljaju tek kada želimo da je svrstamo u neku od kategorija. Međutim, kada ih upoređujemo sa morfemama u nekom drugom jeziku nailazimo na problem.

Mađarski lingvisti se nisu usaglasili ni po pitanju u koju kategoriju svrstati ovaj elemenat. Da li je smatrati tvorbenom morfemom ili je to posebna vrsta reči u sklopu priloga, kao što je to bio slučaj u tradicionalnim gramatikama, da li je to partikula ili čak sekundarni predikat koji donekle modifikuje značenje osnovnog glagola. Osnovno značenje većine prefiksa u mađarskom jeziku, naime, jeste priloško, međutim, nekolicina ima funkciju perfektivizacije ali vrlo često imaju i idiomatske karakteristike.

Mogli bismo da polemišemo sa tako uglednim imenima mađarske lingvistike kao što je Kifer, mora se, međutim, priznati da se u izravnom redu reči u nenaglašenim rečenicama morfema ponaša kao i glagolski prefiksi u većini indo-evropskih jezika. Samim tim, ovi se elementi mogu upoređivati sa prefiksima prilikom kontrastivnih istraživanja. Drugo je pitanje što se oni pod određenim kontekstualnim okonostima drugačije ponašaju. Dodajmo ovome i činjenicu da su se ovi tvorbeni elementi mađarskog jezika i prilikom prethodnih kontrastivnih analiza (na primer u sveskama „Kontrastivne gramatike mađarskog i srpskohrvatskog jezika“) uvek nazivala glagolskim prefiksima. Zbog svega toga mi ćemo za potrebe ovog rada mađarsku morfemu nazvati prefiksoidnim elementom ili glagolskim prefiksom jer i po funkciji a i donekle po značenju odgovara glagolskim prefiksima u srpskom jeziku.

Poseban problem predstavlja i pitanje šta se sve može ubrajati među tzv. „glagolske veznike“ u mađarskom jeziku. Kifer predlaže testove kao kriterijume za utvrđivanje koje morfeme možemo uvrstiti u ovu kategoriju. Jedna od njih je dupliranje same morfeme (ako se ona ne može udvostručiti, ne možemo je uzeti u obzir, a ako možemo, još uvek ne znači da se radi o prefiksu!). Drugi kriterijum je da li kao rezultat tvorbe dobijamo jednu ili dve reči (u potonjem slučaju radi se o sintagmi), treći je da li su ove morfeme produktivne. Na osnovu nabrojanih ograničenja Kifer od prvobitnih 90 elemenata (koliko broje opisne gramatike) među glagolske veznike ubraja samo 15.

Funkcija glagolskih prefiksa

1. Budući da je većina glagolskih prefiksa u mađarskom nastala od priloga za izražavanje mesnog odnosa, a pretežno se dodaju glagolima za kretanje ili pokretanje objekta, ti elementi prvenstveno imaju funkciju da izraze smer, usmerenost, pravac takvog kretanja.
2. Druga veoma značajna funkcija jeste ta, što mogu izraziti glagolski aspekat, tačnije svršenost radnje (prefiksi čija je funkcija u perfektivizaciji, najčešće čine osnovni glagol svršenim, ali ponekad i takvi glagoli mogu biti nesvršeni, pa čak i da izraze trajanje radnje: *elbeszélget, megmondogat, eljátszadozik*).

3. Treća funkcija je da izražavaju tipove glagolske situacije, tj. vrstu akcije (mađarski *akcióminőség*, nemački *aktionsart*: aktivnost, stanje, ostvarenje, dostignuća, trenutnu radnju).

Kod morfema koje označavaju usmerenost, dosledno se manifestuje trojnost pravca, iako prefiks ne odgovara uvek u potpunosti i nastavku koji se dodaje imenici, sve to zavisi od konkretnog odnosa, položaja učesnika u komunikaciji.

***Be**hívom Évát a szobá**ba**.*	*Pozivam Evu u sobu*. (da uđe)
***Ki**hívom Évát a szobá**ból**.*	*Pozivam Evu iz sobe*. (da izađe)
***Át**hívom Évát a másik szobá**ba**.*	*Pozvivam Evu u drugu sobu*. (da pređe)
***Fel**hívom Évát a szobá**ba**.*	*Pozivam Evu gore u sobu*. (da se popne)
***Fel**hívom Évát a szobá**ból**.*	*Pozivam Evu gore iz sobe* (da se iz sobe popne npr. na tavan).
***Le**hívom Évát a szobá**ból**.*	*Pozivam Evu dole iz sobe*. (da siđe npr. u baštu)
***Vissza**hívom Évát a szobá**ba**.*	*Pozivam Evu nazad u sobu*. (da ponovo uđe)

U prvom primeru je agens u sobi a osoba kojoj je upućen poziv se nalazi spolja, u drugom primeru je obrnuta situacija. U trećem primeru argumenti rečenice se nalaze u susednim sobama, te jedan od njih doziva drugog. U četvrtom i petom primeru imamo isti glagol ali je akcenat na različitim momentima radnje, odnosno radi se u situativnoj razlici. U oba primera se vršilac radnje nalazi na spratu, a ekspirijens je u prizemlju. Samo što je u četvrtoj rečenici naglasak na tome što ja zovem Evu da se popne u sobu u kojoj se i sama nalazim, a u petoj rečenici da je poziv upućen iz nekakve druge prostorije koja se ne može nazvati sobom (npr. tavan), a da je ekspirijens u sobi koja se nalazi u prizemlju. U poslednjem primeru se podrazumeva da je Eva već prethodno bila u sobi sa agensom, ali je u međuvremenu izašla. U srpskom smo kao prevodni ekvivalent u svakom slučaju upotrebili isti glagol sa istim prefiksom, a konkretni mesni odnos se izražava imenicom u drugom padežu ili se koriste prilozi kao obavezne dopune.

U drugom nizu primera kao ekvivalente mađarskim glagolima u srpskom smo upotrebili različite glagolske prefikse, koji po usmerenosti odgovaraju mađarskim ili smo promenili glagol (u tom slučaju se osnovni glagol proširuje prilogom).

***Be**megyek a szobá**ba**.*	***U**lazim u sobu.*
***Ki**megyek a szobá**ból**.*	***Iz**lazim iz sobe.*
***Fel**megyek a szobá**ba**.*	*Idem gore u sobu / Penjem se u sobu.*
***Fel**megyek a lépcső**n**.*	*Penjem se stepenicama.*
***Le**megyek a szobá**ból**.*	*Idem dole iz sobe. / Silazim iz sobe.*
Át**megyek a szobá**ba.	***Pre**lazim u sobu.*
***Vissza**megyek a szobába.*	*Vraćam se u sobu.*

Da bismo stekli uvid u to šta se sve javlja kao prevodni ekvivalent glagolima sa prefiksom u mađarskom jeziku, izdvojili smo prefiks **át-** i povadili iz jednojezičkog enciklopedijskog rečnika mađarskog jezika sve one glagole, koji imaju ovu tvorbenu morfemu u svom sastavu. Inače, značenja ovog prefiksa po enciklopedijskom rečniku su, da se radnja, kretanje odvija:

1. sa jednog mesta na drugo,
2. prolazeći kroz neki materijal ili telo,
3. ispunjavajući nekog ili nešto u potpunosti (ulazeći u njegove sastavne delove),
4. obuhvatajući nešto spolja u potpunosti, okolo nečega,
5. prolazeći celom površinom nečega,
6. ponovo i drugačije (sa drugim rezultatom),
7. sve vreme, u okviru navedenog vremenskog perioda.

Ukupno smo analizirali 296 glagola. Od toga samo 70 glagola ima jedan prevodni ekvivalent (bilo da se radi o jednoj reči ili leksičkoj konstrukciji), ostali imaju više prevoda, jer neki od njih poseduju više značenja od kojih su neka prenesena.

1. Postoje glagoli, doduše broj im je veoma mali, kojima u srpskom odgovara glagol ***bez prefiksa***:

átcikázik 1. sevnuti 2. sinuti[1]
átmásol kopirati
átszűr 1. filtrirati 2. selektirati
áttelefonál telefonirati
átvillan sevnuti

Većina takvih glagola su zapravo reči stranog porekla u srpskom jeziku.

2. Većinu primera čine glagoli koji se na srpski prevode ***glagolima koji*** takođe ***poseduju prefikse.***

2.1. Najčešće je to prefiks **pre**-. Zahvaljujući tome što je nastao od predloga *preko*, ima skoro identično značenje kao pomenuta morfema *át*- u mađarskom jeziku:

2.1.1. pravac, smer radnje, kretanja iz jednog mesta u drugo, s jedne strane nečega na drugu, kroza što

átgyalogol prepešačiti
átdob prebaciti
átfut pretrčati
áthajít prebaciti
áthelyez premestiti

[1] Brojevi kod ekvivalenata ukazuju na to da mađarski glagol poseduje više značenja, osim toga obeležavamo i to da li se radi o prvom, drugom, trećem ili eventualnom četvrtom značenju pomenutog glagola. Skrećemo pažnju i ukoliko je značenje figurativno, odnosno preneseno.

áthord preneti nešto preko
áthoz preneti (na ovu stranu)
áthúz prevući
átjön preći (ovde)
átköltözik preseliti se
átköltöztet preseliti (nekoga)
átlép prekoračiti
átrepül preleteti
átrohan pretrčati
átszalad pretrčati (preko nečega)
áttelepít 1. preseliti 2. presaditi
átirányít preusmeriti

2.1.2. označava se i promena položaja, pretvaranje, prevođenje iz jednog stanja u drugo, dobijanje drugačijeg rezulata osnovne radnje
átalakít 1. preoblikovati 2. preurediti, prepraviti
átdolgoz preraditi
átépít 1. pregraditi
átfogalmaz preformulisati
átfon preplesti, prepletati
átfordít preokrenuti, prevrnuti
átfordul preokrenuti se
átgépel prekucati
átkeresztel prekrstiti, preimenovati
átköt previti
átmásol prepisati
átnevel prevaspitati
átnevez preimenovati
átrajzol 1. precrtati
átrendez preurediti
átstilizál prestilizovati
átszab prekrojiti
átszervez preurediti, preorganizovati

2.1.3. označava ponavljanje radnje iznova ili drugačije
átcsomagol prepakovati, premotati
átcsoportosít pregrupisati
átcsavar premotati
átdagaszt premesiti
átértékel prevrednovati
átfőz prekuvati
átgyúr premesiti
áthangol preštimovati (neki instrument)
átminősít prekategorisati
átolt prekalemiti (biljku)

átszámít preračunati
átszerel preinstalirati

2.1.4. podela nečega na dva dela
átmetsz preseći, prerezati
átszel 1. preseći 2. preći popreko
átvág 1. preseći 2. udrariti prečicom

2.1.5. ispunjavanje, obuhvatanje radnje, vršenje radnje tokom čitavog vremenskog perioda
átalszik prespavati
átél preživeti
átdorbézol prepijančiti,
átsír preplakati
átszenved prepatiti
áttelel prezimiti
átnéz 2. pregledati nešto
átforrósodik pregrejati se
áttekint 1. pregledati
átvészel 1. prebroditi (teškoće) 2. preboleti

2.1.6. mali stepen radnje, ili kratkoća trajanja radnje
átmos preprati
átlapoz prelistati

2.1.7. ovaj prefiks ima ulogu i u perfetivizaciji nekih glagola
átcsal premamiti
átcsap prelaziti
átharap pregristi
áthidal premostiti
átível 1. presvoditi, napraviti luk 2. *sport*. prebaciti (loptu)
átizzad preznojati se
átrág 2. prežvakati, savladati

2.2. Često je prevodni ekvivalent **pro-**, 63 primera smo našli za to, može da izrazi radnju:
2.2.1. koja ima za posledicu kakvo prodiranje, prolaženje kroz nešto
átázik 1. prokišnjavati
átbocsát propustiti, propuštati
átbújik provući se, provlačiti se
átcsempész prošvercovati, prokrijumčariti
átfolyik proticati preko nečeg

áthalad prolaziti
áthatol prodreti kroz šta
átlátszik provideti se
átlyukaszt probušiti
átmegy 3. proći kroz
átszivárog prokapati, propuštati neku tečnost

2.2.2. koja je kratko trajala, koja se ispoljila u maloj meri, količini, intenzitetu
áthűl prohladiti se
áthűt prohladiti (nešto)
átnyilall prostrujati (bol, misao)

2.2.3. koja se obavlja dugotrajnim radom, pažljivim ispitivanjem, dugotrajnim zalaganjem – u potpunosti
átég progoreti
átfagy promrznuti
átfázik prozepsti
átfúr probušiti, probiti
átgondol promisliti
átlát prozreti nešto
átolvas pročitati
átráz protresti, prodrmati
áttanulmányoz proučiti, prostudirati
áttekint proučiti
átvirraszt probdeti
átvizsgál 2. proučiti, ispitati

2.2.4. koja označava kakvo mimoilaženje, prolaženje kroz, ustupanje prolaska
átenged 1. propustiti nekog, dopustiti prolaz nekom

2.3. Našli smo dvanaest primera kod kojih je ekvivalent prefiks **do**-, i to u sledećim značenjima:

2.3.1. vršenjem radnje osnovnog glagola doći, dospeti do određenog mesta ili dovesti nekog do određenog mesta
áthúz dovući
áthoz doneti
átjön doći (ovde preko nečega), doći (ovamo)

2.3.2. završiti radnju ili zbivanje, odnosno preostali deo radnje, zbivanja osnovnog glagola
átcsábít domamiti
átér 2. doseći, dohvatiti (nešto)

átszól dozvati nekog
áthív dozvati

2.3.3. učiniti da nešto dospe tamo kuda je namenjeno
átküld dostaviti
átutal doznačiti

2.4. Prefiks **u**- se nalazi u devet ekvivalenata, a modifikuje osnovno značenje tako što izražava:
2.4.1. prodiranje, dospevanje u nešto, u okvire, u unutrašnjost nečega iako ne u osnovnom, već samo u prenosnom smislu
átplántál *fig*. usaditi (nešto u nekoga)
átél *fig*. uživeti se

2.4.2. potpuno obuhvatanje glagolskom radnjom, ujedno i razvijanje osobine koju označava pridev u osnovi
átforrósít usijati
átforrósodik usijati se
átfűt ugrejati, potpuno zagrejati
áthevít usijati
áthevül usijati se
átmelegít ugrejati
átmelegszik ugrejati se

2.4.3. svršenost radnje
átad uručiti 2. ustupiti
átruház ustupiti nešto
átenged ustupiti

2.5. Prefiks **na**- kao ekvivalent ovde označava veću ili obilnu meru izvršenja radnje, obuhvatanje nečega radnjom u potpunosti:
átgőzöl napariti
átjár natopiti
átnedvesít nakvasiti
átitat 1. natopiti, nakvasiti, namočiti (nečim nešto)

2.6. Glagoli čiji ekvivalenti u srpskom poseduju prefiks **iz**-, izražavaju:
2.6.1. rezultat do kojeg se dolazi vršenjem radnje
átjavít ispraviti
átfordít izvrnuti
átforul izvrnuti se
átmér 2. izmeriti
átrajzol 2. ispraviti crtež
átöblít isprati

2.6.2. udaljavanje, napuštanje, izostavljanje nečega (iako moramo napomenuti da se kod svakog primera radi o sekundarnom značenju ovakvih glagola)

átad 2. izručiti
átsiklik 2. izostaviti
átugrik 2. izostaviti

2.6.3. uzastopno, sukcesivno izvršenje radnje

átlyuggat izrešetati[2]
átkutat ispreturati

2. 7. Glagoli koji u srpskom imaju prefiks **s**- označavaju:

2.7.1. postizanje cilja, svršenost radnje

átlát sagledati nešto
átment sačuvati, spasti nešto
átfagy smrznuti se
átrág savladati

2.7.2. spajanje, ujedinjavanje, zajedništvo

átcsatol spojiti
átérez 2. saosećati 3. shvatiti
áthidal 2. spojiti (mostom)
átjön 3. svratiti

2.8. Prefiks **po**- se u našim primerima javlja u značenju izvršenosti radnje ili stanja do kraja, u potpunosti, ali i rezultata radnje ili procesa

átmegy 2. položiti (ispit)
átad 3. podneti (neki spis)
átázik 2. pokisnuti (do gole kože)
átismétel ponoviti
átnéz 3. ponoviti

2.9. Prevodni ekvivalenti sa prefiksom **ob**- izražavaju obuhvatanje nečega sa svih strana

átfog obuhvatiti
átkarol obuhvatiti (rukama)
átölel obgrliti

2.10. Isto značenje poseduju i glagoli sa prefiksom **za**-

átkarol zagrliti
átölel zagrliti

2.10.1. ali izražava i potpunu zahvaćenost, veći obim radnje, kao i svršenost radnje

átcserél zameniti

[2] Bez obzira što ovde imamo sufiks za građenje učestalih glagola kome možemo pripisati ovo specifično značenje.

átfagyaszt zalediti
átmelegít zagrejati

2.11. U tri primera nalazimo prefiks **re**-, i to sa glagolima stranog porekla, u značenju da se radnja ponavlja:
átépít 3. reorganizovati
átértékel revidirati
átütemez reprogramirati

2.12. Prefiks **nad**-
2.12.1. u jedinom primeru u pravom značenju označava da se radnja izvodi nad nečim
átível nadsvoditi

2.12.2. u drugom primeru sa prenesenim značenjem ovaj prefiks izražava uspešnost sprovođenja radnje, da je neko prevazišao nekoga u nečemu
átejt nadmudriti

3. Mađarski glagolski prefiks se u srpskom ponekad izražava ***kombinacijom dva glagola***:

3.1. najčešće je jedan od glagola modalni glagol
átbocsát dozvoliti da pređe (nekome negde)
átenged dozvoliti da pređe (nekoga negde)
átfér moći provući se
átjut uspeti da pređe
átsegít pomoći nekome da pređe

3.2. jedan od elemenata može biti i glagolski prilog, koji ukazuje na način vršenja radnje
átkapaszkodik penjući se prelazi
átkínlódik mučeći se prelazi
átküzd boreći se prolazi kroz nešto
átsétál 1. šetajući se prelaziti 2. provoditi vreme šetajući

4. Kao ekvivalent glagola sa prefiksom se u srpskom javlja i ***rekcija***.

4.1. Dopuna može biti objekat
4.1.1. samo objekat
átcsavar okrenuti prekidač
átjelentkezik promeniti prebivalište
átnevez promenuti ime
átvág preseći put

4.1.2. prevod je trovalentni glagol (pored objekta nalazimo i priloškU odredbu)

á**tértékel** promenuti vrednost nečemu
átpillant baciti pogled preko nečega
á**truház** preneti neko pravo na nekog

4.2. Dopuna može biti priloška odredba

4.2.1. prilog za izražavanje načina radnje

átmér ponovo premeriti
átsüt dobro ispeći
átfogalmaz drugačije formulisati
átfőz ponovo prekuvati
átráz *fig*. temeljno pregledati
átszalad *fig*. letimično preći

4.2.2. prilog za izražavanje prostornog odnosa

áthív pozvati preko
áthoz preneti, doneti ovamo
átmegy preći preko
átküld poslati nešto preko
átkiált doviknuti nekome preko

4.2.3. prilog za izražavanje vremenskog odnosa

átruccan preći na kratko negde

4.2.4. imenica sa predlogom

átáramlik prostrujati kroz nešto
átejt ispustiti preko nečega
átragad preći na nekog
áthalad prolaziti kroz nešto
átvállal preuzeti na sebe
átemel premestiti iz nečega u nešto
átnyúl posegnuti za nečim preko nečega

5. ***Konstrukcija glagola i dve priloške odredbe*** od kojih jedna najčešće izražava priloškU odredbu za način, a druga za mesto:

átcsúszik jedva se prevući kroz nešto
áthúzódik polako prelaziti preko nečega
átjön preći ovamo preko nečega
átjár redovno prelaziti preko nečega, negde
átsuhan brzo preći preko nečega
átviharzik žestoko prolaziti kroz nešto
átvonul polako prelaziti preko nečega
átrobog brzo projuriti vozilom kroz nešto
átjár redovno prelaziti preko, odlaziti preko

6. Ekvivalent je glagol sa konstrukcijom koja ima vrednost ***frazeoloških jedinica***

átáll preći na suprotnu stranu (nešto što bi u srpskom značila imenica preletač)
átázik pokisnuti do gole kože
átjátszik nezakonito predati nekom nešto
átnéz na kratko posetiti koga, svratiti kod nekog
átpártol promeniti stav i prići nekom drugom
átrepít pomoći nekome u prevladavanju teškoća
átsugárzik proširiti se na druge delove tela (bol)

Treba, međutim, napomenuti da i kada prevodni ekvivalent zahteva sintagmu, osnovni glagol u takvim konstrukcijama skoro bez izuzetaka poseduje neki od prefiksa koji odgovara značenju tvorbene morfeme u mađarskom jeziku.
Ovo je samo jedan primer šta sve i u kojim značenjima može da posluži kao ekvivalent mađarskim prefiksima u srpskom jezku. Da bismo mogli da svedemo dalekosežnije zaključke o podudarnostima i razlikama u funkcionisanju prefiksa u pomenutim jezicima, trebalo bi da se analiziraju svi ili bar većina ovih kategorija.

Literatura

Kiefer Ferenc (1992). Az aspektus és a mondat szerkezete. In: *Strukturális magyar nyelvtan 1*. 798-886.

EDITA ANDRIĆ

University of Novi Sad

VERBAL PREFIXES IN HUNGARIAN AND THEIR EQUIVALENTS IN SERBIAN

Summary

Verbal prefixes in Hungarian represent a very peculiar word class both syntactically and semantically speaking. Some linguists seriously challenge the existance of this verbal category in Hungarian. In this paper I will firstly present and describe verbal prefixes in general and then I will illustrate their function and meaning by describing one of the most variable prefix in Hungarian, which is the prefix 'át' , trying to find equivalents in Serbian.
Key words: prefixes, prefixoids, semantics of the verbal prefixes, functions of the prefixes

UDK 811.511.141'367
ID 177364492

ANNAMÁRIA BENE

Univerzitet u Novom Sadu

THREE COMPONENTS OF HUNGARIAN DIRECT RESULTATIVES

Abstract: According to Levin–Rappaport Hovav`s Direct Object Restriction (Levin–Rappaport Hovav 1995) direct resultative constructions must have direct internal arguments; furthermore, in order to render resultative reading a sort of delimiter is also needed. This generalization certainly holds for Hungarian, but for the reason that it does not cover the entire Hungarian resultativity puzzle, it has to be amended. It is assumed (É. Kiss 2006) that there are two types of delimiters in Hungarian: verbal particles and adverbial resultative phrases (case-marked APs or NPs). In this paper I am showing that verbal particles in Hungarian are unambiguously determiners, however they cannot be analyzed as secondary resultative phrases, and that there is a third component, specificity, which remained unnoticed up to now, however it plays a major role in obtaining the Hungarian resultative construction.
Keywords: delimiters, resultative phrase, verbal particle, direct internal argument, specificity

1. Introduction

In this paper I am examining one of the major types of resultative constructions in Hungarian, the direct resultative constructions. These constructions are generated from verbs whose argument structure contains direct internal argument. The main objective of mine is to examine which elements exactly are required for generating such constructions.

This paper is organized as follows: section 2 gives a brief summary of secondary resultative predication both generally and regarding Hungarian language. Section 3 is the analysis of three components: section 3.1. is about underlying direct internal argument, whilst sections 3.2. and 3.3. discuss the role of delimiters and specificity feature, respectively.

2. Secondary resultative predication

2.1. About secondary resultative predication

Verbs denoting activity or state can combine with a particular constituent to render resultative construction and secondary resultative predication (in further text: [+R]).

(1) a. The dog licked his plate [clean].
b. The door swung [open].
c. The child screamed [itself] hoarse.

Secondary resultative predication triggers type-shifting operation on activities or states. During this operation activities or states shift to accomplishment reading through insertion of a delimiter which determines the endpoint of an accomplishment. The endpoint of an accomplishment is determined by what happens to the underlying direct internal argument. The endpoint of the event must be overtly denoted in order to obtain secondary resultative predication; compare (1a) with (2) (In further text [-R] marks that no resultative reading emerged.).

(2) The dog licked his plate.

The fact that secondary resultative predication triggers shifting from activity or state reading to accomplishment reading implies that secondary resultative predication must involve underlying direct internal argument.

The assumption that the underlying direct internal argument is essential for obtaining secondary resultative predication correspond with Levin–Rappaport Hovav`s Direct Object Restriction (DOR), according to which result XPs are invariably predicated of NPs in direct object position (Levin–Rappaport Hovav 1995). However, DOR is too strong, because (i) resultative constructions can be built up from unergatives too, that is, verbs with no underlying direct internal arguments (1c), (ii) as example (2) illustrates the underlying direct internal argument on its own is not sufficient for obtaining such construction.

Hence, it is obvious that there exist two very distinct types of secondary resultative predication.

The first class is the class of object-oriented resultatives (Rothstein 2004). They express the actual secondary resultative predication, as object-oriented resultatives exhibit predication which aims at underlying direct internal argument, in other words, they are direct resultative constructions.

The fact that I am talking about underlying direct internal argument, thus I am emphasizing this particular property, is important given that direct resultative constructions can be derived either from transitives (1a, 3a) or unaccusatives, i.e. intransitives (1b, 3b). The fact that resultative constructions derived from unaccusatives contain no honorary objects (they in part correspond with fake objects (Simpson 1983)), which allow the same entity to act as external argument and underlying direct internal argument simultaneously, proves that it is the underlying position of the given argument that counts, not the surface position; compare (1a–b) with (2, 4).

Thus, direct resultative constructions can be derived only from verbs whose underlying structure contains direct internal argument.

(3) a. Peter ran his shoes$_i$ [thin]$_i$.

b. The door$_i$ swung [open]$_i$.

The second class is the class of subject-oriented resultatives (Rothstein 2004, Rappaport Hovav–Levin 2001, Verspoor 1997, Wechsler 1997). These are indirect resultative constructions as the predication expressed by them aims not at underlying direct internal argument, but at external argument (4).

(4) Mary$_i$ ate herself [sick]$_i$.

Indirect resultative constructions are derived from unergatives, therefore they are valency increasing constructions. This is so, because unergatives are

monadic verbs, with a single, external argument in their underlying structure. In general, this argument cannot undergo change, consequently cannot function as the argument of the culmination of the event expressed by the verb. The solution of this problem is inserting an honorary object (e.g. *herself* in (4)) in the underlying structure of the verb. The inserted honorary object allows the same entity expressed by external argument to function as external argument and underlying direct internal argument at once, thus, it makes composing of the indirect resultative construction possible.

2.2 About secondary resultative predication in Hungarian

In their works Tibor Laczkó (Laczkó 1995), Gábor Alberti (Alberti 1997) and Annamária Bene (Bene 2005) unambiguously demonstrated that Hungarian grammar exhibits the unaccusative-unergative distinction and that this distinction has important syntactic and morphosyntactic consequences. One of these consequences is connected to the Hungarian resultative constructions.

Given that it is proven, there are two verb classes with underlying direct internal argument in Hungarian, and a third, which lacks underlying direct internal argument; it is plausible to assume that Hungarian also distinguishes between direct (5–6) and indirect resultative constructions (7). Notice, the underlying direct internal argument of transitive verbs surfaces in object position as accusative case-marked NP, while the underlying direct internal argument of unaccusatives surface in subject position as nominative case-marked NP:

(5) Péter meg-írta a levelet.
Peter PRT-wrote the letter-ACC
Peter has written the letter.

(6) A jég el-olvadt.
the ice- NOM PRT -melted
The ice has melted.

(7) a. Mari ki-kiabálta magát.
Mary PRT-shouted herself
Mary shouted herself.

b. A lány ki-sírta a szemét.
the girl PRT-cried the eyes-ACC
The girl cried her eyes out.

The existence of indirect resultative constructions in Hungarian challenges É. Kiss's claim that verbal particles function as secondary predicates predicated of the underlying direct internal argument, because this type of resultative construction (i) is derived from unergatives, which are verbs with no underlying direct internal arguments; at the same time (ii) it contains verbal particles.

Nevertheless as shown in (7), Hungarian indirect resultative constructions obviously contain NPacc too (*magát* 'her/himself', *szemét* 'eyes-ACC', respectively), which at first confirms É. Kiss's assumption. However, these accusative case-marked NPs are not real, but honorary objects. The reflexive pronoun *magát* 'her/himself' in (7a) is not the surfaced underlying direct internal argument: it is the reflex of the subject or external argument. It indicates by means of accusative case

that the action of the subject is directed towards the subject self. Similarly, in (7b) the NP_{acc} *szemét* 'eyes-ACC' is neither underlying direct internal argument: its role is to define which part of the subject is affected, and behaves as object.

In next heading I am bringing forward the three components of Hungarian direct resultative constructions: the underlying direct internal argument, the determiners and the specificity feature.

3. Components of Hungarian direct resultative constructions

3.1 The underlying direct internal argument: a necessary, but not sufficient component

As seen in (2), the presence of the underlying direct internal argument does not necessarily call forth secondary resultative predication; it just implies that the underlying direct internal argument is a necessary, but not sufficient element of the process that results in secondary resultative predication. This presumption holds for Hungarian as well (compare (8) and (9)).

(8) a. Péter írta a levelet. [-R]
Peter wrote the letter-ACC
Peter was writing the letter.

b. Péter meg-írta a levelet. [+R]
Peter PRT -wrote the letter- ACC
Peter has written the letter.

(9) a. A jég olvadt. [-R]
the ice-NOM melted
The ice was melting.

b. A jég el-olvadt. [+R]
the ice-NOM-melted
The ice has melted.

Question: if it is not the underlying direct internal argument, what is the necessary and sufficient component of direct resultative constructions? It is the delimiter. Delimiters are the key elements of resultative constructions in general, because their function is to overtly denote the endpoint or end state of the event. Overt delimitation is essential for obtaining secondary resultative predication, because secondary resultative predication indicates the new endpoint or new end state resulting from the completion of the event expressed by the verb.

3.2 Delimiter: the necessary component

In Hungarian there are two elements that behave as delimiters, and play a role in direct resultative constructions: the verbal particle and the resultative phrase, which can be case-marked AP or case-marked NP. However, as Bene (2009) had showed, there are significant differences between them: the resultative phrase is inherent delimiter, since it delimits by means of expressing the consequence of the event expressed by the verb, whilst the verbal particle is mere delimiter, since its function is marking the mere endpoint of the event. In other words, the claim formulated in É. Kiss (2006) according to which the verbal particle is secondary predicate predicated of the underlying direct internal argument is too strong. In

order to demonstrate this, I am checking the relevant data against the definition of secondary predication (9), additionally, I am examining whether the particular constituent is capable of introducing some kind of eventuality (Rothstein 2004).

(9) Une phrase P contient une prédication secondaire si elle peut être paraphrasée par deux prédications P1 et P2 telle que la seconde prédication P2 exprime une prédication qui est indépendante de la prédication de la première P1. (Gouesse–Kiefer (to appear), following Goddard 2006)

If we apply this definition on Hungarian examples with verbal particles, we immediately see that É. Kiss's theory is not working properly. While observing, keep in mind that examples (10) and (12) are constructions with verbal particles, consequently the events expressed by them should be composed of two subevents, among which the subevent P2 is supposed to be the secondary resultative predication. However, in these cases it is impossible to determine the secondary resultative predication (P2), despite the fact that the constructions contain both object and verbal particle.

(10) Mari el-énekelte a dalt.
Mary PRT-sang the song-ACC
Mary has sung the song.

(11) a. P1: Mari el-énekelte a dalt.
Mary has sung the song.

b. P2: ////

(12) A kutya meg-csóválta a farkát.
the dog PRT-frisked the tail-ACC
The dog has frisked its tail.

(13) a. P1: A kutya meg-csóválta a farkát.
The dog has frisked its tail.

b. P2: ////

Thus, examples with verbal particles heavily weaken the assumption that the verbal particle is a secondary predicate.

The verbal particle fails to meet the criterion of introducing some kind of eventuality (Rothstein 2004) too. Namely, É. Kiss (2006) states that verbal particles have little or no descriptive content; they merely mean that the individual affected by the given change has been totally affected, and it has attained the new state following the given change. However if verbal particles have little or no descriptive content, they cannot express that something is totally affected, or that something has attained the new state, in other words, they cannot introduce a new eventuality.

It can be seen that the verbal particle cannot be recognized as secondary predicate. What is then the verbal particle? If we compare the meanings of following examples, we see that the sentences with bare verbs express continuous events: (14a) describes an action (writing) continued in the past period of time; (15a) describes a process (melting of ice) continued in the past period of time. Contrarily, sentences with [verbal particle + V] complexes express merely an action or process that has been completed with respect to the present: (14b) expresses that the action

of writing came to an end, whilst (15b) indicates that the melting process reached its end point.

The difference between these two sets of examples stems from the presence or absence of verbal particles; hence I claim that the function assigned to the verbal particles is marking the mere endpoint of the event. For this reason I refer to verbal particles as mere delimiters.

(14) a. Péter írta a levelet. [-R]
Peter wrote the letter-ACC
Peterwas writing the letter.

b. Péter meg-írta a levelet. [+R]
Peter PRT-wrote the letter-ACC
Peter has written the letter.

(15) a. A jég olvadt. [-R]
the ice-NOM melted
The ice was melting.

b. A jég el-olvadt. [+R]
the ice-NOM PRT-melted
The ice has melted.

I also claim that the verbal particle is the main constituent of Hungarian resultative construction to the effect that a result arises only if the event expressed by the verb has reached its endpoint. The fact that this happened must be marked overtly: the function of marking the mere endpoint of the event is assigned to the verbal particle. In other words, the verbal particle is the necessary, jet not sufficient part of direct resultative constructions in Hungarian.

Let us now examine the behavior of the other delimiter, the resultative phrase, that is to say, case-marked AP or NP.

To do so, I examine whether the definition of secondary predication (16) (rephrasing of the phrase P into predications P1 and P2), holds for constructions with resultative phrase (case-marked AP or NP).

Rephrasing is possible in example (16). (16) is a direct resultative construction expressing an event which is composed from two subevents: the first is expressed by the verb, and is formulated in P1 (17a), whilst the second is expressed by the case-marked adjective, and is formulated in P2 (17b). As can be seen, the predication P2 expresses the new state (evenness) of the shirt, which arose from the event of ironing (P1) expressed by the verb. The example (18) can be rephrased in a similar manner, therefore we can say that examples (16) and (18) are cases of secondary predication, or to be even more precise, they are cases of secondary resultative predication.

Further, it proves that É. Kiss is right when she claims that resultative constructions are predicated of the underlying direct internal arguments, since the predication P2 always expresses the new state of this particular constituent.

(16) Mari simá-ra vasalta az inget.
Mary evenly-to ironed the sirt-ACC
Mary ironed the shirt evenly.

(17) a. P1: Mari vasalta az inget.
Mary has ironed the shirt.

b. P2: Az ing sima.
The shirt is even.

(18) A kalács piros-ra sült.
the cake-NOM red-to baked
The cake has baked golden brown.

(19) a. P1: A kalács sült.
the cake baked
The cake has baked.

b. P2: A kalács piros.
the cake red
The cake is golden brown.

As I mentioned earlier, secondary predicates introduce some kind of eventuality: this holds for Hungarian resultative phrases, because they express the new end state of the patient-like argument which arises when this particular argument is entirely affected. For example, in sentence (20) the resultative phrase (case-marked AP) *száraz-ra* 'dry-to' expresses the new end state of the loin (dryness) which came up as the result of the cook's frying; the case-marked adjective in (21) *puhá-ra* 'tender-to' expresses the new end state, i.e. tenderness that came up as the result of the completion of the event of cooking.

(20) A szakács száraz-ra sütötte a bélszínt.
the cook-NOM dry-to fried the loin-ACC
The cook fried the loin dry.

(21) A hús puhá-ra főtt.
the meat-NOM tender-to cooked
The meat has cooked tender.

In sum, we can state that the resultative phrase (case-marked AP or NP), contrary to the verbal particle is indeed a secondary predicate.

The last question to answer is, whether the resultative phrase is not only a secondary predicate but also a delimiter?

To answer this question, we are supposed to look at any of examples with resultative constructions cited in this paper (e.g. (16), (18), (20)). By examining them we will see that in each case the resultative phrase (case-marked AP or NP) expresses the new state in which the underlying direct internal argument, and occasionally the honorary object gets into when the event expressed by the verb is accomplished. This in effect indicates that resultative phrases in Hungarian are delimiters by nature, as they delimit by means of expressing the consequence of the event; this consequence can only come into existence when the event expressed by the verb comes to an end. Because of this, resultative phrases (case-marked APs or NPs) may well be identified as inherent delimiters.

3.3 Specificity: another necessary component

It is likely, that there is a third element in the Hungarian resultativity puzzle, to be more precise, in the puzzle of direct resultative constructions, namely specificity.

Examples (22)–(24) differ in point of resultative reading. Examples where the underlying direct internal argument surfaces as DP (definite determiner phrase)

trigger resultative meaning by default (22), whilst structures in which the underlying direct internal argument surfaces as NumP (indefinite numeral phrase) are suitable for resultative reading only if particular circumstances hold (23–24).

The definite article *a, az* 'the' (22) triggers resultativity by default, given that as definite determiner, it carries the default [+definite] reading, which in turn is closely related to specificity. The [+specific] feature is in some ways crucial for obtaining resultative reading, because it requires uniqueness of the discourse address to be selected by the definite description at issue. Namely, the real existence i.e. existential presupposition follows from the existential character of the predicate in question with regard to the term in question (Seuren 1998). In other words, the underlying direct internal argument has to be existential so that resultative reading may arise; it becomes existential if surfaces as case-marked NP carrying [+specific] feature, because as Barwise–Cooper (1981) and de Jong–Verkuyl (1984) has pointed out, only specific noun phrases carry an existential presupposition.

(22) a. Péter meg-írta [a levelet]. [+R]
Peter PRT-wrote the letter-ACC
Peter has written the letter.

b. [A kalács] piros-ra sült. [+R]
the cake-NOM red-to baked
The cake has baked golden brown.

Contrary to (22), examples with NumPs apparently exhibit ambiguous behavior regarding resultativity. When a NumP surfaces VP-internally, it bears [-specific] feature, therefore carries no existential presupposition. Thus in constructions under (23–24) no resultativity emerges because the underlying direct internal arguments surfaced as NumPs are not existential.

(23) a. Péter meg-írt [egy levelet]. [-R]
Peter PRT-wrote a letter-ACC
Peter has written a letter.

b. Piros-ra sült [egy kalács]. [-R]
red-to baked a cake-NOM
A cake has baked golden brown.

(24) a. Péter össze-tört [minden/néhány poharat]. [-R]
Péter PRT-broke every/ few glass-ACC
Peter has broken every/few glass/glasses.

b. Darabok-ra tört [minden/néhány pohár]. [-R]
peaces-to broke every/few glass-NOM
Every/Few glass/glasses has/have broken into pieces.

However, when these NumPs leave VP, and topicalize or move to an operator position, the newly generated construction becomes resultative.

Such ambiguous behavior of examples with cardinal number *egy* 'one' (25) and quantifiers (26–27) follows from the fact that movement to the topic position or an operator position neutralizes the inherent [-specific] feature of NumPs in Hungarian: when a NumP moves to either position, it becomes [+specific], because this way the referent of the mere noun phrase modified by quantifier or cardinal number will be introduced into the discourse – the [+ specific] feature arises only if the referent of the noun phrase modified by the quantifier or cardinal number is a

subset of a set of referents already present in the domain of discourse (Enç 1991). When a NumP receives the [+specific] feature, it becomes existential, consequently in respective phrase resultative reading will occur.

(25) a. [$_{TopP}$ Péter [$_{FP}$ EGY LEVELET [$_{PredP}$ írt meg]]]. [+R]
Peter a letter-ACC wrote PRT
As for Peter, he has written one of the letters.

b. [$_{FP}$ EGY KALÁCS [$_{F'}$ sült [$_{PredP}$ piros-ra]]]. [+R]
a cake-NOM baked red-to
It is one of the cakes that has baked golden brown.

(26) a. [$_{Topp}$ Péter [$_{QP}$ **minden poharat** [$_{PredP}$ össze-tört]]]. [+R]
Peter every glass-ACC PRT-broke
Peter has broken every glass.

b. [$_{Topp}$ Péter [$_{TopP}$ néhány poharat [$_{F'}$ tört [$_{PredP}$ össze]]]]. [+R]
Peter every glass-ACC broke PRT
Few glasses have broken.

(27) a. [$_{QP}$ **Minden pohár** [$_{PredP}$ darabok-ra tört]]. [+R]
every glass-NOM peaces-to broke
Every glass has broken into pieces.

b. [$_{TopP}$ Néhány pohár [$_{PredP}$ darabok-ra tört]]. [+R]
few glass-NOM peaces-to broke
Few glasses have broken into pieces.

In sum, the resultative reading of direct resultative constructions in Hungarian may possibly be the outcome of teamwork of underlying direct internal argument as a necessary, but not sufficient component, a delimiter, which is in turn, the necessary element of direct resultative constructions, and a third element, the [+ specific] feature – and a little help of existential presupposition.

4 Conclusion

The main goal of this paper was to show, generating Hungarian direct resultative constructions, which are derived from verbs whose underlying argument structure contain a direct internal argument require three components:

- The underlying direct internal argument is a necessary, yet not sufficient peace of the direct resultative construction.
- Delimiters are the necessary component, because they express the endpoint of the event expressed without which no result can arise.
- Specificity: this is a feature which ensures that the underlying direct internal argument has existential character, which is necessary for obtaining resultativity.

References

Alberti, G. (1997). *Argument structure.* Frankfurt am Main: Peter Lang.

Barwise, J., Cooper, R. (1981). Generalized quantifiers and natural language.*Linguistics and Philosophy* 4, 159-219.

Bene, A. (2005). *Az igék bennható–mediális–tranzitív felosztásának alkalmazhatósága magyar szintaktikai és morfológiai sajátosságok magyarázatában.* PhD dissetation. Budapest: Loránd Eötvös University.

Bene, A. (2009). What is really the function of the verbal particle in Hungarian. *Suvremena lingvistika* 68, 207-220.

É. Kiss, K. (2006). The fuction and the syntax of the verbal particle. In: *Event structure and the Left Periphery* (É. Kiss, K., ed.). Dordrecht: Springer, 17-56.

Enç, M. (1991). The semantics of specificity. *Linguistic Inquiry* 22, 1-25.

Goddard, D. (2006). Predicat secondaire. In: *Semanticlopédie: dictonnaire de semantique.* GDR Sémantique & Modélisation, CNRS.

Gouesse, M.-J., Kiefer, F. (to appear). La predication secondaire en français et en hongrois. *Cahiers d'etudes hongroises.*

Gouesse, M.-J., Kiefer, F. (to appear). La prédication secondaire en français et en hongrois. *Cahiers d'Etudes Hongroises*

de Jong, F., Verkuyl, H. (1984). Generalized quantifiers: the properness of their strength. In: *GRASS 4* (J. van Benthem and A. ter Meulen, eds.). Dordrecht: Foris.

Laczkó, T. (1995). *The syntax of Hungarian noun phrases. A lexical-functional approach.* Frankfurt am Main: Peter Lang.

Levin, B., Rappaport Hovav, M. (1995). *Unaccusativity: At the syntax-lexical semantics interface.* Cambridge, MA: MIT Press.

Rappaport Hovav, M, Levin, B. (2001). An event structure account of English resultatives. *Language* 77, 766-797.

Rothstein, S. (2004). *Structuring events.* London: Blackwell.

Seuren, P. A. M. (1998). *Western linguistics: An historical introduction.* Oxford: Blackwell.

Simpson, J. (1983). Resultatives. In *Papers in lexical-functional grammar* (L. Levin, M. Rappaport and A. Zaenen, eds.). Bloomington: Indiana University Linguistics Club, 143-157.

Verspoor, C. M. (1997). *Contextuality dependent lexical semantics.* PhD dissertation. Edinburgh, UK: University of Edinburgh.

Wechsler, S. (1997). Resultative predicates and control. *Texas Linguistics Forum* 38, 307-321.

ANNAMÁRIA BENE

Univerzitet u Novom Sadu

TRI KOMPONENTE MAĐARSKOG DIREKTNOG REZULTATIVA

Rezime

Glavni cilj rada je određivanje onih komponenti koji su potrebni za građenje mađarskih direktnih rezultativnih konstrukcija. Analiza relevantnih struktura je pokazala da rezultativno značenje direktnih rezultativnih konstrukcija u mađarskom jeziku može proizaći samo onda ako se u relevantnoj konstrukciji nalaze dubinski direktni unutrašnji argument i vrsta delimitatora, i ako dubinskom direktnom unutrašnji argumentu dodeljena sematička karakteristika specifičnosti. Na osnovu ovoga pretpostavljam da je dubinski unutrašnji argument obavezna, ali ne i dovoljna komponenta za građenje mađarskih direktnih rezultativnih konstrukcija, dok su delimitator i specifičnost obavezni elementi pomenutih struktura.

UDK 811.111'367.625; 811.163.41'367.625;
811.111 : 811.163.41
ID 177365260

PREDRAG NOVAKOV

Univerzitet u Novom Sadu

GLAGOLSKI VID I TELIČNOST U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU

Sažetak: Glagolski vid (aspekt) i teličnost predstavljaju dva tesno povezana, a ponekad i nedovoljno razgraničena pojma. Naime, u tradicionalnoj slovenskoj gramatici glagolski vid se obično povezuje sa konceptom svršenosti glagolske radnje, dok se teličnost odnosi na postojanje cilja u situaciji označenoj glagolskim izrazom. Međutim, ukoliko se pođe od uopštenijih definicija glagolskog vida kao načina da se glagolska situacija prikaže u svojoj celini (perfektivnost) ili kao strukturirana (imperfektivnost), pojam teličnosti se može i jasnije razgraničiti od glagolskog vida i jasnije povezati sa njim: teličnost bi tako označavala postojanje ili odsustvo cilja, a glagolski vid bi pokazivao da li je cilj koji postoji dostignut i uključen u domen situacije označene datim glagolskim izrazom (ograničenost situacije). Polazeći od ovih teorijskih pretpostavki, u radu se analiziraju relevantni engleski i srpski primeri i ukazuje se na komponentu teličnosti i glagolskog vida u njima.
Ključne reči: engleski, glagolski vid, srpski, teličnost

1. Uvod

Glagolski vid (aspekt) predstavlja tradicionalnu kategoriju koja je uobičajena u opisu pre svega slovenskih, ali i glagola drugih jezika (na primer, engleskog), pri čemu često postoje razlike u pristupu i definisanju te kategorije. Ipak, bez obzira na to kako se definiše glagolski vid, on je svakako tesno povezan sa semantičkom kategorijom teličnosti, koja se u srpskoj gramatičkoj tradiciji sreće tek u novije vreme (up. Piper i dr. 2005). U ovom radu će se, zato, prvo razmotriti moguća povezanost ove dve kategorije, a zatim prokomentarisati relevantni primeri iz engleskog i srpskog jezika.

1. 2. Glagolski vid u engleskom i srpskom jeziku

Kategorija glagolskog vida često je različito tretirana i definisana u anglističkoj i slavističkoj literaturi, ali se u (relativno) novijim proučavanjima čine pokušaji da se nađu zajedničke crte i ujednači terminologija (up. Novakov 2005). Pre tridesetak godina ponuđene su tipološke definicije glagolskog vida (Comrie 1976) i upoređivani engleski i srpsko-hrvatski vid (Riđanović 1976), pri čemu se došlo do

podudarnih rezultata, a slični rezultati dobijeni su i u jednom obimnijem proučavanju s ciljem da se odrede prototipi (Dahl 1987). U skladu sa tim saznanjima, mogu se postaviti opšte definicije koje obuhvataju i dva prilično različita vidska sistema kao što su engleski i srpski, ali u takav pristup treba uključiti i kategoriju teličnosti, jer se time postiže sveobuhvatnije objašnjenje. Dakle, u ovom radu će se poći od pretpostavke da je teličnost potrebna komponenta u gramatičkom opisu koja ima specifičnu vezu sa kategorijom glagolskog vida i utiče na tumačenje celokupnog glagolskog izraza, pa će se proučiti moguće kombinacije između te dve kategorije – perfektivno i telično, perfektivno i atelično, imperfektivno i atelično, imperfektivno i telično – i ispitati da li u dva proučavana jezika postoje slične moguće kombinacije.

Naime, novija anglistička tradicija kategoriju glagolskog vida sagledava kroz dva para vidskih opozicija: progresivni – neprogresivni oblik i perfekatski – neperfekatski oblik (na primer, Quirk et. al. 1985: 90), pri čemu prva opozicija odgovara opoziciji imperfektivnost-perfektivnost, a druga predstavlja drugačiji vid. Uz to, kao što je pomenuto, perfektivnost se na najopštijem, opštelingvističkom nivou definiše kao prikazivanje situacije kao celine, a imperfektivnost kao strukture (Comrie 1976: 4).

S druge strane, slavistička tradicija najčešće određuje imperfektivni vid kao nesvršenost radnje, a perfektivni kao svršenost, mada su pojedina proučavanja pokazala da to nije sasvim adekvatan pristup i ponudila definicije koje se oslanjaju na pojmove nedeljivosti i deljivosti glagolske situacije (na primer, Riđanović 1976: 83).

Prema tome, anglistička i slavistička tradicija se u znatnoj meri razlikuju u pristupu kategoriji glagolskog vida, a i sam način izražavanja te kategorije u engleskom i srpskom se bitno razlikuje, ali je očito da postoje dodirne tačke i opšta određenja koja mogu da obuhvate engleski i srpski jezik i ponude osnovu za njihovo upoređivanje.

1.3. Teličnost u engleskom i srpskom jeziku

Teličnost je složen pojam koji obuhvata više komponenti: ona označava cilj i s njim povezane pojmove kao što su uslov, uzrok, animatnost, agentivnost i drugi (up. Piper i dr. 2005: 803-812). Ona označava da li data glagolska situacija teži cilju, odnosno da li podrazumeva završni segment koji predstavlja prirodni kraj te situacije (telične situacije) ili ne, pa se može nastaviti (atelične situacije). U anglističkoj literaturi se komponenta teličnosti obrađuje već duže vreme (na primer, Vendler 1967), a u srpskoj tek u novijim studijama (Piper i dr. 2005, Novakov 2005, Novakov 2007). Ona se može izraziti na različite načine, kako morfološki (prefiksacijom), tako i sintaksički (glagolskim dopunama i adverbijalima).

Ovom prilikom može se još pomenuti da se teličnost povezuje sa dinamičnim, ne sa stativnim situacijama. Tako su, na primer, trajne dinamične situacije telične ako se sastoje od određenog broja intervala, sa kumulacijom dok se ne dostigne završni interval date situacije ili određeni broj ponovljenih intervala. Trajne dinamične situacije su atelične ako obuhvataju (teorijski) neodređen broj intervala ili neodređen broj ponavljanja (up. Declerck 1979).

Imajući sve to u vidu, može se poći od pretpostavke da je teličnost povezana sa glagolskim vidom i u engleskom i u srpskom jeziku i da taj odnos treba detaljnije proučiti.

2. Povezanost teličnosti i glagolskog vida u engleskom i srpskom jeziku

Ovaj deo rada sadrži komentare povezane sa nekoliko karakterističnih primera koji upućuju na ključne činjenice o odnosu dve proučavane kategorije u engleskom jeziku.

2.1. Engleski jezik

U ovom odeljku prvo će se prokomentarisati povezanost teličnosti glagolske situacije i engleskog progresivnog vida. Pri tome treba naglasiti da u engleskom jeziku teličnost, po pravilu, nije odlika prisutna na leksičkom nivou, pa je većina engleskih leksema neutralna i značenje cilja se može odrediti na sintaksičkom nivou. Na primer, takav je glagol *write - pisati*:

(1)
a) Ben wrote all evening and then went out.
b) Helen wrote a long letter to the editor.
c) Helen was writing a long letter to the editor.

U ovim primerima, glagol *write* u neprogresivnom vidu upotrebljen bez objekta shvata se kao ateličan (1a), a objekat dodaje cilj koji je (po pravilu) i dostignut (1b). Međutim, progresivni vid na specifičan način neutrališe dostizanje cilja, odnosno cilj postoji, ali se ne naznačava da li je on i dostignut (1c). Ateličnost, odnosno teličnost, dokazuju sledeći primeri sa vremenskim adverbijalima:

(2)
a) Ben wrote for several hours.
b) *Ben wrote in several hours.
c) *Helen wrote a long letter for half an hour.
d) Helen wrote a long letter in half an hour.
e) Helen was writing a long letter for half an hour/*in half an hour.

Naime, adverbijal *for several hours* može se pojaviti sa ateličnim situacijama, a *in half an hour* sa teličnim. Kao i primer (1c), primer (2e) pokazuje da se teličnost zaista neutralizuje u progresivnom glagolskim vidu. Prema tome, potpuno tumačenje ovakvih primera zahteva ukrštanje kategorije glagolskog vida i teličnosti,

pri čemu značajnu ulogu igra kontekst, a glagolski vid označava ograničenost glagolske situacije (engleski *boundedness,* up Declerck 1979).

Osim toga, engleski trenutni glagoli takođe pokazuju specifičnosti u ponašanju:

(3)
a) The child jumped in several minutes.
b) The child jumped for several minutes.
c) She found the key in several minutes.
d) *She found the key for several minutes.

Navedeni primeri ilustruju činjenicu da je trenutni glagol *jump* teličan (3a), ali je prihvatljiv uz adverbial tipičan za atelične situacije ukoliko podrazumeva ponavljanje (3b). Međutim, takođe trenutni glagol sa specifikovanim objektom *find the key* samo je teličan (3c) pošto ne može da označi ponavljanje (3d).

Naredni primeri takođe ilustruju slučajeve u kojima engleski glagolski izraz nije jasno određen u odnosu na pojam teličnosti:

(4)
a) Ben filled the glass with water.
b) Ben filled/was filling the glass with water for ten seconds.
c) Ben filled the glass with water in ten seconds.

Prvo tumačenje primera (4a) jeste telično, pošto iza glagola u neprogresivnom obliku sledi određena imenička fraza koja naznačava zapreminu koju treba popuniti. Međutim, primeri (4b), kako onaj sa glagolom u neprogresivnom, tako i onaj sa glagolom u progresivnom obliku, sa adverbijalom *for ten seconds* imaju atelično značenje i samo ukazuju na dužinu i vrstu radnje koju je subjekat obavljao, a ne i da li je radnja stigla do cilja. Konačno, u primeru (4c) glagolska situacija je telična uz adverbijal *in ten seconds* koji podrazumeva vreme potrebno da se dostigne cilj. Prema tome, ovi primeri ukazuju na to da engleska glagolska fraza tek u širem kontekstu dobija konačno tumačenje teličnosti.

Dakle, za potpuno tumačenje je potrebno konstatovati da postoji međusobno dejstvo glagolskog vida (pri čemu perfektivni vid označava ograničenost situacije, a imperfektivni neograničenost) i prisustva cilja. Dakle, trebalo bi konstatovati da engleska glagolska fraza može biti telična, atelična ili neutralna, a zatim u neprogresivnom (perfektivnom) vidu tipično ograničena i u progresivnom (imperfektivnom) vidu neograničena.

2.2. Srpski jezik

U srpskom jeziku, za razliku od engleskog jezika, teličnost kod glagola u velikoj većini slučajeva može da se odredi na leksičkom nivou, prefiksacijom. Naime, glagolski prefiksi (kod glagola bez sufiksa za sekundarnu imperfektivizaciju) uglavnom postavljaju granicu, krajnji cilj do kojeg se situacija razvija i zatim završava. Na primer:

(5)
a) Ona je napunila čašu vodom.
b) Ona je punila čašu vodom.
c) Ona je napunila čašu vodom za deset sekundi/*deset sekundi.
d) Ona je punila čašu vodom *za deset sekundi/deset sekundi.

Ovi primeri pokazuju da perfektivni glagoli sa prefiksom (5a) označavaju telične situacije, a imperfektivni glagoli atelične (5b), bez obzira na kontekst koji čine adverbijali. Tako je primer (5c) negramatičan za adverbijalom koji označava atelično trajanje, a gramatičan sa adverbijalom koji značava konkretno vreme potrebno za dostizanje cilja. Isto tako, imperfektivni glagol (5d) pokazuje upravo suprotno ponašanje, jedino treba napomenuti da je advrbial *za deset sekundi* moguć ukoliko se odnosi na iterativnost, odnosno uobičajeno ponavljanje, a ne na pojedinačnu konkretnu situaciju.

Slični rezultati dobijaju se i ako se analiziraju ostali srpski ekvivalenti gorenavedenih engleskih primera:

(6)
a) On je pisao celo veče, a potom izašao.
b) *On je napisao celo veče, a potom izašao.
c) Ona je pisala nekoliko sati.
d) *Ona je pisala za nekoliko sati.

Primer (6b) je negramatičan jer telični perfektivni glagol zahteva dopunu (direktni objekat), odnosno naznaku cilja koji mora biti dostignut; atelični primer (6a) je gramatičan jer može biti upotrebljen i neprelazno, bez direktnog objekta. To dokazuju i primeri (6c) i (6d): imperfektivni atelični glagol ne može se povezati sa adverbijalom koji zahteva prisustvo cilja.

Naredni primeri takođe su relevantni:

(7)
a) Dete je skočilo za nekoliko minuta.
b) *Dete je skočilo nekoliko minuta.
c) Pronašla je ključ za nekoliko minuta.
d) *Pronašla je ključ nekoliko minuta.

I primeri (7) dokazuju da su srpski glagoli nedvosmisleno telični ili atelični i da ne mogu biti neutralni, odnosno upotrebljeni uz adverbijale tipične i za telične i za atelične situacije (7b, 7d).

Konačno, sledeći primeri dobro ilustruju pomenutu razliku između engleskog i srpskog jezika:

(8)
a) Kate walked through the garden for ten minutes.
b) Kate walked though the garden in ten minutes.
(9)
a) Kejt je šetala kroz vrt deset minuta.
b) Kejt je prošla kroz vrt za deset minuta.

Engleski glagol *walk* sa adverbijalom *through the garden* može da ima atelično tumačenje (primer 8a) ili telično tumačenje (8b), na šta jasno ukazuju dva moguća srpska prevoda koji sadrže ateličan imperfektivan glagol *šetati* (9a) ili teličan perfektivan glagol *proći* (9b).

Dakle, kao što se i navodi u srpskim gramatikama, za srpski jezik se može reći da ima leksikalizovan glagolski vid, a može se dodati da je on direktno povezan sa teličnošću, pa su telične situacije istovremeno i perfektivno ograničene (*bounded*), odnosno impliciraju dostizanje cilja koji postoji. S druge strane, atelične situacije su imperfektivno neograničene (*unbounded*), odnosno ne podrazumevaju cilj, pa ne mogu podrazumevati ni njegovo ostvarenje.

3. Zaključak

Prethodni kratak pregled omogućava da se stekne opšta slika o zajedničkom dejstvu teličnosti i glagolskog vida u engleskom i srpskom jeziku, odnosno da se ukaže na potrebnu slojevitost u opisu glagolskog izraza u njima. Naime, taj pregled ilustruje primenu teorijskog okvira u analizi primera koji se već sreće u relevantnoj literaturi i pokazuje dobre strane takve analize.

Od odlika ove analize, prvo bi trebalo naglasiti potrebu da se razgraniče teličnost kao deo tipa glagolske situacije (tradicionalno *Aktionsart*) i glagolski vid. Teličnost bi tako označavala prisustvo ili odsustvo cilja, a moguće je i da glagolski izraz bude neutralan kada se radi o cilju. Glagolski vid bi u najopštijem smislu trebalo povezivati sa pojmom ograničenosti glagolske situacije, odnosno sa tim da li je postojeći cilj i dostignut (perfektivnost) ili ne (imperfektivnost).

Drugo, navedeni primeri iz engleskog i srpskog jezika ukazali su na pojedine kombinacije teličnosti i glagolskog vida (što ne znači da u drugim jezicima ne mogu postojati i druge): engleski glagolski izraz je na leksičkom nivou uglavnom neodređen kada se radi o teličnosti, pa se tumačenje izvodi iz konteksta, dok su srpski glagoli (osim dvovidskih) već na leksičkom nivou jasno telični ili atelični.

Uz to, engleski telični glagolski izraz može se kombinovati sa progresivnim (imperfektivnim) glagolskim vidom, pri čemu se cilj neutralizuje, odnosno cilj postoji, ali se ne naznačava da li je on dostignut ili ne – takve situacije su telične i neograničene. S druge strane, srpski jezik takvu kombinaciju ne dozvoljava: telični glagoli su istovremeno i ograničeni (perfektivni), a atelični neograničeni (imperfektivni).

Ovaj teorijski okvir, zasnovan na postojećoj literaturi, pokazao se kao dobra polazna osnova za buduću analizu obimnijeg korpusa, što bi predstavljalo i njegovu sveobuhvatniju proveru, posebno ako se u okviru kontrastivne analize prouče engleski, srpski i drugi glagolski sistemi.

Literatura

Comrie, B. (1976). *Aspect.* Cambridge: Cambridge University Press.

Dahl, O. (1987). *Tense and Aspect Systems.* Oxford: Basil Blackwell.

Declerck, R. (1979), Aspect and the bounded/unbounded (telic/atelic) distinction. *Linguistics 17*-7/8, 761-794.

Novakov, P. (2005). *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku.* Novi Sad: Futura publikacije.

Novakov, P. (2007). Telicity in English and Serbian. *British and American Studies* XIII, 299-307.

Piper, P. i dr. (2005). *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU/Beogradska knjiga, Novi Sad: Matica srpska.

Quirk, R. et al. (1985). *A Grammar of Contemporary English.*, London: Longman.

Riđanović, M. (1976). *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian.* Cambridge, Mass: Slavica.

Vendler, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy.* Ithaca: Cornell University Press.

PREDRAG NOVAKOV

University of Novi Sad

VERBAL ASPECT AND TELICITY IN ENGLISH AND SERBIAN

Summary

Verbal aspect and telicity represent two closely related, but sometimes also insufficiently delimited notions. Namely, the traditional Slavic grammar usually relates aspect with the concept of completion of the verb situation, while telicity is related to the existence of a goal in the situation denoted by the verb phrase. However, if one starts from the more general definitions of aspect as the way to present the verb situation in its entirety (perfectivity) or as a structure (imperfectivity), the notion of telicity could be more clearly distinguished from aspect and more clearly related to it: telicity would thus denote the existence or absence of a goal, while aspect would indicate boundedness, i.e. if the existing goal was reached and included in the domain of the situation denoted by the given verb phrase. Starting from these theoretical assumptions, the paper argues that it is necessary to inlude both the notion of boundedness (aspect) and telicity to achieve a complete interpretation of a given verb phrase. The analysis of the presented relevant English and Serbian examples relates to the possible combinations of aspect and telicity within one predication (bounded and telic, bounded and atelic, unbounded and telic, unbounded and atelic) in the two languages, concluding that some English predications are neutral when it comes to telicity and allow the combination of unbounded and telic quality, while Serbian verbs are clearly determined already at the lexical level as bounded/unbounded and consequently telic/atelic.

UDK 811.111'367.625; 811.111'276.6;
811.111'1:165
ID 177365772

TATJANA ĐUROVIĆ

University of Belgrade

A COGNITIVE APPROACH TO BUSINESS ENGLISH PHRASAL VERBS: THE CASE OF *OUT*

Abstract: Following the theoretical framework of Cognitive linguistics, the paper deals with phrasal verbs in Business English. It focuses on the relation between the particle and its corresponding verb, that is, how the meaning of the particle contributes to the meaning of the whole multi-word verb. By analysing the particle *out*, it is argued that it is not randomly used, but rather represents a part of larger clusters which are cognitively related and motivated. The paper considers a primary spatial sense of the particle *out* from which other non-spatial, figurative senses may stem. The systematicity with which these figurative senses appear and develop has important pedagogical implications relating to better internalisation and retention of what was previously thought of as arbitrarily selected verb-particle combinations.
Keywords: phrasal verbs, Business English, CONTAINER, Cognitive linguistics

1. Introduction

The analysis of phrasal verbs in this paper is set within the framework of Cognitive linguistics and it focuses on the relation between the particle and its corresponding verb, i.e. how the meaning of the particle contributes to the meaning of the whole multi-word verb. The particle dealt with is *out* and we argue that it is not randomly used, but rather represents a part of larger clusters which are cognitively related and motivated. The selected phrasal verbs belong to a field of Business English, where the meanings of *out* are related to a company and its conceptualisation via the CONTAINER image schema. By so doing, i.e. by contextually confining phrasal verbs to a specific field of business and economics, "the range of possible senses can be considerably reduced, and so the schematic core that is common to all of them can be identified more easily" (Porto Requejo 2006: 728).

The paper comprises three parts. What follows is a cursory theoretical survey of the previous studies of the cognitive aspects of English particles and phrasal verbs. Some of the theoretical concepts that our analysis focuses on, such as the aspect of image schemas, the CONTAINER image schema, as well as the complementary concepts of the trajector and the landmark will also be outlined. In the second part of the paper we will analyse particle *out* in some Business English phrasal verbs by considering a primary spatial sense of this particle from which other non-spatial,

figurative senses may stem. Finally, we will point out that the systematicity with which these figurative senses appear and develop has important pedagogical implications relating to better internalisation and retention of what was previously thought of as arbitrarily selected verb-particle combinations.

1.1. Theoretical background

Phrasal verbs are generally thought to be very difficult to master because the choice of verb-particle combinations seems so unsystematic. According to Moon "the meanings of phrasal verbs are often difficult to remember, because they seem to have no connection with the words that they consist of (the verb and the particle)" (Moon 2005). While "the meaning of the verbs is usually less controversial" (Porto Requejo/Pena Díaz 2008: 110), what makes phrasal verbs erratic is the meaning of the particles and their contribution to the whole combination. Therefore, any attempt at throwing some new light on phrasal verbs is inevitably linked with the semantics of particles as highly polysemous words.

Much research that has been done in the last two decades or so focuses on the theoretical framework of Cognitive linguistics that has offered a novel, conceptual approach to explaining particles whose meaning is viewed as "a big semantic network of related senses" (Porto Requejo 2006: 727), "some of them being more peripheral (i.e., less common or less significant), and some others more central (i.e., basic ones)" (Porto Requejo/Pena Díaz 2008: 112).

Brugman's (1988) study of the particle *over* and Lindner's (1982) study of verb particle constructions with *out* and *up* are among the first studies that have researched particles from cognitive perspectives. Morgan (1997) revisits Lindner's study of *out* in a revealing analysis of the verb *figure out*. Her metaphorical analysis of *out* posits that the verb contributes the source domain of the phrasal verbs, whereas the particle contributes the cognitive image schema (see Baldwin 2002). For example, in the sentence "We *picked out* a name for the baby", both verb and particle are metaphorical. The process of *picking out* denoted by the phrasal verb implies that we select one name out of many which comprise a set of names. More precisely, a set of names is viewed as a CONTAINER hence '*pick out* a name' is a realisation of the conceptualisation of sets as CONTAINERS.

Lindner's work is also revisited in Fukada's study (1997) where the author examines the conceptual structures of verbs *come, appear, emerge* and *occur* in terms of image schemas which characterise the conceptual structures of *out*. Figurative uses of *out* and *up* are also covered in Neagu (2007), while Peña Cervel (1998/99) analyses *in* and *out* particles investigating some metaphors for emotions. Two studies, the shorter version – Porto Requejo (2006) and the more extended one – Porto Requejo and Pena Díaz (2008), concentrate on studying cognitive aspects of phrasal verbs in specific fields of Computer English and Medical English respectively, which allows the authors "to reduce the number of possible meanings from a pragmatic point of view and consider the similarities underlying the surface differences" (Porto Requejo/Pena Díaz 2008: 114). The CONTAINMENT image schema is also the main

research interest in Klikovac (2000), while Rasulić (2002) investigates the vertical dimension of, *inter alia*, prepositions such as *above, over, below* and *under*.
This short overview would not be complete without referring to applications of cognitive approach to particles and phrasal verbs in the classroom. Thus in Kövecses and Szabo's study (1996), Hungarian learners of English are tested on learning particles *up* and *down* according to the conceptual metaphors that selected phrasal verbs manifest. In addition, Lindstromberg (1996) deals with teaching of *on*, while Boers and Demecheleer (1998) examine the usefulness of a cognitive semantic approach to teaching extended, metaphorical senses of *behind* and *beyond*.
Not only has teaching of merely particles from Cognitive linguistic perspective proved to be very fruitful but also teaching of the phrasal verbs themselves as attested by Rudzka-Ostyn's textbook (2003), which "contains some 1,100 phrasal verbs and compounds used with 17 particles and/or prepositions which combine with some 500 different verbs, nouns or adjectives" (Rudzka-Ostyn 2003: *v*). Since the material is organised around each particle viewed from cognitive linguistics it gives, both the teachers and students alike, a fascinating insight into the networks of metaphorical meanings of each particle.
In the next section of the paper we will outline the aspect of image schemas, i.e. the CONTAINER image schema, which we will, together with complementary concepts of the trajector and the landmark, relate to our analysis of some phrasal verbs in Business English.

1.2. Image schemas. The CONTAINER schema

Image schemas lie at the core of human cognition since they arise as a consequence of our most immediate experience, our bodily experience. Image schemas are preconceptual, recurrent patterns or regularities which result from interaction of our body with our environment, movement in space, handling of objects, etc. Hence they are embodied (see Johnson 1987, Lakoff 1987).
Among the different types of image schemas, e.g. PART-WHOLE, LINK, CENTRE-PERIPHERY, LINEAR SCALE, MOTION (as defined by Johnson 1987), one of the most productive schemas is the CONTAINER schema, which allows us to envisage and reason about abstract entities in three-dimensional spatial terms. The CONTAINER schema is also based on our bodily experience, i.e. "we experience our bodies both as containers and as things in containers (e.g. rooms) constantly" (Lakoff 1987: 272). Structural elements of the CONTAINER image schema are an interior, an exterior and a boundary. Its basic logic is of the sort that "everything is either inside a container or out of it" (Lakoff 1987: 272). As has already been noted, the CONTAINER schema, as well as other image schemas, is used as the source domain for many metaphors. For example, the metaphorical expression "She fell *in love* with him" is realisation of the CONTAINER metaphor, EMOTIONS/EMOTIONAL STATES ARE CONTAINERS, in which 'falling *in love*' is conceptualised as 'getting *into* a container or box'. Since they emerge from our daily experiences image schemas in general and the CONTAINER schema in particular are meaningful themselves.

Two notions related to the CONTAINER image schema are the trajector and the landmark (see Langacker 1987). In Cognitive linguistics, i.e. Cognitive grammar spatial concepts are relational which means they need two other concepts for conceptualisation to take place. These two entities, called the trajector and the landmark exhibit an asymmetrical relationship. The trajector is the localised, foregrounded entity, be it an object, a person, a feeling etc., i.e. any entity that our attention focuses on. It is usually smaller and moving. It bears its relationship in regard to another, bigger, fixed object or place, which functions as a localiser, background point or container and is called the landmark. The landmark is generally easier to identify than the trajector and it often functions as a reference point or container to localise the smaller entity, the trajector. For example, in the sentence "Ten convicts *broke out* of the prison",[1]'(ten) convicts' represents moving object or the trajector while 'the prison' is the container or the landmark. The sentence may be visually represented in the following way:[2]

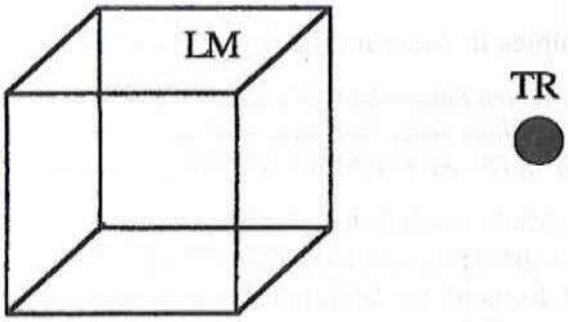

Figure 1. The trajector ('ten convicts') outside the landmark ('the prison')

Sometimes, the trajector and the landmark are not easily defined and perceived. For example, in the sentence "The news *leaked out*; someone *leaked* it *out*" (Neagu 2007: 129), 'the news' stands clearly for the trajector while the landmark appears to be the observer's visual field, i.e. it is not some concrete object but rather a state of hiddenness.

In the world of business and finances the focal points are companies and activities related to them. The conceptualisation of the company is the one typical of the CONTAINER image schema, in both physical and abstract sense. In a physical sense a company is a container via a metaphor BUILDING IS A CONTAINER. Mentally, it is also perceived as a container-like structure – the company has an interior, e.g. people may be in the company, products are designed, made or tested in the company, contracts may be signed in the company, etc.; it also has a boundary, i.e. something that separates its interior from its exterior, and finally, the company has an exterior, i.e. somebody or something may get 'out of' a company or leave the inside of a company. Moreover, the conceptualisation of companies as CONTAINERS provides metaphorical extensions to more abstract domains which depart from basically spatial *in/out* schema. Extended, metaphorical meanings are related to implied

[1] Taken from Rudzka-Ostyn (2003: 10).

[2] The illustration is taken from Peña Cervel (1998/99: 266)

mappings of the particle *out*. In other words, they are linked not only with the notion of the CONTAINER itself as a rather static structure, but also with the notion of leaving the inside of a CONTAINER. Therefore, the CONTAINER schema is just a part of the conceptual structure of *out*, since the characterisation of *out* is inextricably linked with the concept of going out of the CONTAINER, i.e. with movement. Hence any verb plus *out* particle is a combination of spatial and locomotive schemas, i.e. of the CONTAINER and PATH image schemas, as shown in *Figure 2*.[3]

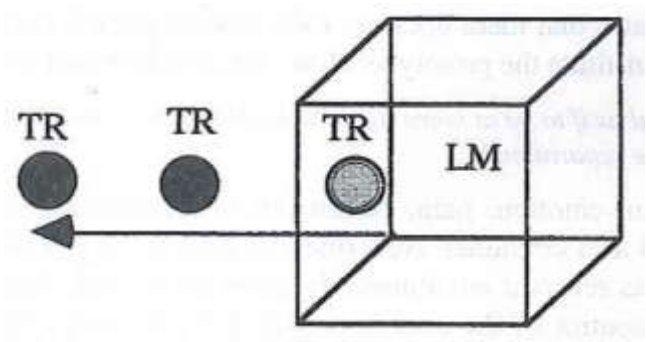

Figure 2. The CONTAINER plus PATH image schemas

2. Companies as CONTAINERS

The topic metaphor in our paper is COMPANIES ARE CONTAINERS, which enables us to observe all other relations and activities associated with companies in this basic, CONTAINMENT schema. On the basis of the selected phrasal verbs we have singled out the following mappings of the COMPANIES ARE CONTAINERS metaphor.

2.1. *Out* as moving out of a CONTAINER

In their effort to become more profitable and fitter for ever growing competition, companies are getting rid of those who are thought to be weak, inefficient and have not reached the desired standards of performance. This conceptualisation of *out* is connected with the basic, prototypical, spatial meaning of *out* as leaving a place or space. Since companies are viewed as groups people are members of, it follows that these groups are also conceptualised as CONTAINERS. Therefore, moving these groups out of the company is moving the inner CONTAINER out of the original CONTAINER and its outer boundaries. Phrasal verbs which are organised around this meaning of *out* range from those whose meaning is rather literal, such as *kick out* or *throw out* to those whose both elements, a verb and its particle, have pronounced metaphorical meaning, such as *weed out, filter out, drum out* and *boot out*. They are exemplified with the following sentences:

(1) The company *kicked* five people *out* of the Marketing Department.[4]

(2) Anyone who cheats will be *thrown out* of the sales team.

[3] The illustration is taken from Peña Cervel (1998/99: 267)

[4] All examples in the paper have been drawn from the dictionaries cited after a list of references.

(3) Of course we get a few people who can't do the job, but we try *to weed* them *out* in the early stages.
(4) At the first meeting we *filter out* all unsuitable candidates.
(5) She risks being *drummed out* of the company.
(6) He was *booted out* of the company for money laundering.
Thus people who are themselves a prototypical example of CONTAINERS are conceptualised as contents of CONTAINERS, i.e. companies that may be displaced out of broader CONTAINERS. Interestingly enough, the verb *lock out*, whose meaning is also linked with removing unwelcome people offers quite the opposite conceptualisation.
(7) The company responded to the strike by *locking out* over 5,000 workers.
In examples (1)-(6) mentioned above, the landmark is the host company while people are considered trajectors that are moving out of the host landmark (probably, into some other CONTAINER). In other words, there is a movement on the path inside-outside. The verb *lock out* conceptualises the notion of preventing someone from entering a certain space. It also implies the movement from one CONTAINER into another CONTAINER, but the direction this time is opposite and entails a movement on the outside-inside path.

2.2. *Out* as annulment of existence

The company frequently has to not only get rid of people but also of some negative activities or ways of doing things, which may hamper its further development and improvement of its overall productivity. Bad policies or activities are visualised as CONTAINERS themselves which have to be brought to an end, thrown out of the broader CONTAINER, i.e. the company completely. In other words, the idea associated with verbs such as *clean out, shake out, root out* or *stamp out* progresses from the original meaning of removing from the CONTAINER to a more metaphorical one, such as the annulment of existence or visibility of some things or activities.
(8) The banks must restructure to cut costs and *clean out* bad portfolios.
(9) As the airline industry *shakes out* all but the most efficient policies, catering companies could face serious troubles.
(10 The president vowed *to root out* corruption.
(11) The new law will *stamp out* mobbing.
Sometimes the company wants to abandon some activities, such as making contracts, business operations or trading, if they threaten to jeopardise its profitability. These activities are also conceptualised as CONTAINERS, and followed by *out* again imply the notion of termination and closing. Phrasal verbs, such as *back out*, *get out*, and *opt out*, exemplify this extended meaning of *out*.
(12) We can't *back out* of our existing contracts.
(13) Most banks are now *getting out* of development finance.
(14) Companies that are already in the scheme may *opt out*.

2.3. *Out* as out of states as CONTAINERS

Due to various reasons, the company may encounter different financial problems. It may lack financial means, it may have bad management, it may face the difficulty with repaying its debts or simply it has made a bad deal. All these unwanted situations present particular states which companies may get into. In other words, financial trouble is conceptualised as a CONTAINER via the STATES ARE CONTAINERS metaphor. We project a mental image of company's problems as CONTAINERS which have their boundaries and size. In order to help the company to turn round and recover, we *bail* it *out*, or the company *pulls out* or *rides out*, i.e. it is taken from CONTAINERS of existing states of crisis, non-profitability, financial problems, to CONTAINERS which indicate non-existence of the previously mentioned states.

(15) We couldn't get any cash from our parent company to *bail* us *out*.

(16) If the project costs continue to rise, we may be forced *to pull out*.

(17) When the crisis finally came, they were able *to ride* it *out*.

2.4. *Out* as unavailability

The metaphorical sense of *out* as inexistence via the change of availability to unavailability is further exemplified with phrasal verbs, such as *pay out*, *lose out*, *cash out*, *fork out*, and *shell out*, when money as a resource is conceptualised as the trajector which leaves the landmark, i.e. the company. In other words, the idea of having money is perceived as the STATE OF POSSESSION which is also conceptualised as a CONTAINER, i.e. an entity with metaphorically projected boundaries.

(18) Mutual funds are required *to pay out* a quarterly cash dividend.

(19) Most shareholders *lost out* financially.

(20) Only company executives were allowed *to cash out* their stock.

(21) Even more embarrassingly for the struggling bank, it had *to fork out* a further $2.4 million to end the agreement.

(22) NFC *shelled out* £75 million on 16 businesses.

The notion of termination of existence and completion is also perceived in case of *close out* or *sell out*, where companies as containers part with all their products to make room for others. Although trajectors are somewhat different - products are moving instead of money, the conceptualisation is in case of these verbs similar to the one mentioned in examples (18)-(22) and presents the movement in direction availability to unavailability.

(23) The manufacturers decided *to close out* last year's model.

(24) Several online retailers *have sold out* of their stock of the software.

2.5. *Out* as accessibility

If companies lack the expertise or investment capital or if they try to reduce their overheads or concentrate on their core activities, they may decide to have some of their in-house jobs performed by other companies. Therefore, something which was previously part of one CONTAINER, i.e. a company and its people, becomes the part of another CONTAINER. Mentally speaking, phrasal verbs such as *hire out*, *put out*,

contract out, or *farm out* are linked by the metaphor POSSESSION/PRIVATE IS CONTAINMENT/CONTAINER, and evoke the meaning of moving out of one CONTAINER to another CONTAINER. Thus something which was intrinsically part of one company, its private and inaccessible inside, is now made public and accessible by being moved to the outside and into another company's inside. Therefore, verbs such as *hire out*, *put out*, *contract out*, and *farm out* indicate the opposite locomotive idea to verbs in examples (18)-(24), i.e. the movement from unavailability or inaccessibility to availability and accessibility, and in a broader sense belong to the PUBLIC IS ACCESSIBLE/AVAILABLE metaphor.

(25) Our business is *hiring out* IT people to companies.

(26) These days we *put out* a lot of work to freelancers.

(27) We *contract out* most of our IT work.

(28) Why don't we *farm* these jobs *out* to an agency?

Furthermore, the main aim of companies and their existence is to manufacture and sell their products or offer their services. The company launches its products onto the market so that they can be acquired and consumed. In other words, if something which was inside the CONTAINER should be made visible and known, it has to go out of the CONTAINER. Being inside the CONTAINER it is barred from the sight and the possibility of judging whether what the company does is worth buying or selling. In order to be made visible, products have to leave the CONTAINER of companies and be not only within physical reach of customers so that they can see them, touch them or use them, but also within their mental reach so that customers may develop awareness of a particular product. Products stand in a metonymic relation to companies but are nevertheless CONTAINERS themselves which, similarly to people, make up the larger CONTAINERS, i.e. companies. As long as products remain within the confines of companies, they are conceptualised along the metaphor INACCESSIBLE/INVISIBLE IS A CONTAINER via POSSESSION/PRIVATE IS A CONTAINER. However, the notion of movement is realised as the metaphor PUBLIC IS ACCESSIBLE/VISIBLE, via the basic meaning of *out* as leaving or going out of a certain place or space. In other words, the trajector leaves the landmark and becomes accessible to the viewer, as exemplified with phrasal verbs such as *bring out*, *turn out*, *come out*, *get out*, *knock out*, *roll out*, *rush out*, and *churn out* which also entail the motion on the trajectory inaccessible → accessible, and they may be grouped together under the same PUBLIC IS ACCESSIBLE/VISIBLE/AVAILABLE metaphor.

(29) Ford is set *to bring out* three new models this month.

(30) The factory *turns out* 300 units a day.

(31) The company *has come out* with a new version of the software.

(32) IBM wanted *to get out* a system that the novice could use.

(33) Price's Patent Candle Company *has been knocking out* candles at its London factory since 1831.

(34) The company expects to *roll* several new products *out* soon.

(35) We had *to rush out* extra copies of the manual.

(36) The plant *churns out* more than half a million cheap watches a month.

2.6. *Out* as expansion to maximal boundaries

Finally, the company containers may grow and thus expand to their "maximal boundaries" (Rudzka-Ostyn 2003). The phrasal verb *branch out* indicates that in a mental sense a company as a CONTAINER is in its normal size occupying certain space. With the use of *out* companies get bigger growing to their maximal size and shape, "sending forth branches" (Neagu 2007: 131). *Branch out* is a highly metaphorical phrasal verb and is linked with non-spatial domains.

(37) The company *is branching out* into China.

3. Pedagogical implications

What are the pedagogical implications of the cognitive linguistic approach to teaching and learning phrasal verbs? The main idea is that starting from the notion that image schemas reflect human embodied characteristics it would be easier to teach and learn Business English phrasal verbs (i.e. English phrasal verbs in general) to foreign English students, given the fact that all human beings have the same embodied cognitive skills.

Observing phrasal verbs such as *kick out* or *throw out* we may easily notice one of the major image schemas, i.e. put something or somebody out of a CONTAINER. In other words, applying the cognitive linguistic approach helps learner to visualise the meanings of verbs. Moreover, by promoting visual processing together with verbal associations this approach, according to Kurtyka "follows the principle that iconicity increases memorability" (Kurtyka 2001: 46).

Problems may arise with comprehension and learning of figurative senses of some Business English phrasal verbs singled out in this paper. However, groupings of verbs around the particle *out* in which the meaning of the particle ranges from literal, spatial to unfamiliar figurative one help build the networks of related meanings of the particle *out*. "From a cognitive semantic point of view, however, comprehension of an unfamiliar figurative sense may be facilitated by drawing learners' attention to the spatial sense behind it" (Boers/Demecheleer 1998: 200). If followed by "an appropriate sequence of examples with graded levels of abstraction" (Boers/Demecheleer 1998: 200) a cognitive approach to Business English phrasal verbs may lead to better clarification and understanding of the conceptual link between the spatial sense and its metaphorical extensions, all stemming from the cognitive linguistic attempt to provide the conceptual motivation of linguistic structures.

4. References

Baldwin, T. (2002). The Semantics of Verb-particles: A Basic Literature Review. Retrieved from: http://mwe.stanford.edu/20020730.pdf

Boers, F. & M. Demecheleer (1998). A Cognitive Semantic Approach to Teaching Prepositions. *ELT Journal 52/3*, 197-204.

Brugman, C. (1988). *The Story of Over. Polysemy, Semantics and the Structure of the Lexicon*. New York: Garland [originally: M.A. thesis at the University of California, Berkeley, 1981]

Fukada, C. (1997). Image Schemas For *In-Out* Orientation - With Special Reference to *Out, Come, Appear, Occur,* and *Emerge. Papers in Linguistic Science, 3,* 61-76.

Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason.* Chicago: The University of Chicago Press.

Klikovac, D. (2000). *Semantika predloga. Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.

Kövecses, Z. & Szabó, P. (1996). Idioms: A View from Cognitive Semantics. *Applied Linguistics 17:3*, 326-355.

Kurtyka, A. (2001). Teaching Phrasal Verbs: A Cognitive Approach. In: *Applied Cognitive Linguistics II: Language Pedagogy* (M. Putz, S. Niemeier and R. Dirven, eds.). Berlin: Mouton De Gruyter, 29-54.

Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: The University of Chicago Press.

Langacker, R. (1987) *Foundations of Cognitive Grammar, I*. Stanford: Stanford University Press.

Lindner, S. (1982). What Goes Up Doesn't Necessarily Come Down: The Ins and Outs of Opposites. *Papers from the Eighteenth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society, 305-323.*

Lindstromberg, S. (1996). Prepositions: Meaning and Method. *ELT Journal 50/3*, 225-236.

Moon, R. (2005). Metaphor and Phrasal Verbs. In: *Macmillan Phrasal Verbs Plus* (M. Rundell, ed.). Oxford: Macmillan, LS5.

Morgan, P. S. (1997). Figuring out *Figure Out*: Metaphor and the Semantics of the English Verb-Particle Construction. *Cognitive Linguistics* 8 (4), 327-357.

Neagu, M. (2007). English Verb Particles and Their Acquisition. A Cognitive Approach. *RESLA 20,* 121-138.

Peña Cervel, S. (1998/99). The Prepositions *In* and *Out* and the Trajector-Landmark Distinction. *Resla 13*, 261-271.

Porto Requejo, M.D. (2006). Making Sense of Prepositions in Computer English. In: M.C. Pérez-Llantada Auría, R. Plo Alastrué & C.P. Neumann (eds.), *Actas del V Congreso Internacional AELFE – Proceedings of the 5th International AELFE Conference*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 727-732.

Porto Requejo, M.D. & C. Pena Díaz (2008). A Cognitive Approach to Some Phrasal Verbs in English for Specific Purposes. *Ibérica 16*, 109-128.

Rasulić, K. (2002). *Konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.

Rudzka-Ostyn, B. (2003). *Word Power: Phrasal Verbs and Compounds. A Cognitive Approach.* Berlin: Mouton De Gruyter.

Dictionaries

Longman Business English Dictionary (2007). Harlow: Pearson Education Limited.

Macmillan Phrasal Verbs Plus (2005). Oxford: Macmillan.

Oxford Business English Dictionary (2005). Oxford: Oxford University Press.

Really Learn 100 Phrasal Verbs For Business (2005). Oxford: Oxford University Press.

TATJANA ĐUROVIĆ

Univerzitet u Beogradu

FRAZNI GLAGOLI SA PARTIKULOM *OUT* U ENGLESKOM POSLOVNOM JEZIKU: KOGNITIVNI PRISTUP

Rezime

Pod teorijskim okriljem Kognitivne lingvistike u radu analiziramo frazne glagole sa partikulom *out* kao najproduktivnijom partikulom za građenje višečlanih glagola u engleskom jeziku. Izdvojeni glagoli pripadaju oblasti engleskog jezika u domenu ekonomske struke što nam omogućava da se usredsredimo na ona značenja partikule *out* koja se kontekstualno vezuju za aktivnost kompanije. Polazeći od glavne pojmovne metafore u radu KOMPANIJE SU SADRŽATELJI, značenje fraznih glagola sagledava se najpre preko osnovnog, prostornog značenja partikule *out* kao kretanje izvan granica SADRŽATELJA, a zatim se uvode metaforička značenja, kao što su odvajanje ili udaljavanje SADRŽANOG OBJEKTA od SADRŽATELJA (npr. konceptualizacija lansiranja proizvoda na tržište kao JAVNO JE DOSTUPNO/VIDLJIVO kod fraznih glagola *knock out*, *roll out*, *rush out*, *churn out*, itd.), percepiranje izlaska kompanije iz finansijskih problema ili krize preko metafore STANJE JE SADRŽATELJ (npr. *bail out*, *pull out*, *ride out*), ili, pak, proširenje (kompanije) do krajnjih granica SADRŽATELJA (*branch out*). Skup svih značenja partikule *out*, kako doslovnog, prostornog značenja, tako i onih metaforičkih, obrazuje značenjsku mrežu date partikule, što može da ima značajne pedagoške implikacije. Naime, sistematičnost u razvijanju metaforičkih značenja partikule *out* na osnovu njenog primarnog, spacijalnog značenja ističe zasnovanost jezičkih struktura na slikovnim shemama koje su utemeljene u čovekovom telesnom iskustvu, što bi trebalo da doprinese boljem usvajanju, razumevanju i upotrebi fraznih glagola u engleskom poslovnom jeziku.

UDK 811.133.1'367; 811.163.41'367;
811.133.1 : 811.163.41
ID 177366540

Нада Граовац

Универзитет у Новом Саду

ФРАНЦУСКИ И СРПСКИ ХИПОТЕТИЧКИ СИСТЕМ: СЛУЧАЈ КАДА ЈЕ ПОГОДБЕНОМ РЕЧЕНИЦОМ ИСКАЗАНА ПРОШЛА РАДЊА

Сажетак: У раду су приказани француски и српски везници, као и глаголски облици употребљени у погодбеној и у управној реченици у случају када се протазом исказују прошле радње. Француским и српским хипотетичким системом са прошлом радњом у погодбеној реченици могу се исказати ireалне и реалне радње, а радња изражена управном реченицом може да припада временском сегменту прошлости, садашњости и будућности. У француском језику значењска разлика између ireалности и реалности за прошлост у оквиру погодбене реченице исказује се глаголским обликом, док је везник неутралан. Насупрот томе, у српском језику се та разлика испољава на нивоу везничког средства, а глагол је у том погледу немаркиран. У управној реченици се, приликом исказивања ireалности, у француском језику за три временска сегмента користе два глаголска облика, док се у српском језику најчешће користи један глаголски облик. За исказивање реалности посматрани језици у начелу користе аналогне глаголске облике.

Кључне речи: синтакса, сложена реченица, хипотеза, везници, глаголски облици, француски језик, српски језик, контрастивна анализа

1. Увод

Под хипотетичким системом неког језика подразумева се сложена реченица у којој се зависном реченицом (погодбена реченица, протаза) исказује услов[1] за одвијање радње изражене управном реченицом (аподоза). Услов може бити смештен у временски сегмент прошлости, садашњости и будућности. У овом раду разматра се случај француског и српског хипотетичког система када је погодбеном реченицом исказана нека прошла радња[2].

Француским и српским хипотетичким системом са прошлом радњом у протази могу се исказати ireалне и реалне радње, а радња изражена управном реченицом може припадати прошлости, садашњости или будућности. То значи да постоји шест могућности:

а) хипотетичким системом се исказују ireалне радње

[1] Овде услов треба схватити у најширем смислу.

[2] Примери који се наводе у раду преузети су из књижевних текстова и новинских чланака, са интернет-сајтова и из говорног језика.

	протаза	аподоза
временски сегмент	прошлост	прошлост садашњост будућност

б) хипотетичким системом се исказују реалне радње

	протаза	аподоза
временски сегмент	прошлост	прошлост садашњост будућност

Тих шест случајева је у литератури различито заступљено. У граматици издавача Ларус француски хипотетички систем у коме је протазом исказана прошла радња своди се на ireалне радње исказане погодбеном реченицом, чије су последице такође ireалне прошле радње[3]. Када Бешад пише о хипотези с протазом која се односи на прошлост, он поред случаја у коме су обе радње ireалне и припадају сегменту прошлости, наводи и случај ireалне прошле радње исказане погодбеном реченицом уз ireалну радњу у сегменту садашњости у управној реченици. Тај аутор такође помиње и случај реалне хипотезе у којој радња исказана зависном реченицом припада прошлости. Тада се у управној реченици употребљавају „*le présent, une forme du passé de l'indicatif ou l'impératif*"[4]. Када је реч о ireалној хипотези са прошлом радњом у зависној реченици, Гревис наводи случајеве са аподозом у прошлости и у садашњости, а у оквиру реалне хипотезе оставља отворену могућност за сва индикативна времена[5]. Стевановић разврстава погодбене реченице по везницима који их уводе. Када је реч о хипотетичком систему са прошлом радњом у протази, тај аутор даје највише места ireалним радњама са последицом у прошлости. Поред тога, он наводи два примера који представљају ireалне радње са последицом у садашњости, а помиње и случај реалног услова са аподозом у прошлости[6].

2. Исказивање ireалних радњи

2.1. Управна реченица се односи на прошлост.

2.1.1. Основни случај.

Везник *si*, који се употребљава у француском језику, има значење услова, али не садржи информацију у погледу реалности радње исказане погодбеном реченицом. Значење ireалности погодбене реченице која се односи на прошлост у француском језику у основном случају исказује *plus-que-parfait de*

[3] Видети Chevalier и др., 137-139.
[4] Видети Béchade, 306-307.
[5] Видети Grevisse, 1670-1671.
[6] Видети Стевановић, 902-905.

l'indicatif. Дакле, иако француски језик има на располагању глаголске начине *subjonctif* и *conditionnel*, у њему се замишљена прошла радња која представља услов за неку другу прошлу радњу приказује индикативним глаголским обликом.

У управној реченици која се односи на прошлост у француском језику се за иреалност у основном случају употребљава *conditionnel passé*.

У латинском језику се за иреалност у прошлости и у погодбеној и у управној реченици у основном случају употребљавао конјунктив плусквамперфекта (*coniunctivus plusquamperfectum*).

У старофранцуском језику се у почетку употребљавао, и у погодбеној и у управној реченици, *subjonctif imparfait*, који је, наставши од латинског конјунктива плусквамперфекта, могао уз потенцијалност да искаже иреалност и садашњих и прошлих радњи. Затим се за значење потенцијалности и иреалности у садашњости јавила и конструкција коју чине *imparfait de l'indicatif* и *conditionnel présent*. Исказивање иреалности за прошлост све се више формално разграничавало у односу на изражавање иреалности за садашњост, јер је ушао у употребу *subjonctif plus-que-parfait*. Такође, за потенцијално значење и за изражавање иреалности у садашњости глаголски облици *imparfait de l'indicatif* и *conditionnel présent* потиснули су *subjonctif imparfait*. Најзад, *imparfait de l'indicatif* и *conditionnel présent* дали су сложене облике, који се за иреалност у прошлости користе и у савременом француском језику. То су *plus-que-parfait de l'indicatif* и *conditionnel passé*.[7]

Тај развој глаголских облика није имао општи романски карактер. У савременом италијанском и у савременом шпанском језику се, примера ради, за иреалне прошле радње у погодбеној реченици користи *congiuntivo trapassato* односно *subjuntivo pluscuamperfecto*:

> Se il Presidente del Consiglio si fosse comportato come me con le domande di "Repubblica", forse questa vicenda avrebbbe preso un'altra piega.
>
> Cuando decía que pasan estas cosas me refería a los árbitros, a que si hubiera hecho esa entrada un jugador que respetasen, habrían señalado la personal.

Супротно француском језику, у српском језику у погодбеној реченици значење иреалности има везник *да*, док се глагол најчешће употребљава у перфекту, који је неутралан у погледу обележја иреално/реално.

У српском језику је у управној реченици у типичном случају у употреби потенцијал. Сложени облик потенцијала се употребљава занемарљиво мало.

Примери за основни случај у француском и у српском језику:

> Je me suis toujours opposé au parti de la guerre, mais j'aurais été plus ou moins qu'un homme **si** ses grandes entreprises ne m'avaient pas grisé.
>
> **Да** ме је питао за мишљење, рекао бих му да не иде тамо.

Поред основног случаја, у савременом француском језику постоје и случајеви у којима се у хипотетичком систему употребљава *subjonctif plus-que-parfait* или

[7] Видети Deloffre, 117-119.

imparfait de l'indicatif. Такође, у српском језику специфичности испољава глагол *моћи*.

2.1.2. *Subjonctif plus-que-parfait* унутар француског хипотетичког система.

У књижевном француском језику *subjonctif plus-que-parfait* може да се употреби у погодбеној реченици или у управној реченици или пак и у погодбеној и у управној реченици (та употреба је наслеђена из старофранцуског језика, видети 2.1.1). То значи да у француском језику постоје још три комбинације глаголских облика које на непромењен начин изражавају ireалне прошле радње.

а) У погодбеној реченици употребљава се *plus-que-parfait de l'indicatif*, а у управној реченици *subjonctif plus-que-parfait*:

Si tout s'était arrêté là, les habitudes sans doute l'eussent emporté.

б) У погодбеној реченици користи се *subjonctif plus-que-parfait*, а у управној реченици *conditionnel passé*:

L'ennemi aurait eu beau jeu, **s'**il eût voulu de nous pour cibles.

в) И у погодбеној и у управној реченици употребљава се *subjonctif plus-que-parfait*:

Mes succès, **s'**il y eût assisté, ne l'eussent pas le moins du monde ébloui.

Српски еквивалент за *subjonctif plus-que-parfait* из погодбене реченице уз везник *si* јесте перфекат уз везник *да*. *Subjonctif plus-que-parfait* у управној реченици има за еквивалент потенцијал.

2.1.3. *Imparfait de l'indicatif* у аподози.

У француском језику се у управној реченици може употребити и *imparfait de l'indicatif*, који појачава значење неминовности последице:

Mais **si** j'avais fait ça, il n'y avait plus de film.

S'il eût obéi au signal de tenir le vent que lui faisait l'amiral d'Orvilliers, il empêchait les Anglais de passer.

Српски еквивалент за *imparfait de l'indicatif* у овој употреби јесте потенцијал.

2.1.4. Случај глагола *моћи*.

Глагол *моћи* се, у афирмативном облику, за разлику од других српских глагола, приликом изражавања ireалних радњи у прошлости, у управној реченици употребљава претежно у перфекту. Употреба у потенцијалу није искључена, али је веома ретка. Пример:

Да смо били мало свежији и одморнији, могли смо да раније решимо меч.

У погледу исказивања ireалности у прошлости у француском језику нема разлике између глагола *pouvoir* и других глагола:

Car, enfin, **si** nous n'étions pas sortis tantôt pour nous promener, nous aurions pu mourir avant de nous connaître!

Када има одричан облик, глагол *моћи* се за прошле радње употребљава претежно у потенцијалу:

Да се није јавила на време, не бих могла да купим три карте. Овако сам купила карту и за њу.

Употреба перфекта глагола *моћи* унутар хипотетичког система може се повезати са употребом тог глагола у оквиру независне реченице, када се њиме

исказује неостварена могућност у прошлости. У потврдном облику се и тада користи перфекат, а када је глагол негиран, у употреби је потенцијал:

Постоји много ствари које сам могао да учиним боље у овом мечу.

Помажу му линијске судије, јер сваки пут кад он погоди линију, вичу „аут“ (зато што његов противник не би могао да врати лоптицу у терен).

2.2.Управна реченица се односи на садашњост или будућност.

Као и у случају описаном под 2.1.1, у француском језику се у погодбеној реченици користи везник *si* уз *plus-que-parfait de l'indicatif*, а у српском језику се употребљава везник *да* уз глагол у перфекту.

Иреалност садашње или будуће радње исказане управном реченицом у француском језику изражава *conditionnel présent*, а у српском језику потенцијал.

У следећим примерима иреална последица је унутар временског сегмента садашњости:

Si la providence ne vous avait pas mis près de mon berceau, où serais-je aujourd'hui?

И **да** су изгубили, сада ми не би било жао јер кад играчи дају све од себе а не победе, очигледно да је противник јачи.

У наредним примерима иреална последица је у будућности:

Le quelque chose qui est là et qui me parle, me dit: Rameau, tu voudrais bien avoir fait ces deux morceaux-là; **si** tu avais fait ces deux morceaux-là, tu en ferais bien deux autres.

Он ће у августу отпутовати на вишемесечне припреме ван граница Европе, тако да се, **да** смо остали заједно, не бисмо видели дужи период.

3. Исказивање реалних радњи

Значење реалности унутар погодбе која се односи на прошлост у француском језику не исказује се везником – као што је већ речено, везник *si* само указује на хипотетичност, док је у погледу реалности немаркиран - већ глаголом. Наиме, у зависној реченици се употребљавају они глаголски облици за исказивање прошлих радњи који се користе и у независним реченицама. То су индикативна времена са правом индикативном вредношћу.

У српском језику носилац значења реалности претпоставке је везник *ако*[8], док уобичајени глаголски облик, перфекат, само смешта радњу у временски сегмент прошлости.

3.1.Управна реченица се односи на прошлост.

Будући да је и замишљена последица реална, у француском језику се и у управној реченици користе глаголски облици који могу да се употребе самостално, као што су *passé composé* или *imparfait de l'indicatif*. У српском језику се и у управној реченици користи перфекат.

Примери за француски језик:

а) протаза - везник *si* и *passé composé*; аподоза - *passé composé*

Si tu es allé à ce concert, tu as vu que l'organisation n'était pas extraordinaire.

[8] Аналогну употребу има **уколико**.

б) протаза - везник *si* и *imparfait de l'indicatif*; аподоза - *passé composé*

Vous avez dû être enchanté, surtout **si** c'était la première fois que vous l'entendiez.

в) протаза - везник *si* и *imparfait de l'indicatif*; аподоза - *imparfait de l'indicatif*

C'était sans doute la meilleure réponse du joueur **s**'il voulait montrer qu'il ne voulait pas abandonner D., sur qui les critiques s'abattent ces derniers temps.

Пример за српски језик (протаза - везник *ако* и перфекат; аподоза – перфекат):

Ако је примио новац, није стигао да га свег потроши, па је и он постао плен грабежи.

3.2.Управна реченица се односи на садашњост или на будућност.

У француском језику се у управној реченици користи *présent de l'indicatif*, *futur simple*, *subjonctif présent* или *impératif*. У српском језику се у управној реченици употребљава презент, футур или императив.

Примери:

а) протаза - везник *si* и *passé composé*; аподоза - *présent de l'indicatif*

Les critères de musculature requis pour s'inscrire dans une épreuve internationale de culturisme sont tout simplement impossibles à satisfaire **si** l'on n'a pas eu recours aux "engrais chimiques".

протаза - везник *ако* и перфекат; аподоза - презент

У прву годину докторских студија може се уписати лице које има... академски назив магистар из одговарајуће области **ако** докторат није стекло према раније важећим законским прописима и у року предвиђеном законом.

б) протаза - везник *si* и *passé composé*; аподоза - *futur simple*

Si elle est partie de chez elle à 11h, elle arrivera à midi.

протаза - везник *ако* и перфекат; аподоза - футур

Ако му је авион полетео на време, доћи ће око 10.

в) протаза - везник *si* и *passé composé*; аподоза *subjonctif présent* (заповест у 3. лицу)

Le diable m'emporte, **si** j'ai jamais rien appris.

протаза - везник *ако* и перфекат; аподоза – презент (заповест у 3. лицу)

Ако му је неко претио, нек каже чиме су му претили.

протаза - везник *ако* и перфекат; аподоза - императив

Ако сте тражили чланак о новој изложби, погледајте страну 25.

4. Двозначност конструкције *si + plus-que-parfait de l'indicatif*

Употребљен уз погодбени везник, *plus-que-parfait de l'indicatif*, поред тога што може да искаже иреалне прошле радње (видети 2.1.1), може да означи и реалне прошле радње унутар хипотетичког система који је синтаксички подређен неком глаголу у прошлом времену. Када је неки француски глаголски облик из зависне реченице двозначан у оквиру ширег значења хипотезе, информацију о конкретном значењу у датом случају пружају глаголски облик употребљен у управној реченици и контекст.

У српском језику се разлика иреално/реално увек чува у везнику *да*/*ако*, а на употребу глаголских времена не утиче чињеница да ли се референтна тачка за читав исказ налази у прошлости или не. Тако, када везник *si* и *plus-que-parfait de l'indicatif* исказују иреалне радње, њихови еквиваленти су везник *да* и

перфекат, а када *si* и *plus-que-parfait de l'indicatif* изражавају реалне радње, еквиваленти су *ако* и перфекат.

а) Пример у коме везник *si* и *plus-que-parfait de l'indicatif* исказују ireалну прошлу радњу:

> **Si** ce jour-là je t'avais eu avec moi, j'aurais mis l'enchère à cette coupe de bois, et tout le monde me l'eût bientôt laissée.

Погодбена реченица се синтаксички везује за две управне реченице, у којима *conditionnel passé* и *subjonctif plus-que-parfait* указују на ireалност замишљених последица, а индиректно и на ireалност читавог исказа.

У аналогном српском примеру везник *да* и перфекат упућују на ireалност услова смештеном у сегмент прошлости:

> Зато смо ваљда, гледајући га с леђа како се саплиће и неспретно млатара дугачким рукама, били према њему толико равнодушни да бисмо га сигурно заувек и заборавили само **да** смо се у том часу окренули на другу страну.

У управној реченици потенцијал изражава ireалност последице.

б) Пример у коме везник *si* и *plus-que-parfait de l'indicatif* исказују реалну прошлу радњу са референтном тачком у прошлости:

> Il m'a dit que, **si** elle était partie de chez elle à 11h, elle arriverait à midi.

У аподози је за исказивање постериорности у односу на прошлу радњу унутар значења реалности употребљен *futur dans le passé*.

У српском примеру са аналогном погодбеном реченицом везник употребљени су *ако* и перфекат:

> Био је сигуран да ће екипа остварити добар резултат **ако** су припреме протекле без проблема.

У аподози је постериорност реалне последице исказана футуром.

5. Закључак

У француском језику значењска разлика између ireалности и реалности за прошлост у оквиру погодбене реченице не исказује се на нивоу везничког средства, будући да се у оба случаја употребљава општи погодбени везник *si*. Та разлика се изражава глаголом. Значење ireалности захтева фиксираност глаголског облика. За ту сврху користи се *plus-que-parfait de l'indicatif*. За реалне радње користе се они глаголски облици који се употребљавају и у независним реченицама.

У српском језику се значењска разлика између ireалности и реалности за прошлост у оквиру протазе испољава на нивоу везничког средства: за ireалне радње употребљава се везник *да*, а за реалне радње везник *ако*. Глагол је у том погледу немаркиран, у оба случаја користи се перфекат.

У управној реченици се у француском језику приликом исказивања ireалности употребљавају два глаголска облика - за прошлост је у употреби *conditionnel passé*, а за садашњост и будућност користи се *conditionnel présent*. У српском језику се за сва три временска сегмента углавном употребљава потенцијал. За исказивање реалних радњи у оквиру аподозе француски и

српски језик у начелу користе аналогне глаголске облике. То су облици који се могу употребити и самостално у оквиру независне реченице.

Литература

Béchade Hervé-D. (1993). *Syntaxe du français moderne et contemporain*. Paris: Presse universitaires de France.

Chevalier Jean-Claude, Blanche-Benveniste Claire, Arrivé Michel, Peytard Jean (1991). *Grammaire du français contemporain*. Paris: Larousse.

Deloffre Frédéric (1979). *La phrase française*. Paris: Société d'édition d'enseignement supérieur (SEDES).

Grevisse Maurice (1993). *Le bon usage – grammaire française*. Paris: Duculot.

Гудурић Снежана (2007). Модалне вредности презента и имперфекта у француском језику: њихова употреба у протазама на *si* и еквиваленти у српском. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XXXII. Нови Сад: Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, 365-376.

Стевановић Михаило (1986). *Савремени српскохрватски језик II*. Београд: Научна књига.

NADA GRAOVAC

Université de Novi Sad

LES SYSTÈMES HYPOTHÉTIQUES FRANÇAIS ET SERBE: LE CAS OÙ LA PROPOSITION CONDITIONNELLE EXPRIME UN FAIT PASSÉ

Résumé

Le but du présent travail était de répertorier et de comparer les conjonctions et les formes verbales qui s'emploient dans les systèmes hypothétiques français et serbe quand la proposition conditionnelle exprime un fait passé. Dans les deux langues le système hypothétique peut exprimer des faits irréels et réels; les faits exprimés dans la proposition principale peuvent se situer dans le passé, dans le présent ou dans le futur. Dans la proposition conditionnelle française la différence sémantique entre un fait passé irréel et un fait passé réel n'apparaît pas au niveau de la conjonction de subordination - dans les deux cas on emploie la conjonction *si*. Cette différence se fait au moyen du verbe. La notion de l'irréel exclut un choix entre les formes verbales: l'emploi du plus-que-parfait de l'indicatif est obligatoire. Par contre, pour les faits réels plusieurs temps verbaux sont possibles. Ce sont les mêmes formes verbales qui s'utilisent dans une phrase simple. En serbe la différence de sens entre un fait passé irréel et un fait passé réel est présente déjà dans la conjonction: *da* exprime l'irréel, tandis que *ako* exprime le réel. Le verbe reste neutre à cet égard; dans les deux cas on utilise le *perfekat*. Dans la proposition principale, pour exprimer l'irréel, le français utilise deux formes verbales, le conditionnel passé, pour les faits passés, et le conditionnel présent, pour les faits actuels et futurs. Le serbe privilégie une seule forme verbale - l'emploi du *potencijal* est de règle. Pour les faits réels le français et le serbe utilisent en principe des formes verbales analogues.

UDK 811.133.1'367.335.3; 811.163.41'367.335.3; 81-16;
ID 177367820

LJUBICA VLAHOVIĆ

Univerzitet u Novom Sadu

ELIPSA U KOMPARATIVNIM KONSTRUKCIJAMA FRANCUSKOG I SRPSKOG JEZIKA

Sažetak : U radu se izlažu neki rezultati kontrastivne analize komparativnih konstrukcija francuskog i srpskog jezika koje u zavisnoj rečenici, kao glavnom članu poredjenja – etalonu, sadrže elipsu. Prema sadržaju glavne rečenice evidentni su različiti vidovi elipse u etalonu : izostavljanje glagola (izraženog u glavnoj rečenici), glagola i nekog dodatka, dopune modalnog glagola, proste rečenice u sastavu složene zavisne rečenice. Sagledavaju se mogućnosti restitucije izostavljenih delova, kao i sličnosti i razlike koje se javljaju izmedju francuskih i srpskih rečenica u procesu vraćanja rečeničnih elemenata koji su izostavljeni.
Ključne reči : kontrastivna analiza, komparativna konstrukcija, etalon, elipsa, korelacija.

Komparativne konstrukcije francuskog i srpskog jezika kao sintaksičko-semantičke strukture, prema opštem obrascu, sadrže glavnu i zavisnu rečenicu koje čine dva člana poredjenja. U procesu komparacije zavisna rečenica predstavlja glavni član poredjenja - etalon, odnosno uzor prema kojem se odmerava ono što se kazuje u glavnoj rečenici.

Zavisna komparativna rečenica može biti potpuna, sa izraženim predikatom i drugim osnovnim elementima (potpuni etalon) ili eliptična, veoma često sa izostavljenim glagolom ako je on već izražen u glavnoj rečenici ili sa glagolom i nekim drugim elementima rečenice (skraćeni etalon).

Ovde se kontrastivnim pristupom razmatra ostvarivanje različitih vidova elipse - izostavljanje jednog ili više elemenata u francuskim i srpskim komparativnim rečenicama : obično predikata, ali i nekog dodatka, koji se mogu razumeti na osnovu konteksta ili govorne situacije. Analiziraju se rečenice sa izostavljenim glagolom, samim ili sa nekim dodatkom (1), sa izostavljenom dopunom modalnog glagola (2) i sa izostavljenom prostom rečenicom u sklopu složene rečenice u etalonu sa spojevima *comme…si / kao…da, comme…quand* ili *comme…lorsque / kao…kad* (3). Navode se i mogućnosti i načini restitucije izostavljenih delova rečenice kao i odredjene teškoće u tumačenju pojedinih eliptičnih iskaza, uključujući tu i slučajeve dvosmislenosti.

Elipsa, kao od davnina ustaljena odlika komunikacije na mnogim jezicima, definiše se po njenim glavnim karakteristikama na sledeći način : rečenica je nepotpuna ili eliptična (lat. *ellipsis* « ono što nedostaje ») ako u njoj nije izražen glagol ili neka druga reč koju misao treba da nadomesti ; skraćujući iskaz ona

izražava misao na spontan, živ i jedinstven način (Grevisse 1969 : 167) ; izostavljanje (gr. *elleipsis*) nekog dela iskaza za koji se smatra da ga je lako dopuniti (Marouzeau 1951 : 84) ; izostavljanje jednog od elemenata potrebnih za neku potpunu sintaksičku konstrukciju (Ducrot, Todorov 1972 : 354) ; izostavljanje jedne ili više reči u rečenici (koje se po smislu mogu razumeti) (Rečnik MS 1967, 1 : 848) ; izostavljanje nekog od glavnih dijelova rečenice, obično predikata (Škiljan 1980 : 119).

Ove opšte, ilustrativno navedene, definicije elipse poslužile su kao polazište u istraživanju načina na koji se elipsa ostvaruje u komparativnim rečenicama francuskog i srpskog jezika.

U oba jezika sa skraćenim etalonom javljaju se rečenice različitih tipova i značenja : rečenice sa *comme / kao* za označavanje jednakosti i sličnosti ; sa *aussi…que, autant…que / isto tako…kao, isto toliko…koliko* i *plus…que, moins…que / više…od, nego, manje…od, nego* za označavanje jednakosti i nejednakosti (korelacija kvantiteta) ; sa *le même que / isti kao, autre…que / drugi, drugačiji…nego* za označavanje identičnosti i različitosti (korelacija kvaliteta) i druge.

Francuske i srpske komparativne rečenice navedenih tipova i značenja združuju se prema funkciji njihovih konektora ili konektora i antecedensa (korelatora) kao elemenata zajedničke osnovne strukture. Francuske lekseme *comme* i *que* i ekvivalentne različite srpske lekseme unutar relacije koju uspostavljaju izmedju glavne i zavisne rečenice markeri su komparacije i subordinacije. Kao takve, one su neophodne za funkcionisanje mehanizma komparacije, te je u svim slučajevima njihovo izostavljanje isključeno :

- Allons, faits comme tu voudras. (ME / C II 7)
* - Allons, faits tu voudras.
- Dobro, radi kako hoćeš. (ME / K 74)
* - Dobro, radi hoćeš.

U rečenicama oba jezika elipsa dolazi iza konektora. Zavisna rečenica, fakultativna, može se svesti na jedan dodatak (sastavljen od jedne ili više reči, izuzev glagola) potreban za uspostavljanje korelacije izmedju poredjenog i poredbenog člana (le comparé i le comparant) i za razumevanje sadržaja rečenice. U svojoj *Gramatici francuskog jezika* M. Papić beleži : « Vrlo često, a to je najvažnija formalna osobenost komparativnih rečenica, glagol u njima nije izražen ako se već nalazi u glavnoj rečenici, tako da u zavisnoj ostaju samo pojedini rečenični delovi. » (Papić 1984 : 201). C. Muller ističe da se zavisna rečenica redukuje izostavljanjem samog glagola ili glagola i barem još jedne reči i naglašava da se subjekt i dodatak ne mogu izostaviti bez glagola (Muller 1983 : 274, 309, b. 5).

1. Izostavljanje glagola samog ili glagola i drugih reči

(1) Le scénario est simple comme un fait divers… (MO 2/11/96, 18)
> … comme [l'(= « simple ») est] un fait divers…

(1′) Scenario je jednostavan kao mala novinska vest…
> … kao [što je to (= « jednostavna »)] mala novinska vest…

(2) Il est aussi avare de ses sentiments que de ses deniers… (FI 2-3/11/96, 25)
> … que [il est avare] de ses deniers…
(2′) On je isto tako škrt sa osećanjima kao i sa novcem…
> … kao [što je škrt] i sa novcem…

(3) Il travaille autant qu'un autre. (DFV)
> … qu'un autre [travaille].
(3′) On radi isto toliko koliko i neko drugi.
> … koliko i neko drugi [radi].

(4) Ses yeux, d'un bleu si pur, lui paraissaient plus bleus que le firmament. (ME / C II 31)
> … que [ne l'était] le firmament.
(4′) Njene oči, sasvim plave, izgledahu mu plavlje od neba. (ME / K 103)
> … nego [što je to] nebo.

(5) Les revenus du travail ont moins progressé que ceux du patrimoine et de l'épargne. (MO 5-11/7/90, 9)
> … que [n'ont progressé] ceux du patrimoine et de l'épargne.
(5′) Prihodi od rada manje su rasli nego oni od svojine i od štednje.
> … nego [što su rasli] oni od svojine i od štednje.

(6) La forme extérieure du despotisme est la même que celle des autres gouvernements… (ST / CH 378)
> … que [est] celle des autres gouvernements…
(6′) Spoljašnji je oblik despotizma isti kao i u drugim vladavinama… (ST / KM 417)
> … kao [što je onaj] u drugim vladavinama…

(7) Cette politesse était bien autre chose que celle de M. de Rênal… (ST / RN I 97)
> … que [n'était] celle de M. de Rênal…
(7′) Ta je uljudnost bila nešto sasvim drugo nego uljudnost gospodina de Renala…(ST / CC 134)
> … nego [što je bila] uljudnost gospodina de Renala…

(8) Michel est autrement diligent que René.
> … que [ne l'est] René.
(8′) Mišel je drugačije marljiv nego Rene.
> … nego [što je to] Rene.

Analiza strukture redukovanih zavisnih rečenica francuskog i srpskog jezika pokazuje izostavljene i iskazane rečenične delove, mogućnosti restitucije izostavljenih delova, kao i sličnosti i razlike izmedju komparativnih sistema dvaju jezika :

- Izostavljen je samo glagol (akcije), a iskazan subjekt u (3), (3′) i (5), (5′).
- Izostavljen je samo kopulativni glagol, a iskazan subjekt u (7), (7′) i (6), dok je kopulativni glagol izostavljen sa subjektom u (6′).

- Izostavljen je kopulativni glagol sa subjektom i imenskim delom predikata, a iskazan je dodatak imenskog dela predikata u (2), (2') ; isti glagol i isti subjekt sa onim u glavnoj rečenici se ne ponavlja.
- Izostavljen je kopulativni glagol s imenskim delom predikata, a iskazan je subjekt u (1), (1'), (4), (4') i (8), (8').

Izmedju francuskih i srpskih rečenica evidentne su sličnosti u izostavljanju i iskazivanju rečeničnih delova u etalonu, a razlike se javljaju u restituciji izostavljenih delova :

- invarijabilnim francuskim konektorima *comme* i *que* na čelu redukovane i potpune rečenice za jednakost ekvivalentni srpski konektori su *kao* na čelu redukovane i *kao što* na čelu potpune rečenice ;
- konektoru *que* (koji, izuzev *comme*, uvodi sve druge komparativne rečenice) na čelu redukovane i potpune rečenice za nejednakost ekvivalentni srpski konektori su *nego, negoli, no* i *od* na čelu redukovane i *nego, negoli, no što* na čelu potpune rečenice.

Fakultativnoj partikuli *ne* u francuskim potpunim rečenicama za nejednakost i različitost ekvivalent u odgovarajućim srpskim rečenicama nije posebna partikula *ne* jer je ona sadržana u konektorima *nego, negoli* i *no*.

Komparativne konstrukcije sa elipsom, veoma česte u oba jezika, ne dopuštaju uvek (ili barem ne uvek jednostavnu) restituciju izostavljenih elemenanta.

U etalonu iskazana samo nominalna sintagma subjekt tipa *Jean est aussi diligent que toi* ostaje nepromenjljiva, odnosno ne proširuje se u rečenicu * *Jean est aussi diligent que tu l'est.* Takvo proširenje R. L. Wagner i J. Pinchon smatraju izveštačenim i nepotrebnim (Wagner, Pinchon 1962 : 615).

Govoreći o elipsi P. Le Goffic posebno ističe da se « kod elipse često javljaju problemi restitucije koji mogu biti komplikovani, pa čak i nerešivi : treba prihvatiti da funkcionisanje elipse ne implicira da se tekst koji nedostaje uvek može vratiti precizno i pouzdano (npr. kada su u pitanju vremena) ; restituciju možemo tražiti i na nivou medjusobnih odnosa aktanata dubljem od površinske sintaksičke strukture. Nesigurnosti mogu ići i do dvosmislenosti » (Le Goffic 1993 : 396). Na primer rečenica *François traite son ami comme son frère.* može zbog problema restitucije da dobije dva potpuno različita značenja :

1. François traite son ami *comme il traite son frère.*
   ili
2. François traite son ami *comme son frère traite son ami.*

Razume se da do dvosmislenosti i do nemogućnosti razlikovanja subjekta i objekta ovde dolazi zbog odsustva fleksije u francuskom jeziku.

2. Izostavljanje dopune modalnog glagola

Drugačiji od prethodnog je ovaj vid elipse u komparativnoj konstrukciji iza konektora koja, iako sadrži glagol, može da čini samo deo potpunog etalona. Elipse koje na ovaj način definiše, P. Le Goffic naziva « skrivenim elipsama » (« ellipses cachées »). (Le Goffic 1993 : 405)

U francuskim i srpskim komparativnim rečenicama te elipse možemo naći uz modalne glagole (*devoir* / « *trebati* », *pouvoir* / « *moći* »), glagole volje ili želje (*souhaiter* / « *želeti* », *vouloir* / « *hteti* »), glagole mišljenja (*croire* / « *verovati* », *penser* / « *misliti* ») i deklarativne glagole (*avouer* / « *priznati* », *annoncer* / « *javiti* », *dire* / « *reći, kazati* », *sembler, paraître* / « *činiti se, izgledati* ») :

(9) C'est pourquoi elle ne lui a pas parlé aussi nettement qu'elle aurait voulu. (DU / L 137)
> … qu'elle aurait voulu [parler].

(9') Zato nije govorila s njim onako jasno kao što je htela. (DI / L 86)
> … kao što je htela [govoriti / da govori].

(10) Elle est très enfantine encore, plus qu'elle ne devrait. (DU / A 74)
> … qu'elle ne devrait [l'(= « enfantine ») être / être enfantine].

(10') Još veoma detinjasta, detinjasta je više nego što bi trebalo. (DI / A 58)
> … nego što bi trebalo [to (= « detinjasta ») da bude / da bude detinjasta].

(11) Tes premiers soupçons et ta résolution te montrent plus intrépide encore que je ne croyais. (ST / RN II 97)
> … que je ne croyais [que tu étais intrépide].

(11') Tvoje prve slutnje i tvoja odluka pokazuju da si još neustrašiviji nego što sam mislila. (ST / CC II 392)
> … nego što sam mislila [da si neustrašiv].

Francuske i srpske rečenice slične su po konstrukciji modalnog glagola u etalonu. Pri restituciji njegove dopune neke od njih se, pak, mogu razlikovati što zavisi od karaktera datog glagola :

- Glagol *vouloir* u (9) dopunjava se infinitivom glavnog glagola (*parler*), a glagol *hteti* u (9') infinitivom ili prezentom sa *da* glavnog glagola (*govoriti* / *da govori*) ;
- Glagol *devoir* u ličnom obliku u (10) vezuje se sa infinitivom (*être*), dok glagol *trebati* u (10'), bezlično upotrebljen i u ličnoj konstrukciji, prihvata samo rečenicu kao dopunu ;
- Glagol *croire* u (11) i glagol *misliti* u (11') mogu se dopuniti samo rečenicom.
-

3. Izostavljanje proste rečenice kao dela složene rečenice u etalonu

Francuske i srpske komparativne rečenice mogu poprimiti dodatna, sekundarna, značenja kao što su npr. hipotetičko ili temporalno značenje. Tako povezana

značenja izražena su složenom rečenicom sa odgovarajućim složenim konektorom na čelu : *comme si* / *kao da* (za komparativno i hipotetičko značenje) ili *comme quand, comme lorsque* / *kao kad* (za komparativno i temporalno značenje).

U takvim rečenicama izostavlja se prosta rečenica s istim glagolom kao u glavnoj rečenici. Tumačenje usredsredjeno na elipsu glagola u francuskim rečenicama daje M. Papić. On navodi elipsu glagola u ovom tipu rečenica kao « posebno važan slučaj izostavljanja » i dodaje da « se po tradiciji spoj *comme si* smatra posebnim veznikom » (Papić 1984 : 201).

(12) Miss Lydia détourna la tête, comme si l'obscurité ne suffisait pas pour cacher sa rougeur... (ME / C II 52)
> … comme [elle la detournerait] si l'obscurité ne suffisait pas pour cacher sa rougeur…

(12') Mis Lidija okrenu glavu, kao da tama nije bila dovoljna da sakrije njeno rumenilo… (ME / K 127)
> … kao [što bi je okrenula] da tama nije bila dovoljna da sakrije njeno rumenilo…

(13) …la voix est celle de Hong, non pas hésitante comme lorsqu'il parle français, mais pleine et précipitée. (MAL / C 164)
> … comme [elle l'est] lorsqu'il parle français, mais pleine et précipitée.

(13') …glas Hongov, ne nepouzdan kao kad govori francuski, nego pun i užurban. (MAL / O 179)
> … kao [što je on to] kad govori francuski, nego pun i užurban.

Složena rečenica sa *comme si* i ekvivalentna srpska rečenica sa *kao da* sadrže glavnu rečenicu ispred etalona i deo hipotetičke rečenice u etalonu. Onaj deo rečenice koji je izostavljen u etalonu predstavljao bi zavisnu, komparativnu, rečenicu glavne rečenice ispred etalona i ujedno glavnu rečenicu hipotetičke rečenice u etalonu. Na taj način, konektor *comme si* / *kao da* neposredno povezuje zavisnu hipotetičku rečenicu etalona sa glavnom rečenicom i daje složenoj rečenici komparativno i hipotetičko značenje.

Složena rečenica sa *comme lorsque* (ili *comme quand*) i ekvivalentna srpska rečenica sa *kao kad* konstituišu se i analiziraju na isti način. Konektor *comme lorsque* / *kao kad* neposredno povezuje zavisnu temporalnu rečenicu etalona sa glavnom rečenicom i daje složenoj rečenici komparativno i temporalno značenje.

U restituciji izostavljene rečenice složeni konektor se razdvaja na elemente od kojih prvi (*comme*) uvodi izostavljenu, a drugi (*si*) pogodbenu ili (*lorsque*) vremensku rečenicu. Konektoru *comme* u rečenicama (12) i (13) ekvivalent je konektor *kao što* u rečenicama (12') i (13') ; konektoru *si* u (12) ekvivalent je konektor *da* u (12'), a konektoru *lorsque* u (13) konektor *kad* u (13').

Na osnovu izloženog kontrastivnog pristupa temi mogli bismo izvesti nekoliko zaključaka :

U komparativnim konstrukcijama francuskog i srpskog jezika elipsa pokazuje karakteristike koje se daju u opštim definicijama i one koje uslovljavaju različiti tipovi ovih konstrukcija.

Elipsa je izrazito prisutna u komparativnim konstrukcijama različitih značenja, koje su ujedno i najfrekventnije u oba jezika. To su konstrukcije sa

kopulativnim glagolom (pretežno) ili sa nekim drugim glagolom u glavnoj rečenici, koji se u etalonu izostavlja sam ili sa još nekim elementom. Kopulativni glagol se često izostavlja sa imenskim delom predikata (u francuskom *attribut*), ali i sa subjektom.

Konstrukcije koje u etalonu sadrže modalni glagol mogu se pojaviti i bez njegove dopune.

U prethodnom i u ovom slučaju izmedju francuskih i srpskih konstrukcija postoje sličnosti u izostavljenim i zadržanim delovima u etalonu dok se sintaksičke razlike ispoljavaju u restituisanim delovima.

Francuske i srpske konstrukcije sa izostavljenom prostom rečenicom u složenoj rečenici komparativno-hipotetičkog i komparativno-temporalnog značenja u etalonu, inače sužene frekvencije, veoma su slične kako po izostavljanju tako i po restituciji izostavljenih delova.

Literatura

Ducrot, O., Todorov, T. (1972). *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris, Editions du Seuil.

Grevisse, M. (1969). *Le Bon usage*. Paris, Gembloux, Duculot-Hatier, 9e éd.

Le Goffic, P. (1993). *Grammaire de la phrase française*. Paris, Hachette.

Marouzeau, J.(1951). *Lexique de la terminologie linguistique.* Paris, Librairie orientaliste Paul Geuthner, 3e éd.

Muller, C. (1983). Les comparatives du français et la négation, in *Linguisticae Investigationes*, VII : 2. Amsterdam, John Benjamins.

Papić, M. (1984). *Gramatika francuskog jezika.* Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika. 1, Novi Sad, Zagreb, Matica srpska, Matica hrvatska. (1967)

Stevanović, M. (1979). *Savremeni srpskohrvatski jezik*. II, Beograd, Naučna knjiga, 3. izd.

Škiljan, D. (1980). *Pogled u lingvistiku*. Zagreb, Školska knjiga.

Wagner, R.L., Pinchon, J. (1962). *Grammaire du français classique et moderne.* Paris, Hachette.

DU/A – Duras, M., *L'après-midi de Monsieur Andesmas*, Paris, Gallimard, 1985.

DI/A – Dira, M., *Popodne gospodina Andemasa*, Prev. Petar Adamović, Novi Sad, Progres.

DU/L – Duras, M., *Le ravissement de Lol V. Stein*, Paris, Gallimard, 1986.

DI/L – Diras, M., *Zanesenost Lole V. Stajn*, Prev. Ana Moralić, Beograd, Rad.

MAL/C – Malraux, A., *Les Conquérants*, Paris, Grasset, 1928.

MAL/O – Malro, A., *Osvajači*, Prev. Ljubica Baner-Protić, Beograd, BIGZ, 1975.

ME/C – Mérimée, P., *Colomba* II, Paris, Hatier, 1937.

ME/K – Merime, P., *Kolomba*, Prev. Dr Dušan Milačić, Beograd, « Rad », 1976.

ST/CH – Stendhal, *La Chartreuse de Parme*, Paris, Librairie Générale Française, 1983.

ST/KM – Stendal, *Parmski kartuzijanski manastir*, Prev. Dušan Đokić, Beograd, Prosveta, 1962.

ST/RN – Stendhal, *Le Rouge et le Noir* T. I, II, Paris, Larousse,

ST/CC – Stendal, *Crveno i crno*, Prev. Dr Miloš Jovanović, Sarajevo, Svjetlost, 1967.

DFV - Davau, M., Cohen, M., Lallemand, M. (1972). *Dictionnaire du français vivant*. Paris, Bruxelles, Montréal, Bordas.

FI – *Le Figaro*

MO – *Le Monde*

LJUBICA VLAHOVIĆ

Université de Novi Sad

L'ELLIPSE DANS LES CONSTRUCTIONS COMPARATIVES DU FRANÇAIS ET DU SERBE

Résumé

Dans ce mémoire, on examine les cas de l'ellipse se réalisant dans les différentes constructions comparatives françaises et serbes, où derrière le connecteur il y a : 1) omission du verbe seul ou du verbe et d'un autre terme, 2) omission du complément du verbe modal, 3) omission d'une proposition à l'intérieur d'une phrase complexe. Une analyse contrastive des constructions comparatives à échantil elliptique, centrée sur les termes restants et sur le rétablissement possible des termes manquants, ainsi que sur le rapport entre les constructions des deux langues, a permis quelques constatations : L'ellipse apparaît dans les constructions indiquant l'égalité, l'inégalité, l'identité et l'altérité, les plus fréquentes dans les deux langues. Ce sont les constructions avec le verbe copulatif (pour la plupart) ou avec le verbe d'action dans la principale, qui dans l'échantil est omis seul ou avec un autre terme. Le verbe copule est souvent omis avec l'attribut, mais, selon le cas, avec le sujet aussi. Les constructions comportant dans l'échantil un verbe modal peuvent ne pas exprimer son complément. Dans ce cas comme dans le précédent, les constructions françaises et serbes présentent des ressemblances dans les termes manquants et les termes restants, et certaines différences syntaxiques dans les parties rétablies. Les constructions françaises et serbes avec une proposition omise à l'intérieur d'une phrase complexe à valeurs comparative et hypothétique ou comparative et temporelle dans l'échantil sont analogues tant par l'omission que par le rétablissement des parties manquantes.

UDK 811.131.1'367.623'373.611; 811.163.41'367.623'373.611;
811.131.1 : 811.163.41
ID 177368588

MILA SAMARDŽIĆ

Univerzitet u Beogradu

DVOIMENIČKE SLOŽENICE (BEZ SPOJNOG VOKALA) U ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU

Sažetak: Dvoimeničke složenice bez spojnog vokala u srpskom (*prah-šećer*) i italijanskom jeziku (*parola chiave*) nastale su uglavnom pod stranim uticajima (korišćenjem pozajmljenica i kalkova) i delimično su u suprotnosti u odnosu na morfološko-leksičku tradiciju i srpskog i italijanskog jezika. Ipak, ovaj model složenica beleži sve veći broj novih jedinica i sve je izraženije njihovo prisustvo u rečniku oba jezika. Asindetsko spajanje dve imenice u jedan oblik s jednim značenjem ima višestruki karakter i ne može se analizirati samo s jednog nivoa (morfološkog, leksičkog ili sintaktičkog). Ovaj tip jezičkog bogaćenja, sve prisutniji posebno u italijanskom jeziku (u jeziku štampe i ostalih sredstava masovne komunikacije), teško je klasifikovati. Ove leksičko-sintaktičke jedinice istovremeno donose nova značenja, sintaktičko i tekstualno pojednostavljivanje i stilizaciju diskursa prema modelima koje šire novi jezički izvori. U našem radu istražićemo poreklo ove pojave i uzroke njene sve šire rasprostranjenosti, ponuditi tipologiju i uporediti situaciju u italijanskom i srpskom jeziku.
Ključne reči: složenice, italijanski, srpski, tvorba reči, leksika, sintaksa

1. Uvod

Vrsta složenica koje smo uzeli u razmatranje u našem radu nastaje kombinacijom dve imenice, odnosno njihovim asindetskim spajanjem. U italijanskom jeziku dvoimeničke složenice mogu se tvoriti svođenjem spojnih elemenata koji inače označavaju različite sintaktičke odnose između dva konstituenta složenice: *deposito bagagli* < deposito adibito a custodire i bagagli (cilj, namena); *vagone letto* < vagone dotato di letti; *fine settimana* < fine della settimana (specifikacija); *notizia bomba* < notizia che ha effetto di una bomba (apozitivna dopuna). Reč je o površinskim jukstapozicijama ili asindetskim oblicima koji, međutim, implicitno izražavaju različite naporedne i zavisne odnose. Ovakvo spajanje elemenata u jednu leksičku jedinicu mora se posmatrati sa različitih nivoa analize (morfološkog, sintaktičkog i semantičkog) jer istovremeno dovodi do stvaranje novih semantičkih vrednosti, sintaktičkih i tekstualnih pojednostavljivanja i stilizacije diskursa prema obrascima koje šire novi izvori jezičkog bagaćenja. Zahvaljujući svojoj izrazitoj konciznosti, ovaj tip složenica u skladu je sa duhom savremnog italijanskog jezika i upadljiv je znak sintaktičke ekonomičnosti.

2. Složenice u italijanskom jeziku

Složenice u italijanskom jeziku nastaju spajanjem dve (ili tri) osnove (*pesce + cane, palla + a + volo*) u novu reč koja ima samostalno značenje i osnosi se na jedan pojam (*pescecane, pallavolo*). Iako je reč o tvorbi oblika s novim i jedinstvenim značenjem, oni se ne pišu nužno kao jedna reč. U složenice se svrstavaju i parovi razdvojenih reči pod uslovom da budu sintaktičke, a pre svega, semantičke jedinice (*uomo rana, ferro da stiro*).

Složenice mogu pripadati različitim kategorijama reči: imenicama (*cavolfiore, pomodoro, aspirapolvere*), pridevima (*sordomuto, angloamericano, giallorosso*), brojevima (*ventitré, tremila*), zamenicama (*altrettanto, qualcosa, taluno*), prilozima (*dappertutto, indietro, soprattutto*), predlozima (*malgrado, nonostante, attraverso*), veznicima (*oppure, sebbene, tuttavia*, up. Samardžić 2003, 10-12).

Danas je, međutim, produktivno samo slaganje imenica i, u znatno manjem broju, prideva. Složenice koje pripadaju ostalim kategorijama reči nastale su u raznim fazama istorijskog razvoja italijanskog jezika i imaju, prevashodno, gramatičku funciju, mada s jasnom sintaktičkom i semantičkom vrednošću.

Složenice se grade raznim kombinacijama elemenata, a najčešće su sledeće:

imenica + imenica (*cavolo + fiore = cavolfiore, pesce + spada = pescespada, capo + tavola = capotavola, ferro + via = ferrovia*);

imenica + pridev (*banca + rotta = bancarotta, giro + tondo = girotondo*);

pridev + imenica (*mezza + luna = mezzaluna, mille + piedi = millepiedi*);

glagol + imenica (*tergi- + cristallo = tergicristallo, para- + fulmine =parafulmine, segna- + libro = segnalibro*);

pridev + pridev (*rosso + nero = rossonero, sordo + muto = sordomuto, serbo + croato= serbocroato*);

prilog + glagol (*male + dire = maledire, ben + meritare = benmeritare*);

glagol + prilog (*tira- + tardi = tiratardi, butta- + fuori = buttafuori*).

Dakle, složene imenice u italijanskom jeziku mogu nastati kombinacijom I + I (imenica + imenica): *arcobaleno, autobomba, caffellatte, calzamaglia, cartamoneta, cassapanca, cavolfiore, ferrovia, pescecane, pescespada, portafinestra*. Ovaj tip složenica u suštini je sličan složenicama koje su nastale kombinacijom imenice i prideva jer jedna imenica određuje drugu, a obično je to druga imenica. Ovom vrsti pripadaju i složenice čiji je prvi element imenica *capo* (*capogruppo, capoturno, capotavola, caporedattore, capoinfermiere, capocuoco, capodanno, capoluogo, capoverso*). U dvoimeničke složenice u italijanskom jeziku spadaju i tzv. „parole frase“ (*anno luce, guerra lampo, uomo rana, conferenza stampa, silenzio stampa, pausa caffè, settore vendite, indagine pilota, killer stupratore*) koje beleže sve veći broj novih jedinica, a njihovo prisustvo u rečniku sve je izraženije. Za razliku od navedenih složenica starijeg datuma, ove složenice imaju po pravilu razdvojenu grafiju (ili elemente složenice spaja crtica). U ovom paru imenica, prva je upravna, a druga je odredbena. Ova sintaktička elipsa počela je u italijanskom jeziku da se javlja u većem obimu u 20.

veku, pod engleskim i nemačkim uticajem, posebno u birokratskom registru, ali i jeziku reklame i medija.

3. Semantička podela složenica

Dardano, 2009: 185 razlikuje uske i široke, endocentrične i egzocentrične, naporedne i subordinativne složenice. Uske složenice nastale su stapanjem komponenti (*belladonna*, *benparlante*), dok široke zadržavaju fonološku i semantičku samostalnost elemenata (*lavastoviglie*). U zavisnosti od toga da li jedan od dva konstituenta pripada istoj leksičkoj kategoriji kao složenica, razlikuju se endocentrične (*altopiano* = il piano è alto) i egzocentrične (*senza tetto* = **N** è senza tetto) složenice. Naporedne složenice podrazumevaju koordinativni odnos između komponenti (*caffellatte*), dok su u subordinativnim složenicama komponente u odnosu zavisnosti (*capostazione*). Osim njih, navodi atributske složenice (u kojima su prisutni upravna imenica i njen atribut: *uccello mosca, cassaforte, motore a gas*) i apozicijske složenice (u kojima se apozicija vezuje za upravnu imenicu: *discorso fiume*). Slična podela prisutna je i kod Scalise i Bisetto, 2008: 132.

Scalise e Bisetto, 2008: 132

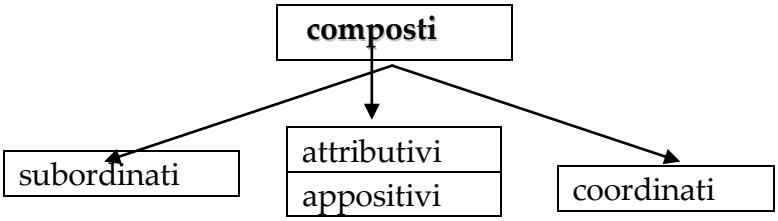

Kada je pak reč o dvoimeničkim složenicama u kojima drugi element bliže određuje prvi (Upravna imenica + Odredbena imenica), Dardano, 2009: 226 razlikuje dve podvrste: 1) UI + OI u odnosu poređenja: "*l'uccello è come una mosca → l'uccello che è come una mosca → l'uccello mosca*"; 2) UI + OI u subordinativnom odnosu: "*la busta è della paga → la busta che è della paga → la busta paga*". Osim njih, razlikuje koordinativne (naporedne) složenice sledeće strukture: "*questa è una cassa e questa* (isti objekat) *è una panca → ciò che è una cassa e una panca → la cassapanca*" (Dardano, 2009: 234-235).

4. Poreklo dvoimeničkih složenica u italijanskom jeziku

Slaganje je jedan od dva glavna mehanizma tvorbe reči u italijanskom jeziku. Međutim, sve do druge polovine 19. veka bilo je u senci derivacije koja je oduvek bila glavni izvor unutrašnjeg leksičkog bogaćenja. Od kraja 19. veka cilj tvorbe reči putem slaganje jeste neprekidna obnova i modernizacija italijanske leksike: nove složenice, na leksičkom nivou, tumače i materijalizuju dostignuća nauke i tehnike i nove društvene stvarnosti (Dardano, 2009:184). Zbog svoje

analitičnosti i velike potencijalne produktivnosti slaganje ide u susret zahtevima novih terminologija. S druge strane, složenice imaju još jednu prednost budući da su, i kada se prvi put čuju, lako razumljive s obzirom da su sastavljene od poznatih elemenata. Stoga, ne treba da čudi što su prvi primeri novog slaganja kalkovi: *ferrovia* (fr. *chemin de fer*), *grattacielo* (engl. *skyscraper*), *primo ministro* (engl. *prime minister*), *superuomo* (nem. *Übermensch*), *lotta di classe* (nem. *Klassenkampf*), *autocontrollo* (engl. *self-control*), *conferenza stampa* (engl. *press conference*), *lavaggio del cervello* (engl. *brain washing*), *uomo rana* (engl. *frogman*) itd.

Odsustvo većeg broja složenica u italijanskom jeziku odgovara situaciji i u drugim romanskim jezicima, a uzrok leži u činjenici da je latinski jezik bio manje naklonjen slaganju u odnosu na derivaciju (Tekavčić, 1980: 1119.). Da bismo bolje razumeli širenje italijanskih složenica, moramo analizirati njihovu strukturu. Najveći broj ima dvočlanu strukturu: jedan element koji je nosilac značenja (Upravna imenica) bliže je određen drugim elementom (Odredbenom imenicom): na primer, u *pescespada*, *pesce* je „Upravna imenica / determinato", *spada* je „Odredbena imenica / determinante". I latinske složenice su imale dvočlanu strukturu: *agricola,* prvi element završava se spojnim vokalom *–i*, naglasak je na prvom elementu, a redosled elemenata je Odredba + Upravna imenica. U italijanskom, kao i drugim romanskim jezicima, nedostaje spojni vokal (retki su izuzeci kao *pettirosso*, Tekavčić, 1980: 1120.4. ili složenice direktno nasleđene iz latinskog: *terremoto, acquedotto, lunedì*), naglasak se pomera na drugi element, a redosled elemenata postaje progresivan – Upravna imenica + Odredba. Tekavčić, 1980: 1123 deli dvočlane složenice u dve grupe, "di ineguale importanza, a seconda che il Determinante sia verso il Determinato in funzione sintattica sottostante di apposizione o di complemento". Zbog manje kvantitativne zastupljenosti, autor pridaje manje važnosti tipu Upravna imenica – Odredba u kojem je drugi element apozicija prvom, poreklom relativna rečenica: *foresta vergine* (una foresta che è vergine). Tekavčić dodaje još takozvane „moderne složenice kao *ufficio viaggio, ufficio pagamento, treno merci*" u kojima je drugi element odredba prvog i ima sintaktičku funkciju rečenične odredbe: *treno merci* = un treno destinato al trasporto delle merci. I Rohlfs, 1969: 995 ukazuje na atributsku funkciju imenice u složenicama *terra amica, riccio femmina, ape regina* itd, ali navodi i kalkove nastale po engleskom i francuskom obrascu: *cartamoneta* (eng. *papermoney*), *chiusura lampo* (fr. *fermeture éclair*), *vascello fantasma* (fr. *vaisseau fantôme*).

Pojava dvoimeničkih složenica može se posmatrati iz perspektive stvaranja nove rečenične strukture u romanskim jezicima koja podrazumeva: (a) novi redosled konstituenata, (b) gubitak padeža i (c) bogaćenje funkcija predloga. Odvija se prelaz latinskog redosleda Subjekat-Objekat-Predikat u romanski Subjekat-Predikat-Objekat/Odredbe zbog čega recipročni položaj rečeničnih konstituenata postaje nosilac značenja. Redosled rečeničnih konstituenata odražava se i na odnos između elemenata složenice tako da se primećuje analogija u redosledu elemenata rečenice i složenice (Marco mi ha rotto le scatole

(SPO): È un *rompiscatole* (PO)). Gubitak latinskih padeža izazvao je prebacivanje njihovih funkcija na predloge koji eksplicitno označavaju sintaktičke odnose, ali i odnose na nivou imenske sintagme i složenice: *deposito* ***per*** *i bagagli, ufficio* ***di*** *collocamento*. U savremenom italijanskom jeziku ide se, međutim, još jedan korak dalje koji podrazumeva pojednostavljivanje, odnosno elipsu predloga kao spojnog elementa: *deposito bagagli, ufficio collocamento*. Sada je vrednost odnosa između konstituenata složenice izražen položajem elemenata u složenici I + I prema novom romanskom redosledu; dobija se niz Upravna imenica + Odredbena imenica. Ukratko, zabeležen je sledeći razvoj: Odredbena Imenica–nastavak + Upravna Imenica–nastavak → Upravna imenica + predlog + Odredbena Imenica → Upravna imenica + Odredbena Imenica.

5. Neologizmi i okazionalizmi

Dottori preriforma, università discount, artisti gay, serbatoio-doccia, Tg-spazzatura, tv-trash, mamma pirata, versione online, notizia bomba, silenzio stampa, crescita zero, rivista scandalo, quota obiettivo, governo fantasma, killer stupratore, politica-spettacolo, corpo-merce, pantaloni combat, camicie-caftano, giacche kimono, lurex oro, quota rosa, uomini-mercato, era web, caso escort. Ovo su samo neki primeri italijanskih dvoimeničkih složenica koje smo preuzeli iz dnevnog lista "La Repubblica", iz samo četiri broja iz juna 2009. godine.[1] Ukoliko bismo istu operaciju ponavljali svakodnevno, nailazili bismo neprekidno na veliki broj novih složenica: domaćih (italijanskih), stranih ili hibridnih (uglavnom italijansko-engleskih). Većina ovih novih kovanica još nije prisutna u italijanskim rečnicima iz više razloga. Budući da se svakodnevno rađaju nove kombinacije reči, leksikografi ne uspevaju da ih sve zabeleže. S druge strane, neke su osuđene da nestanu budući da su skovane za potrebe teksta (i svojstvena im je okazionalnost), plod su jezičke mašte svog tvorca i kao takve ne doživljavaju dug vek. U svakom slučaju, redovno ponavljanje nekih obrazaca slaganja nameće produbljivanje teme eksponencijalnog rasta ovog posebnog tipa dvoimeničkih složenica. Ovaj rast opravdan je i njihovim osnovnim svojstvima (semantičkom transparentnošću, visokim nivoom informativnosti i sintaktičkom i ekpresivnom sintetičnošću) koja ih ubacuju u najproduktivniju savremenu fabriku za kovanje reči: štampu i reklamu. Iako veoma često imaju kratak vek i javljaju se možda samo jednom prilikom, ovi neologizmi su semantički i pragmatički uvek veoma jasni, ako ne izvan, onda uvek u kontekstu u kojem se prisutni. Uzmimo kao primer *camion bomba*, složenicu koja još nije zabeležena u štampanim izdanjima italijanskih rečnika, ali čije prisustvo na internetu u oktobru 2009. beleži oko 9.860

[1] Materijal izabran za naš uzorak preuzet je iz dnevnog lista "La Repubblica" od juna do oktobra 2009. godine. Izabrali smo apsolutno aktuelne primere iz prve ruke. Karakteristike uzorka utiču naravno na prirodu i zaključke rada: svakako nećemo moći da iznesemo kvantitativne rezultate već ćemo istaći neke tendencije u savremenom italijanskom jeziku.

pojavljivanja. Skovana je po obrascu složenice *autobomba*, još jednog neologizma s početka osamdesetih godina 20. veka, koji označava prevozno sredstvo u koje je smešten eksploziv u terorističke svrhe, pa je stoga njeno značenje jasno i van konteksta. S druge strane, složenica *dottore prerifoma* (Repubblica, 20/06/2009, str. 44) jeste složenica skovana za potrebe teksta čija semantička vrednost, u kontekstu, postaje očigledna: "[le aziende] continuano a preferire *i dottori preriforma* e ad assegare al titolo triennale un peso secondario" – označava osobe koje su diplomirale pre bolonjske univerzitetske reforme.

6. Italijanske dvoimeničke složenice sa sintaktičkog gledišta

Složenice tipa I + I su površinski identične ali, u stvari, podrazumevaju različite sintaktičke odonose: neke su u odnosu jukstapozicije (I + I), neke sadrže odredbu sa predlogom *di* (I + *di* + I), neke su izvorno višečlane leksičke jedinice itd. Složenice I + I praktično odražavaju sintaktičku tendenciju ka nominalizaciji, sažimanju imenske sintagme, davanju veće važnosti kontekstu zbog čega se u većoj meri iskorišćava implicitnost, a posledica je stremljenje ka sintetičnosti i ekonomičnosti sa ishodom visokog komunikativnog dejstva. Promena strukture može se ostvariti unutar same jedinice (*ufficio di collocamento* → *ufficio collocamento*) ili van nje (*il rapporto fra studenti e docenti* → *il rapporto studenti-docenti*). To je ekspresivni proces koji teži zameni kohezivnih (sintaktičkih) instrumenata koherencijom. Težnja ka sve široj upotrebi nominalnih rečeničnih struktura ili ka pojednostavljivanju sintaktičkih stuktura u savremenom italijanskom jeziku odražava se na stvaranje jednog obrasca slaganja koji izuzima sintaktičke spojeve (predloge) i koji sprovodi unutrašnju „desintaktizaciju imenske sintagme" (Terreni, 2005:525). Raste broj dvoimeničkih složenica nastalih asindetskim spajanjem (*personaggio chiave, uomo radar, divano letto*), a istovremeno se brišu sintaktički vezivni elementi iz višečlanih leksičkih jedinica koje su ih nekada imale (*ufficio di rappresentanza* → *ufficio rappresentanza, ufficio di presidenza* → *ufficio presidenza, sala d'imbarco* → *sala imbarco*). Tako je stvoren obrazac slaganja, koji unutar sebe podrazumeva neki naporedni ili subordinativni odnos, ali je površinski veoma jednostavan i produktivan.

7. Tipovi dvoimeničkih složenica

Postojeće podele kombinacija imenica u složenicama u italijanskom jeziku još nisu sistematične i detaljne i ne objašnjavaju veliki kvantitativni rast ove vrste složenica. Za sve njih ipak važe neki isti preduslovi: raspored elementata je uvek stabilan (*camion bomba*, ne **bomba camion*) i progresivan (Upravna Imenica + Odredbena Imenica); uvek je reč o imenicama (***un/il*** *camion bomba*); nemoguće je ubaciti jezički materijal između I1 i I2 (**camion pericoloso bomba*); ukinut je vezivni sintaktički materijal između I1 i I2. U cilju pojednostavljivanja situacije, prikazaćemo njihove najproduktivnije tipove.

7.1. I1 + predlog + I2 → I1 + I2

I1 + predlog + I2 su višečlane leksičke jedinice sačinjene od dve imenice spojene predlogom (uglavnom *di* ili *da*): *calcio d'angolo, sala d'attesa, camera da letto, avviso di garanzia, uscita di sicurezza, fuoco d'artificio*, itd. Ovom tipu pripadaju složenice sa istom upravnom imenicom iz koje su nastale serije višečlanih leksičkih jedinica skovane ili po modelu pozajmljenice / kalka iz engleskog / francuskog jezika ili po domaćem obrascu (*corte+, sala+, ufficio+, campo+, carta+, posto+, punto+*): *corte di cassazione* (fr. *cour de cassation*), *corte d'appello* (fr. *cour d'appel*), *sala da pranzo* (fr. *salle è manger*), *sala da tè* (engl. *tea-room*), *sala da ballo, sala da musica, sala da gioco; ufficio di collocamento, ufficio di rappresentaza, ufficio di presidenza; campo da gioco, campo di battaglia; carta da regalo, carta da gioco, carta da bollo, carta di credito, carta d'imbarco; posto di lavoro, posto di blocco; punto di vendita, punto di partenza (*fr. *point de départ), punto di non ritorno* (engl. *point of no return*), itd.

Obrazac I1 + predlog + I2 razvija se, počev od pedesetih godina prošlog veka, u asindetski oblik I1 + I2: kohezivni element između dve imenice nestaje pod uticajem uglavnom engleskog jezika i postaje produktivan u domaćim neologizmima: *sala della stampa* (1922. godine) → *sala stampa* (1956. godine) < engl. *press-room*; *conferenza stampa* (engl. *press conference*), itd. Mehanizam je veoma produktivan u složenicama sa upravnom imenicom kao „serijskim" elementom: *ufficio cassa, ufficio collocamento, ufficio paghe, ufficio pubblicità, ufficio stampa, ufficio spedizioni, ufficio reclami, ufficio informazioni*; *carro attrezzi, carro rifiuti, carro bestiame*, (ali ne *carro cisterna* ili *carro frigorifero*); *posto auto, posto barca, posto macchina; reparto pubblicità, reparto vendite, reparto chirurgia, reparto maternità, reparto sicurezza, reparto offerte di lavoro, reparto ortofrutta, reparto macelleria, centro studi, centro congressi, centro documentazione, centro leasing* itd. I2 označava cilj, namenu, bliže određenje (*sala giochi* = sala per i giochi, per i ragazzini; *ufficio informazioni* = ufficio per le / delle informazioni).

Dakle u obrazac I1 + I2 slile su se višečlane leksičke jedinice (*ufficio di rappresentanza* → *ufficio rappresentanza*) i neologismi (ili okazionalizmi: *cassa integrazione, casa Berlusconi*) doprinoseći tako uopštavanju jednog modela (Terreni, 2005: 529). Ovaj tip mora da zadovolji sledeće uslove: a) razvoj sa elipsom veznika ili tvorbu bez predloga koji je ipak pretpostavljen; b) razvoj I1 + I2 (Upravna Imenica + Odredbena Imenica) sa subordinativnim odnosima između elemenata.

7.2. Obrazac I1 + I2 nastao iz asindetskog spajanja dve imenice bez prelaznog oblika

Ovaj obrazac proizlazi iz asindetskog spajanja dve imenice bez prelaznog oblika sa spojnim elementima između I1 i I2. Drugi element dvoimeničke složenice može imati vrednost atributa (*elemento chiave* = elemento decisivo), apozicije (*indagine pilota* = indagine che ha una funzione sperimentale) ili jednostavno

kopule (*divano letto* = divano e letto, un mobile che può fungere sia da divano che da letto). Prisustvo ove vrste složenica postalo je masovnije tek od početka priliva anglicizama koji su prodrli u italijanski jezik prvo preko francuskog, a zatim direktno kao pozajmljenice ili kalkovi (*vagone letto* < fr. *wagon-lit* < engl. *sleeping car*). Danas se ovaj tip koristi i nezavisno od engleskog jezika: *filosofo-autorità, rivista scandalo, politica-spettacolo, Tg-spazzatura, mamma pirata, pantaloni combat e anfibi, giacche kimono, camicie-caftano*.

U ovom obrascu i Upravna imenica i Odredbena imenica mogu biti fiksne i imati serijsku vrednost: *governo fantasma, governo fantoccio, governo ombra, governo ponte*; *notizia bomba, notizia civetta, notizia curiosità*; *uomo rana, uomo ragno, uomo radar, uomo partita, uomo goal*; *amica modella, impiegato modello, studente modello*; *postazione chiave, elemento chiave, uomo chiave, personaggio chiave*; *classe pilota, progetto pilota*; *matrimonio lampo, visita lampo, sciopero lampo, missione lampo, notizia lampo*; *idea base, ingredienti base, modello base, versione base*, itd.

8. Perspektiva italijanskih dvoimeničkih složenica

Videli smo da dvoimeničke složenice I1 + I2 mogu da podrazumevaju različite sintaktičke odnose, naporedne i subordinativne, implicitne ili, bolje rečeno, poverene koherenciji, ali koji se, u svakom slučaju, mogu analizirati i parafrazirati u šire sintaktičke jedinice. I semantika ovih složenica je rečenična: kao što smo već naveli *busta paga* može se parafrazirati u "*la busta è della paga* → *la busta che è della paga* → *la busta paga*". U ovoj rečenici primećujemo dva konstituenta s različitim funkcijam – kao što je uostalom slučaj u svakoj minimalnoj rečenici – I1 i I2. I1 je upravni element složenice oko koje se stvara njeno složeno značenje. Druga imenica je odredbena s predikatskom funkcijom, dok je I1 termin o kome se nešto govori. Bez obzira na logički odnos, oba tipa koja smo uzeli u razmatranje veoma su produktivna i kao takvi postali su obrazac u svesti govornika za tvorbu neologizama i okazionalizama. To je plodan teren za leksičko bogaćenje u novoj „internet eri" u kojoj se teži sintetičnosti i brzini izraza. Ipak, kao što je primećeno, tvorbeni obrazac nije nov. Prisutan je u italijanskom jeziku još od njegovih početaka (na primer *cassapanca* od 14, *arcobaleno* od 15. veka). Za aktiviranje mehanizma produkcije bio je neophodan podsticaj spolja – uticaj pozajmljenica istog ili sličnog modela iz francuskog, a prevashodno engleskog jezika, prvo u obliku kalka, a zatim, kada se obrazac ustalio kao produktivan, i na samostalan način. Dva elementa I1 i I2 semantički se stapaju stvarajući jedinstveno značenje. Kombinacija se ubacuje u novi jedinstven mentalni pojam i stvara se nova leksička jedinica (*il deposito bagagli*). Obrazac I1 + I2 postaje jezičko-kognitivno sredstvo koje se aktivira kada se jave ekspresivne i vanjezičke potrebe stapanjem dve već postojeće jedinice u jednu potpuno novu. A nivo leksičko-sintaktičke kompetencije je taj koji određuje stepen kreativnosti govornika koji stvaraju okazionalizme i neologizme.

9. Srpske u odnosu na italijanske dvoimeničke složenice

Dvoimeničke složenice bez spojnog vokala u srpskom jeziku pokazuju neke sličnosti u razvoju i današnjoj upotrebi. Izvorno, prave složenice bez spojnog vokala u srpskom jeziku veoma su retka pojava (Klajn, 2002:44-51: *čuvarkuća, babadevojka, bubašvaba* i poneki toponim kao *Ivangrad*). Ovaj tip prisutniji je među pozajmljenicama: turskim (*karavan-saraj, Stambol-kapija, rahat-lokum*) i nešto više nemačkim, što ne čudi ako imamo u vidu njihovu rasprostranjenost u izvornom jeziku: *hozentreger, fusnosta, gastarbajter* (koje se u srpskom primaju kao proste reči), *veš-mašina, gasmaska, šmirglpapir*. Mnogo je više složenica čiji je drugi element neki potpuno prilagođeni germanizam ili internacionalizam, a prvi se koristi samo u složenici: *vizitkarta, hauzmajstor, vindjakna, aktentašna*. Ima i obrnutih slučajeva: *šrafciger, štrajkbreher*.

Kao i u italijanskom jeziku, prodor engleskih pozajmljenica dogodio se znatno kasnije. Veći uticaj na same složenice primećuje se, poput italijanskog jezika, tek u drugoj polovini 20. veka. Uglavnom je reč o polusloženicama čiji je prvi element anglicizam, a drugi domaća reč: *džez-orkestar* (*jazz orchestra*), *meč-lopta* (*match ball*), *najlon-kesa* (*nylon bag*), *rok-muzika* (*rock music*), *pilot-istraživanje* (*pilot research*) ili neki potpuno odomaćeni anglicizam: *disk-džokej* (*disc jokey*), *džin-tonik* (*gin and tonic*).

Iz navedenih primera možemo konstatovati da je struktura dvoimeničkih složenica u srpskom: Odredbena Imenica + Upravna Imenica. Ovaj raspored elemenata prisutan je i u primerima čiji je prvi element neka italijanska ili francuska imenica što je u suprotnosti sa rasporedom u izvornim jezicima UI + OI). Za njih Klajn, 2002:47 kaže da „nisu mogle biti primljene iz izvornog jezika (...) nego su preuzete iz nemačkog, a neki put i nezavisno skovane prema već usvojenom tvorbenom obrascu“: *kušet-kola* (*wagon-couchette*), *fresko-slikarstvo* (it. *pittura affresco*). Klajn ovom prilikom navodi i *žiro-račun*, mada u ovom slučaju i u italijanskom imamo isti redosled elemenata složenice (*giroconto*. Naime nije potpuno jasno da li je u pitanju dvoimenička složenica, nastala od *giro + conto*, ili složenica nastala od glagola *girare* i imenice *conto*). Naporedne složenice u srpskom su malobrojne: *suknja-pantalone, brod-restoran, kasica-prasica*.

Tvorbeni obrazac za dvoimeničke složenice bez spojnog vokala u srpskom jeziku stvoren je prema turcizmima kao *đul-bašta* (Odredbena imenica + Upravna imenica). Kasnije se on razvio u ograničenoj meri (*rak-rana, poklon-paket, leptir-mašna*), a posebno je prisutan u prehrambenoj sferi (Klajn, 2002:48): *prah-šećer, kristal-šećer, krem-banana, vanila-krem, espreso-kafa, filter-kafa, filter-kesica, mentol-bombone, krompir-pire, paradajz-sos*. Dakle, i u srpskom jeziku jedan slabo produktivan tvorbeni obrazac aktiviran je uticajima iz drugih jezika (nemačkog, engleskog i francuskog). Mada ne toliko produktivan kao u italijanskom, s obzirom na daleko manje zastupljenu sintaktičku nominalizaciju, on i u srpskom beleži uspon zbog visokog stepena informativnosti i sintaktičke ekonomičnosti što potpuno odgovara novim potrebama društva i dostignućima u nauci i

tehnologiji. Stoga je za očekivati da ći biti sve više *tuš-kabina, mebl-štofova, karamel-kremova* i da će se javiti povoljan teren za tvorbu okazionalizama i neologizama.

Literatura

Dardano, Maurizio (2009). *Costruire parole. La morfologia derivativa dell'italiano*. Bologna: Il Mulino.

Klajn, Ivan (2002). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Slaganje i prefiksacija*. Beograd-Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva - Institut za srpski jezik SANU - Matica Srpska (ćir.).

Rohlfs, Gerhard (1969). *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. Sintassi e formazione delle parole*. Torino: Einaudi.

Samardžić, Mila (2003). *Sintaksa i semantika veznika*. Beograd: Filološki fakultet.

Scalise, Sergio, Bisetto, Antonietta (2008). *La struttura delle parole.* Bologna: Il Mulino.

Tekavčić. Pavao (1980). *Grammatica storica dell'italiano. Lessico*. Bologna: Il Mulino.

Terreni, Rossella (2005). Composti N + N e sintassi: i tipi economici lista nozze e notizia-curiosità. In: Grossmann, M., Thornton A. M. (a cura di), *La formazione delle parole. Atti del XXXVII Congresso Internazionale di Studi della Società di Linguistica Italiana (SLI) L'Aquila, 25-27 settembre 2003*. Roma: Bulzoni, 521-546.

MILA SAMARDŽIĆ

Università di Belgrado

COMPOSTI BINOMINALI IN ITALIANO E IN SERBO

Riassunto

Nella lingua italiana contemporanea (e in particolar modo nella lingua della stampa e della pubblicità) si verifica una crescita esponenziale di nuove coniazioni nate dalla combinazione di due sostantivi per accostamento asindetico. I composti binominali vengono formati dalla riduzione degli elementi di connessione che esplicitano diversi rapporti sintattici fra i due costituenti (per esempio: deposito bagagli < deposito adibito a custodire i bagagli, vagone letto < vagone dotato di letti, fine settimana < fine della settimana, notizia bomba < notizia che ha effetto di una bomba, ecc.). Si tratta di forme superficialmente giustapposte o asindentiche ma al livello profondo esprimono implicitamente diversi rapporti sintattici di coordinazione e subordinazione. L'accostamento ha un carattere molteplice e andrebbe preso in considerazone a diversi livelli di analisi (morfologico, sintattico e semantico): in effetti comporta al contempo nuovi valori semantici, semplificazioni sintattiche e testuali e stilizzazione del discorso secondo i modelli diffusi dalle nuove fonti linguistiche. Grazie alla loro estrema concisione, questo tipo di nomi composti collima con lo spirito delle correnti dell'italiano contemporaneo ed è un segno profondo di economia sintattica. Lo stesso fenomeno, ma in misura minore, si verifica in serbo soprattutto per fortissimi influssi esterni, a partire dalla lingua turca fino all'inglese, nei nostri giorni. Nel nostro contributo abbiamo cercato di spiegare l'origine di questo fenomeno e le motivazioni per la sua sempre più massiccia diffusione.

UDK 811.134.2'373.612; 811.131.1'373.612;
ID 177370636

JOSÉ FRANCISCO MEDINA MONTERO

Universidad de Trieste

CÓMO SE SALUDA EN ITALIANO Y EN ESPAÑOL: ANÁLISIS CONTRASTIVO DE LAS FORMAS MÁS HABITUALES Y DE ALGUNOS USOS

Resumen: la lingüística contrastiva italiano-español ha analizado muchas cuestiones relativas al plano de la morfología, la sintaxis, etc., aunque aún se debe profundizar en la esfera pragmática y comunicativa. En este sentido, hay que señalar que en lo que concierne a, por ejemplo, los mecanismos lingüísticos de cortesía, los marcadores del discurso…, las posibilidades de efectuar estudios contrastivos son enormes, y una pequeña prueba de ello la constituye la aportación que vamos a llevar a cabo en estas páginas, a saber, un análisis desde el punto de vista del léxico y de la traducción de las formas de saludo más habituales del italiano en contraste con las del español, en el que constataremos las numerosas diferencias que existen entre estas dos lenguas en teoría tan afines, incluso en un aspecto como es precisamente el de los saludos, que a priori no debería plantear demasiados problemas.

Palabras clave: Lingüística contrastiva italiano-español / Pragmática / Léxico / Traducción / Saludos

1. Introducción[1]

Aunque en los últimos decenios se ha realizado un gran trabajo en español sobre la lingüística del texto, la pragmática y el análisis del discurso, lamentablemente estos progresos aún no se han reflejado por completo en la enseñanza del español a extranjeros, ya que muy pocos manuales de español como lengua extranjera, a pesar de la cada vez mayor presencia del método comunicativo, prestan interés a determinados aspectos esenciales para la interacción conversacional, como es el caso de los saludos. Si, además, queremos seguir profundizando en dichos aspectos, porque estamos convencidos de que resulta importantísimo que se utilicen correctamente en la traducción escrita y oral, las dificultades crecen sobremanera, debido a que en la lengua de llegada deben estar presentes todas las características pragmáticas, culturales y comunicativas de la lengua de partida, tarea harto complicada, sobre todo cuando se trata de ciertas fórmulas sociales.

[1] Agradecemos al Prof. Manuel Carrera Díaz su preciosa contribución, al haber aportado correcciones y sugerencias de gran utilidad para la redacción final del trabajo.

El objetivo que nos hemos marcado en este trabajo, por tanto, consiste en analizar mediante un estudio lexicológico basado en algunos diccionarios de lengua y uso de italiano y español, y en algunos bilingües de italiano y español, las fórmulas de saludo más frecuentes del italiano, y en compararlas con sus correspondencias en español peninsular (recordemos que unas y otras evolucionan con gran rapidez, ya que las lenguas están en continua evolución[2]), para llamar la atención sobre las diferencias culturales entre ambos idiomas, sobre todo cuando los interlocutores se enfrentan a determinados usos y situaciones comunicativas. En este sentido, debido al poco espacio de que disponemos, solo analizaremos las que suelen utilizarse más a menudo en italiano para saludar (*buon giorno*, *buona sera*, *buona notte*, *ciao*, *salve*, *arrivederci* y *addio*[3]), y las compararemos con sus correspondencias en español peninsular dejando, así, para otra ocasión muchas como *a dopo*, *a tra poco*, *a presto*, *a domani*, *alla prossima*…, y sus equivalencias *hasta luego*, *hasta ahora*, *hasta pronto*, *hasta mañana*, *hasta la próxima*…, que pueden ser prácticamente infinitas, y otras de contacto que normalmente sirven para preguntar al interlocutor por su salud como, por ejemplo, *come va*?, *come stai*?... (*¿qué tal*?, *¿cómo estás*?[4]...) y sus posibles respuestas, que se han fosilizado como simples saludos, y no como acciones en las que se pregunta por la salud del interlocutor. Nuestro análisis, además, tampoco se ocupará ni de muchas que se utilizan cuando, por ejemplo, se habla por teléfono (*pronto/dígame*…)[5], ni de algunos de los múltiples saludos presentes en cartas, correos electrónicos, etc. como *baci/un beso*…[6], y tampoco prestaremos atención a estructuras fijas como *dare gli otto giorni*, *abito da sera*… (porque, por supuesto, no se trata de saludos), aunque sí nos ocuparemos de los matices de ironía, escepticismo, etc. presentes en casi todas ellas.

En lo que respecta a la estructura del trabajo, primero llevaremos a cabo algunas observaciones sobre el concepto de saludo y su tipología, y después estudiaremos las formas italianas citadas anteriormente, en comparación con sus correspondencias en español peninsular. Además, cuando sea el caso también analizaremos los usos de estos elementos en situaciones de ironía, etc. que, como parece lógico, no recogen los diccionarios bilingües, y los puntos de contraste más sobresalientes entre las dos lenguas que nos ocupan.

---

[2] Por ejemplo, en Internet se encuentran cada vez más a menudo formas como *riciao*, *ariciao*, *ribuongiorno*, *ciau*, etc.

[3] Todas estas fórmulas carecen de contenido proposicional.

[4] El orden es esencial en estas combinaciones, ya que no es lo mismo decir *¿cómo está usted*?, que *¿usted cómo está*?

[5] Nótese que en el registro coloquial, cuando una persona (sobre todo joven) se despide de otra hablando en italiano por teléfono, repite por lo menos tres veces el término *ciao*, lo que implica ciertas dificultades en la traducción a otras lenguas.

[6] Por motivos de espacio, en este trabajo tampoco prestaremos atención a saludos que presentan un gran interés contrastivo entre el italiano y el español como, por ejemplo, *bentornato*, *bentrovato*, *benarrivato*, etc.

2. El saludo: concepto y tipos

Conocer bien cuáles son los saludos y, sobre todo, cómo deben emplearse es importantísimo, porque las relaciones de cortesía[7] entre los individuos pueden correr peligro o sufrir tensiones si, por ejemplo, un interlocutor se dirige a otro con el que mantiene una relación jerárquica de superioridad, mediante un saludo confidencial en lugar de uno más formal[8]. Además, la finalidad de saludar no es transmitir información[9], sino favorecer las relaciones entre las personas, aunque gracias a ellos se conoce cuál es la posición social del emisor y del receptor, o si entre ellos hay afecto, confianza, etc.

Para García Wiedemann y Moya Corral (1994: 399), el saludo es una práctica social universal, y precisamente por este motivo ha interesado más a sociólogos y a psicólogos que a lingüistas[10]. Y al ser una práctica social, su uso es diferente en cada cultura[11]. Sin embargo, no estamos de acuerdo con ellos cuando sostienen (*ibídem*: 400) que "el saludo español casi siempre va unido a la pregunta por la salud del interlocutor. Incluso en el caso de una persona con la que el hablante entra en contacto por primera vez (…)", porque al menos en nuestros días esto no es así, ya que cuando nos cruzamos con alguien conocido por la calle, normalmente no le preguntamos por cómo está.

Para Beinhauer (1978: 156-157), por su parte, el español es más rico que el inglés o el alemán en cuanto al número de fórmulas de saludo (y creemos que incluso más que el italiano), porque aún no están tan fosilizadas como en esas otras lenguas. Esta mayor escasez, continúa, responde a que por ejemplo en alemán, las personas están más orientadas a las cosas que a lo humano y lo afectivo, que queda en un plano inferior; se trata, por tanto, de cortesía frente a intercambio, porque lo que más interesa en inglés o alemán es transmitir el mensaje.

---

[7] Véanse al respecto las teorías de, por ejemplo, Brown y Levinson, Guil (1999), Lakoff o Leech. Para Bravo (2004: 6), dentro de la cortesía estratégica se encuadran la "normativa" y la "volitiva"; en la normativa, por su parte, se sitúan los saludos, expresiones comunicativas muy convencionalizadas y ritualizadas, que tienen un carácter fijo en la lengua.

[8] Compartimos las palabras de Wierzbicka (1991: 246), cuando afirma que las fórmulas de saludo y despedida son los ejemplos más evidentes de expresiones fijas que poseen una fuerza ilocutiva clara y previsible: "The clearest examples of fixed expressions carrying their own illocutionary force come from the area of greetings and leave taking". Asimismo, dichas fórmulas, que proceden de la religión, la cultura o la sociedad de un pueblo, tienen función fática, devolverlas es un acto de cortesía, y pueden anteponerse o posponerse a los vocativos (¡*buenos días, Pedro*!/¡*Pedro, buenos días*!).

[9] Así lo cree Haverkate (1994: 71), para quien el saludo es "un acto cortés desprovisto de valor conceptual (…) que ocupa la posición inicial absoluta del macroacto", que no se realiza para transmitir información proposicional, ni se intercambia para llevar a cabo una descripción del mundo extralingüístico (*ibídem*: 84).

[10] En efecto, para analizar las fórmulas de saludo hay que recurrir a enfoques interdisciplinares (sociología, psicología, etc.).

[11] A este respecto, Haverkate (*ibídem*: 84) sostiene que el saludo es un acto expresivo universal, ya que no se conocen culturas en las que no esté integrado en el componente verbal de la interacción social, que se realiza mediante fórmulas rutinarias, casi todas fosilizadas.

Con respecto a las clases de saludos, Moreno Fernández (1986: 245) habla de saludos de paso (son producto de la intersección rutinaria de los individuos), de sorpresa (aparecen cuando la frecuencia de contacto y el lugar del desarrollo no son habituales) y de apertura (se emplean cuando a partir del saludo se inicia una interacción conversacional)[12], mientras que Lenarduzzi (1991: 193) efectúa una propuesta que coincide en parte con esta, al dividirlos en saludos de encuentro sin prosecución de diálogo, de encuentro con prosecución de diálogo, y de despedida. Nosotros vamos a seguir la clasificación de Lenarduzzi, y al final del estudio de cada fórmula analizaremos, entre otras cuestiones, si los saludos italianos y españoles contemplados comparten las mismas características de encuentro, despedida, etc.

3. Análisis contrastivo italiano-español de las fórmulas de saludo y despedida objeto de nuestro estudio

En este apartado vamos a profundizar en las fórmulas de saludo más utilizadas en italiano (*buon giorno*, *buona sera*, *buona notte*, *ciao*, *salve*, *arrivederci* y *addio*) en relación con el español peninsular, y para que los resultados que alcancemos sean lo más objetivos posible, nos hemos basado en quince diccionarios, esto es, cuatro de lengua y uso de italiano, cinco de lengua y uso de español, y seis bilingües de italiano y español.

3.1. *Buon giorno*[13]

En **italiano** es un saludo o un deseo[14] que se utiliza sobre todo por la mañana (*DEM*, *DEV*, *SAB*[15], *ZIN*), aunque también puede escucharse antes de por la tarde (*DEM*, *SAB*), cuyas variantes son '*giorno*, *bongiorno* y *buongiorno*. Además, esta

[12] En otro trabajo (1989b: 49) los clasifica atendiendo a su origen, y contempla fórmulas de saludo propiamente dichas (*buenos días*), estructuras que en su origen no fueron saludos, pero que han quedado estereotipadas como tales (¡*eh*!), y construcciones que desempeñan la función de saludos, aunque en realidad se trata de preguntas por la salud de alguien (¿*qué tal*?) [véase también del mismo autor, 1989a]. Aunque a nosotros no nos interesa su proveniencia, sino cómo se utilizan en la lengua sincrónica, remitimos para un análisis diacrónico a Lapesa Melgar, 2000: 311-345.

[13] *Buon di* y *buon dì* se emplean menos que *buon giorno*, pero si el *DEM*, el *DEV*, el *SAB* y el *ZIN* remiten a esta expresión para explicarlas, se deduce que significan lo mismo, aun a pesar de que se utilizan en registros más formales que *buon giorno*, y de que no asumen los valores de escepticismo, renuncia, etc. de esta última. En nuestro trabajo tampoco hemos incluido ni *buona giornata*, ni *buona serata*, ni *buona nottata*, aunque se están convirtiendo más en fórmulas de saludo que de deseo, ni otras construcciones de deseo como *buon fine settimana*, *buon weekend*, *buon proseguimento*, *buon pranzo*, *buona cena*, *buon lavoro*, *buon divertimento*, *buono studio*, *buon riposo*, *buon anno*, *buon Natale*, etc., muchas de las cuales se traducen en español mediante la estructura de subjuntivo de carácter independiente *que* + subjuntivo (*que te diviertas*, *que descanses*, etc.).

[14] Como es bien sabido, en muchas ocasiones las fronteras entre el saludo y el deseo no se encuentran muy bien delimitadas.

[15] En este diccionario también aparece la construcción *scambiarsi buongiorno e buonasera*, que significa que entre dos personas existe solo una relación formal, y que en español tiene una correspondencia prácticamente exacta en la estructura "darse los buenos días y las buenas tardes".

fórmula se emplea cuando la gente se saluda o se despide (*DEV*), y adquiere matices irónicos que solo recoge el *DEV*, presentes en, por ejemplo, situaciones en las que una persona empieza a quejarse nada más levantarse ("questo è il b.!", que equivale en español a "estos son los buenos días que me/nos… das"), o cuando se utiliza como *buona notte* (*DEV*) [para estos usos remitimos al apartado 3.3.].

En **español**, por otro lado, *buenos días*[16] se emplea como saludo por la mañana (*CLAVE*, *ELM*) o hasta el mediodía (*DRAE*, *DUE*, *LAROUSSE*), pero solo el *DRAE* sostiene que se trata de una expresión familiar, algo que no compartimos, porque suele aparecer principalmente en contextos formales.

En cuanto a los **bilingües** consultados, todos excepto el *CARBONELL*, donde no se da cita, traducen esta estructura con *buenos días*[17].

La principal **divergencia** entre las dos lenguas que estamos estudiando estriba en que *buenos días* no se usa en español cuando dos personas se despiden[18], porque hay que utilizar otras fórmulas como, por ejemplo, *adiós*, *hasta luego*, etc., mientras que en italiano *buon giorno* también se usa para despedirse. Además, en español no están presentes los matices que esta estructura comparte con *buona notte*, de los que hablaremos en el apartado 3.3., ni la ironía con la que se pronuncia *buon giorno* cuando, por ejemplo, una persona se levanta muy tarde, ya que nuestra lengua prefiere *buenas tardes*.

3.2. *Buona sera*[19]

En **italiano** es un saludo o un deseo que se utiliza por la tarde o por la noche (*DEM*, *DEV*, *SAB*, *ZIN*), cuando las personas se encuentran o se despiden (*DEV*, *ZIN*), y cuyas variantes son '*sera*, *buonasera* y, en menor medida, *bonasera*. Además, se emplea para indicar que algo acaba de forma drástica ["così finisce che litighiamo, e b." (*DEM*)], o para expresar escepticismo ["ti prometto che non

---

[16] Para Beinhauer (1978: 160), en *buenos días* se sobreentiende "nos dé Dios", y su plural se explica por referencia "a ti y a mí". En este sentido, la variante en singular *buen día* equivale para el *CLAVE* y *ELM* a *buenos días*, y se utiliza para saludar por la mañana, aunque explican que se trata de un uso del español de América (el *DRAE* especifica que se emplea en concreto en Argentina y Chile), mientras que ni el *DUE* ni el *LAROUSSE* lo consideran ni siquiera una forma de saludo. Además, existe otra expresión que sustituye a *buenos días*, *buenas tardes*, *buenas noches*…, que es la fórmula coloquial *buenas*, una reducción de las anteriores construcciones, que a veces se refuerza y origina *muy buenas* o incluso *hola, muy buenas*.

En otro orden de cosas, para Corpas Pastor (1997: 210-211) *buenos días*, *buenas tardes* y *buenas noches* son fórmulas rituales que pertenecen a las psico-sociales, a su vez uno de los dos grupos de las rutinarias, mientras que Zuluaga Ospina denomina a estas expresiones, cuyo empleo está unido a determinadas situaciones de la vida social, "fórmulas de fijación pragmática" (1980: 207-208).

[17] En relación a *buenos días*, todos los bilingües examinados optan por *buon giorno*, excepto el *GALLINA*, en donde ni siquiera se da cita.

[18] Barbero Bernal y San Vicente Santiago (2006: 436) llaman la atención sobre el uso cada vez más frecuente de la forma *venga* como fórmula de despedida en el español peninsular actual.

[19] *Buon pomeriggio*, que no aparece en ninguno de los diccionarios de italiano consultados, al usarse mucho menos que *buona sera* y *buon giorno*, es una fórmula de apertura o cierre en desuso que se traduce con *buenas tardes* (*vid*. *SAÑÉ y SCHEPISI*).

farò più tardi. - Sì, b.!" (*DEM*)] o contrariedad o sorpresa ante algo que no se esperaba ["b., ho sbagliato di nuovo!" (*ZIN*)].
En **español**, por su parte, *buenas tardes* es un saludo formal (*LAROUSSE*) que se utiliza desde después del mediodía hasta el anochecer, aunque generalmente se usa después de comer (*CLAVE*, *DRAE*, *DUE*, *ELM*, *LAROUSSE*) cuando la gente se encuentra, incluso sin prosecución de diálogo. La otra traducción al español de *buona sera* es *buenas noches*, un saludo que se emplea cuando el sol se ha puesto (*CLAVE*, *DRAE*, *DUE*, *ELM*, *LAROUSSE*) o al irse alguien a acostar (*DRAE*). Además, *ELM* y el *LAROUSSE* indican que es una fórmula de cortesía, y el *LAROUSSE* especifica que normalmente se usa en familia, algo con lo que no estamos de acuerdo, porque se registra sobre todo en contextos formales, aunque sí compartimos la idea del *DRAE*, el *DUE* y el *LAROUSSE*, que sostienen que se utiliza en situaciones de salutación y despedida.
En el caso de los **bilingües**, el *LAV* y el *TAM* lo traducen con *buenas tardes*[20], el *CARBONELL* y el *GALLINA* con *buenas noches*, el *SAÑÉ y SCHEPISI* con *buenas tardes* y *buenas noches*, y el *AMBRUZZI* también distingue entre *buenas tardes* ("antes de la puesta de sol") y *buenas noches* ("después de la puesta de sol"). De los seis diccionarios bilingües analizados, solamente el *AMBRUZZI* y el *SAÑÉ y SCHEPISI* se dan cuenta de que hay que efectuar una distinción entre la tarde y la noche, pero ninguno presta atención a los valores de escepticismo, etc.
Las **diferencias** esenciales entre el italiano y español (aparte de la cronológica, de la que ya hemos hablado) residen, por tanto, en que la expresión *buenas tardes* no se emplea en español cuando dos personas se despiden, porque los interlocutores deben usar otras fórmulas como, por ejemplo, *adiós*, *hasta luego*, etc., algo que no sucede en italiano, donde *buona sera* también se utiliza con esta finalidad. Además, en italiano se da cita en otro tipo de contextos aparte del saludo, pero no ocurre así en español, de manera que siguiendo los casos presentes en los diccionarios analizados de italiano, hemos propuesto algunas soluciones traductoras para el español y, por tanto, cuando sirve para expresar que algo ha finalizado de manera brusca hemos elegido *se acabó*, cuando con ella se formula escepticismo hemos pensado en *hombre*…, y cuando vale para indicar contrariedad o sorpresa ante una acción o un hecho inesperados nos hemos decantado por *jobar*.

3.3. *Buona notte*

En **italiano** es un saludo o un deseo muy habitual que se emplea para despedirse antes de ir a dormir, o muy de noche (*DEM*, *DEV*, *SAB*[21], *ZIN*), que cuenta con las variantes '*notte*, *bonanotte* (menos frecuente) y *buonanotte*. Asimismo, se usa para indicar que algo acaba de forma brusca y drástica, y que ya no tiene solución ["lo

[20] A propósito de *buenas tardes*, el *LAV* y el *TAM* proponen *buona sera*, el *SAÑÉ y SCHEPISI* añade *buon pomeriggio*, el *AMBRUZZI* y el *CARBONELL* eligen *buon giorno* y *buona sera* (este, además, aclara que se utiliza desde por la tarde hasta que se pone el sol), y el *GALLINA* prefiere *buongiorno*.
[21] Para este se utiliza solo muy de noche, pero antes de ir a dormir, algo con lo que no estamos muy de acuerdo, ya que no es siempre así.

hanno licenziato e b." (*DEM*, *DEV*)][22], para expresar escepticismo[23] ["per l'esame dovresti leggere sei libri - Sì, b.!" (*DEM*)], para mostrar renuncia definitiva a algo (*DEV*), o ante la imposibilidad de poner remedio a algo (*DEV*). Además, en el *DEM* se lee que *buona notte* también se aplica cuando se ha abandonado alguna actividad voluntariamente ("per l'esame leggerò un solo libro e b.")[24].
Como hemos visto cuando hemos analizado *buona sera*, la estructura **española** *buenas noches* se usa por la noche, en situaciones de salutación y despedida.
En cuanto a los diccionarios **bilingües**, el *AMBRUZZI*, el *GALLINA*, el *LAV*, el *SAÑÉ y SCHEPISI* y el *TAM* lo traducen con *buenas noches*[25], mientras que en el *CARBONELL* ni siquiera hace acto de presencia[26]. Con respecto a los demás valores presentes en los monolingües italianos, solo el *AMBRUZZI* se refiere a ellos ("e buona notte" lo traduce con "esto se acabó"), mientras que el *SAÑÉ y SCHEPISI* y el *TAM* se hacen eco de las estructuras "buonanotte al secchio" y "buonanotte (ai) suonatori/sonatori", aunque proponen una traducción muy poco convincente ("apaga y vámonos").
Los **contrastes** más importantes entre estas dos lenguas residen, por tanto, en que *buona notte* solo se utiliza cuando las personas se despiden, mientras que *buenas noches* también se emplea cuando los interlocutores se saludan, y en los valores que estas estructuras poseen en italiano y no en español. En este sentido, y al igual que sucedía en el caso de *buona sera*, para cuando algo ha concluido de modo drástico, o para cuando una persona deja de hacer algo de manera voluntaria hemos propuesto *se acabó*, y para el escepticismo hemos escogido, por ejemplo, *hombre*…

3.4. *Ciao*

En **italiano** es un saludo confidencial (*DEM*, *DEV*, *SAB*, *ZIN*) y amistoso (*DEM*, *SAB*, *ZIN*) que se utiliza cuando se encuentran[27] o se despiden dos personas (*DEM*, *SAB*, *ZIN*), en las cartas (*DEM*, *ZIN*) y al inicio o al final de una conversación telefónica (*ZIN*). Además, el *SAB* sostiene que se emplea en todo el mundo y que se dirige a personas a las que se tutea, y de los ejemplos que propone ("c., arrivederci a presto" y "ciao ciao") se deduce que se usa junto al

---

[22] Adviértase que también se emplean con el mismo sentido las estructuras fijas "buonanotte al secchio" y "buonanotte (ai) suonatori/sonatori" (*DEM*, *DEV*, *SAB*, *ZIN*), cuyas traducciones también podrían ser, dependiendo del contexto, "se acabó" o incluso "esto es lo que hay".
[23] Para el *SAB*, este escepticismo se refiere a la poca confianza que alguien tiene en la rapidez o prontitud con que se debería realizar alguna acción.
[24] Desde nuestro punto de vista, al igual que sucede con *buona sera*, también se emplea para expresar contrariedad ante algo que no se esperaba.
[25] En relación a *buenas noches*, el *AMBRUZZI* y el *SAÑÉ y SCHEPISI* aciertan con las soluciones *buona sera* y *buona notte*, el *CARBONELL* dice, además, que este deseo se dirige a alguien que se va a dormir, y el *GALLINA*, el *LAV* y el *TAM* tan solo incluyen *buona notte*.
[26] Sin embargo, sí incluye el ejemplo *l'ho cacciato via e buona notte*, aunque lo traduce mal al proponer "lo he echado a la calle y buenas noches", que en español no tiene ningún sentido.
[27] En ciertas ocasiones, el encuentro también puede representar una sorpresa.

término más formal *arrivederci*, y que se puede repetir (el *ZIN* especifica que la reiteración se produce cuando existe una relación de confianza o afecto), algo que, como veremos, plantea no pocas dificultades a la hora de su traducción al español. Su variante *ciaciao* pertenece al registro coloquial y familiar. En relación a otros valores, este saludo también sirve para expresar que algo acaba de forma brusca y definitiva ["gli hanno dato la liquidazione e c."[28] (*DEM*) y "dopo trent'anni di matrimonio, ha incontrato un'altra e ciao" (*DEV*)], ante lo que incluso se percibe una cierta resignación ["accetta la sua proposta, e c.!" (*ZIN*)], o para mostrar escepticismo ["mi ha detto che terminerà il lavoro per domani. - Sì, c." (*DEM*)].

Las dos traducciones de este vocablo en **español** son *hola*[29] y *adiós*, que a continuación pasaremos a explicar. En el primer caso, cuatro de los cinco diccionarios analizados se hacen eco de que esta expresión de saludo, muy frecuente, se utiliza en el registro familiar (en el *CLAVE* se lee que simplemente se trata de un saludo). Asimismo, el *DRAE* y el *DUE* sostienen que antiguamente se empleaba para llamar a los inferiores, o para llamar la atención (*DUE*), mientras que para el *CLAVE*, el *DRAE*, el *DUE* y el *LAROUSSE* indica extrañeza placentera o desagradable ["¡hola, hola, no me lo puedo creer!" (*CLAVE*), "¡hola, hola!... ¿Conque no has podido acabarlo?" (*LAROUSSE*) y "¡hola, hola…! ¿Conque te casas pronto?" (*DUE*)], y para el *DUE* y el *LAROUSSE* sorpresa. De todos modos, hemos de señalar que el matiz de extrañeza no suele aparecer con mucha frecuencia en español. En cuanto a la segunda opción traductora, *adiós*, hay que destacar que aparte de usarse para despedirse, también se emplea cuando dos personas se cruzan por la calle, y que es una forma de origen religioso, ya que en ella se percibe claramente la presencia del vocablo "Dios", que se incluye en otras construcciones, cada vez menos usuales, como *ven con Dios*, *quédate con Dios*, *vaya con Dios* o *con Dios*. Así, en los cinco diccionarios examinados se afirma que *adiós* es una expresión que se utiliza para despedirse de alguien o algo, y aluden a que indica disgusto (*CLAVE*, *DUE*[30]), decepción ["¡adiós! Ya he vuelto a pinchar" (*CLAVE*), "¡adiós, ya he perdido las llaves!" (*DRAE*) y "¡adiós, me olvidé otra vez la llave!" (*LAROUSSE*)], sorpresa ["adiós, nos quedamos sin comer" (*DRAE*)] incluso desagradable ["¡adiós, he olvidado las llaves!" (*ELM*)], o imposibilidad ante el hecho de evitar un daño ["¡adiós, lo que se nos viene encima!" (*DRAE*[31] y *ELM*) y "¡adiós, lo que nos espera!" (*LAROUSSE*)].

[28] Como acabamos de comentar, en ejemplos como este a veces se duplica el término, y esto da lugar a la construcción *ciao ciao*.

[29] Para Beinhauer (1978: 96-97), *hola* se usa en la calle al cruzarse dos conocidos y, en este caso, equivale a *adiós*, aunque nunca se comporta como una fórmula de despedida. En efecto, algunos italianos cometen un grave error cuando, debido a que la forma *ciao* aglutina los valores de encuentro y despedida, se marchan diciendo *hola*.

[30] El *DUE*, además, afirma que "expresa impresión por un accidente súbito".

[31] Para este también supone incredulidad o desacuerdo.

En lo que se refiere a los diccionarios **bilingües**, el *GALLINA*, el *SAÑÉ y SCHEPISI* y el *TAM* traducen *ciao* como *hola* y *adiós*[32] (los dos primeros, además, distinguen entre, respectivamente, una situación de encuentro y otra de despedida), mientras que el *CARBONELL* prefiere *adiós*[33], y el *LAV hola*[34] y, cuando se trata de una despedida, *chao* (ninguno propone, por ejemplo, *buenas*, que se utiliza cada vez más en español estándar). El *AMBRUZZI*, por su parte, no plantea ninguna traducción, aunque especifica que se trata de un "saludo fam. y confidencial entre quienes se tratan de tú". De todos modos, hay que señalar que ninguno de ellos hace referencia a los valores presentes en los monolingües italianos, aunque en el caso de los que aparecen en los monolingües de español, el *GALLINA* escoge para el de extrañeza de *hola davvero*, y para el de sorpresa, el *AMBRUZZI ehilà* y *oh*, el *CARBONELL ehi là*, *olà* y *oh*, y el *TAM caspita*. Por último, en lo que concierne a los usos y valores de *adiós*, el *AMBRUZZI* centra su atención en el de la imposibilidad de poder evitar un daño y en el de decepción, aunque no propone traducciones al respecto, el *TAM* en el de contrariedad y elige *accidenti*, y en el *LAV* simplemente aparece *oddio*!

El principal **contraste** entre estas dos lenguas reside en que en italiano la fórmula de saludo confidencial y amistosa *ciao* se emplea cuando dos personas se encuentran o se despiden, mientras que en español existen dos, una que se utiliza en el momento del encuentro, con o sin prosecución de diálogo (*hola*), y otra que se usa para despedirse (*adiós*), que no permite que el diálogo continúe. Con respecto al grado de formalidad de ambas, si bien todos los diccionarios consultados sostienen que *hola* pertenece a un registro familiar o coloquial, sin embargo basta añadirle, por ejemplo, *¿cómo está usted*?, para que se inserte en una fórmula de tratamiento que indica respeto. En el caso de *adiós*, por su parte, ninguno de los diccionarios anteriores expone a qué registro de lengua se adscribe, porque puede incluirse en situaciones comunicativas de cualquier tipo.

En cuanto a las posibles traducciones de los valores de *ciao*, *hola* y *adiós*, cuando *ciao* también se emplea para indicar resignación o que algo termina de manera brusca y definitiva hemos propuesto *se acabó*, y cuando expresa escepticismo hemos sugerido *hombre*…, para la idea de extrañeza de *hola* hemos elegido *ma va*?, y en lo que respecta a *adiós*, para los valores de decepción y sorpresa hemos escogido *accidenti*!, y para el de imposibilidad ante el hecho de evitar un daño, *oddio*! Pero las situaciones más conflictivas desde el punto de vista de la traducción al español se producen cuando nos situamos ante las combinaciones de ciertos elementos, ya que creemos que resulta casi imposible reflejar en español los matices de atenuación, etc. presentes en ellas. No obstante, a pesar de

[32] El *SAÑÉ y SCHEPISI* y el *TAM* eligen más traducciones para *ciao* con el valor de despedida, a saber, *chao* y *hasta luego* el primero, y *chao* y *chau* el segundo.

[33] Con respecto a las traducciones de *adiós*, el *GALLINA* y el *SAÑÉ y SCHEPISI* optan por *addio* y *ciao*, el *TAM* por *addio*, *ciao* y *arrivederci*, el *AMBRUZZI* y el *CARBONELL* por *addio*, y el *LAV* por *arrivederci*.

[34] En cuanto a *hola*, el *LAV*, el *SAÑÉ y SCHEPISI* y el *TAM* escogen *ciao* y *salve*, el *AMBRUZZI* solo *ehi là*! y *oh, chi si vede*!, el *CARBONELL salve*, y el *GALLINA ciao*.

esto, y siendo conscientes de que pueden existir varias propuestas traductoras, para *ciao, arrivederci, ciao* hemos pensado en, por ejemplo, *adiós, hasta la próxima/hasta pronto*, para *ciao, ciao* cuando se emplea para indicar el final de algo de manera violenta y definitiva, en *sanseacabó*, y para *ciao, ciao* cuando se utiliza en las despedidas en, por ejemplo, *adiós, hasta luego/pronto*, etc.

3.5. *Salve*

En **italiano** *salve* es un saludo (*DEM*, *DEV*, *SAB*, *ZIN*) o deseo (*DEM*, *SAB*, *ZIN*) amistoso, familiar, confidencial o coloquial (*DEV*, *SAB*, *ZIN*)[35], aunque se utiliza también con un tono solemne (*DEV*, *SAB*) o retórico (*SAB*), y en ocasiones se recoge en el lenguaje literario (*DEV*, *ZIN*) y en el léxico religioso (*DEV*). Se emplea cuando las personas se encuentran o se despiden (se usa algo menos en este caso), y pensamos que a veces un individuo puede servirse de esta forma para dirigirse a otro jerárquicamente superior (en efecto, está sustituyendo progresivamente a *buon giorno* o *buona sera*, que se perciben como estructuras más formales), aunque debe añadir ciertas construcciones como, por ejemplo, *come sta*?, *buon giorno*…, para que no parezca que se le ha perdido el respeto.

Aunque casi todos los diccionarios **bilingües** de italiano y español (el *GALLINA*, el *LAV*, el *SAÑÉ y SCHEPISI* y el *TAM*) traducen *salve* como *hola*[36] (para cuyo análisis remitimos al apartado 3.4.), sin embargo hemos de destacar que ninguno de ellos resulta completo, porque entre estas dos formas existen determinadas **diferencias**. Así, si *salve* se emplea cuando los interlocutores se encuentran o se despiden, en español habrá que utilizar, respectivamente, *hola* y *adiós* (*vid*. 3.4.), debido a que *hola* se utiliza solo en el momento del encuentro, con o sin prosecución de diálogo, pero nunca en situaciones de despedida. Además, en el caso de la traducción como *hola*, también sería conveniente añadir *buenos días*, *buenas tardes*… para que, de este modo, se conserve ese grado de formalidad del italiano.

3.6. *Arrivederci*

En **italiano**, *arrivederci* es un saludo de despedida (*DEM*, *DEV*, *SAB*, *ZIN*) amistosa o de confianza (*DEM*, *DEV*) que se dirige a alguien al que se verá (o desea ver) pronto (*SAB*, *ZIN*), y que cuenta con una variante menos frecuente, *a rivederci*. Asimismo, en el *DEM* ("se è così, a.!"), el *SAB* ("lasciamo perdere, arrivederci") y el *ZIN* ("a., ho capito") se lee que esta expresión sirve para interrumpir (pensamos que con una cierta brusquedad) una conversación o discusión que no se desea o no es posible continuar[37]. A pesar de que dos de los

[35] Sin embargo, creemos que se trata de una estructura más bien formal, que se sitúa entre el *ciao* y el *buon giorno* o *buona sera*.

[36] El *AMBRUZZI*, por contra, escoge *salve*, *salud*, *está sano* y *estad sanos*, y en el *CARBONELL* se dice que se trata de un saludo latino, aunque no se propone ninguna traducción.

[37] En el *ZIN*, además, se indica que ejemplos de este tipo pertenecen al registro familiar. De todos modos, pensamos que, al igual que *ciao*, *arrivederci* también se utiliza en ocasiones para manifestar escepticismo.

diccionarios consultados sostienen que se trata de una fórmula amistosa (tal vez porque la expresión más formal, *arrivederla*[38], al utilizarse cada vez menos - y precisamente por este motivo suena como más formal - está perdiendo algunos valores de los que se está apropiando *arrivederci*), y de que los otros dos no aclaran a qué tipo de personas se dirige, sin embargo creemos que actualmente no se utiliza entre amigos, sino que indica un tratamiento de respeto entre los interlocutores.

En esta ocasión existen grandes discrepancias en los **bilingües** de italiano y español, debido a que *arrivederci* ni siquiera se contempla en el *CARBONELL*, y a que los otros diccionarios proponen soluciones bastante diferentes, ya que el *SAÑÉ y SCHEPISI* y el *TAM* la traducen con *adiós*, *hasta la vista* y *hasta luego*, el *LAV* con *adiós*, el *AMBRUZZI* con *hasta la vista* y *hasta luego*, y el *GALLINA* con *hasta la vista* y *adiós*. Aun a sabiendas de que las traducciones *hasta la vista* y *hasta luego* pretenden reflejar que se trata de una despedida dirigida a una persona a la que se va a ver pronto, sin embargo nosotros preferimos otras soluciones como *hasta la próxima* o *adiós* (véase al respecto el apartado 3.4.), porque esas opciones corresponden en italiano a, por ejemplo, *a dopo*.

Por último, creemos que el **contraste** más significativo entre *adiós* y *arrivederci* reside en que existe una sutil diferencia en el uso de ambas, porque la primera se utiliza en contextos algo más neutros que la segunda, que es más formal, de lo que se deduce que, dependiendo de la situación comunicativa, *adiós* equivale en italiano a *ciao* y a *arrivederci*. En otro orden de cosas, si en italiano *arrivederci* también se emplea para finalizar una conversación de una forma un tanto brusca (*vid*. los casos ya citados del *DEM*, el *SAB* y el *ZIN*), para el español hemos pensado en, por ejemplo, "no hay más que hablar"[39].

3.7. *Addio*

El término **italiano** *addio*, en desuso, es un deseo (*DEV*) o un saludo de despedida (*DEM*, *DEV*, *SAB*, *ZIN*) prácticamente definitiva (*DEM*, *SAB*, *ZIN*) dirigida a quien se queda en algún lugar o a quien se marcha a alguna parte, o a algo (*DEM*,

---

[38] En cuanto a *arrivederla/a rivederla* (como se sabe, estas formas sirven para dirigirse a un solo interlocutor, mientras que *arrivederci* se utiliza para despedirse incluso de más de una persona), tres de los cuatro diccionarios **italianos** analizados (en el *DEV* ni siquiera se da cita) especifican que indica respeto, y uno (el *DEM*) puntualiza que se emplea cuando un individuo se despide de otro al que habla en tercera persona (*Dottore*…). El *ZIN* sostiene, además, que resulta más formal que *arrivederci*. Pensamos que justo por esta razón, esta expresión no puede traducirse simplemente en español con *adiós* y que, por tanto, deberá ir seguida de otras fórmulas como *buenas tardes*, *buenas noches*, etc., para que adquiera el grado de formalidad presente en italiano. En lo que respecta a los **bilingües** de italiano y español, *arrivederla* solo aparece en el *SAÑÉ y SCHEPISI*, el cual propone *adiós*, *hasta la vista* (a propósito: esta estructura prácticamente no se utiliza en español peninsular) y *hasta luego*, añadiendo que es más formal que *arrivederci*, y en el *TAM*, que opta por las mismas traducciones.

[39] El *TAM*, por su parte, el único que se hace eco de este matiz, prefiere *está bien* y *basta ya*. Creemos que su segunda propuesta resulta bastante aceptable, mientras que no nos convence la primera, al no percibirse ese matiz de brusquedad.

DEV, *ZIN*), que se utiliza en el registro formal e informal (*SAB*), aunque creemos que pertenece más bien a un lenguaje elevado. Además, el *DEM* ("rispondigli di no e a."), el *DEV* ("rispondigli di no, e a.!") y el *ZIN* ("digli di no, e a.!") sostienen que también puede emplearse cuando se pretende que algo como, por ejemplo, una conversación finalice de forma brusca, y el *DEM* ("a. belle giornate", "a. pace!"), el *DEV* ("a. bicchieri!", "a. matrimonio!"), el *SAB* ("a. sonno, tranquillità, pace, giovinezza, soldi") y el *ZIN* ("a. pace!", "a. divertimento!", "a. sonno!") se hacen eco de los valores de contrariedad, pena y nostalgia ante la pérdida de algo.

En lo que respecta a los **bilingües** de italiano y español, todos los que hemos consultado excepto el *LAV* (que propone *hasta siempre*) traducen *addio* con *adiós*[40], algo de lo que nos ocuparemos a continuación.

En cuanto a las **divergencias** más importantes entre las dos lenguas, debemos destacar que *adiós* no implica una despedida tan definitiva como *addio* y que, en este sentido, creemos que aparte de *adiós*, los diccionarios bilingües de italiano y español deberían proponer, por ejemplo, "hasta siempre" (sentimiento positivo) y "hasta nunca" (sentimiento negativo), debido a que *addio* aglutina estas dos emociones. Además, *addio* se usa menos que *adiós*, y se adscribe a un registro de lengua más elevado que esta fórmula. Por último, cuando *addio* sirve para indicar que algo ha acabado de manera brusca, nos hemos decantado por *se acabó*, y cuando expresa contrariedad, etc., algunas de las soluciones que hemos elegido para los ejemplos presentes en los diccionarios de italiano son, teniendo siempre en cuenta el contexto en que se inserta esta expresión, "adiós", "se acabó" o "se acabaron".

4. Conclusiones

Cuando se enseña una lengua a extranjeros, en nuestro caso español a italófonos, resulta imprescindible dedicar una atención especial a ciertos aspectos como, por ejemplo, las estrategias de cortesía, ya que los discentes han de adquirir no solo una buena competencia lingüística, sino también un buen dominio pragmático de la lengua. En este sentido, aunque una de las primeras cosas que se enseñan son los saludos, sin embargo la lingüística contrastiva entre el italiano y el español no les ha prestado un gran interés y, como no podía ser de otra manera, esta carencia también se refleja en los diccionarios bilingües que, como hemos visto, presentan numerosos errores de traducción.

Nosotros, en el presente trabajo, hemos pretendido centrarnos esencialmente en los contrastes entre el italiano y el español peninsular, no ya en la distribución temporal de los saludos, ni en los gestos que los acompañan (por cierto: existen grandes divergencias entre las dos lenguas al respecto), sino sobre todo en lo que se refiere a los usos y a los valores que adquieren dichas fórmulas en contextos de ironía, disgusto, escepticismo, etc., donde la entonación resulta esencial para

[40] Para los valores de *adiós* remitimos al apartado 3.4.

poder expresar un matiz determinado. En este sentido, hemos de reconocer que quizás hemos dejado de lado algunos usos y valores, debido a que en gran parte dependen de la entonación y de las situaciones comunicativas en las que se insertan (nótese que cuando, por ejemplo, *buon giorno* o *buenas tardes* se pronuncian con una cierta entonación irónica, se está aludiendo a que una persona se ha levantado muy tarde), y que no hemos analizado combinaciones como *salve, buon giorno/hola, buenos días*, etc., por el poco espacio de que disponemos para afrontar una cantidad de fórmulas casi ilimitada.

Bibliografía

Ambruzzi, L. (2000). *Nuovo dizionario Spagnolo-Italiano e Italiano-Spagnolo*. Torino: Paravia, VII edizione. (AMBRUZZI)

Barbero Bernal, J. C., San Vicente Santiago, F. (2006). *Actual. Gramática para comunicar en español*. Bologna: CLUEB.

Beinhauer, W. (1978). *El español coloquial*. Madrid: Gredos, III edizione.

Bravo, D. (2004). Panorámica breve acerca del marco teórico y metodológico. En: *Pragmática sociocultural: estudios sobre el discurso de cortesía en español* (D. Bravo y A. Briz Gómez, eds.). Barcelona: Ariel Lingüística.

Carbonell, S. (1979). *Dizionario fraseologico completo italiano-spagnolo e spagnolo-italiano*. Milano: Hoepli. (CARBONELL)

Corpas Pastor, G. (1996). *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.

De Mauro, T. (2000). *De Mauro. Il dizionario della lingua italiana*. Torino: Paravia/Mondadori. (DEM)

Devoto, G. C., Oli, G. (2008). *Il Devoto-Oli. Vocabolario della lingua italiana*. Milano: Le Monnier. (DEV)

Gallina, A. M. (1990). *Dizionario spagnolo-italiano, italiano-spagnolo*. Milano: Mursia. (GALLINA)

García Wiedemann, E. J., Moya Corral, J. A. (1994). Las fórmulas de saludo en E/LE. En: *Problemas y métodos en la enseñanza del español como lengua extranjera: actas del IV Congreso Internacional de ASELE* (J. Sánchez Lobato e I. Santos Gargallo, eds.). Madrid: SGEL.

Guil, P. (1999). La vertiente social de la cortesía castellano-italiano. En: *Homenaje al profesor Trigueros Cano* (P. L. Ladrón De Guevara Mellado, A. P. Zamora Muñoz y G. Mascali, eds.). Murcia: Universidad de Murcia, 277-295.

Haverkate, H. (1994). *La cortesía verbal. Estudio pragmalingüístico*. Madrid: Gredos.

Lapesa Melgar, R. (2000). Personas gramaticales y tratamientos en español. *Revista de la Universidad de Madrid* 19, 74, 1970, *Homenaje a Menéndez Pidal*, 4, 141-167. En: *Estudios de morfosintaxis histórica del español*, 1 (R. Cano Aguilar y M. T. Echenique Elizondo, eds.). Madrid: Gredos, 311-345.

Lavacchi, L., Nicolás Martínez, M. C. (2000). *Dizionario spagnolo-italiano, italiano-spagnolo*. Firenze: Le Lettere. (LAV)

Lenarduzzi, R. (1991). Pragmática contrastiva de las fórmulas de saludo en español e italiano. Estrategias didácticas. *Rassegna italiana di linguistica applicata* 23, 2.

Maldonado González, C. (2002). *Diccionario de uso del español actual*. Madrid: SM, V edizione. (CLAVE)

Moliner, M. (1998). *Diccionario de uso del español*. Madrid: Gredos (versión en CD-Rom). (DUE)

Moreno Fernández, F. (1986). Sociolingüística de los rituales de acceso en una comunidad rural. *LEA* 8, 2.

Moreno Fernández, F. (1989a). Análisis sociolingüístico de actos de habla coloquiales I. *Español actual: revista de español vivo* 51, 5-52.

Moreno Fernández, F. (1989b). Análisis sociolingüístico de actos de habla coloquiales (y II). *Español actual: revista de español vivo* 52.

Real Academia Española. *Diccionario de la lengua española*. Edición electrónica [consultado de julio a octubre de 2009 (www.rae.es)]. (DRAE)

Sabatini, F., Coletti, V. (2007). *Dizionario della Lingua Italiana*. Milano: Rizzoli Larousse. (SAB)

Sañé, S., Schepisi, G. (2005). *Il dizionario spagnolo-italiano, el diccionario italiano-español*. Bologna: Zanichelli/Vox. (SAÑÉ y SCHEPISI)

Tam, L. (2009). *Grande dizionario Hoepli spagnolo. Spagnolo-italiano, italiano-spagnolo*. Milano: Hoepli, III edizione. (TAM)

VVAA (1996). *Gran diccionario de la lengua española*. Barcelona: Larousse Planeta (versión en CD-Rom). (LAROUSSE)

Wierzbicka, A. (1991). *Cross-cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

www.elmundo.es. *Diccionario*. Edición electrónica [consultado de julio a octubre de 2009 (www.elmundo.es/diccionarios/)]. (ELM)

Zingarelli, N. (2009). *Lo Zingarelli. Vocabolario della Lingua Italiana*. Bologna: Zanichelli. (ZIN)

Zuluaga Ospina, A. (1980). *Introducción al estudio de las expresiones fijas*. Frankfurt am Main: Peter D. Lang.

HOZE FRANSISKO MEDINA MONTERO
Univerzitet u Trstu

KAKO SE POZDRAVLJA U ITALIJANSKOM I ŠPANSKOM: KONTRASTIVNA ANALIZA NAJČEŠĆIH OBLIKA I NJIHOVA PRIMENA

Sažetak

Određena ključna pitanja u vezi sa procesom uspešne komunikacije ili sa prekidom toka komunikacije nisu detaljno ispitana. U ovom pogledu pozdravi igraju vitalnu ulogu u formama učtivosti, ali italijansko-španska kontrastivna lingvistika tom pitanju nije obratila dovoljno pažnje. Imajući u vidu leksičko stanovište, italijansko-španske dvojezične rečnike karakterišu očigledne praznine i nepotpune definicije, što ukazuje da ima prostora za poboljšanja. Isto se može reći za jednojezične rečnike oba jezika: nisu ilustrovane sve upotrebe formi pozdravljanja. Međutim, budući da se jezici konstantno razvijaju i menjaju, očigledno je potrebno vreme da se u istraživanjima uoče, zabeleže i analiziraju takve upotrebe. Poredeći i kontrastirajući pozdrave u italijanskom i španskom, ovaj rad pokazuje da tačni ekvivalenti nisu uvek mogući i da se kontekst i komunikativna situacija iskaza moraju uzeti u obzir. Osim toga, njihov prevod može se pokazati kao izuzetno težak zadatak, pošto se pozdravi koriste za prenos različitih značenja - npr. iznenađenje, uzdržanost, itd. – mogu se ponavljati ili kombinovati sa drugim elementima, a intonacija upotrebljena u iskazu može doprineti uspehu ili neuspehu toka komunikacije.

UDK 81'37; 808.5; 81'27
ID 177372684

TJAŠA MIKLIČ

Univerzitet u Ljubljani, Slovenija

NARATIVNE RETORIČKE FUNKCIJE I JEZIČKA SREDSTVA U RAZLIČITIM JEZICIMA: PODUDARANJA I RAZLIKE

Sažetak: Narativne funkcije (poput *flash-backa, flash-forwarda, preludija, slobodnog neupravnog govora* itd.) tokom vremena postale su zajedničko vlasništvo različitih kultura zapadne civilizacije. Reč je o variranju načina tekstualnog prikazivanja kompleksnijih zbivanja u prošlosti, služeći se jezičkim elementima koji imaju druge osnovne funkcije na nivou rečenice (tako npr. u nekim jezicima *futur, kondicional, modalni izrazi* itd.), što već unutar pojedinog jezika dovodi do izvesne polisemije i sinonimije. Kako se kod prelaza s jednog jezika na drugi, zbog nepodudaranja jezičkih sistema, jedna te ista narativna funkcija često ne realizuje analognim jezičkim elementima, interpretacija datog teksta i prepoznavanje pojedine retoričke poruke dodatno su oteženi, kao što se vidi kod promašenih prevoda. Osobita nepodudaranja postoje između romanskih i germanskih jezika s jedne strane i slovenskih sa druge. Ako nastava jezika, maternjeg i stranih, ima za cilj kvalitetnu recepciju narativnih tekstova (i književnih i istorijskih), onda je interdisciplinarna saradnja u promatranju i u nastavi tekstualnih upotreba jezičkih elemenata kako maternjeg tako i različitih stranih jezika neophodna.
Ključne reči: narativni retorički postupci, jezička sredstva, glagolska vremena, različiti jezici

1. Uvod

Naslov ukazuje da se u izlaganju polazi od pretpostavljenih zajedničkih, da ne kažem univerzalnih sadržaja na tekstualnom nivou kako bi se onda proveravalo veće ili manje podudaranje u izražajnim mogućnostima unutar nekoliko izabranih jezika.

Ipak, sama istraživanja išla su upravo obrnutim putem, naime, od izučavanja mogućih vrednosti pojedinih italijanskih glagolskih vremena. Tako sam u sedamdesetim godinama kao lingvista, nezadovoljna sa postojećim skromnim opisima za upotrebu mnogobrojnih italijanskih glagolskih oblika, započela analizu konkretnih tekstova sa ciljem da pronađem principe koji uslovljavaju neke doista česte a prividno nemotivisane upotrebe. Standardni sadržaji poput temporalnih relacija, modalnosti i aspektualnosti ovde su se pokazali neefikasnima. Ni na kraj pameti nije mi bilo da unutar naratologije, koja se tek počela afirmisati a smatrala se delom nauke o književnosti, postoje dodirne tačke sa problematikom kojom sam se tada bavila.

Već kod istraživanja prvog područja, opozicije perfekt vs. imperfekt u italijanskom i opozicije svršeni vs. nesvršeni glagoli u slovenačkom jeziku,

rezultati su ukazali na bitnu ulogu tekstualnog parametra: u italijanskom principu biranja aspektualnog člana treba naime voditi računa o funkciji rečenog unutar celokupnog izlaganja: to jest, govornik bira između *naracije* i *deskripcije* (što pak, s druge strane, ne važi za slovenačku aspektualnu situaciju biranja između svršenih i nesvršenih glagola).[1]

Sledile su obimne sistematske analize distribucije ostalih italijanskih glagolskih oblika u narativnim tekstovima, koje su postepeno dovele do konstatacije da postoje nedvojbene veze između distribucija pojedinih elemenata s jedne strane i sistematskih modula izlaganja sadržaja na višem, tekstualnom nivoju s druge strane. Tako su u građi bili prepoznati fenomeni nazvani *fundamentalni* i *istorijski narativni postupak, flash-back, preludij, flash-forward, slobodni neupravni govor* itd.

Tek mnogo kasnije otkrila sam da je većinu ovih fenomena (pored nekih drugih koji nisu u vezi sa našom temom) već 1972. godine sjajno opisao Gérard Genette u svom radu *Figure III* (Discours du récit). S druge strane ipak valja reći i to da Genetta zanimaju isključivo sadržajna, stilistička poruka i efekt ovih retoričkih fenomena u književnosti, dok karakteristikama izražajne strane ne posvećuje osobitu pažnju. A tu je reč o francuskom jeziku u kojem su jezičke mogućnosti njihovog ispoljavanja i markiranja pomoću glagolskih oblika svakako raznolike i veoma zanimljive. Ne treba se onda čuditi da je Genette lingvistima tako dugo ostao nepoznat.

Delimično usput a delimično kasnije ove tekstualne fenomene istraživala sam i unutar narativnih tekstova nekih drugih jezika: prvo, dakako, na maternjem, slovenačkom, a zatim na engleskom, nemačkom, francuskom i španjolskom jeziku. Služila sam se novinama, romanima, turističkim vodičima, istorijskim tekstovima, šalama i sličnim. Sigurno je bilo od velike koristi i kontrastiranje jezičnog ponašanja autora romana *Il giardino dei Finzi-Contini* Giorgia Bassanija (tekst je prepun pomenutih narativnih tehnika) s jedne strane i reakcija prevodilaca s druge strane, koje potvrđuju ustanovljeno u prethodnim istraživanjima. Njihova rešenja poslužiće u velikoj meri za ilustraciju u ovom izlaganju.[2]

---

[1] Upor. Miklič 1983 i 2007.

[2] Ilustrativni primeri uzeti su iz sledećih publikacija:

Giorgio Bassani: *Il giardino dei Finzi-Contini*. Torino: Einaudi, 1962. / *Vrt Finzi-Continijevih*. Prev. Jože Stabej. Ljubljana: DZS, 1978. / *Stari obiteljski vrt*. Prev. Jerka Belan. Zagreb: Mladost, 1964. / *Le jardin des Finzi-Contini*. Prev. Michel Arnaud. Paris: Gallimard, 1964. / *El jardín de los Finzi-Contini*. Prev. Carlos Manzano. Madrid: Espasa Calpe, 1993. / *The Garden of the Finzi-Continis*. Prev. William Weaver. San Diego/New York/London: Harcourt Brace, 1977./ *The Garden of the Finzi-Continis*. Prev. Isabel Quigly. London: Quartet Books, (1965) 1997. / *Die Gärten der Finzi-Contini*. Prev. Herbert Schlüter. München/Zürich: Piper, [1983] 1997.

Alvise Zorzi: *Canal grande*. Milano: Rizzoli, 1994.

Dizionario Bompiani delle opere e dei personaggi di tutti i tempi e di tutte le letterature. [nuova ed.]. vol. 2. Milano: Bompiani, 1983-1984.

Lorenzo López Sancho: *Madrid*. Madrid: Editorial Everest, 1983.

2. „Narativni postupci“

Italijanski sa svojim mnogobrojnim glagolskim oblicima vrlo je pogodan za prepoznavanje specijalnih grupisanja glagolskih oblika u dva seta kojima se može upućivati na zbivanja i aktivnosti u prošlosti. S jedne strane *prošli set* sa PASSATOM REMOTOM (ili PASSATOM PROSSIMOM) u centru i s druge *sadašnji set* sa PREZENTOM, kojima se realizuju *fundamentalni* (u (1a)) i *istorijski* narativni postupak (u (1b)):

(1a)

Quel giorno Pietro ***tornò****/(è tornato) solo molto tardi, perché al lavoro* ***erano successe*** *cose impreviste. E* ***non sapeva*** *ancora se l'indomani per il collega malato* ***avrebbe potuto*** *trovare una sostituzione.* ***Avrebbe voluto*** *addormentarsi ma non ci* ***riusciva****.*

(PR + TP, IM, CC, CCM)

(1b)

Quel giorno Pietro ***torna*** *solo molto tardi, perché al lavoro* ***sono successe*** *cose impreviste. E* ***non sa*** *ancora se l'indomani per il collega malato* ***potrà*** *trovare una sostituzione.* ***Vorrebbe*** *addormentarsi ma non ci* ***riesce****.*

//vraća se/ dogodile se/ ne zna/ moći će/ želeo bi/ ne uspeva//

(PR + PP, PR, F, C)

Dakle, isti prošli sadržaj može se realizovati prvom ili drugom varijantom. Iako su u drugim jezicima razlike između ova dva postupka (kod primene jednog ili drugog seta) manje uočljive, to ne znači da tamo ne postoje. Bitno je da imamo na umu da se u istorijskom smislu pored prezenta upotrebljavaju i drugi glagolski oblici. Tako, na primer, sledeći primeri, uzeti iz romana D. Lodgea *Paradise News*, ilustruju pripovedanje *fundamentalnim postupkom* (2a) i *istorijskim postupkom* (2b) u engleskom jeziku:

(2a)

Passengers waiting in the same line, who ***HAD already SENT*** *their handbaggage through the X-ray machines, and* ***WERE aware*** *that it* ***WOULD BE piling up*** *in a log-jam somewhere on the other side of the barrier,* ***stirred*** *restively and* ***pulled faces*** *at each other.* (DL 5)

(**PAST TENSE** + PAST PERFECT, PAST TENSE, PRESENT CONDITIONAL ETC.)

(2b)

Trevers ***comes back*** *just too late to offer to help with their luggage, of which they* ***HAD*** *rather a lot. /…/ as passengers shuffling forward in the long, slow-moving line waiting to go through Passport Control* ***CHECK*** *their watches and* ***WONDER*** *whether they* ***WILL MISS*** *their flights.* (DL 10)

A. A.: *Villen/Villas in Dresden*. Köln: Taschen. 1991 (nem.: Volker Helas; angl.: Karen Williams; franc.: Thérèse Chatelain-Sürkamp).

Isidora Bjelica: *Princeze di Montenegro*. Niš: Zograf, 2003.

N. N.: Maria Callas, *Gloria* No 513, 5. stud. 2004, 124.

N. N.: Poncij Pilat - človek, ki je ubil Kristusa. Angl. dokumentarna oddaja. TVS 2, 16.9.2005. Prev. Nataša Hren.

*Cecily **IS still asleep**, or pretending to be asleep, in one of the two double beds. Russ **HAS just RISEN** from the other one. /.../ Cecily **RETIRED** first last night.* (DL 107)

(PRESENT TENSE + PRESENT PERFECT/ PAST TENSE, PRESENT TENSE, FUTURE TENSE)

3. Flash-back

Pređimo sada na flash-back, odnosno na fenomen izlaganja u kojem pripovedač ostavlja jezgrene radnje kako bi se privremeno vratio natrag, na neka prethodna zbivanja. U fundamentalnom postupku italijanski se za signalizovanje ove činjenice obavezno služi pluskvamperfektom, tj. TRAPASSATOM PROSSIMOM. Tako, nba primer, imamo na početku poglavlja u italijanskom originalu (Bassani, *Il giardino dei Finzi Contini*) za centralnu radnju PASSATO REMOTO "**cominciò**", a za signalizovanje vraćanja unatrag TRAPASSATO "**c'ero andato**":

(3)

*Ma il peggio **cominciò** soltanto una ventina di giorni dopo, quando fui ritornato dal viaggio in Francia che feci nella seconda quindicina di aprile.*

*C'**ERO ANDATO**, in Francia, a Grenoble, per un motivo molto preciso.* (IT 228)

dok slovenački i hrvatski tekst, u primerima (4) i (5), za vraćanje unatrag ne primenjuju posebni glagolski oblik, služeći se za sve radnje običnim prošlim vremenom:

(4)

*Toda najslabše **se je začelo** zame šele kakih dvajset dni pozneje, ko sem se vrnil s potovanja v Francijo, kjer sem bil v drugi polovici aprila.*

*V Francijo, v Grenoble **SEM ODŠEL** iz čisto določenega razloga.* (SLO 194/5)

(5)

*Najgore **je počelo** za mene dvadesetak dana poslije, kad sam se vratio s putovanja u Francusku, u drugoj polovini travnja.*

***POŠAO SAM** u Francusku, u Grenoble, s tačno određenim razlogom*. (HR 178)

Svi prevodioci na ostale poređene jezike (primeri (6)-(10)) FLASH-BACK su isticali upotrebom pluskvamperfekta svog jezika:

(6)

*Mais le pire **commença** pour moi seulement une vingtaine de jours plus tard, lorsque je fus de retour du voyage en France que j'avais fait dans la seconde quinzaine d'avril.*

*J'**ÉTAIS ALLÉ** en France, à Grenoble, pour une raison très précise*. (FR 290)

(7)

*Pero lo peor no **empezó** hasta unos veinte días después, cuando hube regresado del viaje a Francia que hice en la segunda quincena de abril.*

***HABÍA IDO** a Francia, a Grenoble, por un motivo muy concreto.* (ŠP 214)

(8)

*Aber das Schlimmste **begann** für mich erst etwa drei Wochen später, als ich von einer Frankreichreise zurückkam, die ich in der zweiten Aprilhälfte unternommmen hatte.*

*Ich **WAR** aus einem ganz bestimmten Grunde nach Frankreich, und zwar Grenoble, **GEREIST**.* (NE 273)

(9)

*But the worst **started** for me only three weeks later, when I got home from a trip I made to France during the second half of April.*

*I **HAD GONE** to Grenoble for a very definite reason*. (E 228)
(10)
*But the worst **began** only three weeks later, when I came back from a trip to France I made in the second half of April.*
*I **HAD GONE** to France, to Grenoble, for a very special reason.* (AM 153)

Treba ipak napomenuti da je italijanski u insistiranju da se flash-back markira i glagolskim oblikom svakako najkonsekventniji, mada je i u ostalim jezicima ova tendencija prilično jaka.

4. Preludij

Italijanski se jezik često služi PLUSKVAMPERFEKTOM (kao u primeru (12)), odnosno istorijskim PASSATOM PROSSIMOM (poput primera (11)) i za signalizovanje tekstualnog fenomena nazvanog PRELUDIJ. Reč je o navođenju radnji u funkciji da pripreme teren za centralnu naraciju, da ju na neki način uvedu. Ovo njihovo svojstvo sekundarnosti inače se može prepoznati isključivo putem semantičkog vrednovanja. [3]
Pogledajmo prvo kombinaciju oblika *passato prossimo* i *presente* u sledećem rezimeu književnog dela:

(11)
*Un contadino, Edmondo, **HA LASCIATO** la campagna per cercare fortuna nella città vicina; trovata la moglie d'un pittore, Parangon, **se ne innamora**, e intanto **corteggia** una contadina e per lei **fa** risse con la gente del luogo;* (...) (Il contadino pervertito, BOM, Vol. II, p. 431, di Carlo Cordié).
//Neki seljak je zapustio ... kad upozna ... zaljubi se u nju//

Zatim obratimo pažnju na situaciju unutar upravnog govora studentkinje Micòl (koja se u dijalogu sa protagonistom seća zbivanja u detinstvu) u Bassanijevom originalu i u prevodima:

(12)
*„(...) Ma senti, piuttosto: ti ricordi di quella volta sulla Mura degli Angeli, qui fuori, l'anno che sei stato rimandato a ottobre in matematica? Dovevi aver pianto come un vitello, povero santo: avevi certi occhi! Volevo consolarti. Mi **ERA** perfino **VENUTO in mente** di farti entrare in giardino. E per quale ragione **non** ci **sei entrato**, poi? So che non sei entrato, ma non ricordo perché."* (IT 78)

Dok je markiranje "preludija" specijalnim glagolskim oblikom u slovenačkom i u hrvatskom jeziku danas praktički nepoznato (upor. primere (13) i (14)), u ostalim jezicima puno je frekventnije, mada je u italijanskom učestalost sigurno najveća:

[3] Upor. Miklič 1998b.

(13)

„(...) Ampak poslušaj me rajši: se spominjaš, kako je bilo takrat na Angelskem obzidju, tukaj zunaj, tisto leto, ko si dobil popravni izpit iz matematike? Moral si jokati kot tele, ubogi revež: kakšne oči si imel! Hotela sem te potolažiti. ***POMISLILA SEM*** *celo, da bi te spravila čez zid, da bi te spustila na vrt. In zakaj potem* ***nisi prišel****? Vem, da nisi prišel, a se ne spominjam, zakaj."* (SLO 69)

(14)

– (...) Ali ostavimo to, reci mi radije sjećaš li se onog našeg sastanka na bedemu Mura degli Angeli, ovdje vani, one godine kad si pao iz matematike? Mora da si plakao kao tele, jadna ti majka, imao si takve oči ... Htjela sam te utješiti. ***POMISLILA SAM*** *čak da te pozovem da se popneš na zid i siđeš u vrt. Zašto* ***nisi*** *onda* ***ušao****? Znam da nisi ušao, ali ne sjećam se zašto.* (HR 64)

Dok su na tom mestu francuski, španjolski i američki prevodilac signalizovali PRELUDIJ posebice glagolskim oblikom specializovanim za izražavanje anteriornosti, tj. pluskvamperfektom:

(15)

„(...) Pero, oye, una cosa: ¿recuerdas aquella vez en Mura degli Angeli, aquí fuera, el año que te suspendieron en matemáticas? Debías de haber llorado como un ternero, pobrecito, ¡tenías unos ojos! Yo quería consolarte. Se me ***HABÍA OCURRIDO*** *incluso hacerte saltar el muro, entrar en el jardín. ¿Y por qué razón* ***non entraste****, después? Sé que no entraste, pero no recuerdo por qué."* (ŠP 82)

(16)

*(...) Mais écoute plutôt : tu te rappelles cette fois sur le rempart des Anges, là-bas dehors, l'année où tu as été renvoyé à octobre pour les maths ? Tu devais avoir pleuré comme un veau, pauvre vieux, tu avais des yeux! Je voulais te consoler. Il m'****ÉTAIT*** *même* ***VENU à l'idée*** *de te faire enjamber le mur et de te faire pénétrer dans notre jardin. Et pour quelle raison* ***n'es-tu pas entré****, du reste ? Je sais que tu n'es pas entré, mais je ne me souviens plus pourquoi.* (FR 100)

(17)

„(...) But listen, another thing: you remember that time on the Mura degli Angeli, outside here, the year you failed maths? You must have cried like a ewe lamb, poor thing: your eyes! I wanted to console you. I ***HAD*** *even* ***HAD the idea*** *of making you climb the wall and letting you into the garden. And why* ***didn't*** *you come in? I know that you didn't come, but I can't remember why not."* (AM 49/50)

Nemački je prevodilac upotrebio alternaciju između preterita (*kam*) i perfekta (*bist du nicht gekommen*):

(18)

„(...) Aber sag mir lieber etwas anderes: Erinnerst du dich noch an damals, an der Mura degli Angeli, hier draußen? Es war in dem Jahr, wo du im Oktober die Mathematikprüfung wiederholen mußtest. Du mußt damals wie ein Kind geweint haben, armer Kerl! Man sah es an deinen Augen. Ich wollte dich trösten. Mir ***KAM*** *sogar* ***der Gedanke****, dich aufzufordern, über die Mauer zu klettern und in den Garten zu kommen. Und warum* ***bist*** *du dann* ***nicht gekommen****? Ich weiß, daß du nicht herübergekommen bist, aber ich erinnere mich nicht mehr an den Grund."* (NE 91)

a engleski prevodilac dva put PAST TENSE :

(19)

„(...) But listen: d'you remember that time on the wall of the Angels out here, the year you failed in maths? Poor old thing, you must have been crying your eyes out: they looked like nothing on earth! I wanted to cheer you up. I even ***HAD the idea*** *of making you climb over the wall into the garden. Well, why* ***didn't*** *you? I know that you didn't come in, but I can't remember why."* (E 77)

Treba istaći s druge strane da su na nekim drugim mestima u romanu situacije bile obrnute. *Preludij* doduše dopušta puno više subjektivnosti u izboru glagolskog oblika.

5. Flash-forward

Pređimo sada na sledeći narativni fenomen: takozvani flash-forward. Reč je o jednom retoričkom postupku čija je poglavitna funkcija privremeno prekidanje aktuelnog pripovedačkog lanca centralnog zbivanja u svrhu uključivanja nekih kasnije ostvarenih radnji.[4]

Zbog lakšeg razumevanja pogledajmo prvo hrvatski prevod, gde imamo a. prikaz radnji u Micòlinoj sobi (šutio sam, iskoristila je, ponovila je), b. pogled unapred (tek sam se sutradan sjetio) i c. vraćanje na početak (onoga su me časa ipak mučile):

(20)

Šutio sam potišten. Ona je iskoristila taj čas da nazove poslugu u kuhinji da joj donesu večeru, tako za pola sata otprilike - ionako - ***ponovila je****, večeras nije uopće gladna.*
Tek ***SAM SE*** *sutradan* ***SJETIO****, dok sam preo i raspredao misli o tome, da sam je čuo kako govori s nekim telefonski dok sam bio u kupaonici. Dakle, prevario sam se. Razgovarala je s nekim od ukućana (ili s nekim izvan kuće) ali nipošto s kuhinjom.*
Onoga ***su*** *me časa ipak* ***mučile*** *posve druge misli.* (HR 174/5)

Sve to je u hrvatskom tekstu obavljeno jednim te istim tipom glagoskog vremena. Istina, u toj se funkciji u slovenačkom, srpskom i hrvatskom povremeno javlja i futur: za ilustraciju pogledajmo npr. Bjelicu (21), hrvatsku Gloriju (22) i TV-dokumentarac na slovenačkom (23):

(21)

Još uvek mladi prestolonaslednik, poučen lošim iskustvom svoga oca Aleksandra, onaj isti Petar, koga ***ĆE*** *nekoliko godina kasnije cela Evropa* ***SLAVITI*** *kao kralja republikanca i kome* ***ĆE*** *švajcarski masoni* ***POMOĆI*** *da dođe na vlast, odmah je zatražio audijenciju kod kneginje.* (I. Bjelica, *Princeze di Montenegro*, 21)

(22)

Ipak, zahvaljujući Elsi, ***upoznala je*** *čovjeka koji* ***ĆE*** *iz korijena* ***PROMJENITI*** *njezin život.* (N.N., Maria Callas, *Gloria* No 513, 5. stud. 2004, 124)

(23)

[4] Upor. Miklič 2005, 2008a, 2008b, 2008c.

Je *Pilat* ***križal*** *človeka, čigar kult* ***BO nekoč ZAJEL*** *toliko sveta?* (TV SLO)

U romanskim i u germanskim jezicima mogućnosti eksplicitnog signalizovanja pomoću glagolskog oblika i učestalost njihove upotrebe ipak su mnogo veće. Tako u primeru (24) istoričar umetnosti Zorzi u kratkom segmentu alternira modalnu sintagmu "doveva + infinitiv" (reč je o deontičkom elementu u smislu "trebalo je" "sudbina je predvidela") sa sastavljenim kondicionalom (avrebbe suscitato) i futurom (avrà, si farà, camperà) (tipični oblici za izražavanje posteriornosti):

(24)

Il bimbo Pisani, ritratto con tanta pompa nel quadro familiare, ***DOVEVA vivere*** *poco, vent'anni appena. Assai più a lungo* ***DOVEVA vivere*** *una delle due bimbe vestite di bianco, la Contarina Barbarigo, quella stessa che* ***AVREBBE SUSCITATO*** *così tanta ammirazione nel severo e misogino imperatore Giuseppe II: sposata ad uno Zorzi, Marin I, unico erede del ricco ramo di San Severo della sua antica famiglia,* ***AVRÀ*** *il matrimonio annullato "per inabilità del marito" che* ***SI FARÀ*** *prete. E* ***CAMPERÀ*** *fino ai primissimi anni del secolo nuovo,* ***lasciando*** *tutto il suo vistosissimo patrimonio, /.../* (Zorzi, *Canal grande*, 157)

Slično se vidi i u sledećem odlomku iz španjolskog turističkog vodiča (25), gde su kombinovani perifraza "iba a" + infinitiv (iba a dar), jednostavni kondicional (sería, seguiría) i futur (modernizará, europeizará):

(25)

Felipe V, primero de la nueva dinastía de Borbon, llegaba a Madrid con estrépito de armas, ***IBA A dar*** *a la sede de su trono un fuerte impulso regenerator a la francesa. /.../ Fernando VI* ***SEGUIRÍA*** *las huellas paternas con la construcción de las Salesas /.../* ***SERÍA*** *Carlos III, el mejor rey de la Historia para la villa de Madrid, quien* ***MODERNIZARÁ, EUROPEIZARÁ****, su capital /.../* (Lopez Sancho, Madrid, 72)

Isto tako sa nekoliko izražajnih mogućnosti raspolažu i engleski, nemački i francuski jezik, kako se može videti u višejezičnoj publikaciji o vilama u Drezdenu:

(26)

(a) *Das Baugeschehen im ersten Drittel des 19. Jahrhunderts war nicht bedeutend, doch in jener Zeit wurden Entscheidungen getroffen, die für die künftige Stadtentwicklung* ***von Bedeutung sein SOLLTEN****.* (Villen/Villas 14)

(b) *Building activity in the first third of the 19th century was insignificant, but it was during this period that decisions were taken which* ***WOULD be significant*** *for the city's future development.* (Villen/Villas 17)

(c) *Au cours du premier tiers du XIXème siècle, on n'assista à aucune manifestation architectonique notoire, mais c'est pourtant à cette epoque que furent prises ces décisions qui* ***DEVAIENT s'avérer si importantes*** *pour le futur développement urbain.* (Villen/Villas 17)

Što se pak tiče analiziranog romana i njegovih prevoda, i ovde se može ustanoviti da su eksplicitno signalizovani flash-forwardi po pravilu dobili specijalan glagolski oblik u romanskim i germanskim tekstovima (izuzetak je, u ovom konkretnom slučaju, engleski prevod),

(27)

Tacevo oppresso. Lei ne ***approfittò*** *per alzare il ricevitore e dire in cucina che le portassero pure la cena: ma tra una mezzoretta, non prima, giacché – tornava a ripetere – quella sera non aveva niente fame. Solamente l'indomani, ripensando a tutto,* ***MI SAREI RICORDATO*** *di quando ero chiuso in bagno e l'avevo sentita parlare al telefono. Dunque m'ero sbagliato -* ***MI SAREI DETTO*** *l'indomani /.../*

Adesso comunque ***ero*** *immerso in tutt'altri pensieri.* (224)

(28) / *je DEVAIS me rappeler* /.../ *DEVAIS-JE me dire* (FR 284)
(29) / *no IBA yo a acordarme* /.../ *me IBA a decir* (ŠP 210)
(30) / *DID I REMEMBER* /.../ *I WAS to tell* (AM 150)
(31) / *I REMEMBERED* /.../ *I SAID* (E 224)
(32) / *SOLLTE ich mich erinnern* /.../ *SOLLTE ich mir sagen* (NE 268)

dok su slovenski prevodioci, kao što smo već videli u primeru (20), smatrali upotrebu vremenskog adverbiala (tek sutradan.../šele naslednjega dne...) dovoljnim:

(33)

Potrt sem molčal. To ***je izrabila*** *in vzdignila slušalko, da je sporočila v kuhinjo, naj ji sicer prinesejo večerjo, a čez pol ure, ne prej, čeprav -* ***je*** *spet* ***ponovila*** *- nocoj sploh ni lačna. Šele naslednjega dne, ko sem spet o vsem premišljeval,* ***SEM SE SPOMNIL****, da sem jo slišal govoriti po telefonu, ko sem bil zaprt v kopalnici. Torej sem se motil -* ***SEM SI REKEL*** *naslednjega dne. /.../*

Zdaj ***sem bil*** *zatopljen v čisto drugačne misli.* (SLO 191)

6. Slobodni neupravni govor

Ostaje nam još jedan prilično čest, barem u prozi, tekstualni fenomen. Reč je o slobodnom neupravnom govoru. Ovo nije mesto da ulazimo u zanimljiva svojstva ovog postupka. A to je doduše već bilo i obavljeno u stručnoj literaturi.[5] Ovde bih želela istaći činjenicu da imamo u slovenskim verbalizacijama u svim tipovima govora (upravni, slobodni neupravni, neupravni) – poput situacije u neupravnom govoru – oblike istog tipa, dok u romanskim i germanskim jezicima upravni govor s jedne strane stoji u opoziciji sa neupravnim i slobodnim neupravnim govorom s druge strane.

Naši primeri slobodnog neupravnog govora pokazuju sistematsku upotrebu *imperfekta, pluskvamperfekta, kondicionala* i tako dalje u romanskim jezicima te u engleskom i nemačkom, dok u slovenskim jezicima nailazimo na *sadašnje, prošlo i buduće vreme*:

[5] Upor. Leech/Short 1981; Mortara Garavelli 1985 i 1995; Herzeg 1963; Miklič 2003a.

(34)
In fondo Perotti ***era*** *un brav'uomo,* pensavo. ***Era*** *contento anche lui che la „signorina"* ***fosse tornata*** *a casa. Gli si* ***poteva*** *dar torto, povero vecchio? D'ora in poi* ***avrebbe*** *certamente* ***smesso*** *di brontolare*. (IT 223/4)
(35)
Perotti ***je*** *u duši ipak čestiti čovjek,* mislio sam. *I on* ***se raduje*** *što* ***se*** *„gospođica"* ***vratila*** *kući.*
Tko ***bi*** *za to* ***smio*** *okrivljivati jadnog starca? Od sad* ***će*** *sigurno* ***prestati*** *da mrmlja.* (HR 151)
(36)
V bistvu ***je*** *Perotti dober človek,* sem mislil. *Tudi on* ***je*** *zadovoljen, da* ***se je*** *„gospodična"* ***vrnila*** *domov. Kdo* ***bi*** *mu* ***mogel*** *zameriti, ubogemu starcu? Zdaj* ***bo*** *gotovo* ***nehal*** *godrnjati*. (SLO 165)
(37)
En el fondo, Perotti ***era*** *un buen hombre -* pensaba -. ***Estaba*** *contento también él de que la „señorita"* ***hubiera vuelto*** *a casa. ¿****Podría*** *echársele en cara, al pobre viejo? En adelante* ***dejaría*** *de refunfuñar, desde luego.* (ŠP 184)
(38)
Au fond, pensais-je, *Perotti* ***était*** *un brave homme. Il* ***était*** *content, lui aussi, que la „signorina"* ***fût*** *de retour à la maison.* ***Pouvait-on*** *lui donner tort, à ce pauvre vieux ? Dorénavant, il* ***allait*** *certainement* ***cesser*** *de bougonner.* (FR 247)
(39)
Perotti ***was*** *a good soul, when you got down to it,* I thought. *He too* ***was*** *pleased to have the „signorina" back at home. And what* ***was*** *wrong with that in the poor old fellow? From now on he'****d*** *obviously* ***stop*** *his grousing.* (E 193)
(40)
After all, Perotti ***was*** *a good sort -* I was thinking. *He* ***was*** *also pleased that the „signorina"* ***had come*** *home.* ***Could*** *I blame him, poor old man? From now on he* ***would*** *surely* ***stop*** *grumbling*.(AM 130)
(41)
Im Grunde, dachte ich, ***war*** *Perotti doch ein braver Kerl. Auch er* ***freute sich****, daß die „Signorina"* ***heimgekehrt war****.* ***Konnte*** *man es ihm verargen? Nun* ***würde*** *es mit seinem Murren gewiß ein Ende* ***haben****.* (NE 233)

7. Zaključci

U sažetom obliku može se reći sledeće: narativni moduli upotrebljeni su u svim analiziranim jezicima; neke jezičke zajednice poseduju više sinonimnih izražajnih mogućnosti; mnoge mogućnosti imaju prvenstveno druge funkcije, tj. za njih je karakteristična polisemija (npr. futur, kondicional, deontički izrazi). Jednom rečju, stvari nisu jednostavne. Moja sugestija bi onda bila, i na osnovu iskustava sa studentima, da se tema narativnih tehnika i postupaka uvede relativno rano već u nastavu maternjeg jezika, a kasnije kontrastivno u nastavu stranih jezika i nastavu književnosti. Osvetljavanje iz više uglova moglo bi ostvariti sinergiju koja bi pomogla da se bolje razume funkcionisanje jezika u svakodnevnoj komunikaciji.

Literatura

Bazzanella, Carla (2000). Tense and Meaning. In: *Knowledge and Meaning - Topics in Analytic Philosophy* D. Marconi, ed.). Vercelli: Mercurio, 177–197.

Bertinetto, Pier Marco (1991). Il verbo. In: L. Renzi/G. P. Salvi (eds.), 113–161.

Bertinetto, Pier Marco (1999). Sperimentazioni linguistiche nella narrativa del Novecento: variazioni sul Tempo Verbale 'propulsivo'. *Atti dell'Accademia Lucchese di Scienze, Lettere ed Arti*. Seconda serie, tomo XXVIII, 41– 102.

Binnick, R. (1991). *Tense and the Verb (A Guide to Tense eand Aspect*). New York-Oxford: Oxford University Press.

Culler, J. (1980). Fabula and Sjuzhet in the Analyses of Narrative. *Poetics Today Vol. 1 (3), 27-37.*

Engel, Dulcie M. (1990). *Tense and Text. (A Study of French Past Tenses.)* London & New York: Routledge.

Fleischman, Suzanne (1985). Discourse functions of tense-aspect oppositions in narrative: toward a theory of grounding. *Linguistics* 23, 851–882.

Fleischman, Suzanne (1990). *Tense and Narrativity*. London: Routledge.

Fleischman, Suzanne/Linda R. WAUGH (eds.) (1991). *Discourse-pragmatics and the verb: the evidence from Romance.* London & New York: Routledge.

Fludernik, Monika (1993). *The Fictions of Language and the Languages of Fiction. The Linguistic Representation of Speech and Consciousness*. London: Routledge.

Genette, Gérard (1972). *Figure III.* Discours du récit. Paris: Éditions du Seuil. Herczeg, G. (1963). *Lo stile indiretto libero in italiano.* Firenze: Sansoni.

Korzen Iørn (2002). Il Trapassato Prossimo in un'ottica pragmatico-testuale. In: *L'infinito & oltre. Omaggio a Gunver Skytte* (H. Jansen/P. Polito/L. Schøsler/E. Strudsholm, eds.). Odense: Odense University Press, 203–226.

Lavinio, Cristina (1984). L'uso dei tempi verbali nelle fiabe orali e scritte. In: *Linguistica testuale* (L. Coveri, ed.). Roma: Bulzoni, 207–236.

Leech, Geoffrey N./ Michael H. Short (1981). *Style in fiction*. London/New York: Longman.

Lo Cascio, Vincenzo (1986). Temporal Deixis and Anaphor in Sentence and Text: Finding a Reference Time. In: *Temporal Structure in Sentence and Discourse*. (Lo Cascio/C. Vet, eds.). Dordrecht: Foris, 191–227.

Marchese, Angelo ([1978] 1991). *Dizionario di retorica e di stilistica*. Milano: Oscar Mondadori.

Miklič, Tjaša (1983). L'opposizione italiana PERFETTO vs IMPERFETTO e l'opposizione slovena DOVRŠNOST vs NEDOVRŠNOST nella verbalizzazione delle azioni passate. *Linguistica* XXIII, 53-123.

Miklič, Tjaša (1997). Segnalazione della temporalità nel testo: che cosa aiuta il ricevente a collocare le azioni sull'asse temporale. In: *Atti del Terzo Convegno della Società Internazionale di Linguistica e Filologia Italiana* (L. Agostiniani et al., eds.). Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 477–505.

Miklič, Tjaša (1998a). La distribuzione dei paradigmi verbali nei compendi di opere letterarie (italiano e tedesco a confronto). In: *Paralella 6: Italiano e tedesco in contatto e a confronto* (P. Cordin et alii, eds.). Trento: Università degli studi, 452 – 467.

Miklič, Tjaša (1998b). Uso cataforico del trapassato prossimo italiano: un espediente testuale per la messa in rilievo. *Linguistica* XXXVIII/2, 183–195.

Miklič, Tjaša (1999). Kontrastiranje realizacija jednog retoričkog postupka: slobodni neupravni govor (DIL) u datom italijanskom tekstu i u njegovim prevodima na slovenački, nemački i engleski jezik. In: *Zbornik radova.* (R. Šević, ed.). Novi sad: Filozofski fakultet, 277–288.

Miklič, Tjaša (2001). Raba slovenskih glagolskih oblik v luči časovnosti, dobnosti, vidskosti in naklonskosti. In: *37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 25.6.–14.7.2001. Zbornik predavanj* (I. Orel, ed.). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 301–318.

Miklič, Tjaša (2003a). Il discorso indiretto libero nel romanzo di Giorgio Bassani *Il giardino dei Finzi-Contini*: funzioni testuali e caratteristiche linguistiche. *Linguistica* XLIII, 93–108.

Miklič, Tjaša (2003b). Interpretazione della funzione testuale dei paradigmi verbali italiani. Tentativo di un modello d'analisi integrata. In *Il verbo italiano. Studi diacronici, sincronici, contrastivi, didattici* (M. Giacomo-Marcellesi/A. Rocchetti, eds.). Roma: Bulzoni, 553–570.

Miklič, Tjaša (2004). Testi narrativi, azioni centrali e paradigmi verbali italiani. In: *Generi, architetture e forme testuali* (P. D'Achile, ed.). Firenze: Franco Cesati, 145–160.

Miklič, Tjaša (2005). Flash-forward in italiano: aspetti concettuali e moduli espressivi. *Linguistica* XLV, 239–258.

Miklič, Tjaša (2007). Metafore o načinih gledanja na zunajjezikovna dejanja v obravnavanju glagolskega vida. *Slavistična revija* 55/1–2, 85–103.

Miklič, Tjaša (2008a). Raba prihodnjika za uresničena pretekla dejanja: retorični prijem 'pogled naprej' v slovenščini in v nekaterih drugih jezikih. *JiS* 53/1, 49–66.

Miklič, Tjaša (2008b). Polisemia e sinonimia dei mezzi espressivi italiani usati in un espediente retorico largamente diffuso: l'indeterminatezza del *flash forward*. In: *Linguistica e Glottodidattica Studi in onore di Katerin Katerinov* (A. Mollica, R. Dolci, M. Picchiassi, eds.), 297–309.

Miklič, Tjaša (2008c). Alcuni aspetti di tipo pragmatico e di quello retorico-narratologico nell'uso del sistema verbale italiano (con possibili implicazioni per l'insegnamento L2). *Linguistica* XLVIII, 103–120.

Miklič, Tjaša/Martina Ožbot (2007). Teaching the uses of Italian verb forms to Slovene speakers. *Linguistica* XLVII, 65–76.

Mortara Garavelli, Bice (1985). *La parola d'altri.* Palermo: Sellerio editore.

Mortara Garavelli, Bice (1995). Il discorso riportato. In: L. Renzi/G. Salvi/A. Cardinaletti (eds.),

427–468.

Renzi, Lorenzo/ Gian Paolo Salvi (eds.) (1991). *Grande Grammatica di consultazione*. Vol II. Bologna: Il Mulino.

Renzi, Lorenzo/Giampaolo Salvi/Anna Cardinaletti (eds.) (1995). *Grande grammatica italiana di consultazione,* Vol. III. Bologna: Il Mulino.

Rimmon-Kenan, Shlomith (2002). *Narrative Fiction*. London/ New York: Routledge.

Schiffrin, Deborah (1981). Tense Variation in narrative. *Language* 57, 45– 62.

Schopf, Alfred (1984). *Das Verzeitungssystem des Englischen und seine Textfunktion*. Tübingen: Niemeyer.

Squartini, Mario (1999). On the semantics of the Pluperfect: Evidence from Germanic and Romance. *Linguistic Typology* 3, 51–89.

Sternberg, Meir (1992). Telling in Time (I): Chronology, Teleology, Narrativity. *Poetics Today* 11/4. 901-948.

Sternberg, Meir (1992). Telling in Time (II): Chronology, Teleology, Narrativity. *Poetics Today* 13/3. 463-541.

Toolan, Michael J. ([2]1992 [1988]). *Narrative. A Critical Linguistic Introduction.* London&New York: Routledge.

Weinrich, Harald (1985[4]). *Tempus*. Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz: Kohlhammer.

Weinrich, Harald (1989). *Grammaire textuelle du français*. Paris: Les Editions Didier.

TJAŠA MIKLIČ
University of Ljubljana

NARRATIVE FUNCTIONS AND LANGUAGE MEANS IN DIFFERENT LANGUAGES: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Summary

Analyses of various texts have shown that in the Romance languages, in English and in German a particular narrative procedure tends to be marked explicitly by the use of a special verb form (tense or modal construction). Some narrative procedures used to rearrange different parts of a textual world in the narration (i.e. *flash-back, flash-forward, prelude, free indirect speech* etc.), have become in time common heritage of the Western society. In some language communities, these textual modes of presentation can be rendered in more than one way (synonimy), while the linguistic means used have, as a rule, other prototypical uses (polysemy), whereas in the Slavic languages analyzed the tense remains normally unchanged. As the speakers of the Slavic languages are not helped by the form to recognize the presence of a particular procedure in their mother-tongue text, they are in fact not at all aware of them nor can they always understand correctly certain occurrences of the tenses in foreign texts. The author therefore argues in favour of an early presentation of narrative concepts already in the mother-tongue teaching, so that the basis for a general narrative competence, as well as for a better understanding of foreign texts later on, could be laid.

UDK 811.111'276.6 : 32; 81'367
ID 177373452

SILVA BRATOŽ

University of Primorska

A CONTRASTIVE ANALYSIS OF CONCEPTUAL METAPHORS IN POLITICAL DISCOURSE

Abstract: The present paper looks at conceptual metaphor universality and variation in political discourse from the perspective of a contrastive analysis based on five different languages, i.e. Slovene, Croatian, Italian, German, and English. The analysis is based on a corpus of newspaper articles in the chosen languages related to the American elections in November 2008 and is aimed at establishing the degree of universality and variation in conceptual metaphors between the five languages. The results suggest that while there is a certain degree of universality in terms of the predominant conceptual metaphors, there are also important variations between the languages and cultures in question, such as the ubiquity of metaphorically motivated terminology and election jargon identified in (American) English texts.
Key words: conceptual metaphor theory, contrastive analysis, universality and cultural variation, political discourse

1. Introduction

The majority of research in conceptual metaphor theory (Lakoff and Johnson 1980, Lakoff 1993, Kövecses 2002) has long been concerned with identifying and analysing metaphorical concepts in the English language. Recently, however, we have witnessed an important trend towards applying the theory in other languages and across languages. A major influence in this development is the work of Kövecses (2000, 2002, 2005) on universality and cultural variation in metaphor and metonymy. Underlying these efforts is the belief that a number of insights into the importance of metaphors as mirrors of our cultural and social environment can be gained by analysing metaphors contrastively.

The research is aimed at establishing the ways in which metaphors reflect the linguistic and cultural environments from which they emerge. To this purpose, political discourse was examined from the perspective of five different languages, i.e. Slovene, Croatian, Italian, German, and English. A contrastive analysis was conducted based on a corpus of newspaper articles in the chosen languages related to the American elections in November 2008 and aimed at establishing the degree of universality and variation in conceptual metaphors between the five languages. It has been argued that while the selected languages share many metaphorical conceptualisations of elections (such as elections as fighting), there are also significant variations which have cultural implications.

2. Universality or Variation?

One of the questions which has provoked much discussion among linguists working in this area is whether there are certain conceptual metaphors which could be regarded as universal, i.e. which exist in all languages and cultures. This discussion, which was started by Lakoff and Johnson in 1980 and is still relevant today, worked around the premise that certain metaphors could be regarded as universal or near-universal and therefore independent of the time and place in which they occur. This is one of the main underlying assumptions of the cognitive view of metaphor which relates the universality of metaphor to the claim that human experience is largely universal. The conceptual metaphor which is frequently analysed in this context is ANGER IS A HOT FLUID IN A CONTAINER (Lakoff and Kövecses 1987, Kövecses 2000) with its numerous linguistic realisations in everyday language, such as:

(1) She's blowing off steam.
(2) When she told me the truth, I exploded!
(3) Let him stew.
(4) You make my blood boil.
(5) Simmer down!

These examples assume a container, which in this case corresponds to the human body, a fluid inside this container, and finally the heat as a property of the fluid. It is the heat of the fluid which corresponds to anger, which means that we apply our knowledge about the behaviour of hot fluids in a closed container to the concept of anger. Kövecses (2002, 165-170) reports that metaphorical expressions corresponding to this conceptual metaphor have been found in a number of unrelated languages, such as English, Hungarian, Japanese, Woof and others. To add to Kövecses' list, we can say that the conceptual metaphor undoubtedly exists also in Slovene with a number of metaphorical entailments (e.g. *Zavrelo mi je., Dvignilo mi je pritisk., V njem je zakuhalo., Prekipelo mi je., Kje imaš ventil za jezo?, Dati moraš duška svoji jezi*., etc.)

In this context, particular attention has been paid to studies of metaphors related to individual feelings analysed as target domains, such as anger, fear, happiness and others. Another issue which has intrigued many cognitive linguists and psychologists is the conceptualization of time. Although it has been argued that time is conceptualised largely in the same way across languages, some studies suggest that there are important variations between languages. For example, in addition to conceptualizing time as horizontal in spatial terms (the future is before us, while the past is behind) Mandarin uses also the vertical conceptualisation of time (future events are down, past events are up) (Boroditsky 2001).

While the question of metaphor universality is still subject to some debate, the fact that there is cultural and linguistic variation involved in metaphors is usually taken for granted. Since according to the cognitive view, metaphors do not function merely at the linguistic level but also on the conceptual, physical (bodily), and socio-cultural level, it should not come as a surprise that they are subject to variation across and within languages. However, while we may accept the apparent cultural

embeddedness of metaphors, it soon becomes clear that the reasons and ways in which metaphors differ are all but evident.

The cultural embeddedness of metaphors is expected particularly at the specific level of metaphors, while the generic-level metaphors are more likely to be good candidates for universal or near-universal metaphors. On the other hand, there are several distinct kinds of conceptualizations across languages which are not confined to the specific-level metaphors. Kövecses (2005, 67-87) proposes three possibilities of cultural variation, i.e. congruent, alternative and preferential metaphors.

Congruent metaphors are metaphors which are in congruence with the generic schema but may lead to unique cultural content at lower levels, for example the anger related expressions in Japanese which are grouped around the concept *hara* (literally 'belly'). Secondly, there are several distinct kinds of alternative conceptualizations across languages, such as the alternative to the common conceptualisation of time, according to which the future is 'in front' and the past 'behind us', in some languages (such as Maori) in which the past is conceptualized as being 'in front' and the future 'behind'. And thirdly, while in many cases two or more languages may share some conceptual metaphors, the speakers of a language may show preference for a particular conceptual metaphor.

However, there is another aspect of variation which could be added to Kövecses' list, namely variation in the level of conventionality of the source domain. For example, while the three linguistic realisations of the conceptual metaphor ELECTIONS ARE A BATTLE below (the lexical items 'campaign', 'camp', and 'stronghold') all clearly belong to the domain of battle, their role and importance in the context of elections varies considerably. Today the expression 'campaign' (6) clearly belongs to election terminology, referring to organised pre-election activities. This means we hardly see it as a metaphor in the first place, its etymology (from Italian *campagna* meaning 'field' or 'military operation') largely forgotten. We can argue that as it is a dead metaphor, it has acquired terminological status. On the other hand, the word 'camp' in (7) in the context of elections has not lost all its metaphorical power as we can still recognise it as a metaphor[1]. On the other hand, this expression is frequently used for organisation units of a political party during elections, which means that its meaning has become conventionalised. In this case, we could argue that the word 'camp' belongs to metaphorically motivated pre-election jargon. However, the expression 'long march' in (8) is clearly a live or active metaphor as its interpretation requires a wider context.

(6) presidential <u>campaign</u>
(7) McCain's <u>camp</u>
(8) <u>long march</u> on the White House

Different languages may share the same conceptual metaphor but this particular metaphor may be more conventional in one language. The level of conventionality may be established by determining how conventional (i.e. dead or

[1] Lakoff and Johnson (1980) would probably classify it as a dormant metaphor.

active) particular metaphorical entailments are. An eloquent example of variation in terms of conventionality is the specific metaphorically motivated jargon and terminology related to the metaphor ELECTIONS ARE A BATTLE, which was recognized in American pre-election discourse (see below).

In addition, Kövecses (2005) discusses various aspects of potential variation in metaphor, which does not necessarily occur cross-culturally or cross-linguistically. Given the complexity of the contemporary society, we may, indeed, expect a certain extend of variation also within a particular culture or language. In this respect, several aspects or dimensions of metaphor variation within a culture can be examined, such as the social, cultural, regional and other relevant dimensions.

3. Methodology

The methodological basis of the present research is related to two theoretical traditions which are focused on analysing metaphors as forms of organising conceptual structure, i.e. the conceptual theory of metaphor as one of the most prominent frameworks in the cognitive linguistics movement and critical metaphor analysis as an off-spring of critical discourse analysis. It is suggested that valuable methodological tools for researching metaphors in political discourse can be gained by combining these two traditions (Goatly 2007, Cienki 2008). By blending these two theories, we are employing a special interdisciplinary approach to linguistic analysis, i.e. a transdisciplinary approach (Fairclough 2003, 225) which implies using the methodology and analytical tools of one theory but working with the logic of another. Thus, as regards the basic methodological apparatus, we have relied mainly on the conceptual theory of metaphor (the definition of conceptual metaphor, the theory of domains, the different levels of conceptual metaphors, etc.), while we have used the logic of critical metaphor analysis especially in the sense of the importance given to metaphors in a discourse and the role metaphors play in conceptualizing our social reality.

In terms of methodology, Cameron (1999, 8) points out that it is necessary to decide at the onset of the research process whether metaphor will be considered as a phenomenon of language, of thought or of both. For the past twenty years several researchers have argued that metaphor should be studied by taking into account its cognitive aspect as much as its linguistic features. However, analysing metaphors by considering both their cognitive and linguistic aspects leads to a number of methodological issues, such as the identification of metaphors at the linguistic level (recording linguistic realisations of metaphors), identifying metaphor systematicity (defining and naming conceptual metaphors) and establishing universality and variation.

As conceptual metaphors can be realised in a language in many different ways, the identification of individual linguistic realisations of metaphors cannot be restricted to a particular segment of language (e.g. a word, phrase or clause) which could be isolated and analysed as a recurrent structure. This is evident from the following examples:

(1) McCain's allies
(2) This once-red state is now a raging battleground, along with a few others where Mr. Obama has sought to expand his electoral map.

In (1), it is the noun phrase as such which contains enough information about both the source and target domains (i.e. elections and battle) to enable us to recognise it as a metaphor, while in the case of (2), the metaphor is spread over the whole sentence. By breaking it down into smaller units (for example, we could analyse just 'Obama has sough to expand his electoral map') we would lose the connection between the fighting ('raging battleground') and the outcome ('expand his electoral map') and therefore an important aspect of this particular metaphorical entailment. For this reason and for want of a better method which could be used to identify a linguistic realisation of a metaphor in syntactic terms, particular instantiations of conceptual metaphors were recorded by considering the minimal context necessary for identifying the source and the target domain and the cross-domain mappings involved.

Having identified and recorded all the metaphorical realisations of metaphors in the corpus of pre-election articles, the next stage is to look for recurring patterns leading to different degrees of systematicity. [2] In practice this means identifying the related conceptual domains and the cross-domain mappings and, finally, lexicalising conceptual metaphors.

The contrastive analysis stage is carried out both at the linguistic and conceptual level. At the conceptual level we can determine whether there is variation between conceptual metaphors between the languages analysed, i.e. if they are the same, different or similar. Although different aspects of metaphor can be subject to variation (the target or source domain, the correspondences between the two, etc.) it is the source domain which is the most productive supply of variation.

4. Research and results

The case study presented in this paper is focused on conceptual metaphors and their realisations in a corpus of pre-election articles related to the American elections in 2008 in five different languages (English, Slovene, Italian, German and Croatian). The sources of the articles were two major newspapers from countries where the selected languages are spoken (with American newspapers in the case of English and German in the case of the German language). The articles were collected over a period of ten days before the elections and the first day after the elections.

The results have shown that the selected languages share many metaphorical conceptualisations of elections, such as the conceptual metaphors ELECTIONS ARE A

[2] Systematicity in the form of recurring metaphorical patterns can be seen at various levels. Cameron (1999, 16) has identified three such levels, i.e. local, global and discourse systematicity. Local systematicity refers to the development and realisation of a conceptual metaphor within a particular text, while global systematicity reflects systems and layers of metaphors from a range of discourse types. Discourse systematicity, which is focused on specific discourses, can be placed between these two.

BATTLE and ELECTIONS ARE A CONTEST. These two conceptual metaphors were the most prominent in all the languages analysed, which was clear both from the metaphorical extension involved (i.e. the number of all their different linguistic realisations) as well as from the corpus analysis of key lexical items from the domains of battle and contest (see Table 2 below). However, the results also suggest that there are significant variations in the use of metaphors between and within the languages selected. Three such variations will be discussed below, variation in the level of conventionality, variation in the source domain, and preferential conceptualisations.

4.1. Level of conventionality

The results suggest that a specific metaphorically motivated jargon has been developed in (American) English which conceptualises pre-election activities as a battle or fighting. Table 1 shows a number of key lexical items which belong to the BATTLE domain and their systematic use in the pre-election context. While a number of these lexical items were identified in all the languages analysed, such as the word 'battle' and its translation equivalents in the other four languages, it is also clear that the English set is the largest (the items in parentheses are translation equivalents which were not actually used in the respective languages) and the most systematically organised.

	English	Slovene	German	Italian	Croatian
pre-election activities	*battle, fight*	*bitka, boj*	*Kampf*	*battaglia*	*bitka*
an increased intensity of the pre-election activities	*attack*	*napad napadati*	*Angriff*	*attacco attaccare*	*napad napadati*
a group of people supporting the same candidate	*camp*	*tabor*	*Lager*	*campo*	*tabor*
supporter	*ally*	*zaveznik*	*(Alliirte)*	*(alleato)*	*(zaveznik)*
assistant	*aide*	*(pribočnik, adjutant)*	*(Adjutant)*	*(aiutante)*	*(ađutant, pobočnik)*
group of voters	*column*	*(kolona)*	*(Kolonne)*	*(colonna)*	*(kolona)*
place with a high number of supporters	*stronghold*	*(oporišče)*	*(Stützpunkt, Festung)*	*(fortezza, roccaforte)*	*uporište*
intensive preelection activity	*blitz*	*(blitzkrieg)*	*(Blitzkrieg)*	*blitz*	*(blitzkrie)*
state where both candidates try to win the majority	*battleground*	*(bojišče)*	*'Schlachtfeldstaa'*	*(campo di battaglia)*	*bojište*
a specific preelection activity	*operation*	*(operacija)*	*Operation*	*(Operazione)*	*(operacija)*
exposed preelection activities	*front line*	*(bojna linija)*	*'in erster Linie'*	*Linea d'attacco*	*(crta bojišnice)*

*parentheses are used for translation equivalents which were not identified in the corpus of articles

Table 1 Cross-domain mappings in the metaphor ELECTIONS ARE A BATTLE in different languages

Besides the fact that some metaphorically motivated terms were found only in English (e.g. *stronghold*, *blitz* and *column),* another aspect of variation is involved, i.e. in the Slovene, German and Croatian corpora, a number of key lexical items from the BATTLE domain were used in inverted commas (1-4), which means their meanings were regarded as unconventional in the respective languages.[3]

(1) nekatera 'republikanska ozemlja' (Eng. some 'Republican territories')

(2) je Obami čestital ob njegovem 'triumfu' (Eng. he congratulated Obama on his 'triumh')

(3) krenuti na 'neprijateljski' teritorij (Eng. go to the territory of the 'enemy')

(4) 'Schlachtfeldstaates' (Eng. 'battleground states')

4. 2. Variation in the source domain

Since it was clear form the onset that the target domain under scrutiny was the domain of elections, variation was expected at the level of various source domains and cross-domain mappings. In this respect, considerable variation was identified at the specific level of metaphors, whereby languages varied with respect to the choice of source domain. A good example are the equivalents in the selected languages for the metaphorically motivated term 'running mate' commonly used for the vice presidential candidates. As we can see from (1), the four languages have all employed different source domains (the reference is to the female vice presidential candidate Sarah Palin) in the metaphorical term; English the domain of contest, Slovene of journey, Croatian the domain of (love) relationships and German the domain of battle. In the Italian corpus, the English expression 'running mate' was used.

(1)
Eng. running mate
Slo. 'sopotnica' (fellow traveller)
Cro. 'partnerica' (partner)
Germ. 'Kampfgefährtin' (fellow fighter, comrade in arms)

Having identified the two predominant source domains in the conceptualisation of elections, i.e. the domains of BATTLE and CONTEST, variations at the specific levels of metaphors were expected. For example, we expected to find extensive culture-specific variations in the distinct manifestations of contest, such as different types of sports activities typical for a particular culture. In other words, we assumed the American corpus would uncover metaphors related to typical American sports, such as baseball or American football. Instead, the results revealed that the metaphor ELECTIONS ARE A CONTEST did not reflect cross-cultural variation in terms of culture-specific types of sports as few such examples were found. One of them is the expression 'ground game' in (2), which is related to American football and is used in election discourse to mean a campaign focused on the direct communication with he voters ('door-to-door' pre-election activities).

[3] Italian is an exception in this case as in this language it is common practice to use words from other languages where there are no direct Italian equivalents. Several metaphorically motivated English terms, such as *blitz, running mate, swing states* were thus left in English.

(2) an aggressive ground game is under way

With respect to the types of sports identified in the texts which characterise the source domain on the generic level, the variation identified did not reflect differences in culture but rather within the cultures in question. Specific-level metaphors, which were found in all languages, revealed conceptualisations of elections mainly as running, horse races, car races but there were also a few references to other types of sport, such as box, fencing, sailing and others.

Similarly, the results revealed that most variation in the form of fighting was not culture-specific. The linguistic realisations of metaphors identified suggest a prototypical battle with lexical items, such as 'fight', 'battle', 'conquer', 'front', 'victory', 'defeat' and others. In addition to these, numerous unconventional metaphorical entailments were identified, pointing to specific forms of fighting, such as references to the French revolution in (3), a duel in (4), feudal fights in (5) and several others.

(3) the state has long been a bastion of cultural conservatism

(4) das letzte Fernsehduell der Präsidenschaftskandidaten (Eng. The last TV duel of the presidential candidates)

(5) una volta feudi repubblicani (Eng. once Republican feuds)

The analysis has also revealed that certain aspects of the source domain BATTLE were made more prominent than others. A good example of this type of variation is the lower-level conceptual metaphor ELECTIONS ARE CONQUERING LAND which was found mainly in the American corpus. The examples below show that the metaphor is structured very systematically.

(6) conceding Pennsylvania two weeks before the election

(7) we have ground to make up, but we believe we can make it up

(8) the shrinking electoral map

(9) Obama in position to grab Colorado

(10) incursions into Republican territory

(11) Obama also is making a vigorous push in Florida

(12) the state is still up for grabs

4.3. Preferential conceptualisations

As we have mentioned above, variation can occur when the users of one language show preference for a particular source domain. One way of determining this could be the number of all different linguistic realisations of a conceptual metaphor. In the case of the metaphor ELECTIONS ARE A BATTLE, the greatest number of metaphorical entailments was found in the German corpus. Another relevant factor is frequency. A corpus analysis based on a selection of key lexical items was carried out with a view to determining whether there was any variation in the frequency of their use. Table 2 shows that there was a certain degree of preference for the lexical root 'Kampf' in the German corpus. Considering these two criteria we may conclude that the German corpus reflects a certain preference for the source domain BATTLE.

Language	Slovene	English	Italian	German	Croatian
Number of words in corpus	22,202	42,723	17,541	25,135	9,619
boj, bitka, napad *battle/ fight /attack* *attacco/battaglia/combattere* *Kampf* *Napad/boj /bitka*	1 ‰	1,8 ‰	0,6 ‰	4,5 ‰	1,1 ‰
tabor/štab *base/camp* *campo* *Lager* *tabor*	0,9 ‰	0,5 ‰	0,5 ‰	0,4 ‰	0,2 ‰
tekma *race* *corsa/sfida* *Spiel, Rennen* *utrka*	1,2 ‰	1,9 ‰	1,5 ‰	0,5 ‰	1,3 ‰
zmaga *victory/win* *vittoria* *Sieg/gewinnen* *pobjeda*	5,4 ‰	1,9 ‰	2,6 ‰	2,2 ‰	3,2 ‰

Table 2 Frequency of key source domain lexical items in the corpora of articles

Other examples of preferential conceptualisations are elections as gambling, identified mainly in the American corpus and elections as changes on the sea, found mostly in the Italian corpus. The conceptual metaphor THE PRESIDENTIAL CANDIDATE IS A MESSIAH could be seen as an alternative conceptualisation as it was found primarily in the American corpus.

5. Conclusion

The purpose of this paper was to establish the ways in which metaphors reflect the linguistic and cultural environments from which they emerge. The research was based on a contrastive analysis of conceptual metaphors used in the pre-election political discourse. It has been argued that while there is a certain degree of universality in terms of the two predominant conceptual metaphors, i.e. ELECTIONS ARE A BATTLE and ELECTIONS ARE A CONTEST, there are also important variations between the languages and cultures in question, such as the ubiquity of metaphorically motivated terminology and election jargon identified in (American) English texts. Different aspects of variation at the level of source domain were discussed, such as variation in the level of conventionality, in terms of the preference given by a language to a particular domain, variation in the range of metaphorical entailments and the frequency of key lexical items. The question remains whether these variations reflect different conceptions of this social phenomenon in the minds of the speakers of different languages. We would like to argue that while the source domains related to the conceptualisation of elections are largely overlapping, the fact

that languages differ in the levels of conventionalisation of metaphors used or the fact that there are degrees of preferences for a certain conceptual domain indicate that speakers of the languages analysed have different concepts of elections.

References

Boroditsky, L. (2001) Does language shape thought? English and Mandarin speakers' conception of time. In: V. Evans, B. Bergen and J. Zinken (eds.) 2007. *The Cognitive Linguistics Reader*. London: Equinox. 316-335.

Cameron, L. and Low, G. (1999) *Researching and Applying Metaphor*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cameron, Lynne. (1999) Operationalising 'metaphor' for applied linguistic research. In: L. Cameron and G. Low (Eds.), *Researching and Applying Metaphor.* Cambridge: Cambridge University Press. 3-29.

Cienki, A. (2008) The application of conceptual metaphor theory to political discourse: methodological questions and some possibile solutions. In: T. Carver andJ. Pikalo (Eds.) *Political Language and Metaphor.* New York: Routledge. 241-256.

Deignan, A. (1999) Corpus-based research into metaphor. In: L. Cameron and G.D. Low (Eds.). *Researching and Applying Metaphor*. Cambridge: Cambridge University Press. 177-199.

Fairclough, N. (2003) *Analysing Discourse.* London, New York: Routledge.

Goatly, A. (2007) *Washing the Brain: Mataphor and Hidden Ideology.* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company

Kövecses, Z. (2000) *Metaphor and emotion. Language, culture, and body in human feeling.*

Cambridge: Cambridge University Press.

Kövecses, Z. (2002) *Metaphor: a practical introduction*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Kövecses, Z. (2005) *Metaphor in culture: Universality and variation*. New York: Cambridge University Press.

Lakoff, G. (1993) The Contemporary theory of metaphor. In: A. Ortony (eds.) 1993. *Metaphor and Thought*. London: Cambridge University Press. 202-251.

Lakoff, G., and Johnson, M. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, G. and Kövecses, Z. (1987) The Cognitive Model of Anger Inherent in American English. In: D. Holland and N. Quinn (eds.) *Cultural Models in Language and Thought.* Cambridge: Cambridge University Press. 195–221.

SILVA BRATOŽ

Univerza na Primorskem

KONTRASTIVNA ANALIZA KONCEPTUALNIH METAFOR V POLITIČNEM DISKURZU

Povzetek

V preteklosti se je preučevanje metafore v okviru konceptualne teorije metafore osredotočalo zlasti na prepoznavanje in analizo metaforičnih konceptov v angleškem jeziku, medtem ko smo danes lahko priča širjenju tega področja raziskovanja tudi na druge jezike oziroma na preučevanje metafore s pomočjo medjezikovne in medkulturne protistavne analize. Pri tem izstopa zlasti Kövecsesevo (2002, 2005) delo na področju univerzalnosti in kulturnih variacij v okviru metafore in metonimije. Poglavitni namen raziskave, ki je predstavljena v pričujočem članku, je bil ugotoviti, ali in na kakšen način metafore odražajo jezikovno in kulturno okolje, iz katerega izhajajo. Za ta namen smo se odločili za preučevanje metafor v predvolilnem političnem diskurzu na temelju kontrastivne analize. Analizirali smo časopisne članke s predvolilno tematiko, povezano z volitvami v ZDA leta 2008, in sicer v petih različnih jezikih, t.j. slovenščini, angleščini, italijanščini, nemščini in hrvaščini. Rezultati analize so pokazali, da prihaja navzlic nekaterim skupnim prevladujočim metaforičnim konceptualizacijam volitev (npr. volitev kot bojevanja in tekmovanja) med izbranimi jeziki do variacij, ki imajo kulturne razsežnosti, saj smo ugotovili številne primere medjezikovnega in medkulturnega variiranja.

UDK 821.111(540).09.31; Адига А. ; 821.163.41.09-3
ID 177374988

VLADISLAVA GORDIĆ PETKOVIĆ

Univerzitet u Novom Sadu

FORME DNEVNIČKOG I ISPOVEDNOG U SAVREMENOJ SRPSKOJ I ANGLOFONOJ PROZI

Apstrakt: Rad će se pozabaviti odlikama književnog jezika i stila u delima nekoliko domaćih i anglofonih autora koja su koncipirana kao dnevnička ili ispovedna proza. Pisci poput Jelene Lengold, Sare Voters, Milete Prodanovića ili najnovijeg laureata britanske nagrade "Buker" Aravinda Adige svoje romane i kratke priče koncipiraju kao manipulaciju egzistentnim svojstvima pripovedača u prvom licu. Rad će istražiti leksičke i semantičke potencijale ispovedanja kao pripovednog modusa koji zavisi od tematskih i značenjskih nijansi govornog jezika koliko i od pripovedačevog umeća da manipuliše semantičkim i afektivnim sadržajem iskaza.
Ključne reči: pripovedanje, ispovest, autobiografija.

U knjizi *Tipične forme romana* nemački teoretičar Franc Štancl kao osnovne tipove pripovedanja navodi "pripovedanje-izveštaj" i "scenski prikaz". Vejn But je, pak, u *Retorici proze* ukazivao da su vidovi naracije "kazivanje" i "prikazivanje": prvi podrazumeva predočavanje radnje sa stanovišta veštački uspostavljenog autoriteta a drugi predstavljanje radnje kao kontinuirani proces. Dok u Štancelovoj podeli faktički biramo između sintetičkog i analitičkog iskaza (odnosno apostrofiranja ishoda u prvom ili pak toka pripovedanog događaja u drugom slučaju), But se rukovodi stepenom verodostojnosti iskaza kao važnim kriterijumom za pouzdanost pripovedača. Kete Hamburger u svojoj *Logici književnosti* izveštaj smatra inherentnom crtom pripovedanja: izveštaj je svojstvo objektivnog pripovedanja koje je uvek usmereno na situaciju.

Ma koliko se činila nesumnjivom i gotovo podrazumevajućom, distinkcija između pripovedača u prvom i trećem licu nije automatski prihvaćena u teoriji pripovedanja, i ne pridaju joj svi teoretičari jednaku važnost. Za Vejna Buta ona je irelevantna, jer ovaj teoretičar smatra da je važnije odrediti je li pripovedač akter radnje ili samo anonimni pripovedni filter koji ne poseduje svojstva književnog junaka. Kete Hamburger podelu na prvo i treće lice bazira na odnosu prema mimezisu pa je po njoj pripovedanje u prvom licu "mimezis iskaza stvarnosti" (Hamburger 1979: 311), a pripovedanje u trećem "mimezis stvarnosti". To znači da je pripovedanje u prvom licu od strane čitaoca doživljeno kao autentičan govor o stvarnosti, a pripovedanje u trećem kao fiktivna stvarnost fiktivnih lica.

Pripovedač u prvom licu posreduje priču čitaocu od koga zna više da bi, što više govori o sebi, sve brže postajao žrtvom samozavaravanja: on otkriva na uvid čitaocu svoje slepilo i pripovedanje u prvom licu demonstrira nemoć pripovedača da se od tog slepila distancira. Pripovedač u prvom licu, kad je dramatizovan i integrisan u fiktivni svet o kome pripoveda, generiše značenje teksta parcijalnošću svoje vizije i tom nepouzdanošću viđenja koja mu je svojstvena.

U ovom radu istražićemo formu ispovesti, dnevničke, epistolarne ili konfesionalne, kao značajan tip pripovedne situacije u kojoj pripovedač u prvom licu otkriva i svoje znanje o svetu i svoje slepilo za sopstvenu prirodu. Ispovest nikako nije vid zbližavanja pripovedača i čitaoca, ali jeste efikasan ritual ubeđivanja i dodvoravanja: pripovedač iznosi svoju verziju pripovedane stvarnosti, a ta verzija može biti svedočanstvo o nepremostivoj otuđenosti, nedostatku volje i mogućnosti da se stvarnost menja, nemoći da se utiče na sopstveni život. Pripovedač može u oku čitaoca biti uveličana verzija svih mana ljudske percepcije: on je živi primer pristrasnosti, neobjektivnosti, ograničenosti, pogrešne procene i zabludelosti. Stoga je pripovedanje u prvom licu, isto tako, vid karakterizacije – jednako koliko i alegorijska paradigma čovekove nesposobnosti da rasuđuje nepristrasno.

Odnos pripovedača i pripovedane građe specifičan je utoliko što pripovedač u prvom licu može biti učesnik ili svedok, može posredovati sopstveno ili pak tuđe iskustvo –a to, dakako, bitno menja odnos prema događajima o kojima govori. Isto tako, pripovedač može da se seća (retrospekcija) ili da događaje verbalizuje u istom trenutku kad ih registruje. Žerar Ženet je ukazivao na podvojenost percepcije i verbalizacije u prvom licu, što je samo na drugačiji način formulisana Štancelova podela na "ja koje doživljava" i "ja koje priča". I pored suženog prostora percepcije i ograničenog uvida u objektivnu stvarnost, pripovedač u prvom licu je na dobitku stoga što ima na raspolaganju mnogo načina da fingira stvarnost: njegovo posredovanje stvarnosti može dobiti oblik pisma, dnevničkih beležaka, memoara, usmene ispovesti... Kompleksnost pripovedača u prvom licu je egzistencijalna i psihološka: on je biće govora, misli i delanja kog najčešće sagledavamo u neskladu to troje.

Od pripovedača u prvom licu očekuje se egzistencijalna prisutnost, a logika pripovedanja u prvom licu može biti ozbiljno ugrožena ako to egzistencijalno "ja" pokušamo da objektivizujemo. Dorit Kon prepoznaje dva iskušenja pripovedača u prvom licu: prvo je "objektivizacija sebe" (a ona "prekida esencijalnu vezu između sadašnjeg iskaza i pređašnjeg iskustva") i drugo "sveznajuća prezentacija okolnog sveta koja zanemaruje subjektivnu perspektivu vlastitog ja" (Kon, 1995: 82).

Nepouzdanost pripovedačevog izveštavanja temelj je i ispovedanja i svake fiktivne autobiografije; različite kritičke škole, od psihoanalize (Lakan) preko analize pripovednog diskursa (Emil Benvenist) i konverzacije (Vilijam Labov), dolazile su do zaključka da je autobiografsko prećutni element diskursa. U različitim pristupima pripovednom tekstu očituje se prepoznavanje krize identiteta kao

ključnog elementa koji otkriva da se ispovest pretače u indiskretnost a poverenje u manipulaciju, te forme ispovedanja postaju i vid etičke manipulacije čitaocem.

Beli tigar Aravinda Adige je roman o Balramu Halvaiju, ambicioznom i amoralnom sirotanu poniklom u najcrnjoj bedi indijske države Bihar koji je čvrsto rešen da sebi zagrabi parče indijskog privrednog čuda. Ovaj nedoškolovani sin vozača rikše zahvaljujući slučaju koliko dovitljivosti, odlučnosti i amoralnosti postaje šofer i čovek od poverenja industrijalca Ašoka, čija poslovna imperija počiva na korupciji a psihička stabilnost na braku sa Amerikankom kog će razoriti kulturne razlike. O tome kako je zaklao svog gospodara i prisvojio novac za podmićivanje nove vladajuće garniture, o tome kako je iz Delhija pobegao u Bangalor, postao preduzetnik, vlasnik kristalnog lustera i srebrnog laptopa Balram piše kineskom premijeru, u imejlu dugom sedam dana i noći, u želji da mu kaže istinu o dva lica Indije, o njenoj dubokoj bedi i bizarnom glamuru. "Čini se, gospodine", obraća se Balramu kineskom premijeru, "da ste vi Kinezi u svemu daleko ispred nas, osim što nemate preduzetnike. A naša nacija, iako nema puteve, pijaću vodu, električnu energiju, kanalizacioni sistem, javni prevoz, osećaj za higijenu, disciplinu, učtivnost ili tačnost, ima hiljade i hiljade preduzetnika. " (Adiga, 2008: 8)

Ironična oštrica u ovom iskazu pojačava kontrast između Balramove poze neveštog i naivnog mladića i njegovog beskrupuloznog puta ka uspehu, smeštajući tako Adiginog junaka u tradiciju engleskog klasičnog romana gde, na primer, pikarski junaci Danijela Defoa ili Tobajasa Smoleta svoj problematičan društveni uspon predstavljaju kao sticaj okolnosti za koje nisu moralno odgovorni. Slično jednoj Mol Flanders ili Roderiku Rendomu koji će krađu, prevaru ili prestup objasniti nužnošću da se pobedi neregularan poredak vrednosti, Balram nudi Venu Đijabau da mu "besplatno" ispriča "istinu o Bangaloru", "iz poštovanja prema istorijskim dostignućima kineskog naroda", zato što veruje da je budućnost u rukama "ljudi žute i smeđe kože"; po Balramovom uverenju, čovek bele kože izgubio je moć da odlučuje o daljoj sudbini sveta zato što se istrošio "od sodomije, upotrebe mobilnih telefona i zloupotrebe droga" (Adiga, 2008: 9). Junak ne priča istinu o Bangaloru, već istinu o sebi, a njegova životna povest teško da može poslužiti kao pobednički recept za pripadnike "smeđih" i "žutih" u borbi protiv "belih": defoovska ironija ovde se jasno očituje kao čitaočeva nemoć da razdvoji ritualno od esencijalnog, nemoć da visokoparan govor o navodno višim interesima i obzirima prepozna kao paravan za ispovest zločinca.

Čitalac se, ipak, pita da li je Balramovo rezonovanje samo apsurdno hipertrofirano od strane autora kako bi taj jaz između reči i postupaka bio što veći ili je ovakva slika moralne i finansijske kataklizme tek jedan delić junakove slike sveta koju su uslovili neznanje, nedostatak obrazovanja i bujna mašta. Njegov gospodar Ašok naziva ga "polupečenim", smatrajući da je po Indiju tragično to što nedoškolovani ljudi poput Balrama mogu da odlučuju o sudbini zemlje na parlamentarnim izborima: ovde prepoznajemo isti ironijski otklon, jer se

argumentacijom ponovo manipuliše – problem indijskog društva je korupcija na svim nivoima koja uključuje i nameštanje izbora, tako da, u krajnjoj liniji, ljudi poput Balrama zapravo ne odlučuju ni o čemu. Ašok je, slično Balramu, ili naivan, ili manipuliše argumentima. Ali, kako možemo sa sigurnošću znati šta Ašok misli, šta je doista rekao? Jedini izvor podataka je pripovedač u prvom licu. Balram u pismu prepričava razgovor gospodina Ašoka sa suprugom (koju Balram zove samo Pinki Madam, priznajući da mu svaki put srce zakuca brže kad ona progovori), razgovor vođen na engleskom – na jeziku koji je Balram tada "već bio naučio dovoljno" da, kako kaže, pogodi značenje (Adiga 2008: 12). Sluga, dakle, ne tumači, ne prepričava: on pogađa šta jezik kolonizatora kaže o kolonizovanom, znajući unapred da to nije ništa dobro, ništa pohvalno. Ako je učitao značenje u razgovor gospodara i domislio njegove misli, Balram je to učinio u saglasju sa svojom slikom sveta, sazdanom na polaritetima: Indija svetla, koja pripada bogatima, može samo da se podsmeva Indiji tame, gladnih i bosih, zastrašenih i neobrazovanih. Isto tako, bogata i moćna Indija za svaki neuspeh i krizu okrivljuje siromašnu i bednu Indiju, njenu nesposobnost da se sameri obrascima napretka: ugnjeteni su optuženi da ne mogu realizovati san o napretku. Indija tame ne može da jednostavno prihvati merila i običaje kojima se rukovodi Indija svetla. Žena koja je "madam" i ima ružičastu kožu fascinira Balrama kao statusni simbol, i on će poželeti da u svom prvom odlasku kod prostitutke dobije plavokosu ženu svetle puti. Ironično je što Balramov odlazak u kuću greha omogućuje upravo novac dobijen od Pinki Madam: koverat s novcem koju mu gospodareva žena daje kao nagradu za bekstvo u slobodu prvi je dodir moći u njegovom životu. To je takođe i prvi čin nelojalnosti prema gospodaru – Pinki Madam je napustila muža i otputovala u Ameriku da se nikad ne vrati. Pokazaće se da je Balram podložan svim stvarima koje, po njegovom mišljenju, upropašćuju belog čoveka: novcu, piću, senzacijama, manipulaciji. Junak se na samom kraju ispovesti vraća na svoj iskaz o opsesijama koje slabe moć belog čoveka da bi potvrdio da je i sam postao slab: očaran kristalnim lusterom i u strahu od sodomije i smrti, on očajnički odbija ne samo da se pokaje zbog zločina, već da se odrekne mita o preduzetništvu.

Aravind Adiga u svom romanu prvencu kreira junaka po obrascu "simpatičnog psihopate"; mešavina crnog humora, apatije i etičke deformacije odlikuju mnoge književne negativce od Ričarda Trećeg do Hamberta Hamberta. Pripovedanje u prvom licu ukida objektivnost, a u prvi plan stavlja problematičnu subjektivnost etički problematičnog pripovedača. Dakle, Balram se ne ispoveda da bi olakšao dušu – u njegovom dugom pismu nema traga griži savesti, kajanju ili bilo kakvom osećanju odgovornosti. On je jedan od onih negativaca koji bespoštedno kritikuju anomalije sistema na kojima su profitirali, opravdavajući svoje zastranjenje nepravilnostima višeg reda. U Balramovom slučaju, meta kritike su indijski kastinski sistem, bezakonje, korupcija, socijalna nepravda, patrijarhalnost i primitivizam – dakle, sve ono što ga je, po sopstvenom uverenju, nateralo na prestup. Međutim,

surovi naturalizam u slikanju klasnih razlika i ljudske bede ostaje tek efekat, nemoćan da kompenzira nedostatak upečatljivog zapleta i uverljivih junaka. Balramova porodica je, koliko i porodica njegovog gospodara, tek skup karikatura patrijarhalnog sveta bez žiga individualnosti. Ašok jeste Balramu dobar gospodar, ali je tek nešto osetljiviji i saosećajniji od svoje proračunate i gramzive braće; Balram je samo podmuklija i opasnija verzija svoje autoritarne bake – u slikanju likova ne postoje finese, samo oštra podela na gospodare i sluge, na one rođene u bogatstvu i one u siromaštvu, na one koji suvereno vladaju tokovima novca i znanjem engleskog i one koji tapkaju u mraku siromaštva i neznanja bezuspešno pokušavajući da imitiraju bogate.

Već u prvoj rečenici svoje ispovesti Balram apostrofira imperijalnu nadmoćnost engleskog jezika – jezika koji kolonizuje i njega i kineskog predsednika: "Gospodine predsedniče vlade, visokopoštovani, ni Vi ni ja ne govorimo engleski, ali postoje stvari koje se mogu reći samo na engleskom." No ironičnim obrtom, ispostavlja se da je upravo engleski medijum nepravdi, patnje, zločina a da junakov pripovedni interes nije ispravljanje lošeg imidža domovine već sociološka pridika o uslovljenosti razvoja identiteta: o opasnostima hibridizacije tamo gde su ukrštanja osuđena na neuspeh. Balram verbalizuje svoje nepoverenje u ukrštanja, pripovedajući o uzaludnim pokušajima da postane kopija svog gospodara: njegova kopija postaće ne pokušajem imitacije već činom uništenja uzora. Ubistvom Ašoka Balram postaje bogat i moćan, korumpiran i gramziv: ubistvo mu daje novi identitet i lišava ga prošlosti, korena i porodice čak i doslovno – u znak odmazde cela će Balramova porodica u njegovom rodnom selu biti pobijena.

Beli tigar je roman o dve Indije – jedna je zemlja svetlosti a druga zemlja tame, jedna pripada gospodarima a druga slugama, u jednoj su ljudi s velikim stomacima a u drugoj ljudi sa malim stomacima, glamur prve prati nezamisliva prljavština ove druge. U takvoj zemlji mali će čovek postati uspešan tek kad od svog gospodara ukrade novac namenjen podmićivanju "velike zverke"; svoj napredak može da gradi samo na nepravdi prema drugima, a varanje varalica ispostavlja se kao jedini način funkcionisanja pravde. Balramova ispovest bavi se transformacijom tog malog čoveka poniklog u srcu ruralne Indije, prljave, primitivne i siromašne, bavi se njegovim usponom koji uključuje laž, lukavstvo, ucenu, brzo učenje i postepenu urbanizaciju. Korumpiranost sistema u kom malobrojna elita parazitira na radu miliona siromašnih nema nikakvu realnu alternativu: odnos gospodara i slugu neumitno je obeležen samo strahom i nasiljem, a svako prijateljstvo i razumevanje varljivi su i kratkotrajni. Balrama fascinira njegov gospodar Ašok, muškarac častan i dosledan, željan oslobođenja od stega nacije, vere i tradicije ali suviše mek i neodlučan, suviše obziran prema supruzi, porodici, indijskim običajima. Ašok je očigledno pretvoren u metaforu nemogućnosti bivanja između: između Indije i Amerike, između tradicije i modernosti, između starih vrednosti i novih pravila. Balram pokušava da imitira manire i običaje gospodara (od prihvatanja

vegeterijanske ishrane do pasivnog odbacivanja porodičnih obaveza) sve dok se ne uveri da je gospodarev identitet zastao na pola između zaborava starog i prihvatanja novog, a da je ta polovičnost osuđena na poraz.

Adigina zbirka priča, *Između dva atentata*, učvršćuje ovog pisca u nameri da se i dalje bavi tamnom stranom Indije i naporima običnog čoveka da postane moćan "beli tigar". O uzaludnom pokušaju spajanja lepog i prokletog, blistavog i prljavog u ovih petnaest kratkih proznih celina svedoči galerija likova koji su svi odreda varijacija bespomoćnog pojedinca samlevenog među zupčanicima retrogradnog i destruktivnog sistema. Dovoljno je već snažna simbolika naslova: radnja priča odvija se u fiktivnom indijskom gradu, u vremenskom intervalu između dva politička ubistva – između smrti Indire Gandi i njenog sina Radživa. Junaci su očekivano mladi i prokleti, nemoćni da osvoje bolji život bez pristajanja na porok i opasnost – među njima su i siromašni muslimanski mladić koji postaje saučesnik u terorističkoj akciji i devojka koja očevu ljubav osvaja nabavljajući mu drogu. Bizarni prizori utrkivanja "hrišćanskih" i "hindu" autobusa na putu za garažu ili lučkog pristaništa načičkanog đubretom i džeparošima jesu prošarani slikama lepote predela i ljudi, ali lepota nije dovoljna protivteža bedi i zlu.

U Adiginom romanu je, uprkos potresnim i šokantnim slikama primitivizma i bezumlja, surovi naturalizam u slikanju klasnih razlika ostao tek efekat koji je nedovoljan da nadoknadi nedostatak upečatljivog zapleta i uverljivih junaka. Balramov šarmantni cinizam i senzacionalistička degutantnost njegovog okruženja su aduti ograničenog dejstva: *Beli tigar* jeste ispovest, ali toj ispovesti nedostaje sve sem egzistencijalnog okvira i lične obojenosti. Čitalac kom ne smetaju početničke slabosti u ovom romanu kao što su prejaki kontrasti dobrog i lošeg i manihejska isključivost do karikaturalnosti uživaće u snazi ispovednog koja ruši sve obzire, sve kriterijume ali i sve etičke norme.

Na kraju svoje ispovesti, Balram izriče konačnu odluku o odbijanju da se pokaje: "Pa ipak, čak i ako se svi moji kristalni lusteri sruče na pod – čak i ako me bace u zatvor gde će svi zatvorenici u mene umočiti svoje kljunove – čak i ako me nateraju da se drvenim merdevinama popnem na vešala – nikad neću reći da sam pogrešio one noći u Delhiju kada sam zaklao svog gospodara." Defoovska ironija nije do kraja ukinuta, ali pripovedač se zapravo simbolično vraća na rečenicu o opsesijama belog čoveka koje su ga učinile slabim da bi potvrdio da je i sam postao slab: očaran kristalnim lusterom i u strahu od sodomije i smrti, on očajnički odbija ne samo da se pokaje zbog zločina već da se odrekne mita o preduzetništvu. Ubistvo gospodina Ašoka bilo je za Balrama neka vrsta prvobitne akumulacije kapitala (koja je uvek surova i beskrupulozna) i ma kako put ka uspehu bio problematičan, neugodne činjenice, zajedno sa neprijatnim pitanjima o "prvom milionu", moraju otići u zaborav. Balramov "zločinački um" iskupljuje samo to što nije zaboravio – njegova ispovest i njegovo sećanje ipak relativizuju naš sud o njegovoj moralnoj atrofiji.

Postavlja se pitanje može li pripovedanje u prvom licu produbiti čitaočev uvid i preko granice do koje seže znanje pripovedača? Da li nas ono ipak samo sužava u prostor u kom je nemoguće manevrisati?

Još jedna preduzetnička povest, ali s neočekivanim efektima, otkriva se u tekućoj srpskoj književnosti, koja je tranziciju već polako prihvatila kao topos. U priči Milete Prodanovića "Agnec" prisustvujemo ispovesti samozadovoljnog lokalnog političara, člana srpskog Parlamenta i biznismena koji se više godina bavi neobično lukrativnim poslom – organizovanim prosjačenjem. Osioni primitivac koji bez zazora iskazuje sve svoje predrasude prema drugačijima nemoćan je u suočenju sa božjim čudom: pretvaranjem svojih "zaposlenika" u jaganjce. Biblijski motiv žrtvenog jagnjeta ovde je ishodište začudne parabole koja želi da ukaže na iščeznuće moralnog instinkta u savremenom svetu. Kao i Adigin Balram, Prodanovićev neimenovani biznismen je zalutao u biznis kao što je zalutao i u politiku – uz svesrdnu pomoć policijskih službi, o kojima se govori zamagljeno i tek uzgred; u oba slučaja poluga uspeha nije samo prestup, već i korupcija.

Prodanovićev preduzetnik otvoreno i bestidno pripoveda o sebi, svojim poslovima, o umeću da razvija biznis i u ratnim uslovima i nakon "pada režima", kad se politički aktivirao: "svaka stranka voli biznismene, donatore (...) Klanjali su mi se do zemlje. Nikome nije smetalo što sam se učlanio tri dana posle prevrata." (Prodanović, 2007: 36) . Njegova lukavost i preduzimljivost uvećavaju imetak i neočekivanim preprekama u vidu neobjašnjive transformacije za koju objašnjenja nema u prečicama sistema koje je navikao da koristi: nema korupcije ni prisile koja će devalvirati Božje čudo!

Neimenovani pripovedač više puta insistira na činjenici da je vernik: "Nikada nisam radio sa bogaljima. To je princip, ja sam, rekao sam to, čovek-vernik. Podigao sam dve crkve – tamo odakle su moji preci došli i u mestu gde su stigli." (Prodanović 2007: 33) Ovaj podatak ne govori o simboličnoj vezi dve postojbine niti o hibridnom identitetu, naprotiv: ova žalosna verzija zadužbinarstva zapravo je osiona, kolonizatorska politika silnika koji želi da potvrdi svoje bogatstvo tako što će preinačiti istoriju. Pripovedač je odrastao u Vojvodini, gde je njegova porodica stigla posle Drugog svetskog rata: "A u selu gde mi je đed došao posle rata isto nije postojala crkva. Švapsku su odmah srušili, a za novom nije bilo potrebe jer su svi bili zavedeni komunizmom." (Prodanović 2007: 33). Građenje crkve je, dakle, naopako iskupljenje za "zavedenost komunizmom", način da se prepravi i dopuni biografija. Ova parodija iskupljenja ostvaruje se novcem a ne istinskom verom: junak ostvaruje imidž donatora s namerom da ne bude tek jedan od priložnika, već glavni finansijer ("Kakav prilog, rekoh – sve ću da platim. Ne pitam šta košta." (Prodanović 2007: 33))

"Ispravno" delanje ovog naopakog vernika osujećuje greška u ostalim delovima sistema, ovaj put "pop pijandura" koji je propio donaciju a rezultat je ruševna crkva, nelegalno sagrađena: "Kažu inspektori da će se svod sručiti

vernicima na glave. Dobro, naći ću nekog u opštini da podvikne tim inspektorčićima, ako treba, (...) A valjda će Bog da preuzme dalje staranje o tom svodu: kakav je to domaćin koji ne brine o sopstvenoj kući?" (Prodanović 2007: 33). Krug grešaka u sistemu završava se uvođenjem Boga, odnosno groteskne slike Boga kao korektora ljudskih propusta. Bog je izgovor i opravdanje, ali i "odgovorno lice" na koje se prebacuje odgovornost čim sebe proglasimo vernikom. Mileta Prodanović vešto koristi pripovedanje u prvom licu za potrebe retorske karakterizacije koja stvara obrnut efekat: junak svojim reakcijama i načinom govora pokazuje da nije vernik, da nije humanista, da nije pošten ni principijelan. Njegove deklarativna samoodređenja postižu suprotan efekat, navodeći čitaoca da sve što je eksplicitno rečeno implicira svoju suprotnost. Međutim, autor koji svojim intervencijama vodi ispovest u prvom licu ne želi da kreira upitni efekat defoovske ironije – naprotiv, on ogoljuje bigotnost pripovedača, ne ostavljajući prostora pretpostavci da je dosledan u svom verskom žaru i filantropskim nastojanjima.

Prodanovićeve priče u celoj zbirci mahom nemaju stvarni zaplet, klimaks ni razrešenje, čime se insistira na efektu iracionalnog: nekad se kao iracionalno vidi božja intervencija u dimenziji ljudskog postojanja, a nekad kao inverzija etičkih i moralnih prioriteta. Priče su svedene na eksplikaciju, ali time ne gube od svoje snage, jer *efekat svedočanstva* upravo tako jača. Svedočanstvo je češće nespretna reč koja postiže efekat suprotan od željenog nego što je pedantno sročen iskaz; efekat neposrednosti pojačava verodostojnost iskaza, ali ne i legitimitet pripovedača u prvom licu – njegova je nepouzdanost zadata, ona je glavni ulog narativne igre.

Prodanović istoriju društvenu i pojedinačnu posreduje kroz priču o predmetima, zaboravljenim ili otetim, bačenim ili sakrivenim, kondenzujući u njima suprotstavljena značenja kulturnog i političkog, i kroz tu priču otvara postkolonijalnu naraciju na srpski način: on otkriva kolonizovanu istoriju vojvođanskih Nemaca ("Esmeralda, carica istine") koliko i ideoloških protivnika komunizma ("Fotelja"), postkolonijalnu transformaciju ideoloških moćnika u novu generaciju ideoloških mutanata ("Novi ljudi u staroj kući")

Zaključak

Kad god analiziramo pripovedanje u prvom licu moramo biti svesni igre dubokih protivrečnosti na kojima se ovaj vid posredovanja temelji. Pripovedač je ontološki i epistemološki nestabilan subjekt, a to Ja koje pripoveda uvek je opterećeno svojim doživljajnim aspektom: ma koliko doživljaj bio izvor priče, on ograničava pripovedačeve ingerencije. Posedovanje i posredovanje ličnog doživljaja sužava mogućnost objektivizacije viđenja. Iskaz i iskustvo su neraskidivo povezani no tu vezu problematizuje želja pripovedača da mu se veruje i težnja da bude

pouzdan. Svaka objektivizacija viđenja relativizuje vrednost doživljajnog a upravo je u doživljenom snaga i autoritet pripovedača u prvom licu. Stoga je pripovedač u prvom licu večito u procepu: kako da njegova priča bude i objektivna i duboko lična, kako da njegovo iskustvo ne izgubi vrednost zbog provizorijuma pojedinačnog?

Pripovedač u prvom licu mora, da bi mu se verovalo, biti neartikulisan, a njegova ispovest mora sadržati elemente afektivnog, neobjašnjivog i neobjašnjenog, amorfnosti, nesigurnost i i nedovršenosti.

Literatura

Adiga, Aravind (2008). *Beli tigar*. Preveo Marko Rajić. Beograd: IPS,.

But, Vejn (1976). *Retorika proze*. Preveo Branko Vučićević. Beograd: Nolit,

Hamburger, Kete (1979). *Logika književnosti.* Preveo Slobodan Grubačić. Beograd: Nolit,.

Kon, Dorit (1995). "K. ulazi u zamak: o promeni lica u Kafkinom rukopisu". *Reč*, I, 7: 78-83.

Prodanović, Mileta (2008). *Agnec*. Beograd: Stubovi kulture,.

VLADISLAVA GORDIĆ PETKOVIĆ

University of Novi Sad

EPISTOLARY NARRATIVE AND MONOLOGIC CONFESSIONAL ELEMENTS IN CONTEMPORARY SERBIAN AND ENGLISH FICTION

Summary

Confessional elements in Serbian and English fiction are frequent and abundant. Seemingly worlds apart in many respects, writers like Jelena Lengold, Sarah Waters, Aravind Adiga and Mileta Prodanović share the keen interest in narrative experiments with epistolary conventions and confessional monologic imagination. The Booker Award laureate Adiga manipulates with the corporeality of his first person narrator, thus entering the zone of dissecting the imperial imagination contained in the English language, as well as the dismal world of the underprivileged. The paper investigates lexical and semantical potentials of the confession as a specific narrative mode which largely depends both on the privileges of the vernacular idiom and the narrator's ability to manipulate the issues of meaning, communication skills and affective contents of words.

UDK 371.3 :: 811.131.1; 821.131.109-84 : 398
ID 177377804

ALEKSANDRA BLATEŠIĆ

Univerzitet u Novom Sadu

UPOTREBA POSLOVICA U NASTAVI ITALIJANSKOG JEZIKA

Apstrakt: U ovom radu polazi se od pretpostavke da poslovice mogu imati veoma važnu ulogu u nastavi stranog jezika, jer su one samostalne logične i misaone celine, čija prava funkcija dolazi do najvećeg izražaja u kontekstu razgovora ili pisanog teksta. Prvobitna funkcija poslovica u životu čoveka kao društvenog bića bila je poučna, te su se one zbog svog snažnog religijskog i etičkog sadržaja mahom koristile za podučavanje mladih na osnovu iskustva prethodnih generacija. Tokom istorije poslovice počinju da se primenjuju i u nastavi jezika, prvo klasičnih, onda savremenih, ali, kako to pokazuje istraživanje sprovedeno na savremenim udžbenicima za učenje italijanskog jezika, one i dalje imaju marginalan značaj. Detaljna jezička analiza italijanskih poslovica omogućila je uvid u njihove realne kapacitete i iskoristivost u nastavi jezika u zavisnosti od tematike i nivoa znanja, na osnovu čega su dati konkretni predlozi za uvođenje većeg broja poslovica u nastavu italijanskog jezika. Ovaj rad skreće pažnju i na uklapanje poslovica u savremeno doba i njihovo smeštanje u najsavremenije vidove nastave stranog jezika, kao što je rad na projektima uz pomoć sredstava novih tehnologija.
Ključne reči: italijanski jezik, didaktika, poslovice, projekti, sredstva novih tehnologija

1. Razvojni put poslovica i njihova didaktička funkcija

Poslovice su od samog nastanka, koji se vezuje za početak pismenosti, imale didaktičku funkciju. Njihov kratak i lako pamtljiv oblik bio je pogodan za podučavanje mlađih generacija, kojima su se usmenim putem prenosila životna iskustva i zapažanja starijih članova ljudske zajednice. Prve zabeležene poslovice pronađene su u Bibliji, i to u Solomonovim pričama, u kojima je većina poslovica izrazito religijskog sadržaja. Kasnije je sadržaj poslovica postao bogatiji i raznovrsniji, a u IV veku p. n. e. kod Sumeraca zabeležena je prva upotreba poslovica u nastavi.

U antičkom dobu mnogi narodi su poslovicama pridavali veliki značaj, a po originalnim i visprenim zapažanjima posebno su se isticali čuveni filozofi Stare Grčke. Tako su još Sokrat, Platon i Pitagora smatrali da se u poslovicama ogledaju modeli jezika preko kojeg su ljudi svojim potomcima ustvari prenosili jezik bogova. Aristotel je otišao još dalje, te je u *Retorici*[1] preporučio upotrebu poslovica u smislu primera za ono o čemu se govori s obzirom na njihov metaforični

[1] Aristotel, *Retorika 1/2/3*, Nezavisna izdanja, Beograd, 1987, str. 93.

karakter, čime se pažnja korisnika poslovica polako usmerava na njihove jezičke i kontekstualne mogućnosti.

Srednji vek se pokazao još pogodnijim za proučavanje poslovica. Od XI do XVI veka najviše se beleže poslovice na latinskom jeziku, koje se potom koriste u nastavi klasičnih jezika. Za temu ovog rada ipak je najznačajniji bio period renesanse, jer je upravo to doba kada poslovice počinju da se koriste u nastavi savremenih jezika, kao što se vidi u radu Džona Florija[2] (London 1553 – Fulham 1625), autora italijansko-engleskog rečnika i prevodioca italijanskih književnih dela na engleski jezik. I sam zainteresovan za sakupljanje, istraživanje i prevođenje poslovica[3] uvrstio ih je u nastavu italijanskog jezika za strance koju je držao u Velikoj Britaniji. Njegov rad i delo jasno ukazuju na prelazak sa upotrebe poslovica za isticanje moralnih i religioznih vrednosti na njihovu primenu u nastavi stranih jezika, u ovom slučaju italijanskog.

U XVIII i XIX veku mnogi sakupljači poslovica dali su svoj doprinos boljem shvatanju prirode poslovica. Đuzepe Đusti[4] je ukazao na tanane razlike između poslovice i njoj srodnih oblika i postavio temelje za kasnija proučavanja. Njegov uticaj i značaj za razvoj italijanske savremene paremiologije može se porediti sa onim koji je postigao Vuk S. Karadžić u Srbiji.

U XX-om veku pojavile su se mnoge teorije koje su na različite načine tumačile prirodu poslovica. Najznačajnija su zapažanja funkcionalista Bronislava Malinovskog[5] i Kurta Rankea koji poslovice smatraju kulturnim pojavama i analiziraju ih u kontekstu tumačenja biološkog, socijalnog i kulturnog preživljavanja grupe. Kurt Ranke[6] vidi u poslovicama univerzalni oblik ljudskog izražavanja, i to u formi diskursa, koji je najprirodniji oblik upotrebe poslovica. Strukturalisti, s druge strane, smatraju univerzalnim strukturalne karakteristike poslovice, dok promene pronalaze na stilističkom i tematskom planu.[7] Semiolozi[8], polaze od apstraktnog nivoa (sintaksa i semantika) ka konkretnom (metasemiotika i pragmatika, tj. funkcija poslovice), te se dotiču još jednog veoma važnog aspekta poslovice, a to je sociolingvistički.

Sve podrobnije analize prirode poslovica otvorile su put ka njihovoj upotrebi u nastavi jezika, te su poslovice danas obavezni deo nastavnog plana i programa maternjeg, a često i stranog jezika.

---

[2] Preveo je čuvene *Novelle* od Bokača, a radio je kao supervizor prevoda sa italijanskog na engleski jezik, među kojima se kao najzpoznatiji ističe *Orlando furioso*.

[3] Njegov paremiološki rad sažet je u delu *Second Fruits* (1591.) sa oko 6000 poslovica koje u to vreme nisu imale odgovarajuće korespondente na engleskom jeziku, ali su se posle mogle naći u Šekspirovim delima, što je ujedno i pokazatelj da je Florio imao uticaja na svoje savremenike i buduća pokolenja.

[4] G.Giusti, G. Capponi, *Proverbi toscani*, Firenze, 1911.

[5] B. Malinovski, *Argonauti zapadnog Pacifika*, BIGZ, XX vek, Beograd, 1979.

[6] Prema: J. Jovanović, *Sintaksa i stilistika srpskih narodnih poslovica*, knj. I, Jasen, Beograd, 2006.

[7] A. Dundes, E.O.Arewa, *Proverbs and the Etnography of Speaking Folklore*, „American Anthropologist“ LXVI (6), pt 2, 1964, 70 – 85.

[8] Á. Szemerkényi, *A Semiotic Approach to the Study of Proverb*, „Proverbium“ 24, 1974.

2. Zastupljenost poslovica u udžbenicima italijanskog jezika za strance

Kako bismo saznali u kolikoj meri se poslovice danas koriste u nastavi stranog jezika, na kom nivou znanja i u kom kontekstu, nasumično smo odabrali 13 udžbenika italijanskog jezika koji su u upotrebi u poslednjih deset[9] godina u nastavi italijanskog za adolescente i odrasle. U tabeli su prikazani rezultati ovog istraživanja:

Tabela 1

UDŽBENIK	NIVO*	BROJ POSLOVICA	KONTEKST	UKUPAN BROJ POSLOVICA
Un tuffo nell' azzurro	A1-A2	1	dijalog	3
		1	poziv na diskusiju	
		1	naslov	
Un volo nell'azzurro	B1-C1	3	poziv na diskusiju	30 (11+19**)
		8	gramatička vežba (relativne zamenice)	
		19**	poziv na diskusiju	
Espresso 1	A1	0	-	0
Espresso 2	A2	1	leksička vežba	1
Espresso 3	B1	1	gramatička vežba (prisvojni pridevi)	4
		3	enigmatika	
Rete 1	A1-A2	1	leksička vežba	2
		1	sintaksička vežba	
Rete 2	B1-B2	1	gramatička vežba	3
		1	priloženi tekst	
		1	fonološka vežba	
Rete 3	B2-C1	12	poziv na diskusiju	36 (28)
		10	test	
		1	ilustracija	
		4	vežba razumevanja	
		1**	tekst	
		1	gramatička vežba (participi)	
		7	fonološka vežba	
Un giorno in Italia 1	A1-B1	5	naziv rubrike	10
		5	vežba/red reči	
Un giorno in Italia 2	B1-C1	7	vežba razumevanja	14 (13+1**)
		1	naziv rubrike	

[9] Najstariji udžbenik (među navedenim) po godini prvog izdanja je *Un tuffo nell'azzurro*, koji izlazi u kontinuitetu od 1999. godine.

		4	priloženi tekst	
		2	gramatička vežba (gerund)	
Progetto italiano 1	A1-A2	1	gramatički sadržaj (predlozi)	2
		1	tekst	
Progetto italiano 2	B1-B2	8	vežba razumevanja	30
		1	priloženi tekst	
		1	ilustracija	
		20	poziv na diskusiju	
Progetto italiano 3	B2-C1	5	priloženi tekst	24 (22)
		11	leksička vežba	
		8	poziv na diskusiju	

* Nivoi jezičke kompetencije po programu *Common European Framework of Reference for Language: Learning, Teaching, Assesment*

**Broj latinskih poslovica

(28), (22) Broj u zagradi označava broj poslovica koje se jednom pojavljuju u udžbeniku

Sprovedeno istraživanje pokazuje da se poslovice u najvećem broju nalaze u udžbenicima B i C nivoa evropskog referentnog okvira. Najviše se koriste za podsticanje diskusije o poruci samih poslovica i postojanju istih ili sličnih u maternjem jeziku učenika, ali i u vežbama razumevanja. Zastupljenost poslovica u gramatičkim vežbama je znatno manja i svedena na iskorišćavanje samo nekih gramatičkih celina, kao što se to vidi u *Tabeli 1*. Mali broj poslovica pronalazi se u tekstovima, u naslovima ili nazivima rubrika i u fonološkim vežbama. U enigmatici, ilustrativnim prilozima, leksičkim i sintaksičkim vežbama, i pogotovo dijalozima, koji su najprirodniji vid upotrebe poslovica, zapaža se da one imaju potpuno marginalan značaj. Rezultati istraživanja pokazuju i da poslovice u ispitivanim udžbenicima nisu ravnomerno raspoređene po lekcijama, već se predstavljaju grupno u okviru jednog posebnog zadatka ili nastavne jedinice.

Interesantno je da neki udžbenici uključuju i latinske poslovice, kojima se pridaje isti značaj kao da je reč o italijanskim. Naime, poznato je da se neke latinske poslovice nalaze u mnogim jezicima, a ne samo u romanskim, te je za pojavu latinskih, a ne italijanskih poslovica u udžbenicima zaslužan njihov univerzalni karakter. Ipak, upotreba latinskih poslovica koje nisu poznate govornicima van Italije može dovesti učenike u nezgodan položaj, pogotovo ako ih uopšte ne razumeju ili ako nisu ni imali časove latinskog u školama koje su pohađali. U tom slučaju pokušaj uspostavljanja diskusije na tu temu ne bi bio uspešno sproveden i izgubio bi svaki smisao. Zato bi trebalo izvršiti pažljiviji odabir latinskih poslovica koje mogu da se koriste u ovakvim udžbenicima.

Sledeće tabele prikazuju italijanske poslovice koje su najviše zastupljene u istraženim udžbenicima (*Tabela 2*), kao i sve latinske poslovice pronađene u korpusu (*Tabela 3*). Broj u zagradi pokazuje broj pojavljivanja.

Tabela 2

Spisak najfrekventnijih poslovica u udžbenicima italijanskoj jezika za strance (31)	
Chi cerca, trova (7)	Chi vivrà vedrà. (2)
Chi dorme non piglia pesci.(6)	Meglio tardi che mai. (2)
Tra il dire e il fare c'è di mezzo il mare.(5)	Rosso di sera bel tempo si spera. (2)
Meglio un uovo oggi che una gallina domani.(4)	Quando il gatto non c'è i topi ballano. (2)
A caval donato non si guarda in bocca.(4)	Una rondine non fa primavera. (2)
Natale con i tuoi, Pasqua con chi vuoi. (4)	Troppi galli a cantar non fa mai giorno. (2)
Chi trova un amico, trova un tesoro.(4)	Le bugie hanno le gambe corte.(2)
A Carnevale ogni scherzo vale. (3)	Finché c'è vita c'è speranza.(2)
Tanto va la gatta al lardo che ci lascia lo zampino. (3)	Non tutto il male viene per nuocere. (2)
Il lupo perde il pelo ma non il vizio.(3)	Patti chiari amicizia lunga.(2)
L'appetito vien mangiando. (3)	Chi fa da sé fa per tre.(2)
Can che abbaia non morde.(3)	Peccato confessato è mezzo perdonato.(2)
Il buon giorno si vede dal mattino.(3)	A mali estremi, estremi rimedi. (2)
Chi va piano va sano e va lontano. (3)	A ognuno la sua croce.(2)
Moglie e buoi dei paesi tuoi. (3)	Chi è causa del suo mal pianga se stesso. (2)
	Al cuore non si comanda.(2)

Tabela 3

Spisak latinskih poslovica u udžbenicima italijanskog jezika za strance (20)	
Verba volant, scripta manent. (2)	Honoris causa.
Ridendo castigat mores.	Mens sana in corpore sano.
In vino veritas.	Errare humanum est.
Caput mundi.	Talis pater, talis filius.
Captatio benevolentiae.	Fiat lux.
Dura lex, sed lex.	Carpe diem.
Vox populi, vox dei.	Semel in anno licet insanire.
Est modus in rebus.	De gustibus non est disputandum.
Sursum corda.	Ad maiora!
Nemo propheta in patria.	Sic transit gloria mundi.

3. Mogućnosti upotrebe formalne strukture poslovica u nastavi

Leksika i gramatičke strukture poslovica namenjene su svim obrazovnim strukturama stanovništva, te su većinom jednostavne, samim tim i veoma pogodne za upotrebu u nastavi stranih jezika.[10]

Rezultati istraživanja pokazuju da poslovice, uprkos jednostavnosti svoje forme, nisu iskorištene na nižim nivoima poznavanja jezika (A1, A2). Stoga ćemo ovde dati prikaz mogućih upotreba poslovice u nastavi stranog jezika, bazirajući se na njihovim morfosintaksičkim i leksičkim elementima. Bolje poznavanje

[10] Claudia Donna, *Uso dei testi brevi nell'insegnamento dell'italiano a stranieri, Bolletino ITALS Aprile 2007, Anno V. n.19.*

strukture italijanskih poslovica[11] ukazaće na stvarne potencijale njihove iskoristivosti u nastavi italijanskog jezika.

3.1 Morfosintaksička struktura italijanskih poslovica

Poslovice su prema svojoj formi – rečenice, te sadrže sve neophodne morfosintaksičke elemente. Učiti gramatiku na primeru poslovica može biti zanimljivije, a obilje primera nam daje mogućnost da izaberemo one najpogodnije i za niže nivoe znanja (A1 i A2). Tako se u okviru poslovice mogu vežbati članovi, slaganje prideva i imenica, upotreba predloga, priloga, glagola u određenom vremenu ili načinu, itd.

U poslovicama nisu sva glagolska vremena i načini zastupljeni jednako. Prezent i futur su najfrekventnija vremena indikativa u poslovicama, a mnoštvo primera omogućuje korišćenje poslovica upravo prema vrsti glagola koje sadrže (glagoli I/II/III konjugacije, pravilni/nepravilni, povratni glagoli, ...). Od prošlih vremena najprisutniji su *passato prossimo* i *passato remoto*, dok su ostala vremena indikativa zastupljena u manjoj meri, te ima i manje mogućnosti za njihovu upotrebu u gramatičke svrhe.

Tabela 4

Prezent	Chi *dorme* non *piglia* pesci. Chi *semina raccoglie*. Can che *abbaia non morde*. Le bugie *hanno* le gambe corte. Una rondine *non fa* primavera.
Futur	Come *farai* così *avrai*. Chi *vivrà vedrà*. *Riderà* bene chi *riderà* per ultimo.
Passato prossimo	La prima gallina che canta *ha fatto* l'uovo. Quel che *è stato è stato*. Chi *ha avuto ha avuto* e chi *ha dato ha dato*.
Passato remoto	La gatta frettolosa *fece* i gattini ciechi. Di lavoro *non arricchì* nessuno. Amicizia che ha fine *non fu* mai vera.

Po zastupljenosti glagolskih načina u italijanskim poslovicama izdvajaju se imperativ i prezent infinitiva. Postoji dosta primera poslovica sa potvrdnim i odričnim oblicima imperativa, ali pretežno za 2. lice jednine, dok se prezent infinitiva pojavljuje u nekoliko različitih funkcija. Prezent infinitiva je pogodan i za rad na leksici uz neki asocijativni podsticaj (npr. davanjem samo početnih slova celokupne reči, priloženom ilustracijom, itd.).

Prošli particip i gerundijum sadašnji su manje zastupljeni u poslovicama, ali su prisutni u veoma frekventnim poslovicama u govoru, tako da ih nastavnici i autori udžbenika rado koriste u didaktičke svrhe. Među glagolskim stanjima u

[11] Podaci o strukturi italijanskih poslovica preuzeti su iz magistarskog rada A.Blatešić, *Italijanske poslovice kao frazeološki i prevodilački problem*.

italijanskim poslovicama ističe se pasiv, s tim da se najviše nailazi na oblike prezenta pasiva, kao i na pasiv sa glagolom *andare*.

Tabela 5

Imperativ	Misura tre volte e taglia una. Conta su quel che hai e sugli altri non contare mai.
Prezent infinitiva	Fra il dire e il fare c'è di mezzo il mare. Prevenire è meglio che curare. Tentare non nuoce.
Particip prošli	Detto fatto. Fatta la legge, trovato l'inganno. Peccato confessato è mezzo perdonato.
Gerundij	Sbagliando s'impara. L'appetito viene mangiando. Battendo il ferro si diventa fabbri. Viaggiando s'impara.
Pasiv	Roma non fu fatta in un giorno. L'albero va piegato quand'è giovane. Il ferro va battuto quando è caldo.

Sintaksička struktura italijanskih poslovica je veoma bogata i raznovrsna. Poslovice imaju formu i prostih i složenih rečenica, te su pogodne za sintaksičke vežbe. Priložena tabela daje pregled najzastupljenijih vrsta rečenica u italijanskim poslovicama, a ova analiza takođe ide u prilog tvrdnji da su poslovice jednostavne strukture. Među italijanskim poslovicama ima najmanje hipotetičkih rečenica, dok su one irealnog tipa pravi raritet ili u potpunosti nedostaju.

Tabela 6

Proste rečenice	Izjavne	*La lettera non arrossisce.*
	Prostoproširene	*Il vino guarisce tutti i mali.*
Nezavisne složene rečenice	Sastavne	*L'uomo propone e Dio dispone.*
	Rastavne	*O si tace o si parla bene.*
	Suprotne	*La lingua non ha ossi, ma fa mali grossi.*
Zavisno složene rečenice	Vremenske	*Mentre l'erba cresce, muore il cavallo.*
	Načinske	*Scherzando si dice il vero.*
	Dopusne	*Casa mia, casa mia, per piccina che tu sia, tu mi sembri una badia.*
	Poredbene	*Come seminerai, così avrai.*
	Odnosne	*Can che abbaia non morde.*
	Uzročne	*Il mondo è bello perché è vario.*
	Namerne	*Non tutto il male viene per nuocere.*
	Posledične	*Aiutati che Dio t'aiuta.*
	Hipotetičke (realna hipoteza)	*Non fare del bene se non vuoi avere male.*
	Hipotetičke (moguća hipoteza)	*Se l'invidia fosse febbre, tutto il mondo ne avrebbe.*

3.2 Leksika italijanskih poslovica

Usvajanje novih leksema preko poslovica može da se obrađuje na razne načine, koji pri tom mogu biti veoma zabavni, npr. u ukrštenicama, dijalozima, vežbama dopunjavanja izostavljenih delova i slično. Među nekoliko desetina hiljada, koliko ima italijanskih poslovica u postojećim rečnicima poslovica, mogu se naći razni primeri za usvajanje novih reči u okviru leksičkih celina pogodnih i za niže nivoe znanja, kao što su životinje, delovi tela, imenice koje označavaju rodbinu, hrana itd. Ovakva obrada leksike ima određenih prednosti:

- kontekstualno, a ne izolovano usvajanje novih reči
- svaka poslovica sadrži poruku koja se odnosi na prepoznatljive pojave u prirodi i društvu
- razumevanje poznatog ili delom prepoznatljivog sadržaja na stranom jeziku ima podsticajnu ulogu za učenika
- lako pamtljiva forma poslovice omogućava lakše memorisanje novih leksema

Poslovice se lako pamte ne samo zbog svoje kratke forme, već i zbog ritmički sređenog oblika, rime ili prisustva jezičko-stilskih sredstava tipičnih za pesnički jezik. Ovde ćemo istaći pojavu antiteze među italijanskim poslovicama, koja u nastavi jezika može da se iskoristi za leksičko vežbanje, kao što je traženje reči suprotnog značenja – antonima, npr.:

Il mattino è più saggio della *sera*.
Giovane ozioso, *vecchio* bisognoso.
Il mondo è fatto a scale, chi le *scende* e chi le *sale*.

Ne treba zaboraviti da poslovice imaju dva značenja – doslovno i metaforičko. Tako se od učenika može tražiti da prvo otkriju doslovno značenje poslovica, bazirajući se na površinskoj analizi njihove leksičke strukture koju bi potom poredili sa maternjim jezikom zapažajući sličnosti i razlike, npr.:

A caval donato non si guarda *in bocca.*
Poklonjenom konju se ne gleda *u zube.* (leksička razlika: *bocca ≠ zubi)*

Una rondine non fa primavera.
Jedna lasta ne čini proleće. (leksička identičnost)

Nakon što učenici utvrde osnovno značenje poslovice mogu preći na otkrivanje prenesenog, kao i da pokušaju da osmisle kontekst u kojem će je upotrebiti, jer je to ujedno i osnovni cilj učenja poslovica. Pored opisanih načina leksičke obrade poslovica ima i dosta drugih koje zbog nedostatka prostora ne možemo ovde navesti, ali ćemo zato u sledećem poglavlju skrenuti pažnju na iskoristivost ovog materijala u još jednom važnom domenu – nastavi uz pomoć sredstava najnovijih tehnologija i načina komuniciranja.

4. Poslovice kao projekti uz pomoć sredstava novih tehnologija

Rad na projektima uz pomoć sredstava novih tehnologija postaje sve popularniji vid učenja jezika koji se može organizovati u manjim ili većim grupama, u zavisnosti od mogućnosti, potreba i interesovanja samih učenika. Poslovice su veoma pogodne za tu vrstu rada, te već sada na Internetu postoji mnoštvo sajtova na temu poslovica, koji su nastali kao rezultat istraživačkog rada učenika pod mentorstvom nastavnika. Pored manjih projekata ostvarljivih u okviru učionice ili škole, „bavljenje" poslovicama može da bude deo nacionalnih, ali i internacionalnih projekata. U ovom poglavlju predstavićemo jedan od najkompleksnijih projekata koji je uključio i obradu poslovica, a to je *Cewip* projekat[12].

Ovaj internacionalni trogodišnji projekat zasnovan je na radu učenika srednjih škola iz pet evropskih zemalja (Nemačka, Italija, Španija, Slovačka i Poljska), koji su međusobno komunicirali na svom maternjem, engleskom i francuskom jeziku preko *e-mail* adresa, audio-video konferencija, *Yahoo Messenger* i *Skype* sistema povezivanja. Cilj projekta je bio sastavljanje multimedijalnog ilustrativnog rečnika i to termina karakterističnih za evropske jezike (I godina projekta), idioma (II godina projekta) i poslovica (III godina projekta). Učenici su mogli provesti jednu, dve ili čak sve tri godine rada na projektu, pod tutorstvom svojih nastavnika drugog stranog jezika.

Konačni rezultat projekta – rečnik, sadrži kontekstualizovane primere svih datih reči, izraza i poslovica sa etimološkim objašnjenjem, ilustracije, fotografije i snimljeni izgovor u Mp3 formatu. Pored rečnika učenici su sastavili i jednu vrstu vežbanke sa pričama, pesmama, ukrštenicama, *puzzle* i osmišljenim igrama za vežbanje i upotrebu obrađenih jedinica; i rečnik i vežbanka realizovani su u štampanoj i digitalnoj verziji. Ovaj projekat, pored lingvističkog i kulturološkog istraživanja, uključio je upotrebu novih tehnologija, kao što su digitalizacija sakupljenog materijala, skeniranja napravljenih crteža, korišćenje digitalnih olovaka, programa za video pisanje, izrada prezentacija u *Power Point* programu, snimanje teksta u Mp3 formatu, korišćenje specijalnih programa za izradu interaktivnih vežbi, te su učenici bili u prilici da usavrše upotrebu sredstava novih tehnologija.

Podsticanje interkulturalnog pristupa jeziku i jezičkim pojavama ima veliki značaj prilikom usvajanja stranog jezika. Poslovice i idiomi su veoma pogodan materijal za istovremeno učenje stranog jezika i razumevanje jedne drugačije kulture, što samo potvrđuje njihov visok stepen iskoristivosti u nastavi stranog jezika. U ovom projektu učenici su imali i priliku da razmišljaju o svom maternjem jeziku, ali sa stanovišta stranca, pri čemu su znatno proširili opštu spoznaju o

[12] Za detaljnije informacije o projektu v. sajt www.cewip.org

jeziku. Komunikacija sa pripadnicima drugačije kulture je sa druge strane doprinela promovisanju međukulturološke saradnje, te većem poštovanju i tolerisanju kulturoloških razlika. Prilikom poređenja poslovica i idioma u stranom jeziku sa onima u maternjem učenici su mogli da uoče sličnosti i razlike u leksičkim elementima, sadržajima, ali i njihovom celokupnom značenju i pouci.

Učenici su pokazali izuzetnu motivisanost za drugačiji pristup usvajanja stranog jezika, zadovoljstvo zbog timskog rada i povećano samopouzdanje u samostalnom i pogotovo istraživačkom radu. Zbog uspešne realizacije i originalnog pristupa u nastavi stranih jezika, *EUN European Schoolnet*[13] je nagradila ovaj projekat u Pragu 2004. godine.

5. Zaključak

Posmatrajući poslovice od njihovog nastanka zapazili smo da su korištene u didaktičke svrhe, prvobitno zbog prenošenja religiozno-etičkih poruka, a kasnije u nastavi maternjeg jezika, klasičnih, pa na kraju i stranih jezika. Istraživanje sprovedeno na savremenim udžbenicima italijanskog jezika pokazalo je da poslovice, kao kratki tekstovi, predstavljaju polaznu tačku prilikom podsticanja učenika za poređenje dveju različitih kultura, za diskusiju, usmeno ili pismeno prikazivanje sociioloških aspekata svoje i strane kulture, kao i svakidašnjih tema univerzalnog karaktera. Analizom udžbenika ustanovljeno je da se poslovice kasno uključuju u nastavni program (tek na nivoima B i C) i da je njihova raspoređenost po nastavnim jedinicima neravnomerna. Morfosintaksička jednostavnost poslovica nije dovoljno iskorištena za nastavu na nižim nivoima znanja (A1 i A2), a ni leksičke vežbe nisu ni raznovrsne niti prisutne u adekvatnoj meri. Najprirodniji vid upotrebe poslovica, a to je dijalog, ima marginalan značaj u udžbenicima, što bi svakako trebalo promeniti.

Ova vrsta iskaza je veoma zahvalna i podsticajna tematika za istraživački rad učenika, upoznavanje sa elementima druge kulture, rad na projektima manjeg ili većeg obima, kao i onima uz pomoć sredstava novih tehnologija, što se pokazalo u opisanom modelu projekta *Cewip*. Time se pokazuje da poslovice mogu da imaju svoje mesto i u najsavremenijim vidovima nastave italijanskog, ali i ostalih stranih jezika.

[13] EUN je asocijacija sastavljena od 31 ministra obrazovanja u Evropi i okolini. Njihova osnovna delatnost je podsticanje inovativnih promena u procesu podučavanja i učenja. V. sajt www.eun.org

Literatura

Aristotel (1987). *Retorika 1/2/3*. Beograd: Nezavisna izdanja.

Blatešić, Aleksandra (2007). *Italijanske poslovice kao frazeološki i prevodilački problem*. Magistarski rad, odbranjen na Filološkom fakultetu Beogradskog univerziteta.

Dundes, Alan i E. Ojo Arewa (1964). *Proverbs and the Etnography of Speaking Folklore*. *American Anthropologist.* LXVI /6: 70 – 85.

Giusti, Giuseppe i Gino Capponi (2001). *Proverbi toscani*. Roma: Newton&Compton.

Hanzén, Maria (2007). "*When in Rome, Do as the Romans do*". *Proverbs as a Part of EFL Teaching*. Högskolan i Jönköping: Högskolan för Lärande OCH, Kommunikation (HLK).

Jovanović, Jelena (2006). *Sintaksa i stilistika srpskih narodnih poslovica*. Knj. I. Beograd: Jasen

Maggini, Massimo (2001). *Uso delle nuove tecnologie nell'insegnamento dell'italiano L2*. *Fragmentos*. número 21: 11-23. www.periodocos.ufsc.br/index.php/fragmentos/article/viewFile/6521/6197

Malinovski, Bronislav (1979). *Argonauti zapadnog Pacifika*. Beograd . BIGZ – XX vek.

Peterson, Elizabeth i Coltrane Bronwyn. *Culture in Second Language Teaching*. Center for Applied Linguistics. www.cal.org/resources/Digest/0309peterson.html

Szemerkényi, Àgnes (1974). *A Semiotic Approach to the Study of Proverb*. *Proverbium*. 24.

ALEKSANDRA BLATEŠIĆ

University of Novi Sad

USE OF PROVERBS IN ITALIAN LANGUAGE TEACHING

Summary

In this paper is presumed that the proverbs can have a very important role in the teaching of a foreign language, because they are autonomic, logical and thoughtful units, whose real function is on the best way expressed in context of a discourse or a written text. The original function of the proverbs in a life of a man as a social being was didactic, and because of their religious and ethical content they have been mostly used for the education of young people on the basis of the experiences of previous generations. During history the proverbs start to be used also in language teaching, first in classical than in contemporary languages, but as the research made on contemporary textbooks of Italian language indicates, they still have only a marginal importance. A detailed linguistic analysis of italian proverbs has enabled a view in their real capacities and usefulness in language teaching, depending on the issues and knowledge level, and on that basis concrete suggestions have been given for introducing a larger number of proverbs in the teaching of Italian language. This paper also emphasises on the way how proverbs fit in the modern time and how they are placed in the most modern methods of the foreign language teaching, like the work on the projects with new technologies.

Key words: italian language, didactic, proverbs, projects, new technologies

UDK 821.163.41.09 Винавер С.;
821.133.1'255.4=163.41; 81'373.2
ID 177378316

ТАТЈАНА ЂУРИН

Универзитет у Новом Саду

ВИНАВЕРОВСКА ЈУКСТАПОЗИЦИЈА – ПОЕТСКА ПРЕВОДИОЧЕВА БЕЛЕШКА

Сажетак: Осим своје основне функције апелатива, лично име може имати и поетску функцију у књижевном делу. Превођење таквог референцијалног личног имена, антропонима, етнонима или топонима, један је од можда најтежих задатака који се поставља пред преводиоца. Док дуже форме пружају извесну слободу и омогућавају различите модификације, попут промене реда речи или постављања интерпункцијских знакова, ова кратка форма, сажетија и од лирске песме, захтева од преводиоца да заиста добро и прецизно изабере преводни еквивалент. У густо насељеном Раблеовом свету много је таквих имена, а међу мноштвом различитих преводилачких поступака истиче се један, особен српском преводиоцу Станиславу Винаверу – јукстапозиција транскрибованог облика изворног имена и његовог српског еквивалента (Панургије-Протурало за Раблеово Panurge). Винаверовска јукстапозиција, чини се, представља Винаверов поетски одговор на питање које вековима прогања преводиоце: треба ли преводити текст који су читали пишчеви савременици или текст који ће читати преводиочеви савременици?
Кључне речи: превођење, Рабле, Винавер, ономастика, јукстапозиција, теорија интерпретације

Осим своје основне функције апелатива лично име може имати и поетску функцију у књижевном делу. Превођење таквог „имена које говори“ (Курцијус 1996: 844), било антропонима, било топонима, један је од можда најтежих задатака који се поставља пред преводиоца. Док дуже форме пружају извесну слободу и омогућавају различите модификације, попут промене реда речи или постављања интерпункцијских знакова, ова кратка форма, сажетија и од лирске песме, захтева од преводиоца да заиста добро и прецизно изабере преводни еквивалент, јер ту има мало места за објашњења и парафразе.

У густо насељеном Раблеовом свету много је таквих имена, а међу мноштвом различитих преводилачких поступака истиче се један, особен српском преводиоцу, Станиславу Винаверу – јукстапозиција транскрибованог изворног облика имена и његовог превода на српски (Панургије-Протурало за Раблеово Panurge). Будући да превођење поетске функције личног имена од преводиоца захтева висок степен креативности, Винаверова преводилачка решења биће разматрана из перспективе теорије

интерпретације, која управо истиче креативност као основну преводиочеву особину и пред њега поставља задатак да обезбеди преношење утиска који дело оставља на изворног читаоца.

Према теорији интерпретације, преводилац игра можда одлучујућу улогу у рецепцији страног дела у циљној култури. Преводилац је посредник – он је први читалац текста и треба да га интерпретира за све будуће читаоце. Преводилац мора да размишља о проблемима који настају због тога што се текст чупа из тла у којем је био укорењен и пресађује се у нову културу, као и да нађе решења за те проблеме.

> „Све или готово све зависи од његових интелектуалних способности и језичке компетенције, од његовог односа према језицима који су пред њим, од његовог разумевања текста и поимања стварности, од његовог сензибилитета, укуса, принципа и табуа, укратко, од његовог укупног унутрашњег доживљаја текста који преводи.“ (Israël 1994 : 112-113)[1]

После тога, текст не може остати нетакнут.

Један од значајних представника теорије интерпретације, Фортунато Израел, ипак поставља границе овакве преводиочеве креативности. Креативност не подразумева својевољно изобличавање изворног текста, већ је она у ствари последица аутономног деловања два језичка система, културолошких разлика, ауторовог циља и преводиочевих способности.

> „[...] колико год било независно његово изражавање, преводилац не сме да мења оно што је аутор хтео да каже уводећи сопствене идеје и мисли или сувише слободно интерпретирајући текст који ће тако претворити у неодговарајућу адаптацију.“ (Israël 1994 : 116)[2]

Црпећи из (неисцрпних) ресурса свог језика и своје културе, преводилац треба да циљном систему прилагоди изворне форме, чувајући притом њихову страност, да пренесе пишчев однос према језику и да изазове исти утисак код читаоца из циљне културе.

Теорија интерпретације, дакле, инсистира на утиску који дело оставља на читаоца и захтева да се он приликом превођења очува. (Roux-Faucard 2000 : 280) Тај утисак производи сам текст; он је један од аспеката текста. Текст садржи елементе који стварају утисак. Један од тих елемената је и форма. За теорију интерпретације форма је веома важна, јер она има своју функцију у књижевном делу – заједно са другим елементима ствара тон дела. Стога, Фортунато Израел превођење форме види као врсту књижевног стварања, јер

---

[1] « Tout ou presque tout dépend de ses compétences linguistiques et intellectuelles, de son rapport aux idiomes en présence, de son intelligence du texte et de la réalité, de sa sensibilité, de ses goûts, de ses principes, de ses tabous, bref de son intériorisation complète de l'objet à traduire. » Превод Т. Ђ.

[2] « [...] quelle que soit l'indépendance de sa formulation, le sujet traduisant ne peut modifier le vouloir dire de l'auteur en exprimant des idées personnelles ou par une interprétation trop libre des concepts exprimés qui le ferait verser dans une adaptation peu scrupuleuse. » Превод Т. Ђ.

је проналажење нових форми које ће поштовати дух циљног језика веома деликатан задатак и захтева од преводиоца да буде писац. (Israël 1990 : 41) Форма је, дакле, важна, али не може бити недодирљива. Због саме природе превођења, Израел тврди да на површинској структури не треба тражити чврсту везу између два текста, јер она може бити само индиректна, имплицитна, пошто при превођењу не долази до повезивања језика, већ до њиховог раздвајања. (Israël 2000 : 88)[3]

Упркос томе, теорија интерпретације сматра да форму треба преводити. Питање је само: како? Израел сматра да се форма не може репродуковати.

> „Стога, оно што је потребно јесте открити значења те форме, одредити какав утисак је аутор желео да створи. Будући да је значење форме нешто апстрактно, оно се онда може посматрати из перспективе другог језика. Тада је важно у циљном језику пронаћи кореспонденте или еквиваленте, који могу да буду и потпуно другачији, али који могу да створе исти утисак. То значи да се превођење не своди на репродуковање текста већ на стварање новог текста са другачијим формама.“ (Israël 2000 : 92)[4]

Материјалност форме за теорију интерпретације мање је важна од њене функције, јер језик није самом себи циљ, већ средство помоћу којег се ствара утисак.

Међутим, када је у питању лично име, форма има двоструку поетску функцију: она је „име које говори“, али име особе или места који опет имају своју поетску функцију. Раблеова имена су транспарентна, указују на особине јунака и места или предвиђају њихову судбину, али су истовремено и апелативи којима се сваки јунак/место идентификује. У процесу преношења ових речи у други језик јединица превођења није текст, ни реченица, већ реч, проста, изведена или сложена, реч чије је значење важно за разумевање дела, бар колико и стварање утиска.

У Винаверовом преводу, форма личних имена, иако није потпуно иста (додат је преводни еквивалент), донекле јесте очувана, чак и на површинској структури, јер је управо транскрипција поступак којим се најбоље може очувати изворни облик.

[3] Став супротан, на пример, ставу теорије деконструкције која управо у чину превођења види тренутак у којем се два језика накратко спајају да би се кроз изабрани преводни еквивалент поново и заувек раздвојили.

[4] « Par conséquent, ce qu'il faut, c'est dégager les valeurs de cette forme, déterminer les effets que l'auteur a voulu produire. La valeur de la forme étant quelque chose d'abstrait, elle peut alors être prise dans la perspective d'un autre idiome. A ce moment-là, il importe de chercher dans l'idiome d'arrivée des formes correspondantes ou équivalentes, qui peuvent être même radicalement différentes mais susceptibles de créer le même effet. Ainsi, traduire ne revient pas à reproduire un texte mais à produire un texte nouveau avec une forme différente. » Превод Т. Ђ.

Винаверовском јукстапозицијом преведена су углавном имена грчког и хебрејског порекла, односно имена чија би значења захтевала додатна додатна објашњења.

Међу антропонимима, то су, најпре, имена најближих пријатеља и пратилаца главних јунака, имена која откривају њихове особине и/или указују на улогу јунака у роману, на задатак који ће испунити. Тако, задатак који пред њега поставља његово име, Ризотом-Корењар испуниће бринући се о алату, књигама и свему што је било потребно за траварење. И остали јунаци испуниће своје задатке. Александар-Бранич ће безбедно спровести кући поражене непријатеље, а Ксеноман-Странствољуб ће зналачки водити Пантагруелову дружину на путовању по острвима, тумачећи чудне обичаје непознатих земаља и упозоравајући на опасност. Пантагруелов учитељ, Епистемон-Знајша, и у рату ставља на располагање своје особине („Ја опет, рече Епистемон-Знајша, знам лукавства и подвиге дичних првака и мегданџија времена древних, и сваку танчину и препреденост војне науке. Поћи ћу, па чак и да ме пронађу и прокљуве, побећи ћу им, пошто им у главу улијем о вама што ми се год буде прохтело, јер ја сам од рода Синонова." (Рабле 1989: 240)), Еустен-Силни, чију снагу Винавер велича називајући га и Еустеном-Силесијом, такође је спреман за битку („Ја ћу, рече Еустен-Силесија, ући кроз њихове шанчеве, поред страже и шиљбока, јер ја ћу им преко трбуха прећи, а сломићу им руке и ноге, макар били јаки као сам ђаво, јер ја сам од рода Херкулова." (Рабле 1989: 240-241)), а Карпалим-Брзан истиче своју брзину („Ја ћу, рече Карпалим-Брзан, ући унутра ако птица може да се увуче, јер ми је тело тако лако да ћу преко њихових ровова и заклона скочити изван логора пре него што ме примете, а нити се плашим удара стреле, нити има тог коња, ма како био лак, ма то био и Пегаз Персејев, или Ваздушни Ждралин кепеца Завратка, коме не бих утекао жив, здрав и читав. Пристајем да по класју ходам, по трави на ледини, а пода мном да се и не заталаса, јер ја сам од рода Амазонке Камиле." (Рабле 1989: 241)).

Етимологија антропонима код Раблеа има важну улогу у поларизацији ликова. Јунаци који носе имена грчког порекла пореде се на тај начин са античким узорима.[5]

Јукстапонирањем транскрибованог изворног имена и његовог превода на српски, Винавер уместо једног Раблеовог имена пред читаоца поставља два антропонимна елемента. Даље у тексту, антропоними се појављују само у транскрибованом облику или само као спрски двојници, у зависности од тога да ли је неопходно подсећање на њихово значење или на њихово грчко порекло и место јунака међу античким узорима, уз главне јунаке.

Што се топонима тиче, они стварају романескни простор у којем се радња романа одвија и исцртавају мапу Раблеовог света. Мапу која се,

[5] О овом поступку код имена ратних непријатеља видети Татјана Ђурин, *Имена која говоре у књижевном делу Франсоа Раблеа и превод на српски Станислава Винавера (пример: ратни непријатељи)*, Примењена лингвистика, 8, Београд, Нови Сад, 2007, стр. 100-111

међутим, не чита лако. Већ прво острво које је посетила Пантагруелова дружина, l'isle de Medamothi, представља транскрипцију грчке речи са значењем *нигде, недођија*. И Винаверов облик, Медамота-Непостојка, представиће овај простор као нејасан, укинуће могућност његовог прецизног лоцирања и означиће га као фиктиван. Ни Винаверова мапа, дакле, не чита се лако.

Након овог смењиваће се све чуднија и невероватнија острва чија имена ће указивати на обичаје и особине њихових становника. Тако се Пантагруеловци, победивши у страшној бици народ Кобасица, искрцавају на l'isle Ruache, острво чије име Рабле тумачи као хебрејску реч са значењем *ветар* или *дух*, а чији становници, духовници, не пију и не једу ништа осим ветра. Винаверов облик је двочлан: Руаш-Ветрометина.

Путујући даље, Пантагруел и његови сапутници сазнали су за постојање велике краљевине Gabarim, чије име хебрејског порекла са значењем *петлови* или *моћници*, у Винаверовом тексу гласи Габарим-Петловача, а критика у њему види алузију на галског петла, Французе, који су запосели канадско тле.

За свако име у Раблеовом роману везана је, дакле, нека прича коју антиципира значење имена. Те приче представљају извесна скретања у односу на основни наративни ток који тако почиње да кривуда, али те приче истовремено управо и стварају необични и узбуркани Раблеов свет. Ову функцију личних имена у српски текст преноси Винаверов преводни еквивалент.

Имајући у виду да етимологија имена има улогу у поларизацији ликова, и да су јунаци са именима грчког порекла сврстани међу „добре“, у Винаверовом поступку при превођењу ових имена открива се систематичност. Имена се у преводу појављују са по једним или са оба елемента заједно, у зависности од тога да ли се наглашава њихово античко порекло или њихово значење. О томе можда најсликовитије сведочи име Пантагруеловог пратиоца, Panurge, које у српском преводу гласи Панургије-Протурало, где преводни еквивалент истиче Панургијеву спремност на све, његову особину да се извуче из разних неприлика и да за себе увек пронађе неку корист. Као двочлано, име се појављује само једном. У преводу доминира транскрибовани облик, Панургије, тако да је истакнута његова грчка етимологија и овом јунаку, у почетку симпатичном, али са мноштвом негативних особина, остаје обезбеђено место међу „добрима“.

Код топонима, међутим, грчка или хебрејска етимологија има сасвим другачију функцију и ствара другачији утисак. Ови топоними представљају стране речи у француском тексту и, географски непрецизно одређени, врло често дати у облику листе, разлажу Раблеову космографију и своде је на топографију, стално померајући границе романескног универзума. Винавер прати тај Раблеов покрет од космографије ка топографији дајући, на пример, постојбини дивова (Utopie) два имена: Утопија-Гдејка и Гдејка-Утопија. Као и код Раблеа, и у Винаверовом тексту ова земља је географски неодређена, а

више имена као да разуђује њене обале и умножава места на којима би могла да се налази. Отаџбина дивова, смештена негде око Шинона, или можда у Азију, или можда у Африку, следи стални покрет карактеристичан за Раблеово дело: непрецизно означена, чини се да Утопија стално мења свој положај на географској карти, непрестано се креће и мења, попут јунака романа и целог Раблеовог универзума.

Тај Раблеов свет, чудесан и невероватан, свакако јесте свет за себе, али, према теорији интерпретације, романескни свет увек је повезан са реалним светом. Та веза постаје видљива у три наврата: кад текст настаје и аутор користи фрагменте света који му је познат; кад се текст чита и читалац позајмљује слике из свог света да би визуализовао романескни свет; и кад се текст преводи, јер га ту чита читалац који припада другом свету (Roux-Faucard 2000 : 277-278). Будући да теорија интерпретације сматра да књижевно дело представља племенити облик комуникације, поставља се питање како „поруку“ пренети примаоцу који долази из другог света и другог времена. Та комуникација је, међутим, увек непотпуна, јер је један од учесника увек одсутан, било да је то читалац у тренутку настајања књижевног дела, било да је то аутор у тренутку кад дело стиже до публике. (Israël 1990 : 31-32) У тренутку кад настаје превод, један од учесника у комуникацији, читалац, опет је одсутан. Ни овога пута то није стварни читалац, онај који ће узети књигу са полице, већ оно што Женевјев Ру-Фокар назива „фигуром читаоца“ која није „ни описана, ни именована, већ је, неприметна, присутна у тексту кроз сазнања, разумевање и очекивања за која приповедач претпоставља да постоје код онога коме је намењена прича“ (Roux-Faucard 2000 : 285)[6].

Кад је реч о превођењу у дијахронији, какво је превођење Раблеовог текста, појављују се три фигуре читаоца. Раблеови савременици су разумели значења личних имена страног порекла, можда не баш све, али сигурно доста тога, јер, иако их Рабле назива „славним испичутурама“ и „врлим притежаоцима свакојаких господских болести“ (Рабле 1950: 5), извесно је да је роман намењен ученим читаоцима. Модерни француски читалац, упркос томе што је део исте културе, удаљен је временски од Раблеовог савременика: он не зна грчки, ни хебрејски, и да би разумео значење имена, пред собом мора имати критичке коментаре. Што се српског читаоца тиче, он је од изворног текста удаљен и у времену и у простору: ни он не зна грчки, а роман врви елементима из културе која је мало позната у циљној култури.

Представници теорије интерпретације сматрају да те елементе не треба објашњавати читаоцу, јер се на тај начин нарушава ритам текста и шкоди ефекту. Читалац, дакле, треба да се сам снађе, јер преводиочева објашњења мењају однос према читаоцу, тако да се прелази „ са фигуре читаоца који је равноправан, који је саучесник ауторов, сарадник способан да све „види“ сам,

[6] « ni décrite ni nommée, mais présente en creux dans le texte à travers le savoir, les valeurs, les attentes que le narrateur suppose chez le destinataire de son récit » Превод Т. Ђ.

на фигуру читаоца према коме се испољава брижност и кога треба подучавати“ (Roux-Faucard 2000 : 286-287)[7]. Будући да су непознати елементи из културе стране речи, неразумљиве за читаоца из циљне културе, означитељи без означеног, објашњења у загради или у фус-ноти коначно би потврдила читаочево незнање.

С обзиром на то да Раблеова имена грчког и хебрејског порекла представљају стране речи у изворном тексту, она нису могла бити само замењена елементима из циљне културе, јер онда више не би била страна и утисак који ствара изворни текст био би избрисан. Ове речи, међутим, нису могле ни да се нађу у фус-ноти, јер српско издање није предвиђало коментаре. Стога, да би сачувао значење имена уско везано за његову функцију, Винавер је био приморан да мења текст и да модификује све што испречило разумевању. Српски читалац, тако, најпре наилази на необично, непознато име, за које можда наслућује да је грчко, али га ипак не разуме, а потом с олакшањем прелази на преводни еквивалент којим му се открива значење имена. Винаверовска јукстапозиција која Раблеове ономастике представља као двочлана имена, при чему транскрипција чува изворни облик имена, а превод преноси његово значење, јесте једна нова конструкција која је аутономна, али која ипак и физички личи на изворну и која има исту естетску функцију и ствара исти утисак код читаоца.

Међутим, покушавајући да очува функцију и страно порекло имена, Винавер ствара утисак „страног“ који не постоји у оригиналу из XVI века: имена са два облика од којих се сваки „чита“ из другог угла. Транскрипција открива читаоцу име онакво каквог га је „видео“ образовани Раблеов савременик, а српски еквивалент даје објашњење значења које је неопходно и француском читаоцу нашег доба. Винаверовска јукстапозиција могла би стога да представља Винаверов поетски одговор на питање које вековима прогони преводиоце: треба ли преводити текст који су читали пишчеви савременици или текст који ће читати преводиочеви савременици? Према теорији интерпретације, није могуће помирити ова два становишта: превод који преноси утисак који стиче пишчев савременик биће потпуно другачији од превода који преноси утисак који стиче преводиочев савременик. (Roux-Faucard 2000 : 291) Чини се ипак да Винавер успева да истовремено преводи и у синхронији и у дијахронији. Утисак блискости у односу на Раблеовог савременика он преноси транскрипцијом, а утисак удаљности у односу на модерног читаоца из изворне културе он преноси преводним еквивалентом. Објашњење није део паратекста, већ је унето непосредно у текст, тако да винаверовска јукстапозиција представља преводиочеву белешку која постаје део књижевног дела, новог књижевног дела, и има нову поетску функцију.

Овај Винаверов поступак необично подсећа на идеју о енергији језика коју је изнео Езра Паунд. Енергија језика рађа се из способности речи да

[7] « de la figure d’un lecteur qui est l’égal, le complice de l’auteur, un partenaire qui « voit » tout seul, à une figure qui est l’objet d’une certaine sollicitude pédagogique » Превод Т. Ђ.

стварају нове везе са другим речима (Gentzler 2001 : 23). Као и Паунд, Винавер, чини се, даје предност јукстапозицији и комбиновању речи, у нади да ће нове конфигурације хемијски реаговати, створити нову смешу и ослободити нову енергију, пружити нове могућности. Једино тако превод може постати савремени текст.

Литература

Gentzler Edwin (2001). *Contemporary Translation Theories*. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters

Israël Fortunato (1990). Traduction littéraire et théorie du sens. *Etudes traductologiques*

Israël Fortunato (1994). La créativité en traduction ou le texte réinventé. *IV Encuentros complutenses en torno a la traducción*. Editorial complutense

Israël Fortunato (2000). La trace du lien en traduction. *Colloque ESIT 2000*

Rabelais François (1995). *Œuvres complètes*, éd. établie par Guy Demerson. Paris : Seuil

Roux-Faucard Geneviève (2000). Transtextualité et traduction-traduire le monde du récit. *Colloque ESIT 2000*

Курцијус Ернст Роберт (1996). *Европска књижевност и латински средњи век*. Београд: СКЗ

Рабле Франсоа (1950). *Гаргантуа и Пантагруел*, прев. Станислав Винавер. Београд: Просвета

Рабле Франсоа (1989). *Гаргантуа и Пантагруел*, прев. Станислав Винавер. Београд: Самостално преводилачко издање Константина Винавера, Слободана Винавера и др.

TATJANA ĐURIN

Université de Novi Sad

JUXTAPOSITION VINAVERIENNE – UNE NOTE POETISEE DU TRADUCTEUR

Résumé

Les noms propres significatifs, souvent métaphoriques, qui participent à la création de l'univers romanesque, ont depuis toujours représenté un défi immense pour les traducteurs. Leur importance ainsi que la difficulté de leur transposition dans une autre langue sont manifestes dans le fameux roman de François Rabelais. L'un des procédés employés par le traducteur serbe, Stanislav Vinaver, lors du transfert de l'onomastique rabelaisienne, le procédé de juxtaposition, consiste à coller l'un à l'autre la transcription du nom originel et sa traduction en serbe : Panurgije-Proturalo pour Panurge. La transcription du nom propre conserve la forme originelle du nom et révèle son origine au lecteur, alors que la traduction juxtaposée révèle la signification du nom au lecteur serbe. Pour conserver le contenu sémantique étroitement lié à la fonction littéraire du nom propre, Vinaver était forcé d'agir sur le texte et de modifier tout ce qui fait obstacle à la compréhension. L'explication est introduite directement dans le texte, de sorte que la juxtaposition vinaverienne assume un rôle de note du traducteur. Cette note se met à faire partie intégrante de l'œuvre et fait naître un nouvel effet poétique. La juxtaposition vinaverienne représente la solution poétique du traducteur serbe du dilemme qui hante les traducteurs : faut-il traduire la lecture du lecteur contemporain du texte, ou bien la lecture du lecteur contemporain du traducteur ?

UDK 81'255
ID 177379084

Тамара Костић-Пахноглу

Универзитет у Нишу

ПОВРАТНИ ПРЕВОД – ГАРАНЦИЈА КВАЛИТЕТА ИЛИ НЕДОВОЉНО ВАЛИДАН ЛУКСУЗ

Сажетак: Рад разматра предности и мане повратног превођења, као и реалне могућности примене повратног превођења у Србији. Разматра се могућност вршења повратних превода код распрострањених и код мање заступљених језика. Посебан акценат ставља се на валидност информација које се повратним преводом добијају. Разматрају се ставови које о повратном превођењу имају преводиоци, као и наручиоци превода, тј. нестручна популација. Разматрају се области у којима има смисла инсистирати на повратном преводу, као и области у којима је то бесмислено. Такође се разматра смисао повратног превода за преводе које раде индивидуални преводиоци у односу на преводе које раде професионалне преводилачке фирме, у којима превод прође кроз неколико ревизија пре коначне верзије. Дат је осврт и на преводилачку етику.
Кључне речи: повратни превод, преводилачка етика, квалитет превода

1. Појам повратног превођења

Најкраће и најпрецизније речено, повратни превод је превод преведеног текста на језик оригинала, направљен без увида у текст оригинала.

2. Области у којима се ради повратни превод

2.1. Реконструкција историјских докумената, књига

У случају када историјски документ преживи само у преводу, истраживачи се некад определе за повратни превод као покушај реконструкције изгубљеног оригиналног текста.

Ако се за неки документ не зна поуздано, али постоји сумња да је заправо превод са оригиналног текста на другом језику, тада повратни превод на претпостављани оригинални језик може обезбедити доказе за или против почетне хипотезе. Тако на пример подржаваоци веровања да је текст *Новог завета* изворно писан на арамејском језику налазе потпору за своје веровање у чињеници да неки тешко разумљиви пасуси у грчком тексту имају много више смисла у повратном преводу на арамејски, да су неки изрази заправо арамејске игре речи које не функционишу добро на грчком.

Текст *Тила Ојленшпигела* написан је у "хохдојчу", али садржи многе игре речи који функционишу само ако се преведу на говорни немачки. То се сматра јасним доказом да су те приче писане на говорном немачком, а да их је неки превише ревносни преводилац пребацио на "хохдојч".

2.2. Правни списи

Добар пример примене повратног превођења у области права јесте превођење правне документације Европске уније у хрватском Заводу за превођење, које је изложила Инес Мазор у броју 82-83 часописа *Преводитељ.* То је случај када се, упркос брижљиво урађеним припремама за превод са изворника, и повратни превод сматра обавезним. Завод за превођење Министарства спољњих послова и европских интеграција Хрватске преузео је превођење целокупне правне стечевине Европске Заједнице. У то сврху Министарство је 2002. године издало *Приручник за превођење правних аката Европске уније* по узору на сличан приручник који су саставили правни и језички стручњаци Већа Европске уније. У уводном делу приручника налазе се општа упутства у којима се наводе претпоставке за исправан и квалитетан превод. Пред преводиоце се поставља чак девет захтева. Прво, познавање правних прописа Европске уније. Друго, правни прописи који ће се превести морају бити једнако веродостојни, јер у Европској унији текстови на језицима свих земаља чланица сматрају се правоснажним и једнако веродостојним и сви се сматрају изворницима, а не преводима. Све језичке верзије једног акта сматрају се једнако вредним. Трећи захтев је стварање, а не пресликавање текста. Некада се веровало да се правна поузданост може постићи само дословним превођењем, али такви, неретко недовољно разумљиви текстови, нису више циљ вишејезичности у Европској унији. "Стварање текста" не подразумева неограничену креативност, већ превод у потпуности у духу језика на који се преводи. Четврти захтев је строга примена нормираних облика и формула. Ради постизања уједначености текстова формална структура аката заједнице је иста у сваком језику, а синтагме и реченице које изражавају одређене правне радње нормиране су у свим језицима. Пети захтев је употреба правних термина Европске уније, што је довело до формирања бројних неологизама. Шести захтев је употреба енглеског као изворног текста, из практичних разлога, упркос томе што је око 80% свих аката Зеједнице изворно било састављено на француском језику. Седми захтев је да преводилац изрази "оно што је речено", а не оно што мисли да би "требало бити речено", тј. преводилац не сме да тумачи правни текст. Осми захтев је вештина у изради правне норме на хрватском језику. Девети захтев је завршна преводилачка провера. Преводилац мора да упореди изворни и циљни текст како би проверио тачност превода и како би био сигуран да текст одражава значење изворног текста. У случају недоумица неопходно је да консултује језичке и правне редакторе. Након завршетка последње фазе преводђења, неопходно је нове усклађење прописе повратно превести на енглески језик, како би их Европска

комисија могла прочитати и проверити. Приликом предаје превода Заводу, преводиоци су дужни да уз превод приложе глосар који су сами израдили за текст који су преводили и који треба да садржи првенствено стручне термине, а онда и остале који су карактеристичне за конкретни текст.

2.3. Здравство

За готово све области у фармацији примена повратног превођења сматра се обавезном контролом квалитета. У медицини је за клиничка суђења веома често неопходно радити повратни превод, јер то захтевају неке медицинске етичке комисије, или сами пацијенти.

3. Експертско тимско превођење као гаранција квалитета

Висок степен тачности превода свакако је пожељан у свим областима и разумљиво је да у областима у којима је тачност превода од суштинског значаја најчешће не добија само један преводилац пуно поверење наручиоца. На преводима често раде тимови преводилаца у којима су преводиоци увежбани за различите фазе превожења или контроле превода. Овде ће бити изложен један поступак превођења (рађен са енглеског на грчки језик) извршен у шест етапа, извршен у шест етапа, коришћен за превод из области психологије за примену у здравству, који би требало да гарантује пуну тачност превода: најпре су два искусна преводиоца урадила превод, имајући у виду да ће примена превода бити у области здравства. Потом је група билингвалних говорника упоредила оригиналну верзију и прву верзију превода. Та група је идентификовала и исправила неслагања у ове две верзије. Затим је група монолингвалних говорника састављена од здравствених радника, пацијената и једног консултанта – лингвисте направили критички преглед свих преведених термина и појмова и предложила допуне и измене. После тог поступка, група билингвалних по други пут је прегледала превод са критичким освртом на промене које је направила група монолингвалних и унела нове неопходне промене. Трећи, независни преводилац који није видео оригиналну верзију, направио је повратни превод последње грчке верзије на енглески језик. После тога, група билингвалних говорника упоредила је две енглеске верзије, оригиналну верзију и верзију повратног превода и разрешила све недоследности у циљу добијања јединствене усклађене верзије.

4. Понуда преводилачких агенција везана за повратни превод

У покушају да путем електронске поште дођем до информације да ли агенције у Србији раде повратни превод као метод контроле квалитета, нисам добила одговор ни од једне агенције.

У својој презентацији на интернету једино преводилачка агенција *Букуров и сарадници,* специјализована за услуге превођења стручних текстова из области медицине, фармакологије и медицинске индустрије, даје податке о повратном превођењу. Агенција наводи да као метод контроле квалитета изузетно користи повратни превод у ситуацијама када је неопходно постићи апсолутну идентичност превода и оригинала, без простора за било какву преводилачку слободу, као што су транскрипти психијатријских интервјуа, веома специфични медицинско-правни документи и сл. Менаџери агенције у договору са клијентима договарају употребу адекватног метода контроле квалитета превода који ће резултовати идеалним односом цена/квалитет.
Агенција *Англос* из Словеније нуди 30% попуста за повратни превод на изворник, ако странка жели да утврди квалитет добијеног превода. Када се повратни превод ради у истој агенцији има места сумњи у то да ли ће преводилац који ради повратни превод имати увид у изворни текст.

5. Повратно превођење у настави

Повратно превођење свакако има дидактички потенцијал у настави страних језика. У прилог томе говори књига "Die Rueckuebersetzung" аутора Tzu-Chun Chen-а у којој се истиче да је повратно превођење пожељно пре свега као вежба осећаја за језик и осећаја за стил.

На Филолошком факултету у Београду на групи за Англистику у оквиру предмета преводилачке технике и поступци обрађује се повратни превод као метода провере дословног превода.

У плану рада предмета психометрија на департману за Психологију Филозофског факултета у Нишу као друга фаза реализације студентских пројекта наводи се адаптација текста за употребу на српској популацији. Та фаза подразумева да, уколико се користи страни текст, неопходно је урадити превод са страног језика на српски и повратни превод на изворни језик, а затим поређење и усклађивање оригинала, превода и повратног превода.

6. Преводилачка етика

Када се говори о преводилачкој етици, обично се говори о следећим аспектима: неопходно је да преводилац поштује рок за испоруку превода који је уговорио са наручиоцем превода, преводилац је дужан да чува пуну тајност свих информација које нађе у преводу, не би требало да проба да подигне цену након уговарања посла уколико види да је наручилац неупућен. Не помиње се обавеза преводиоца да тачно преведе текст који је прихватио, да се о свом трошку консултује са другим преводиоцима или стручњацима из неке области, или да одустане од превода уколико након прихватања посла закључи да ипак није у стању да превод уради

коректно. Нагађање значења, бирање сличног које се намеће из контекста уместо тачног, или чак прескакање појединих делова реченице може се сматрати крајње неетичким и у неким случајевима може имати врло озбиљне последице.

Повратно превођење не може открити све грешке у преводу. Овде ће бити изложен пример кованица, неадекватних за језик на који се преводи, али тешко ухватљивих ако се као провера користи повратно превођење. Језик са кога се преводи је енглески, а језик на који се преводи немачки.

изворник	неадекватан превод	адекватан превод
computer science	Computerwissenschaft	Informatik
side effect	Seiteneffekt	Nebenwirkung
evidence	Evidenz	Beweis
cash cow	Geldkuh	Goldesel
heart attack	Herzattacke	Herzinfarkt
Department of Justice	Justizdepartment	Justizministerium
dress rehearsal	Kleiderprobe	Generalprobe
not really	nicht wirklich	eigentlich nicht

Уколико би преводилац који је узет за повратно превођење био много бољи познавалац језика од преводиоца који је урадио превод са изворника, он би свакако могао да препозна да су кованице неадекватне и да укаже наручиоцу посла на то, али ако би одлучио да уради само повратни превод без додатних коментара, или ако не би био у стању да примети неадекватност кованица, његов повратни превод вероватно би осведочио висок квалитет почетног превода. Чињеница да се повратни превод базира на што буквалнијем преводу, јер је циљ провера језичке, а не стилске исправности говори у прилог томе да би кованице или изразе буквално преведене са изворника било готово немогуће не превести потпуно тачно приликом враћања на изворник.

7. Закључак

Једно од неизбежних питања која се намећу везано за повратни превод јесте крајњи закључак који се добија повратним преводом. У којој мери је потребно да се повратни превод поклопи са изворником да би се сматрало да је почетни превод успешан? Уколико се дође до закључка да изворник и повратни превод нису у довољној мери подударни, како се може поуздано тврдити који од преводилаца није адекватно обавио посао? Да ли преводилац који је преводио са изворника може да оспори резултате повратног превода? И обратно, ако је превод са изворника радио неквалитетан преводилац, а повратни превод ради квалитетан, да ли се може десити да он негде и нехотице нека лоша места у преводу са изворника сасвим исправно повратно преведе на језик изворника? Да ли треба вршити неку посебну обуку преводилаца који раде превасходно повратне преводе

или се могу ангажовати било који преводиоци који се у изради повратног превода ослањају на свој осећај?

На ова питања није лако дати искључиве одговоре. Пракса најчешће не доноси идеалне ситуације, а преводе често не раде идеални преводиоци. Може се закључити да су за квалитет превода много важнији квалитет и одговорни приступ послу преводиоца који ради превод са изворника, него постојање повратног превода. Ако су преводиоци изразито стручни и ако је њихова етика на високом нивоу, квалитете њихових превода не би требало доводити у питање. Ако се пак ради о непрофесионалним преводиоцима, ни повратни превод не може гарантовати довољно висок квалитет.

Литература

С обзиром да о повратном превођењу аутору рада није била доступна никаква (штампана) литература, целокупно истраживање рађено је преко интернета, са страница на српском, енглеском, немачком, грчком и словеначком језику. У списку литературе наводе се само одабране интернет адресе које су аутору биле од највеће користи:

http://www.asiamarketresearch.com/glossary/back-translation.htm
http://en.wikipedia.org/wiki/Translation#Back-translation
http://www.translationdirectory.com/article1043.htm
http://www.thelanguagefactory.co.uk/backtranslation.htm
http://prevodi.wordpress.com/
http://www.drustvoprevoditelja.htnet.hr/prevoditelj_2005/mazor.htm
http://www.anglos.si/?p=features&f=4
http://www.prevodilacka-agencija.co.rs/
http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/17/8c/b6.pdf
http://www.verlagdrkovac.de/3-8300-4209-4.htm

TAMARA KOSTIĆ-PACHNOGLOU

University of Niš

REVERSE TRANSLATION - QUALITY OR LUXURY

Summary

The paper considers the advantages and the disadvantages of the back translation, as well as the real possibilities of applying the back translation in Serbia. It considers the possibility of back translation with the wide spoken and with the less spoken languages. The special accent is given to the validity of information taken by the back translation. The paper considers the fields in which it would be reasonable to apply the back translation, as well as those in which it is senseless. It also considers how much sense the back translation has when the translation is done by the individual translators and the translating agencies, in which the translation goes through several revisions before it`s given to the client. The translation ethics is considered also.

Key words: back translation, translation ethics, quality of translation

INFO ALAS

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

Andrić, Edita (Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu)
E-mail: andrice@ff.uns.ac.rs

Bene, Annamária: (Učiteljski fakultet na mađarskon nastavnom jeziku Univerziteta u Novom Sadu)
E-mail: bene.a@eunet.rs

Blatešić, Aleksandra (Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu)
E-mail: ablatesic@yahoo.it

Bratož, Silva (Fakulteta za management, Univerza na Primorskem)
E-mail: silva.bratoz@fm-kp.si

Bugarski, Ranko (Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu)
E-mail: rbugarski@fil.bg.ac.rs

Vlahović, Ljubica (Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu)
E-mail: violavolland@eunet.rs

Vojnović, Milan (Centar za unapređenje životnih aktivnosti, Beograd)
E-mail: vojnovicmilan@yahoo.com

Vrhovac, Yvonne (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)
E-mail: yvonne.vrhovac@zg.t-com.hr

Gordić Petković, Vladislava (Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu)
E-mail: vladysg@yahoo.com

Graovac, Nada (Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu)
E-mail: nadaidusan@t-online.de

Dapit, Roberto (Dipartimento di lingue e civiltà dell'Europa centro-orientale, Università di Udine)
E-mail: roberto.dapit@uniud.it

Dobrić, Nikola (Alpen-Adria University Klagenfurt)
E-mail: Nikola.Dobric@uni-klu.ac.at

Đorđević, Jasmina (Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad)
E-mail: djordjevic.jasmina@gmail.com

Djordjević, Ksenija (Université Montpellier 3)
E-mail: ks_djordjevic@yahoo.fr

Ђурин, Татјана (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду)
E-mail: tmiletin@nspoint.net

Đurović, Tatjana (Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu)
E-mail: gtdjuro@eunet.rs

Јелић, Маријан (Педагошки факултет, Сомбор)
E-mail: jeliciso@gmail.com

Jovanović, Milena (Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu)
E-mail: milenamjovanovic@gmail.com

Kopsidou, Ioanna (Aristotle University of Thessaloniki)
Email: ikopsidou@yahoo.gr

Kostich-Pachnoglou, Tamara (Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu)
E-mail: pahnoglu@medianis.net

Лазић-Коњик, Ивана (Институт за српски језик САНУ, Београд)
E-mail: ivana.konjik@gmail.com

Léonard, Jean-Léo (IUF et Université de Paris 3)
E-mail: jeanleoleonard@yahoo.fr

Marić, Ana (Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu)
E-mail: minam@eunet.rs

Марковић, Љиљана (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
E-mail: ljiljana.markovic@gmail.com

Medina Montero, Jose Francisco (Università di Trieste)
E-mail: jmedina@units.it

Miklič, Tjaša (Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani)
E-mail: tjasa.miklic@guest.arnes.si

Novakov, Predrag (Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu)
E-mail: novakovp@eunet.rs

Pavlović, Vladan (Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu)
E-mail: vladanp2@gmail.com

Samardžić, Mila (Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu)
E-mail: milasamardzic@yahoo.it

Serragiotto, Graziano (Dipartimento di Scienze del Linguaggio, Università Ca' Foscari, Venezia)
E-mail: serragiotto@unive.it

Тир, Михал (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду)
E-mail: tyr@neobee.net

Toyota, Junichi (Lund University, Sweden/University of Belgrade, Serbia)
E-mail: Junichi.Toyota@englund.lu.se

Тричковић, Дивна (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
E-mail: divnaili@gmail.com

Čović, Larisa (Filozofski fakultet Univerzitet u Prištini / Kosovska Mitrovica)
E-mail: lrazdobudko@mail.ru

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81'33

Примењена лингвистика

ISSN 1451-7124